

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Osmanlı Devleti Dış Borçları

**1854-1954 Döneminde
Yüzyıl Süren Boyunduruk**

**1854-1914 BORÇLANMALARI
GALATA BANKERLERİ ve OSMANLI BANKASI
DÜYUN-U UMUMİYE İDARESİ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KABUL ETTİĞİ
OSMANLI DEVLET BORÇLARI**

Dr. Biltekin ÖZDEMİR

**Bankacılık Düzenleme ve Denetleme
Kurulu (BDDK) E. II.Başkanı
Maliye ve Gümrük Bakanlığı E. Müsteşarı
T.B.M.M. Plan-Bütçe Komisyonu E. Başkanı**

Ankara, Eylül 2009

ANKARA TİCARET ODASI YAYINI

ISBN : 978 – 9944 – 60 – 539 - 7

Desen Ofset A.Ş.

Birlik Mah. 448. Cad. 476. Sok. No:2
Çankaya – ANKARA
Tel: 496 43 43

Ö N S Ö Z

Bir ülke için içinde yaşanılan ekonomik durumu doğru teşhis etmek, açıktır ki, o ülkenin geleceği bakımından doğru önlemlerin alınmasında yaşamsal önem taşır. Bunun gibi, ülke geçmişinde olup bitenleri bilmek ve ders almak da yine gelecekte uygulanacak politikaları belirlemek bakımından birinci derecede bir yere sahiptir. W. Churchill, **‘ne kadar geriye bakarsanız, o kadar ileriye görebilirsiniz’** diyerek geçmişten ders almanın önemini vurgulamıştır. Bu düşünce ile biz bu çalışmamızda ecdadımız olarak Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyıl sonrasında ekonominin en önemli ve çarpıcı boyutunu oluşturan **“Osmanlı Devleti Dış Borçları”**nı, borçların nedenlerini, etkilerini ve sonuçlarını aşırı derecede ayrıntıya girmeden ve fakat toplu bir biçimde ele almayı ve kamu oyunun bilgisine sunmayı yararlı gördük.

Çalışmamızı iki kitap olarak sunacağız. **“Osmanlı Devleti Dış Borçları”** adı altında yayınladığımız bu ilk çalışmamızı, ileride **“Türkiye Cumhuriyeti Dış Borçları”** adı altında tamamlamak suretiyle, borç meselesinin incelenmesine bütünlük kazandırmayı amaçlamaktayız.

Bu çerçevede, konuyu, **1854-1914 Borçlanmaları, Galata Bankerleri, Osmanlı Devleti’nde Bankacılık ve Osmanlı Bankası, Düyun-u Umumiye İdaresi, Sèvres ve Lozan’ın** ilgili hükümleri gibi temel içerikleri ile incelerken, Türkiye Cumhuriyeti’ne onun kabulü ile devren gelen **‘Osmanlı Devlet Borçları’**nın Cumhuriyet dönemindeki serüvenini de açık bir biçimde ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamızı, **‘Osmanlı Devleti Dış Borçları’**nın ortak temel özelliklerini belirttikten sonra, genel bir değerlendirme yaparak sonuca bağladık.

Tüm eksikleri kendi sorumluluğuma ait olan bu çalışmamızın, akademik çevreler, üniversite öğrencileri, uygulayıcı konumundaki kamu ve reel kesim yöneticileri ve ülke sorunlarına duyarlılık gösteren herkese ışık tutacağına ve katkıda bulunacağına inanıyorum.

Kitabın yayınlanması konusunda ilgilerini esirgemeyen başta Ankara Ticaret Odası Başkanı Sayın Sinan Aygün’e ve onun şahsında yönetim kurulu üyelerine ve tüm yöneticilerine, bana evimizde zaman ve mekan özverisinde bulunan

sevgili eşim Semiha Özdemir’e, eserin en kaliteli bir biçimde basılması ve en geniş bir şekilde dağıtımı için duyarlılık gösteren ATO Başkan Danışmanı Attila Sanal ile Desen Offset’e ve hizmeti geçen diğer görevlilere, eleştiri, katkı ve düzeltmeleri ile yardımlarını esirgemeyen Hacettepe Üniversitesi İİBF Maliye Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Nurettin Bilici’ye, değerli meslekdaşlarım Maliye Başmüfettişleri Doç. Dr. Erdoğan Öner ve Mehmet Fatih Ekinci’ye en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Dr. Biltekin ÖZDEMİR
Ankara/Oran
Eylül 2009

İÇİNDEKİLER

I. KARLOFÇA'DAN "BALTA LİMANI TİCARET ANLAŞMASI"NA.....	1
II. OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK 'İÇ BORÇLANMALAR'.....	10
III. OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK 'AVRUPA KÖKENLİ-İÇ BORÇLANMA'LAR; 'GALATA BORSASI ve GALATA BANKERLERİ'	13
IV. BANKERLİKTEN BANKACILIĞA GEÇİŞ, OSMANLI DEVLETİNDE PARA VE BANKACILIK.....	14
1. İlk Bankacılık Girişimleri	14
2. Osmanlılarda Para Birimleri ve 1844 Para Reformu	17
3. 1847 yılında Kurulan 'İstanbul Bankası'(Bank-ı Dersaadet) (Banque de Constantinople)	21
V. OSMANLI BANKASI (The Ottoman Bank)	24
VI. BANK-I ŞAHANE-İ OSMANİ (Osmanlı Şahane Bankası) (Imperial Ottoman Bank)	28
VII. OSMANLI DEVLETİNDE DİĞER KREDİ KURULUŞLARI	37
1. Société Générale de L'Empire Ottomane (Osmanlı İmparatorluğu Genel Ortaklığı)	37
2. 'The Ottoman Financial Association' (Osmanlı Finansman Kuruluşu)	38
3. Osmanlı İtibar-ı Umumi Bankas Osmanlı Genel Kredi Bankası)	38
4. Avusturya-Osmanlı ve Avusturya-Türk Bankaları	38
5. İstanbul Bankası	39
6. Osmanlı Kambiyo ve Esham Şirketi	39
7. 1872-1875 Aralığında Kurulan Bankalar.....	39
9. Selanik Bankası	40
10. Midilli Bankası	40
11. Türkiye Milli Bankası	41
12. Ziraat Bankası	41

VIII. OSMANLI DEVLETİNDE İLK ‘DIŞ BORÇLANMALAR’ 43

IX. OSMANLI DEVLETİ ‘DIŞ BORÇLANMALARI’ 45

A. Kırım Harbinden Düyun-u umumiye İdaresinin Kuruluşuna Kadar Yapılan (15 adet) Dış Borçlanma(1854-1874) 45

1. 1854 Kırım Savaşı ve Mısır Borçlanması 45
2. 1855 Borçlanması ve Yabancıların Mali Kontrollerinin Başlaması 47
3. Pahalı Borçlanmalar 48
4. 1858 Borçlanması 48
5. 1860 Mirés (Paris) Borçlanması 48
6. 1860 Abdülaziz Fermanı ve 1862 ve 1863 Borçlanmaları 53
7. 1865 ‘Ağnam İstikrazı’ (Koyun Borçlanması) ve I. Tertip Genel Borçlanma 54
8. Mali İflasın Eşiğine Geliniyor ;1866-1867 ve 1868 Yılları Borçlanmaları 56
9. 1869 Borçlanması 56
10. 1870 İkramiyeli Rumeli Demiryolları Borçlanması (Lots Turcs) 57
11. 1871 Borçlanması 57
12. 1872 Hazine Tahvilleri 58
13. 1873 Borçlanması ve II. Tertip Genel Borçlanma 58
14. Mali İflastan Önceki Son Borçlanma; 1874 III.Tertip Genel Borçlanması 59

B. Osmanlı Devleti’nin Mali İflâsı ; Ödemelerin Durdurulması ve ‘Moratoryum İlanı’ (6 Ekim 1875 - 20 Aralık 1881 Dönemi) 67

1. Ramazan Kararnamesi, İki Kararname Arası Devre ve ‘Moratoryum’ İlanı (6 Ekim 1875-20 Aralık 1881) 67
2. 1877 Milli Savunma Borçlanması; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi); Ayastefanos (Yeşilköy) Andlaşması ve Berlin Konferansı 71
3. ‘RÜSUM-U SİTTE İDARESİ’ (Altı Vergi İdaresi) 1879-1880) 72

C. ‘Düyun-u Umumiye İdaresi’nin Kuruluşundan (20 Aralık 1881) II. Meşrutiyetin İlanına Kadar(23 Temmuz 1908) Kadar Yapılan Osmanlı Dış Borçlanmaları (18 adet) 74

1. Muharrem Kararnamesi ve ‘DÜYUN-U UMUMİYE-İ OSMANİYE İDARESİ’nin Kurulması 74
2. ‘Muharrem Kararnamesi’nin Kapsamı ve Borçların Yeniden Yapılandırılması 75
3. ‘DÜYUN-U UMUMİYE İDARESİ’nin Yapısı, Mahiyeti ve Etkileri 75
 - a) Yönetimi 75
 - b) Düyun-u umumiye İdaresi’nin Görev ve Yetkileri ve Reji İdaresi 76

c) Yönetimine Tahsis Edilen Gelirler	78
d) Diğer Sınai ve Ticari Görevleri ve Alt Yapı Yatırımları	80
e) Olumlu Sayılabilecek Yönleri	80
f) Olumsuz Yönleri	81
4. 1886 Gümrükler Borçlanması	85
5. 1888 ‘Balıkavı Borçlanması’ (Saydı Mahî İstikrazı)	85
6. 1890 Osmaniye İstikrazı	85
7. 1891 Borçlanması (Borçların Konversiyonu)	87
8. 1893 ‘Tömbeki Borçlanması’	87
9. 1894 Borçlanmaları	87
10. 1896 Borçlanması	88
11. 1902 ‘Gümrükler Borçlanması’	88
12. 1903 ‘Bağdat I. Tertip Demiryolu Borçlanması’ ve ‘Balık Avı Borçlanması’	88
13. 1903 ‘Dış Borçların Birleştirilerek Değiştirilmesi (Konversiyonu)’ Operasyonu (Düyun-u Mübeddele-i Muvahhede)	89
14. 1904 Borçlanması	89
15. 1905 Borçlanması ve ‘Askeri Teçhizat İstikrazı’	90
16. 1906 Borçlanması ve Borç Tahvili	90
17. 1908 ‘ II. ve III. Tertip Bağdat Demiryolları Borçlanmaları’	91

**D . II. Meşrutiyet’in İlanından (23 Temmuz 1908) Sonra
(1908-1914) Yapılan Osmanlı Dış Borçlanmaları (8 adet) 91**

1. 1908 Borçlanması	92
2. 1909 Borçlanması	92
3. 1910 Borçlanması	93
4. 1911 Borçlanmaları ; ‘Hudeyde-Sana İstikrazı’ ve ‘Gümrük İstikrazı’	93
5. 1913 Borçlanmaları ; ‘ Konya Ovası Sulaması’ ve ‘Doklar Borçlanması’	93
6. 1914 Gümrük Borçlanması	94
7. 1904-1914 Hazine Tahvilleri ve Avanslar	94

**E . 1854- 1914 Döneminde Yapılan Osmanlı Dış
Borçlanmalarına Toplu Bakış (41 adet) 94**

**X. DOĞRUDAN YATIRIM OLARAK GELEN
YABANCI KAYNAKLAR 96**

**XI. OSMANLI DEVLETİ’NİN I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ VE
SONRASI BÜTÇELERİ VE BORÇ DURUMU;
10 AĞUSTOS 1920 ‘SÈVRES ANDLAŞMASI’NIN OSMANLI
DEVLETİNE DAYATTIĞI AĞIR MALİ KOŞULLAR 100**

1. Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşı (1914-1918) Öncesi Dış Borçları ve 1909-1918 Mali Yılı Bütçeleri	100
2. ‘10 Ağustos 1920 ‘Sèvres Antlaşması’ nın Koşulları	106

3. ‘Sèvres Andlaşması’ ve Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşı (1914-1918) Sonrası Dış Borçları	108
4. Osmanlı Devletinin 1919 ve 1920 Bütçeleri	109

XII. ‘LOZAN ANDLAŞMASI’ (24 Temmuz 1923) ve ‘TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN ‘OSMANLI DEVLETİ’NDEN GELEN DIŞ BORÇLARI KABULLENMESİ’ 110

1. Osmanlı İmparatorluğu’nun 6 Ağustos 1924’te yürürlüğe giren ‘Lozan Antlaşması’ ile Belirlenen Dış Borçları	110
2. Osmanlı Devleti Dış Borçlarının İmparatorluk Topraklarından Pay Alan Devletler Arasında Paylaştırılma Kararı	110
3. Osmanlı Devletinden Devren Gelen Borçların İlgili Devletler Arasında Paylaştırılma Esasları	112
4. Paylaştırılma Sonucu Türkiye’ye Düşen Borç Miktarı ve Yıllık Taksit Ödemeleri	113
5. 19 Haziran 1925 tarihli Milletlerarası Hakem Kararı İle Belirlenen Miktar	115
6. 13.6.1928 Tarihli Paris Sözleşmesi ve Borçların Ödeme Planı	115
7. 14.12.1932 tarihli ‘İlke Uzlaşması’ ve 28.5.1933 tarih ve 2234 sayılı Kanun; ‘% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU TAHVİLLERİ’ ..	118
8. Borçların 13.6.1928 Tarihli Paris Sözleşmesi Sonrası Gelişimi	121
9. 29.4.1936 Tarihli Fransız-Türk Ödeme Anlaşması, 5 Yıllık Yeni Ödeme Planı Ve Ek Borçlanmalar	121
10. ‘% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU’ İle İlgili Erken Ödeme Kararı .	125
11. Düyun-u Umumiye Meclisi’nin Türkiye’ye İlişkin Görevlerinin Sona Ermesi ve Tarihe Karışması	125

XIII. OSMANLI DEVLETİ’NDEN DEVREN GELEN BORÇLARIN CUMHURİYET BÜTÇELERİNDE ÖDENME TAKVİMİ’ 128

1. 1854-1914 Döneminde Ne kadar Borca Girilmiştir?	128
2. Cumhuriyet Hükümetlerine Devredilen Miktar Ne Kadardır?	129
3. Hangi Ülkelerden Borçlanılmıştır?	130
4. Borçlar Nerelelere Harcanmıştır?	130
5. Cumhuriyet Bütçelerinde Ödenme Takvimi Nasıl Olmuştur?	134

XIV. KIRIM SAVAŞINDAN LOZAN ANDLAŞMASINA KADAR (1854-1924) YAPILAN ‘OSMANLI DEVLETİ DIŞ BORÇLARI’NIN TEMEL ÖZELLİKLERİ’ 137

XV. GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	140
XVI. KAYNAKÇA	143
XVII.E K L E R	147
Ek : 1 Sèvres Andlaşmasının Mali Hükümleri	147
Ek : 2 T.C.Ziraat Bankası	153
Ek : 3 Muharrem Kararnamesi (20 Aralık 1881- 28 Muharrem 1299).....	159

XVIII. TABLOLAR DİZİNİ

Tablo : 1 - 1860 Ekiminde Osmanlı Devleti'nin İç ve Dış borçları	51
Tablo : 2 - Osmanlı Devleti Borçlanmaları (1854-1918)	60
Tablo : 3 - Muharrem Kararnamesi İle Karara Bağlanan Osmanlı Borçları (1871-1877)	77
Tablo : 4 - Osmanlı Devleti Borçlanmaları (Özetle) (1854-1914).....	95
Tablo : 5 - 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dağılımı.....	97
Tablo : 6 - Demiryolları Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımları.....	99
Tablo : 7 - Maden Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımları	99
Tablo : 8 - Osmanlı Devletinde 1909 Mali Yılı Bütçesi (Bütçe Gelirleri ve Bütçe Giderleri).....	102
Tablo : 9 - Osmanlı Devletinde 1913 Mali Yılı Bütçesi (Bütçe Gelirleri ve Bütçe Giderleri).....	104
Tablo : 10 -Osmanlı Devlet Bütçesi Açıkları (1909-1919).....	105
Tablo : 11 -Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılan İlgili Devletlerin Düyun-u Umumiye'ye Anapara İştirak Payları.....	114
Tablo : 12 -Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Devren Gelen Borçlar.....	117
Tablo : 13 -Osmanlı Devleti'nden Gelen Borçlar Üzerinde 14.12.1932 tarihli 'İlke Uzlaşması' ve 28.5.1933 tarih ve 2234 sayılı Kanun	124
Tablo : 14 -28.5.1933 tarih ve 2234 sayılı Kanun uyarınca kesinleşen '% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU'Ödemeleri(1933-1954).	127
Tablo : 15 -1854-1914 Dönemini Kapsayan 60 Yılda Ne Kadar Borca Girilmiştir?.....	130
Tablo : 16 -Osmanlı Borçlarının Gelişimi (1854-1914).....	132
Tablo : 17 -Alınan Borçlar Nerelere Harcandı?	133
Tablo : 18 -28.5.1933 tarih ve 2234 sayılı Kanun uyarınca kesinleşen '% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU' Ödemeleri'(1933-1954) (Türkiye Cumhuriyeti Bütçelerinden Karşılanan Osmanlı Borçları)	135
Tablo : 19 -Osmanlı Devleti'nden Gelen Borçların Genel Bütçe İçindeki Payı (Ödenek Bazında)1924-1954	136

Osmanlı Devleti

Dış Borçları

I. “KARLOFÇA”DAN “BALTA LİMANI TİCARET ANLAŞMASI”NA

Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyıla gelinceye kadar her bakımdan Batı Avrupa ülkeleri ile aynı düzeyde bulunan ve iyi örgütlenmiş olan bir yapıya sahipti.

Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk mali örgütlenme kanunları Sultan I. Murat (1360-1389) döneminde yapılmıştır. Bu dönemde, örfi vergiler ve hizmet yükümlükleri mevcut olup, vergi sistemindeki gelişmelere bağlı olarak, mali bürokrasi de gelişme kaydetmiştir. Arkasından, Yıldırım Bayezid döneminde yeni vergiler konmuş, tahrir usulü yeniden düzenlenmiş, devlet teşkilatının yeniden yapılandırılması bağlamında, ‘hazinedar’ unvanlı bir görevliye de yer verilmiştir. Fetret döneminde I. Bayezid’in şehzadeleri arasında yaşanan iç savaş (1403-1413) sonrası hakimiyeti ele geçiren I.Mehmed ve onu takiben II.Murad dönemi (1421-1451) bir toparlanma dönemi olmuş, tahrir defterleri, tımar sistemi ve örfi vergiler XVI. yüzyılda uygulanan vergilerin ve sistemin esasını oluşturmuştur ⁽¹⁾.

İstanbul’un 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından fethi bürokraside de yeni ve köklü düzenlemeler getirmiş, oluşturulan ve ilk kez ataması da yapılan defterdarlık müessesesi, önce Anadolu Defterdarı ve Rumeli Defterdarı olarak ikiye ayrılmış, sonraki yıllarda ise, Diyarbakır, Erzurum, Sivas, Karaman ve Tuna defterdarlıkları biçiminde sayıları giderek artırılmıştır. Defterdarlık bünyesinde mali hizmet türlerine göre servis kalemleri (şubeleri) teşkil olunmuş ⁽²⁾, Padişah tuğrası ile hüküm yazma imtiyazı tanınarak üç ana devlet görevlisi olarak yetkilendirilen sadrazam, defterdar ve kadiaskerin aralarında protokol ve maaş dışında bir hiyerarşik ilişki dahi öngörülmemiştir.

⁽¹⁾ **Bilgin Aydın, Rifat Günelan;** ‘XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi’, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008. s. 17-25.

⁽²⁾ **Naci Tepir,** ‘Düyun-u Umumiye’, Yeni Asya Matbaası, İstanbul 2008, s. 16-19.

Defterdar Kapısı

1750'li yıllardan 1850'lere kadar Defterdar Kapısı (Maliye Nezareti) olarak kullanılan bina resimde Topkapı Sarayı giriş kapısının hemen sağında bir bölümü görünen binadır. Söz konusu binanın bir o kadar da resimde görünmeyen kısmı vardır. Bu bina bugün bulunmamaktadır. Resim Mimar Fossati'nin 1847 yılında Ayasofya Camii'ni tamiri sırasında yapıp Londra'da basılan albümden alınmıştır.

Fatih Kanunnaması'ne göre, defterdarın ana görevleri şunlardır:

•

- Hazine hakkında yıllık raporu Padişaha okumak,
- Tayinlerle ilgili arzda bulunmak,
- Hasları idare etmek, ve
- Hazineyi açıp kapamak.

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında ise mevcut kanunların kapsamı genişletilmiş, mali teşkilat daha da güçlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde vergi almaya 'cevaz' veren, yani vergiyi haklı kılan, hukuki dayanak, özellikle 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadarki dönemde İslam hukuku, yani '**şeriat**' idi. Bu düşünüşle alınan '**şer'i vergiler**' (tekalif-i şer'îye) Devlet harcamalarının esas kaynağını oluşturuyordu. Bununla birlikte, '**şer'i vergiler**'in (tekalif-i şer'îye) yeterli olmadığı hallerde de, şer'î hükümlerle ters düşmemek üzere, Padişahın vergilendirme yetkisine dayanarak koyduğu ve örf ve adete dayanan çok sayıda '**örfi vergiler**' (tekalif-i örfîye) sözkonusu idi. İmparatorlukta 1580 yıllarına kadar denk götürülen bütçeler, bu tarihten itibaren açık vermeye başlamış, açıklar 1600'lü yıllardan itibaren **iltizam usulü** ile toplanan **Şer'i Vergiler**, (duyulan ihtiyaca binaen Padişahın onayı ile konulan '**imdad-ı seferiye**' ya da '**imdad-ı hazeriye**' gibi) **Örfi Vergiler** ve **Tağşiş** (metal para içindeki değerli maden miktarını azaltmak suretiyle niteliğini düşürüp, para miktarını artırmak) suretiyle sağlanan gelirler ile kapatılmaya gayret edilmiştir⁽³⁾. 17. yüzyıl boyunca üst üste kaybedilen ve toprak ve itibar kaybına da yol açan savaşların gerekli kıldığı yüksek askeri harcamalar büyük bütçe açıklarının oluşmasına neden olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıf düşürmüştür. Diğer taraftan, bu olumsuzluklar, Osmanlı Devletini daha uzun süreli ve peşin elde edilen gelir sağlama yollarını aramaya sevketmiş, mültezimlere bir yıl veya üç yıl sürelerle verilen **mukataaların**⁽⁴⁾ süreleri 17. yüzyılın sonlarında daha da uzatılarak, ihaleyi kazananlara 'kaydı hayat' koşuluyla verilmeye başlanmış, kısa süreli iltizam usulü ile vergi toplayan-veren **mültezimlerin** yerini, 1695 yılında kabul edilen bir fermanla,

(³) **Erdoğan Öner**, 'Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare', T.C.Maliye Bakanlığı, APK Yayınları, No.2005/369, Ankara, 2005; T.C.Maliye Bakanlığı, APK Başkanlığı Yayını, No.2005/369, Ankara, 2005.

(⁴) **Mukataa**, Devlete ait belirli bir arazi veya gelir kaynağının bir bedel karşılığında 'mültezim'lere kiraya verilmesi veya geçici olarak devredilmesidir. Mukataa konusu toprakların gelirleri doğrudan hazineye aktarılmaktadır.

kendilerine hayat boyu sürecek ve hatta belirli koşullarla mirasçılarına da geçebilecek mukataa ihale edildiği için daha fazla ve peşin ödemede (bu ödemeye **muaccele** deniliyordu) bulunmak durumunda olan **malikâne** sahipleri almışlardır⁽⁵⁾. Bununla birlikte, **iltizam usulü** 1842 yılında tekrar uygulamaya konulmuştur. Osmanlı Devleti'nde uygulanan vergiler hakkında aşağıda çok kısa da olsa bilgi verilmesi yararlı görülmüştür⁽⁶⁾.

⁽⁵⁾ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi edinmek, sistemin bürokrasiye ve nüfuz sahiplerine yaygınlaşmasını ve bulaşmasını ve sarrafların devreye girişlerini görmek için, bakınız: **Şevket Pamuk**, 'Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914', İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2007.s,149-152.

⁽⁶⁾

- **Coşkun Can Aktan**, 'Osmanlı Vergi Sistemi Ve Anayasal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme'
http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/maliye-tarihi/anayasal-perspek-osmanli.pdf).
- **Erdoğan Öner**, 'Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare', T.C.Maliye Bakanlığı APK Başkanlığı Yayını, No.2005/369, Ankara, 2005.s, 133-166; 288-309.

OSMANLI DEVLETİ'NDE UYGULANAN VERGİ TÜRLERİNİN KISA BİR ÖZETİ

Burada, Osmanlı Devleti'nde uygulanan vergiler hakkında çok kısa bilgi verilmesi yararlı görülmüştür.

I. 1839 Tanzimat Dönemine Kadar Geçen Dönemde Uygulanan Vergiler :

A. 'ŞER'İ VERGİLER'in (tekalif-i şer'îye) başlıcaları; müslüman halktan alınan **zekât**, **ganimet** (savaşlarda ele geçirilen esirlerden beşte biri için, yani penci yeki için, her esir için 125 akçe takdir edilip, bunun beşte biri olan 25 akçenin hazine adına alınması) ve **öşür**, müslüman olmayan halktan alınanlar da **haraç** ve **cizye** ismini taşıyordu.

Zekât; müslüman halktan, sahip oldukları hayvanlar, altın ve gümüş, ticari emtia meyve ve hububat gibi mallarının ağırlığı gibi çeşitli ölçütleri dikkate alınarak genel olarak 1/40'ı oranında alınan bir vergidir. Zekat başlangıçta dini bir mükellefiyet anlayışı ile alınırken daha sonra vergi, yani zorunlu bir mükellefiyet, haline getirilmiş ve :

- Hayvanlardan **ağnam vergisi**,
- Zirai ürünlerden **aşar** (öşür) **vergis**,
- Mal ticaretinden (ithal ve ihracından) **gümrük resmi**,
- Madenlerden de **devlet hissesi**,

adı ile alınmaya başlamıştır.

Haraç; tımar sistemi uygulanan eyalet ve sancaklarda ziraat yapılan mirî arazi kullanıcısı gayrimüslimlerden arazinin alanı dikkate alınarak yılda bir kez **haraç-ı muvazzafa** (maktu haraç), bu arazilerden elde edilen hasılatın (yani ürün ve meyvelerden) da **haraç-ı mukaseme** (gayırsafi hasılatın 1/10'nundan yarısına kadar değişik oranda alınan haraç) olarak iki ayrı isim altında alınmakta idi.

Cizye ise, yine Müslüman olmayan ve bülüğa ermiş erkek halktan, himaye edilmeleri ve askerlik hizmetinden muafiyetleri dolayısıyla, yılda bir kez alınan bir baş vergiydi. Cizyeyi devlet direkt olarak kendisi tahsil ediyordu.

B. Padişahın vergilendirme yetkisini kullanması sonucu konulan (yani, Hükümdarın iradesi ile tarhulunan) çok sayıda **ÖRFİ VERGİLER**'in (tekalif-i örfîye) başlıcaları ise, yapılan idare ve yargı hizmetleri karşılığı bu hizmetlerden yararlananlardan alınan **Rüsum-ı Örfîye** ve Devletin savaş gibi ani masraf gerektiren veya sonraları acil ihtiyaç duyulan hallerde

imdadiye-i seferiye ve **imdadiye-i hazariye** gibi adlarla hane reislerine tarhettiği **Tekalif-i Divaniye** (avâız-ı divaniye, ya da avâız vergileri) adlarını taşıyan vergiler idi.

II. 1839 Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Uygulanan Vergiler (1839-1922):

Tanzimat döneminde vergi sistemi basitleştirilmiş, uygulanan çok sayıda hasılat ve resim türünün tamamı kaldırılarak, '**şer'i vergiler'den** (tekalif-i şer'iyeye) sadece üçü, zirai ürünlerden **onda bir** oranında **öşür**, hayvanlardan (koyundan) **ağnam vergisi** ve müslüman olmayan halktan alınan **cizye** yürürlükte bırakılmıştır. Ayrıca, mevcut aynı yükümlülüklerle angaryalar da kaldırılmıştır.

Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde toplanan vergiler şunlardır:

A. EMLAK VE GELİR VERGİLERİ :

1. Ancemaatin Vergi (bir köy üzerine konulmuş, hanelere dağıtılan toplu bir mükellefiyet)
2. Emlak ve Arazi Vergisi
3. Musakkafat (Bina) Vergisi
4. Temettü Vergisi
5. Madenler Resmi
6. Harp Kazançları Vergisi

B. ZİRAİ GELİR VERGİLERİ

1. Ağnam Resmi (Hayvanlar Vergisi)
2. Aşar (Zirai Ürün) Vergisi
3. Özel Ormanlar Hasılatı Vergisi
4. Çeşitli Ek Vergiler

C. BEDEL OLARAK ALINAN VERGİLER

1. Cizye (gayrimüslim erkeklerden alınır)
2. Bedel-i Askeri
3. Bedel-i Nakdi-i Askeri
4. Bedel-i Tarik (Yol Bedeli)
5. Muafiyet-i Askeriye Vergisi

D. DAMGA VE HARÇLAR

1. Damga Resmi
2. Harçlar
3. Kaydiyeler
4. Tönbeki (tütün) Beyiyesi
5. Rüsum-ı Bahriye (Deniz Resmi)
6. Rüsum-ı Sıhhiye-i Hayvaniye (Hayvan Sağlık Resmi)
7. Saydiye Rüsumu (Balık Avı Ruhsat Resmi)

E. GÜMRÜK VE TÜKETİM RESİMLERİ

1. Gümrük Resmi
2. Müskirat Resmi (Alkollü İçkiler Satış Resmi)

F. İNHİSAR (Tekel) GELİRLERİ

1. Tuz
2. Tütün
3. Tönbeki
4. Barut
5. Meskûkat
6. PTT

G. MAKTU VERGİLER (Mısır, Kıbrıs, Sisam, Eflak, Boğdan, Sırbistan, Bulgaristan gibi, bağlı eyalet ve beyliklerden maktuen alınan vergiler)

18. yüzyıla gelinceye kadar sanayi, bilim ve teknoloji dahil hemen her alanda Batı Avrupa ülkeleri ile aynı düzeyde bulunan ve kazanılan savaşlarının ekonomik getirilerinden de yararlanan Osmanlı İmparatorluğu'nun **26 Ocak 1699 Karlofça Antlaşması** ile zaten başlamış olan siyasi ve askeri gerilemesi, hatta çöküşü, 18 ve 19. yüzyıllarda, çeşitli cephelerde savaşlar ve karışıklıklar, ticarete gayri müslim azınlıkların egemen olması ve benzeri diğer nedenlerin yanı sıra, özellikle 'makineleşmenin ve yeni teknolojilerin üretime girmesi, gümrük duvarlarının koruması altında dış ekonomik ilişkilerin genişlemesi ve derinleşmesi' gibi Batı Avrupa ülkeleri lehine iktisadi ve askeri unsurları da içinde barındıran, **sanayi devriminin de gerisinde ve hatta tamamen dışında kalması sonucu**, daha da hızlanmıştır. İmparatorluk içinde ise, 1808 yılında imzalanan Sened-i İttifak ile taşradaki âyanın gücü artmış, taşra idaresi merkezi Devlettten bağımsız davranışlara başvurmaya başlamış, büyük toprakların ve sonuç olarak vergi gelirlerinin büyük bir kısmını tasarrufları altına almış bulunuyordu⁽⁷⁾. Bu gelişmelerin doğal sonucu olarak, Osmanlı ekonomisi de, kötüleşmesine aralıksız devam etmiş, nihayet en önemli çöküş noktasına 1838 yılında gelmiştir.

1800'lü yılların başından beri Batı ülkeleri ve bilhassa İngiltere ve Fransa sanayi devrimini gerçekleştirmektedir ve gelişen endüstrilerine dünyanın dört bir yanında hammadde ve pazar aramaktadır. Sanayi devrimi Avrupa ülkelerinin çehresini değiştirmiş, özellikle İngiltere, ulaşmış olduğu en güçlü üretici, en büyük ihracatçı ve ithalatçı, yegane yatırımcı ve rakipsiz taşımacı ülke olma özellikleri ile o yıllarda dünyanın en büyük ekonomik ve siyasal gücü haline gelmiştir⁽⁸⁾. O dönemde Batıda sıkı bir gümrük politikası uygulanmakta ve yerli sanayiın korunması için türlü önlemler alınmakta iken, Osmanlı Devleti'nde uygulanmakta olan % 3 oranındaki düşük gümrük resmi aynen muhafaza edilmiştir. Bununla birlikte, yabancıların iç dağıtım şebekelerine serbestçe girmesi yasaklanarak, bazı malların üretim ve dağıtımı, **yed-i vahid** (tekeli) yöntemiyle, ruhsata bağlanarak, tamamen devlete ya da yerli tüccara verilmiş ve böylece iç piyasa dış rekabete karşı korunmaya çalışılmıştır. Dış pazarlar ise, yeterince pay kapamadıkları bu durumdan şikayetçi idiler.

1827'de İngiliz, Fransız ve Rus gemilerinin **Navarin**'de Osmanlı donanmasını yakması, 1829'da Rusların Edirne'ye kadar, Mısır Valisi Kavalalı

(7) **Şevket Pamuk**, 'Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914', İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2007.s.198.

(8) **Rifat Önsoy**, 'Osmanlı Borçları', Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.s. 9.

Mehmet Ali Paşa'nın da Mısır ordusu ile Kütahya'ya kadar ilerlemesi üzerine, Padişah II. Mahmut zamanında, Osmanlı Devleti Rusya'dan yardım istemiş, bu gelişmelerden memnun kalmayan İngiltere, bu kez Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Paşa'nın Rus baskısının önlenmesi ve Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanını bastırmak üzere istediği yardıma karşılık olmak üzere, Osmanlı Devleti'ne, bir ticari anlaşma yapılmasını kabul ettirmiştir. İstanbul'da **16 Ağustos 1838** tarihinde, İngiltere'ye ticari bakımdan büyük ayrıcalıklar tanıyan ve iç ticaretin dış rekabet karşısında korunmasını tamamen kaldıran '**Balta Limanı Ticaret Anlaşması**' imzalanmıştır. Bu Anlaşma, yabancı ülke mallarının ülkeye serbestce girişine sınırları açmış, kapitülasyon sistemini sağlamlaştırmış, Avrupa devletlerinin bu Anlaşma ile kazandıkları '**kısıtlamalardan kurtulma**' ve bir '**köprü başı**' ele geçirme⁽⁹⁾ sonucu olarak da Avrupa malları Osmanlı pazarlarını doldurmuş, gümrüksüz giren İngiliz gelişmiş makina endüstrisi malları Osmanlı'nın korumasız el tezgahı endüstrisini kısa zamanda ezmiştir. Böylece, 17. ve 18. yüzyıllardaki gerilemelerle başlayan süreç, ekonomiyi yarı sömürge bir devlet ekonomisi konumuna düşürmüş, Osmanlı ekonomisi o dönemdeki en zayıf noktasına gelmiştir ⁽¹⁰⁾.

Benzeri anlaşmalar daha sonra 1838-1841 yıllarında Fransa, Sardunya, İsveç, Norveç, Hollanda, Belçika, Prusya, Portekiz ve Danimarka gibi diğer ülkelerle akdedilmiştir.

Bu anlaşma, o tarihte Sadrazam Reşit Paşa'nın konağı olarak kullandığı, Boğazda bugünkü İstanbul Üniversitesi sosyal tesislerinde **Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Paşa** ile **İngiltere Büyükelçisi Ponsonby** tarafından imzalanmıştır ⁽¹¹⁾. Bu anlaşmanın arkasından aynı yıl Fransa ile, daha sonra da diğer Avrupa devletleri ile benzeri koşullar içeren anlaşmalar imzalanmıştır.

Balta Limanı Ticaret Anlaşması'nın önemli düzenlemeleri şunlardır ⁽¹²⁾:

⁽⁹⁾ **Hüseyin Şahin**, 'Türkiye Ekonomisi', Uludağ Üniversitesi, İİBF, Bursa, 2007.s.2.

⁽¹⁰⁾ **Düyun-u Umumiye**; <http://derinanadolu.tripod.com/01-04-12-duyun2.htm>.

⁽¹¹⁾ **Hüseyin Perviz Pur**, 'Türkiye'nin Borç Prangası', İstanbul, Otopsi, 2006, s.,150.

⁽¹²⁾

▪ **Mehmet Fatih Ekinci**, 'Türkiye'nin Mali İntiharı',Barış Platin Ltd. Şti, Haziran 2008, Ankara.s, 190-193;

▪ http://tr.wikipedia.org/wiki/Baltaliman%C4%B1_Antla%C5%9Fmas%C4%B1

▪ Fiyat artışlarını kontrol edebilmek için tekel (yani, **yed-i vahit**) altında tutulan mallardan bazılarının, bu bağlamda işlenmiş ya da işlenmemiş tarım ürünlerinin ve sanayi mallarının, artık Hükümetin uygun gördüğü yabancı tacirlerce diledikleri gibi alıp satılabilmeleri sağlanmış, böylece İngilizlerin ülke içinde **ruhsatsız serbestçe ticaret yapabilmeleri** imkanı doğmuştur. Bunun anlamı, Osmanlı pazarlarının İngiliz tüccarların iç ticaretine açılmış ve uygulanan tekel sisteminin kaldırılmış olmasıdır.

▪ İngiliz vatandaşlarına, hububat, pamuk, ipek, yün ve bakır gibi, ihracı yasak veya izne tabi, Osmanlı ürünlerini **serbestçe ihraç etme** hakkı verilmiştir.

▪ Osmanlı Devletinin kendi topraklarında uyguladığı **iç gümrükler** yabancılar için tamamen kaldırılmış, yerli tüccarlar için devam etmiştir.

▪ İngiliz gemileriyle gelen İngiliz malları için ithalde **bir defa gümrük ödendikten sonra** mallar alıcı tarafından nereye götürülürse götürülsün bir daha gümrük ödenmeyecektir. Böylece İngiltere vatandaşları Osmanlı Devleti sınırları içinde ticaret yaparken, gümrük vergisi yanı sıra bir de ticaret vergisi ödemek durumunda olan Osmanlı vatandaşlarından bile daha az vergi ödemek imkanına kavuşmuşlardır.

▪ Yerli tüccarlar, ihraç malları için daha önce ödedikleri % 3 vergi yerine % 12, ithal malları için % 5 ve transit mallar için % 3 oranında vergi öderken, **yabancılar** ihraç malları ve transit mallar için vergi ödemekten muaf tutulmuşlar, **sadece % 5 ithal gümrüğü** ödemek imkanına kavuşmuşlardır ⁽¹³⁾.

▪ İngiliz tebaasına ve tüccarına **en ziyade müsadeye mazhar devlet tüccarı** (yani, diğer ülkelere tanınabilecek en düşük gümrük tarifesiyle de otomatik yararlanma) statüsü tanınmıştır.

▪ Görüldüğü üzere, bu anlaşmalarla Osmanlı İmparatorluğu, iç piyasada yokluğu görüldüğünde yapağı, pamuk, ipek ve bakır gibi maddelerle hububatın dışarıya satılmasını yasaklayabilme, dışarıya sattığı mallara yüksek gümrük koyabilme, yabancı tüccarların Osmanlı İmparatorluğu içinde yerli ürün alıp, satabilmeleri için gerekli olan ruhsat için bir harç talep etme, tekel altında bulundurulmuş kimi malların fiyatlarını belirleme ve nihayet **Avrupa menşeli mallara da gümrük koyabilme hak ve imkanından kısmen veya tamamen**

⁽¹³⁾ Hüseyin Şahin, a.g.e.,s.2.

yoksun kılınarak, meydan Avrupa Devletlerine adeta boş bırakılmıştır. Böylece, yarı sömürge bir yapıda, açık pazar haline gelmiş olan Osmanlı Devleti ihracatın çok üstünde ithalat yapmak durumunda kalmış, dış ticaret açığındaki bu durum savaşlarla da birleşince, ülke, oluşan devasa finansman açıkları karşısında **dış borca muhtaç hale düşmüş** ve mali çöküntüsü hızlanmıştır⁽¹⁴⁾.

- 1838 yılında İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Ticaret Anlaşması Osmanlı İmparatorluğu’nu Avrupa kapitalizminin pazarı haline getirmiş, onu önce sanayi kapitalizminin, ardında da finans kapitalin egemenliği altına sokarak, Dünya-sistemine eklemleştirmiştir⁽¹⁵⁾.

- Çok ilginçtir, Balta Limanı Anlaşması’nın imzalandığı **1838 tarihinde Osmanlı İmparatorluğunun dış borcu yoktur**⁽¹⁶⁾. Bir bakıma bu anlaşmanın da sonucu olarak, olağanüstü durumlarda kullanabileceği önemli bir ek gelir kaynağını kaybetmiş olan Osmanlı Devleti, bir süre sonra 1854 yılında giriştiği Kırım Savaşı sırasında içine düştüğü mali sıkıntılar yüzünden ilk kez dış borçlanmaya başvurmak zorunda kalmıştır⁽¹⁷⁾.

- Osmanlı Devleti 1860-1861 yıllarında, yaşanan mali bunalımın da zorlaması ile ihracattan alınan gümrük vergisini % 5’den % 1’e düşürmek durumunda kalmış ve bu uygulama Birinci Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. İthalattan alınan vergiler ise 1861’de % 5’den % 8’e, 1907’de % 11’e, 1913’de de % 15’e yükseltilmiştir. Osmanlı Devleti **Balta Limanı Ticaret Anlaşması’nın** kısıtlayıcı alanından Birinci Dünya Savaşı sırasında çıkmış ve daha bağımsız bir dış ticaret politikası izleyebilir duruma gelmiştir⁽¹⁸⁾.

- Osmanlı Devleti bu anlaşmayı sonuçlarını ve uzun vadede zararlarını bildiği halde içinde bulunduğu iktisadi, siyasi ve mali koşulların zoru ile

⁽¹⁴⁾ **Hasan Sabır**, Atatürk’ün Ekonomi Anlayışı, İÜSBF İktisat Anabilim Dalı, Sayıştay Dergisi, Sayı 62, Temmuz-Eylül 2006, sf.3.

(<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der62m1.pdf>.)

⁽¹⁵⁾ **Gülten Kazgan**, ‘Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi’, Bilimsel Sorunlar Dizisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999.s, 31.

⁽¹⁶⁾

- Tanzimattan Cumhuriyete kadarki döneme ait ayrıntılı bilgi için bakınız: **Metin AYDOĞAN**, ‘Türkiye

- Üzerine Notlar, 1923-2005’, Umay Yayınları, İzmir, Ocak 2008, s.17 ve s.15-30 .

- **Hüseyin Şahin**, a.g.e., s.6-27.

⁽¹⁷⁾ **Şevket Pamuk**, a.g.e.s, 205-206.

⁽¹⁸⁾ **Şevket Pamuk**, a.g.e.s, 206.

imzalamıştır. Özellikle mali durumu zayıf olan ülkelerin dış ticaret ve gümrük politikaların da bağımsız kalamıyacıkları, karşılıklılık (mütekabiliyet) ilkesi çerçevesinde davranamayacakları ve eşit olmayan koşullara boyun eğmek zorunda kalacakları burada da kendisini açıklıkla göstermektedir.

II . OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK ‘İÇ BORÇLANMALAR’

Daha önce değinildiği üzere, 17. ve 18. yüzyıllar boyunca üst üste kaybedilen ve toprak ve itibar kaybına da yol açan savaşların gerekli kıldığı yüksek askeri harcamalar büyük bütçe açıklarının oluşmasına neden olmuş, Osmanlı Devletini **daha uzun süreli ve peşin elde edilen gelir sağlama** yollarını aramaya sevketmiş, mültezimlere bir yıl veya üç yıl süreli sözleşmelerle verilen **mukataaların** süreleri 17. yüzyılın sonlarında daha da uzatılarak, ihaleyi kazananlara **‘kaydı hayat’** koşuluyla verilmeye başlanmış, **kısa süreli iltizam usulü ile vergi toplayan-veren mültezimlerin** yerini, 1695 yılında kabul edilen bir fermanla, kendilerine hayat boyu sürecek ve hatta belirli koşullarla mirasçılara da geçebilecek **mukataa ihale edildiği** için daha fazla ve bir bakıma iç borçlanma niteliğinde **peşin ödemede** (bu ödemeye **muaccele** deniliyordu) bulunmak durumunda olan, **malikâne** sahipleri almışlardır. Bununla birlikte, **iltizam usulü** 1842 yılında tekrar uygulamaya konulmuştur.

İlk kez 1683 İkinci Viyana Kuşatması sonrası **‘İmdadı Seferiye’** adı altında ve 327.500.000 akçe miktarında bir **iç borçlanmaya** gidilmiş, bu borç daha sonra **‘varlık vergisi’** adı ile konulan ve her haneden toplanan bir vergi ile karşılanmıştır.

Yine, Osmanlı Hükümeti 1775 yıllarında ihraç ettiği esham (hisse senedi) karşılığında yeni bir iç borçlanma yöntemi başlatmıştır ⁽¹⁹⁾. Büyük **mukataa** (Devlete ait belirli bir arazinin veya gelirin **muaccele** denilen sabit bir bedel karşılığında uzun süreli kiraya verilmesi) gelirlerinin halka satılmasının söz konusu olduğu ve gelir ortaklığı benzeri bir yöntemin uygulandığı bu sistemde, belirli bir gelir garantisi öngörülmekte ve ihraç edilen hisse senetleri kişiler arasında tedavül edebilmektedir ⁽²⁰⁾.

Gelirleri ile giderleri arasındaki açık gittikçe artmaya başlayan Osmanlı Devleti'nde bütçe açıklarının kapatılması hususunda borçlanmadan başka çare

⁽¹⁹⁾ **Şevket Pamuk**, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi’, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.,s,207.

⁽²⁰⁾ **Naci Tepir**, ‘Düyun-u Umumiye’, Yeni Asya Matbaası, İstanbul 2008, s. 49.

kalmamıştı. Gerek, 1838 Balta Limanı Ticaret Andlaşması'nın arkasından gelen ve II. Mahmut (1808-1839) döneminde hazırlanmakla birlikte, ölümü dolayısıyla, oğlu Abdülmecit zamanında dışişleri bakanı Mustafa Reşit Paşa tarafından okunan **3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı)** ya da **Tanzimat-ı Hayriye**⁽²¹⁾, gerek 1854 yılı ilk Osmanlı dış borçlanmasının arkasından batılı devletlerin baskılarıyla çıkarılan Sultan Abdülmecit'in (1839-1861) **18 Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı** meseleye köklü ve kalıcı bir çözüm getirememiştir⁽²²⁾. Bu Ferman, azınlıklara bazı ayrıcalıklar ve haklar tanınması, yabancılara, vergi muafiyet ve istisnaları da devam etmek üzere, **18 Haziran 1867 tarihli yasa ile toprak mülkiyeti edinme hakkını** vermesi, hem de başkaca büyük mali imtiyazlar öngörmesi dolayısıyla mali anlamda bir yarı sömürge oluşumuna ön ayak olmuş, Avrupalıların Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmasına engel olamamıştır⁽²³⁾.

Mali idarede merkezîyetçi bir mali bütünlüğe, tasarruflu bir uygulamaya ve etkili bir sisteme ulaşılammış, Ferman'da öngörülen mali ve parasal sistemde reforma dönük banka ve benzer mali kuruluşların oluşturulması, Devletin maddi ve kamusal gelirlerinin artırılması amacıyla sağlıklı bir vergi sistemi kurulması ve fon yaratılması gibi mali ıslahatlar ve umulan iyileşmeler gerçekleştirilememiş, 1842 yılında tekrar uygulamaya konulan **iltizam usulü** kaldırılmamıştı. Ayrıca, taşrada Valilerin hazine ile ilgili yetkileri tahsildarlara ve Maliye Nezaretine bağlı devlet görevlilerine devredilerek daraltılmış, her ilde Valiye yardımcı olmak üzere, sivil yönetim, hukuk, maliye ve vergi konularında görevli ve yetkili Hristiyanların da eşit haklarla katıldıkları eşraftan (büyük arazi sahiplerinden) oluşan bir **Vilayet Meclisi** teşkil edilmişti⁽²⁴⁾. Bu bağlamda, 1859 yılında, dış ülkelerin katkısı ile, ekonomik krizin nedenlerini ve çarelerini araştırmak, mali yönetimde, gelir ve gider politikalarında ilkeler belirlemek üzere, Fransız ve İngiliz üyelerin de katılımı ile, Maliye Nezaretine bağlı olarak, **'Islahat-ı Maliye Komisyonu'** ⁽²⁵⁾ kurulmuş, ancak, bundan da, umulan sonuçlar alınamamıştır.

⁽²¹⁾ <http://www.bilgiportal.com/v1/idx/54/1724/Tarih/makale/Tanzimat-Ferman.html>.

⁽²²⁾ **Stefanos Yerasimos**, 'Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye', Çeviren Babür Kuzucu, Bilim Araştırma Dizisi, Gözlem Yayınları, Cağaloğlu, 1980, s. 343-346.

⁽²³⁾

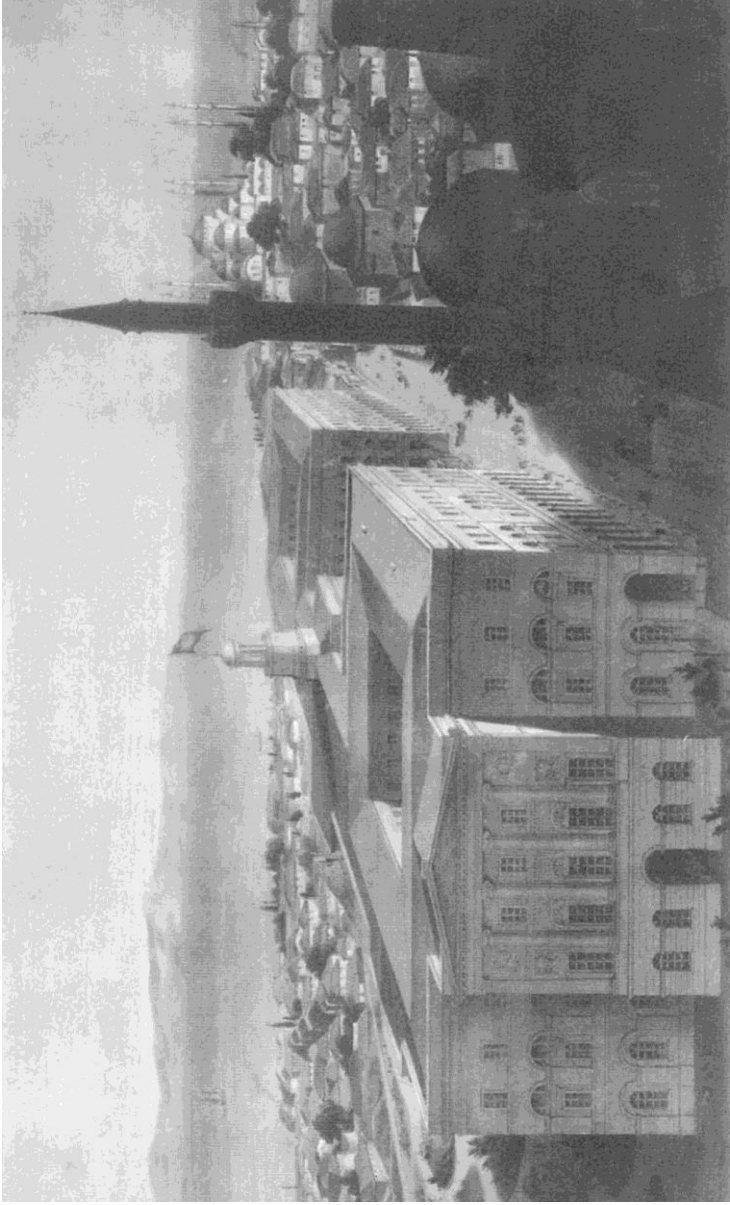
▪ **Stefanos Yerasimos**, a.g.e.s., 388-390.

▪ <http://www.tampaylas.net/tarih/43210-islakat-fermani-ozellikleri-ve-sonuclari.html>.

⁽²⁴⁾ **Stefanos Yerasimos**, a.g.e.s., 345.

⁽²⁵⁾ **Eleventh World Congress of Accounting Historians Nantes (France) July 19-22, 2006, PAPERS OF TURKISH DELEGATION.**

http://www.mufad.org/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=4&Itemid=100).

Maliye Nezareti

1850'lerde Maliye Nezaretine tahsis edilen Darülfünun Binası
(1867 yılında Maliye Nezareti'nin Beyazıt'taki Fuat Paşa Konakına nakli üzerine
bu bina Adliye Nezareti'ne verilmiştir)

Bu Komisyonun ismi bir yıl sonra **‘İslahat-ı Maliye Meclis-i Âlisi’** (Yüksek Mali Islahat Meclisi) olarak değiştirilmiş ve yetkileri daha da artırılmıştır. Avrupalılar yine Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmaya devam etmişler, ayrıca patrikhaneye meclis açma izninin verilmesi gayrimüslümlerde günümüzde bile gözlemlendiğimiz bağımsızlık istek ve beklentilerini arttırmıştır.

Osmanlı Devleti bir itibar meselesi yaparak başlangıçta dış borçlanmaya gitmemiş, bütçe açıklarını **iltizam usulü** ile vergi toplama yanında iç borç da veren mültezimlerden **iç borçlanmayla** karşılamayı düşünmüştür ⁽²⁶⁾.

III . OSMANLI DEVLETİ’NDE İLK ‘AVRUPA KÖKENLİ İÇ BORÇLANMA’LAR; ‘GALATA BORSASI ve GALATA BANKERLERİ’

Osmanlı Devleti yabancı kaynaklardan borçlanmaya, İstanbul’da 1829’larda kurulup, 1929 yılı sonlarına kadar yüz yıl süren ve dünyanın en önemli ve işlem bakımından en ön sıralarda yer almış finans faaliyeti olarak görülen **‘Galata Borsası’** ile yine bu borsanın en önemli unsurlarından olan ve İstanbul’un tarihi ve kültürel yapısına da katkıda bulunmuş olan **‘Galata Bankerleri’** adı ile ünlü ⁽²⁷⁾, İstanbul’da ikamet eden, Venedik ve Cenovalı latin kökenli **Avrupalı sarraflardan** (bunlara **levanten** de denilmektedir) sağladığı **iç borçlarla** başlamıştır.

1850’li yıllarda Osmanlı Devleti sermaye piyasasında en büyük talep sahibi idi; bu durum piyasanın büyümesine engel oluyordu. **Vergi gelirleri, iltizam ve tağşişin**⁽²⁸⁾ hala mali politikanın temel gelir araçları olduğu bu dönemde sarraflar da bu bağlamda en temel aracı konumuna gelmişlerdi⁽²⁹⁾. Bir

⁽²⁶⁾ **Şevket Pamuk**, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi’, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.,s,206.

⁽²⁷⁾ **Haydar Kazgan**, ‘Galata Bankerleri’, TEB, Orion Yayınevi, Ankara, 2005, s. 10.

⁽²⁸⁾ **Tağşiş etmek** : Dolaşımdaki madeni (metal) altın veya gümüş sikkeleri (paraları) piyasadan toplayıp, bunların içindeki değerli maden miktarını azaltmak suretiyle niteliğini düşürüp, yerine piyasaya yenilerini sürmek ve böylece tedavüldeki para miktarını artırmak.Tağşişin, başlangıçta gelirleri artırıcı etkisi olsa bile, yarattığı enflasyon ve düşük değerli paralar dolayısıyla gelirlerin reel miktarını azaltıcı ve kalpazanlığı özendirici bir çok olumsuz mali sonuçları olduğu aşikardır.

⁽²⁹⁾ **Edhem Eldem**, ‘Osmanlı Bankası Tarihi’, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Aralık 1999.s, 19-20.

tür **karşılıksız para basımı anlamına gelen tağşiş** işlemlerinin ise fiyat artışlarına neden olduğu bilinmektedir⁽³⁰⁾.

Diğer taraftan, Fatih Sultan Süleyman zamanından beri ticari ve tefecilik faaliyetinde bulunan ve önceleri alaydan yetişen, çoğunluğu gayrimüslim banker konumundaki para sahipleri kişiler, daha sonraları ailelerince Avrupa’da yüksek öğrenim yaptırılarak, 1850’lerden itibaren her türlü finansal işlem ve bu bağlamda dış borçların komisyonculuğunu bile yapabilecek nitelik ve itibara sahip iş adamlığı kimliği kazanmışlardır. Bu sarrafların en tanınmışları Lorando Tubini, Korpu, Baltazzi, Stefanoviç, Shilizzi, Negroponte, Coronio ve Alberti isimli **levanten**lerdi. Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında ise, (Köçeoğlu, Mısıroğlu gibi) **Ermeni**, (Kamondo, Fernandez gibi) **Yahudi** ve (Ogenidi Mavrogordato, Zarifi, Zafıropulo, Bogos ve Tıngiroğlu gibi) **Rum** asıllı gayrimüslim sarraf-bankerler ön planda idiler.

Sarraflar giderek devletin mali işlerini de yürütmeye başlamış, bir ölçüde devlet bankası işlevini de üstlenmişlerdi. Örneğin, III. Mustafa döneminden itibaren, Hazine-i Hassa ve **‘Galata Bankerleri’** giderek çok zenginleşmişler, 1871-1881 döneminde en parlak dönemlerini yaşamışlardır; bunlar, bu yıllarda dış kredi komisyonculuğu ve iltizam işinden (mültezim sıfatı ile vergi toplayabilme hizmetinden) başka tramvay, demiryolu, inşaat, rıhtım ve dok işletmeciliği, tütün rejisi, madencilik, değirmencilik gibi üretim ve ticari nitelikte faaliyetlerde de bulunmuşlardır⁽³¹⁾.

IV . BANKERLİKTEN BANKACILIĞA GEÇİŞ ; OSMANLI DEVLETİNDE PARA VE BANKACILIK

1 . İlk Bankacılık Girişimleri

Osmanlı Devletinde bankacılık öteden beri Osmanlı topraklarında kendi gereksinimlerini karşılamak ve dış ticaretini yürütebilmek için banka sermayesine ve teminatına ihtiyaç duyan dış devletler tarafından kurulmak ve geliştirilmek istenmiştir. 19. Yüzyılın ortalarına kadar parasal faaliyetler **Galata Bankerleri’nin** elinde idi. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu’nun yabancı ülkelerle ilişkileri arttıkça ve ticaret batı türü bir mahiyet kazandıkça **Galata Bankerleri** vasıtasıyla kaynak bulma yolu da yetersiz hale geldi. Şüphesiz, **yabancı para değişimi, borç verme ve maaşlar karşılığı verilen ödeme mektuplarının**

⁽³⁰⁾ Şevket Pamuk, ‘Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914’, s.115.

⁽³¹⁾ Haydar Kazgan, ‘Galata Bankerleri’, Cilt I , s. 27 ve 61.

kırdırılması gibi esasta üç çeşit hizmet gören ve bir tür tüccarlık olan bu meslek, bankacılık işlevlerini yerine getirebilecek özellikte ve nitelikte bir faaliyet değildi ve 19.Yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti de dış borçlanma ve dış ticaret ilişkileri dolayısıyla bu ihtiyacı her zamankinden fazla duyuyordu.

Bu bağlamda, İngiltere, Osmanlı Devletinde banka kurma girişimlerine ilk defa 1836'da başlamış, 1838 yılında da İngiltere'nin Bursa Konsolosu '**Reed, Irving and Company**' adına bir banka kurulması önerisini getirmişti. İngilizlerin 1840 yılında '**General Bank of Constantinoble**' önerisi, aynı yıl Fransızların bir başka önerisi, 1842'de de İsveçlilerin '**The Bank of Smyrna**' önerisi Hükümetten izin alınamadığı için hayatiyet kazanamamıştı.

Bu arada, 1866 da faaliyete geçen, resmi kuruluşu da 1873 tarihli tüzükle gerçekleşen **İstanbul Borsası**⁽³²⁾ da Osmanlı finansal piyasalarının hareketliliğine ve Osmanlı ekonomisinin Avrupa'ya entegrasyonuna bir kat daha hız kazandırmaktaydı⁽³³⁾.

Gerçekte, koordineli para politikası yokluğu, bankacılık ve diğer benzeri kurumların bulunmayışı gibi yapısal eksiklikler, 19.Yüzyılın başında Osmanlı ekonomisinin önündeki temel güçlükleri oluşturuyordu. Bu olumsuzluklar 1844 para reformları ve 1856 ve sonrasında kurulan modern bankacılık kurumu ile onarılmıştır⁽³⁴⁾.

Tanzimat (1839-1876) öncesinden gelen ve II. Mahmut'un (1808-1839) uzun yönetim döneminde cereyan eden savaşlar ve iç isyanlar sonucu doğan para sıkıntısı da Osmanlı yönetiminin bankacılık isteklerini ve bir devlet bankasına sahip olma arzusunu kabartan başka bir nedendir.

Bankacılık sektörü için finans piyasası yaratılmasında bir başka etken de '**kaime**'ler⁽³⁵⁾ olmuştur. Galata bankerlerine olan borçların yanı sıra,

⁽³²⁾ İMKB Yayınları, No.3., Azmi Fertekligil, İstanbul, Mart 1993, 'Türkiye'de Borsa'nın Tarihçesi', Borsa Tarihi Araştırmaları, İstanbul, Mart 1993, s., XIV.

⁽³³⁾ **Zafer Toprak**; 'The Quest for Globalization'; The Financial Structure and the Stock Exchange in the Late Ottomane Empire.
http://www.ata.boun.edu.tr/Faculty/Zafer%20Toprak/HIST207Spring_2008_ZT_1.doc.

⁽³⁴⁾ **Zafer Toprak**; 'The Quest for Globalization'; a.g.m.

⁽³⁵⁾

- **Edhem Eldem**, a.g.e.s, 21.
- **Kaya BAYRAKTAR**, 'Osmanlı Bankasının Kuruluşu', C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002.
- (<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/149.pdf>).

▪ **Kirkor K  m  rcan**, a.g.e.16-18.;<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/egm/b001000.html>).

‘Kaime’ ve ‘Evrakı Nakdiye’

Kaime: Tanzimat öncesinden başlayan ve Tanzimat (1839-1876) süresince süren parasal sorunlar karşısında, esas itibarıyla reformların ve savaşın finanse edilmesi amacıyla ve maruz kaldığı mali krizi aşmak için, Hükümetin başvurduğu bir gelir ve finansman türüdür.

Kaimeler 1839, 1840, 1861 ve 1876 yıllarında tedavüle çıkarılmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk ‘**kaime’ler** (kağıt para benzeri ödeme aracı) **1839** yılında **el yazması ve fakat resmi mühürlü** olarak % 8 faizli ve 10, 20, 50, 100 ve 500 kuruşluk kup  rl  r halinde çıkarılmıştır. Ancak, bu el yazması kaimelerin **numaralandırılmamış ve elle yazılmış olmalarından ötürü** kısa sürede sahtelerinin basılması, faizlerinin ödenememesi, halkın günlük alışverişlerde kağıt para istememesi, yine bankerlerin kaimeleri paradan saymamaları gibi nedenlerle oluşan sorunlar karşısında, kağıt paranın değer kaybetmesine ve fiyat enflasyonuna neden olmuş, bunların tedavülden kaldırılması için **1839** yılında önce **matbaada basılı kaimeler** ihraç edilmiş, arkasından da Ağustos **1840** tarihinde **Kaime-i Muteberiye-i Nakdiye** (İtibarlı Kağıt Para) adı ile ilk kağıt para (**kaime**) basımına başvurulmuştur. Sekiz yıl tedavül müddeti olan bu kaimeler % 12,5 faiz getirisine sahip idi. 1843, 1845, 1852 ve 1853 yıllarında kaime ihracına devam edilmiştir.

Hükümet 1854 yılında mevcut kaimeleri piyasadan çekerek yerlerine **basılı kaime**   karıp, faizlerini de sırasıyla **% 10, % 6 ve % 3** olarak değiştirmiş, 1851 yılında da ilk **faizsiz** kaimeler tedavüle s  r  lm  ştir 1857 yılında faizli kaimelerin **Esham-ı Cedide** ile, faizsiz olanların da nakit ve esham ile değiştirilmesi kararlaştırılarak, bu maksatla 1858 yılında yeni bir borçlanmaya başvurulmuştur. İ  borçlanma dahilinde hazine tahvilleri olarak değerlendirilebilecek esham kaimeleri, dalgalı borçlar karşılığı çıkarılan tahvillerden farklı olarak, kamu kurumları tarafından metal paralar gibi ödeme aracı olarak kabul ediliyordu.

1860-1865 yılları arasında bir milyon liralık daha kaime ihraç edilmiş, böylece 1865 yılında, 650.000 liralık kısmı eskiden kalanlar olmak üzere, tedavüldeki kaime tutarı 3.150.000 lira olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu, daha sonra 1863 yılında kurulan Osmanlı Bankası’na, Hükümetin hiç bir biçimde kağıt para basmayacağı ve başka bir kuruma da bastırmayacağı taahhüdü altında, 30 yıl süre ile kağıt para ihracı imtiyazını vermiştir.

Osmanlı Bankası ilk olarak 1863 yılında, istendiğinde altına çevrilmek üzere, Maliye Nezareti ve kendi mühürlerini taşıyan **banknotları** tedavüle çıkarmış, 1863-1914 yılları arasında da   şitli şekil ve miktarlarda banknot ihraç etmiştir.

Osmanlı Bankası’nın kuruluşu ile kaimelerin tamamen ortadan kaldırılmış olması ve bu tarihten itibaren bunların yerini faizli ve ana parası belli ve garantili **Esham-ı Cedide**’lerin almış olması, Osmanlı İmparatorluğu’nun kağıt para ihracını 1877 yılına kadar gündemden kaldırmıştır. Ancak, yukarıda belirtilen taahh  te rağmen, Hükümet, Osmanlı Bankası ile anlaşarak, halk arasında **"93 Harbi"** olarak bilinen 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, savaş masraflarını karşılayabilmek amacıyla **1876 yılının 7 Ağustos’unda çıkarılan bir kararname ile 15 milyon liralık kaime çıkarılmasını kararlaştırmış ve bunun bir yıl sonra 10 milyon liralık kısmı tedavüle çıkarılmıştır**. Kaimelerin değerinin sürekli düşüşü üzerine, 1879 yılında hükümet yeni vergiler getirerek bunların hasılatının kaimelerin tedavülden kaldırılması için kullanılması kararını alması üzerine, gerçekte piyasada bir altına karşılık 1000 kuruş kaime ödendiği halde, b  t  leden 40 kuruş kaime bir altın lira hesabı ile ödenmiştir.

Kalan son kaimeler de 1879 yılında Beyazıt meydanında halkın huzurunda yakılarak tedavülden kaldırılmıştır.

Anlaşılmaktadır ki, Osmanlı Devleti’nde ilk kaimeler 1840 senesinde basılmış, bunlar 23 sene tedavülde kaldıktan sonra, 1862’de bu maksatla dış borç alınarak 1863 yılında kurulan Osmanlı Bankası eli ile kaldırılmıştır.

1810'lardan beri kullanılan ve piyasadaki değeri hileli alışımlar ve ağırlıkların eksikliği yüzünden itibari değerinin çok altında olan ve 1833-1839 yıllarında yeni basımlar sonucu tedavüldeki miktarları süratle artan **beşlik** (beş kuruşluk sikke) ve **altılık** (altı kuruşluk sikke) madeni paraların yarattığı enflasyonist soruna ilaveten⁽³⁶⁾, 1839-1840 yıllarında Osmanlı Hazinesi'nce çıkarılan ve başlangıçta Hükümetin Galata bankerlerine olan kısa vadeli borçlarını ödemek için basılan (bir çeşit kağıt para-benzeri) **kaime**'ler, zamanla piyasada çok düşük değerlerle dövizle mübadele konusu yapılarak Osmanlı sistemini ve dış ticaretini kökünden tahrip etmiş, İmparatorluk dahilinde devlete ve dolayısıyla kamuya olan güveni sarsmıştır.

2. Osmanlılarda Para Birimleri ve 1844 Para Reformu

Osmanlılar, İlhanlılar'ın Anadolu üzerindeki egemenlikleri süresince İlhanlı sikkelerini kullanmışlar, İlhanlı Valisi Timurtaş'ın Mısır'a kaçması üzerine de, H.727/1326-1327 tarihinde kendi adlarına bastırılmış **gümüş sikkeleri** kullanmaya başlamışlardır. 15. yüzyılın son çeyreğine kadar **gümüş akçe** ile **bakır mangırdan** oluşan Osmanlı sikkeleri, H.882/1478 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından **sultani** ya da **hasane-i sultaniye** adı altında ilk **altın sikkenin** darbettirilmesi (bastırılması) ile ⁽³⁷⁾ yeni ve önemli bir aşama kaydetmiştir.

Çift metalli denilebilecek Osmanlı para düzeninde temel ödeme aracı olarak gümüş akçe kullanılmıştır; gümüş akçenin, gümüş içeriği düşürülmek suretiyle, gerekli görüldükçe tağşiş edilebilmesi mümkün bulunmaktadır, oysa altın liralara, altın içeriği Venedik dükası ve diğer yabancı sikkelere bağlı olduğu için, 17. yüzyıl sonlarına kadar standardını korumuştur ⁽³⁸⁾.

Daha sonra 1876 tarihinde ikibuçuk sene tedavül edecek ikinci kağıt para basımdan sonra, 1915'de Birinci Dünya Savaşı sırasında bir kez daha kaimeler piyasaya sürülmüştür.

Belirtmemiz gerekir ki, **'kaimeler'** Hükümet tarafından ve onun taahhüdü altında çıkarılır ve bedelinin ödenmesi ihtiyaridir; **'banknotlar'** ise Banka tarafından ve onun taahhüdü altında çıkarılır ve bedelinin ödenmesi zorunludur.

'Evrak-ı Nakdiye'lere gelince, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Bankası hükümetin avans ve banknot ihraç isteğini geri çevirmiştir. Bu anlaşmazlık, Banka'nın savaş döneminde banknot ihraç ayrıcalığını kullanmayacağını açıklaması üzerine giderilmiş ve Osmanlı yönetimi, 1915 yılından itibaren altın ve Alman hazine bonolarını karşılık göstererek dört yıl boyunca, yedi tertipte toplam 160 milyon liranın üzerinde banknot çıkarmıştır. Bu banknotlar **"evrak-ı nakdiye"** adı altında Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal etmiştir.

⁽³⁶⁾ Stefanos Yerasimos, a.g.e.s.,355-356.

⁽³⁷⁾ Şevket Pamuk, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi', s, 76-77.

⁽³⁸⁾ Şevket Pamuk, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi', s, 33-34 ve 66.

Osmanlı para sistemi, 1844'e kadar, iki metaldeki, altın ve gümüşteki, fiyat dalgalanmalarının yol açtığı parasal istikrarsızlık yanında, hem **tağşiş** (paranın içindeki değerli maden miktarının azaltılarak, miktar olarak artırılması) ⁽³⁹⁾ yönteminin yol açtığı sürekli devalüasyonlardan, hem 1810'lardan beri kullanılan ve piyasadaki değeri hileli alışımlar ve ağırlıkların eksikliği yüzünden itibari değerinin çok altında olan ve 1833-1839 yıllarında yeni basımlar sonucu tedavüldeki miktarları süratle artan **beşlik** (beş kuruşluk sikke) ve **altılık** (altı kuruşluk sikke) madeni paraların çok büyük oranda kaynağını oluşturduğu enflasyondan da olumsuz etkilenmiştir. Tağşiş edilmiş paralar aynı zamanda ithal mallarında devamlı fiyat artışlarına yol açmış, kamu gelirleri değeri düşmüş para olarak tahsil edildiğinden, Devlet maliyesi de sarsılmıştır⁽⁴⁰⁾. Örneğin, II. Mahmut döneminde (1808-1839) Osmanlı metal parasının ismi ve biçimi altın baskıda 35 kez, gümüş baskıda ise 37 kez değiştirilmiştir⁽⁴¹⁾.

Diğer taraftan, Osmanlı Maliyesi, 1770'lerden 1840'lara kadar uzanan dönemde yaşanan savaşlar ve II. Selim'in saltanatı (1789-1807) sırasında başlayıp, II. Mahmut (1808-1839) zamanında girilen, örneğin 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kapatılarak Nizamı Cedit Ordusu'nun kurulması ve asker sayısının 120.000'lere kadar artırılması ve diğer reform çalışmalarının da sonucu olarak, büyük bütçe açıkları ile karşı karşıya kalmış, açıkların giderilmesi amacıyla başvurulanan sıkı vergi denetimleri ve yeni kaynak arayışları yeterli gelmeyince, iç borçlanmaya ağırlık verilmiş, bu da yetmeyince II. Mahmut (1808-1839) döneminde tarihinin en büyük tağşişlerine başvurmak zorunda kalmıştır; Osmanlı kuruşunun içinde 1690 yılında 15.6 gram, 1740 yılında 14,5 gram, 1757 yılında 11,4 gram, 1789 yılında 6,9 gram ve 1808 yılında 5.9 gram gümüş bulunmakta iken, bu miktar 1831-32 yılında % 83 oranında azalarak 0,5 grama gram ile en düşük düzeyine inip, para '**bakır**

⁽³⁹⁾ **Şevket Pamuk**, 'Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914', 2007.s,119.

⁽⁴⁰⁾ **Şevket Pamuk**'a göre ('Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914', İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2007.s,120) ; 'İlki ve en büyüğü 1585 yılında gerçekleştirilen **tağşiş yöntemine başvurma** yolu, Osmanlı Devletinde kolay ve parlak günlerin, denk bütçelerin artık geride kaldığını göstermektedir ve Osmanlı maliyesi için yüzyıllar sürecektir mali bunalımın başlangıcını oluşturmaktadır; böylece, tağşişler ve iç borçlanmalar istisna olmaktan çıkmış, temel uygulamalar haline gelmiştir.'

⁽⁴¹⁾

▪ **Şevket Pamuk**, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi', s,211.

▪ **Zafer Toprak**: 'The Quest for Globalization'; a.g.m.

▪ **Emine Kıray**, 'Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar', 3.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul,2008.s, 26.

mangıra’ ve **‘pula’** dönmüş⁽⁴²⁾, 1844 yılında gerçekleştirilen para reformu ile birlikte kuruşun içindeki gümüş miktarı tekrar 1 grama yükselmiştir⁽⁴³⁾. Daha 1838’de, Abdülmecid tahta çıktığında, finansal ve parasal alanda reform ihtiyacı çok belirgin bir hal almıştı. Yine, 1844 yılına kadar ki dönemde, parasal sorunlara çare olmak üzere, çeşitli ayar ve vezinlerde 47 çeşit gümüş para ve yine muhtelif adlarla altın paralar tedavüle çıkarılmış, ancak, bunlar, savaşlar karşısında merkezi devleti güçlendirmek üzere Hazineye gelir sağlamak amacı ile zaman içinde, en büyüğü 1585’de olmak üzere, büyük oranda tağış edilmiştir⁽⁴⁴⁾.

Gümrüklerin **1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması** ile % 13’den % 3’e indirilmesi de özellikle döviz sıkıntısına, dolayısı ile dış ödemelerde güçlüklerle ve paranın değerinin düşmesine yol açmıştır.

Islahat hareketlerinin yoğunlaştığı, dünya piyasalarına açılmanın arttığı, dış ticaret ilişkilerinin geliştiği ve genişlediği, demiryolları ve liman yapım işlerinin ve yabancı sermaye sahipli bankacılık kurumlarının yaygınlaştığı 19. yüzyıl başlarında **parasal istikrar** sadece Avrupalılar bakımından değil, Osmanlı Devleti için de büyük önem ve öncelik kazanmıştı⁽⁴⁵⁾.

Belirtilen nedenler, ihtiyaçlar ve içinde bulunulan koşullar değerlendirilerek ve olası sakıncaları gidermek üzere, Osmanlı İmparatorluğu’nda 1844 yılında **‘GENEL PARA REFORMU’**na gidilmeye karar verildi⁽⁴⁶⁾.

“Usul-ü Cedide Üzere Tashihi Ayar” kararnamesiyle kabul edilen **‘1844 Yılı Para Reformu’**nun amacı Osmanlı parasını, İngiliz parasına karşı kurun sabit tutulması suretiyle, istikrara kavuşturmak ve tüm ülkede tek bir para birimi kullanımını geçerli kılmaktı. Tağış edilmiş eski gümüş paralarla eski

⁽⁴²⁾ **Şevket Pamuk**, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi’, 1999.s,204-205 .

⁽⁴³⁾ **Şevket Pamuk**, ‘Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914’, 2007.s,171.
Şevket Pamuk, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi’,1999.s, 178.

⁽⁴⁴⁾ **Şevket Pamuk**, ‘Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914’,2007.s, 171.
Şevket Pamuk, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi’,1999.s, 154.

⁽⁴⁵⁾ **Halil İnalçık**, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi’, Cilt 2, Eren, Cambridge University Press, 1994.s.1083.
Şevket Pamuk, ‘Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914’,2007.s, 229.

⁽⁴⁶⁾ **Stefanos Yerasimos**, a.g.e.s,356.

altın paralar tedavülden kaldırılmış, **tashih-i ayar** (ya da tashih-i sikke) adıyla **çift-metal sistemi** diyebileceğimiz **altına** dayalı '**MECİDİYE LİRASI**' ve **gümüşe** dayalı '**MECİDİYE KURUŞU**' para birimlerinden oluşan **1 Altın Lira = 100 Gümüş Kuruş** eşitliğinde **desimal** (onluk) **yeni bir para sistemine** geçilmiştir.

1844'den sonra, 6,6 gram (o dönemin ağırlık birimi ile **iki dirhem bir çekirdek**) saf altın içeren '**altın lira**' ya da '**altın meciדיye**' halinde olan altın en önemli alımlar için ya da geleneksel Osmanlı yatırım aracı olarak kullanılmış, '**gümüş kuruş**' ve en çok baskısı yapılan ve adına **mecidiye** denilen **gümüş 20 kuruş** ise daha çok günlük gereksinimlerde kullanılmış, Birinci Dünya Savaşı'na kadar 1 İngiliz Lirası = 1,1 Osmanlı Lirası paritesi değişmemiştir.

Bu reformun getirdiği Osmanlı yeni metal '**mecidiye kuruş**' yüksek kalite ithal gümüş kullanılarak İngiltere'den getirilen makinelerde basılmıştır. 1844-1878 yılları arasında altın lira her biri aynı zamanda 1 gram saf gümüş içeren 100 gümüş kuruşa eşit kabul edilmekte iken, **1878 yılından itibaren** gümüşün bulunabilirliği azalmış, gümüşle altın arasındaki bağ kesilmiş ve **çift-metal sistemi** bırakılarak, Osmanlı parası için **altın tek standart** haline gelmiştir.

Çift-metal sistemi'ni terkederek, 1880 yılına kadar, ABD ve çoğu Avrupa ülkelerinin de kabul ettiği '**topal**' **altın standardında**, gümüş yasal olarak ödeme aracı olarak tanınmaya devam etmekle beraber, artık, darphaneler tarafından basılmadığı için, ticari işlemlerde fazla önemi kalmamış oluyordu.

Osmanlı Devleti de geniş birimlerde gümüş sikke, özellikle de '**20 kuruş meciديye**' darp etmeyi (basmayı) durdurdu; ancak 1916 yılına kadar mevcut gümüş sikkeler ödeme olarak kabul edilmeye devam edildi ⁽⁴⁷⁾.

1922 yılına kadar, Osmanlı Devleti'nin piyasaya sürdüğü altın ve gümüş sikkeler 1844'de belirlenen standartlara sadık kalmıştır.

1850-1914 döneminde **Osmanlı altın lirasının diğer paralara göre paritesi** ise şöyle idi ⁽⁴⁸⁾ :

⁽⁴⁷⁾

- Halil İnalçık, a.g.e.s.,1085-1087.
- Şevket Pamuk, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi', s, 234.

1 İngiliz Sterlini = 1,1 Osmanlı Lirası
1 Fransız Frangı = 0,044 Osmanlı Lirası
1 ABD Doları = 0,229 Osmanlı Lirası.

3 . 1847 yılında Kurulan ‘İstanbul Bankası’(Bank-ı Dersaadet) (Banque de Constantinople)

İstikrarlı sabit bir kuru hedefleyen **desimal çift metal sistemi** de, **kaimelerin** miktarının bollaşması ve yasa dışı çeşitli sahte para basımı ve diğer tür finansal işlemler sonucu değerinin yarı yarıya düşmesi yüzünden, beklenen istikrarı sağlayamamış, ünlü **Gresham Kanunu** ⁽⁴⁹⁾ uyarınca, ‘**mevcut kâğıt kaimeler ve sözkonusu kötü paralar bu yeni çıkarılan sağlam paraları kısa sürede piyasadan kovmuştur.**’ ⁽⁵⁰⁾.

İşte, ilk banka kuruluşu, bu gelişmeler karşısında altın liranın değerini stabilize etmek, döviz kuru paritesini sabit tutmak, ‘**kaime**’nin (kağıt paranın) devalüasyonunu (değerinin düşürülmesini) önleyerek, istikrara kavuşturulmasını sağlamak gibi ihtiyaçların zorlaması ile ve tam bu olumsuz koşulların yaşandığı ortamda gerçekleştirilmiştir. Zira, sağlıklı bir ekonomi için sadece para reformunun yeterli olmadığı, aynı zamanda **iyi bir banka sistemine** de gereksinim olduğu anlaşılmıştır.

Yukarıda değinildiği üzere, daha önce, 1836 ve 1840 yıllarında yabancıların önerdikleri banka kurma istekleri bir sonuca bağlanamamış, İngiliz, Fransız, Avusturya, Rusya, Hollanda, Yunanistan, ABD ve Danimarka’lı kişilerin 1842 yılında kurdukları **İzmir Bankası ‘The Bank of Smyrna’**, taahhünameyi imzalamadıkları için, ertesi yıl kapanmıştı.

1844 yılında, İstanbul ve diğer liman kentlerinde ödeme güçlüklerinin başgöstermesi, dış ticaretin tıkanması ve dış ödeme güçlüklerinin yoğunlaşması üzerine, Hükümetin de teşviki ile, **1847** yılında, **Jacques Alléon** ve **Manolaki Baltazzi** adlı iki Galata bankerine Osmanlı Hükümetinin himayesi altında ilk banka olan **Bank-ı Dersaadet** ya da **İstanbul Bankası** (Banque de

⁽⁴⁸⁾ Halil İnalcık, a.g.e.s.,1084.

⁽⁴⁹⁾ **Gresham Kanunu**’na göre, nispi nominal değerleri aynı, külçe değerleri farklı iki madeni paradan, külçe değeri daha yüksek olan dolaşımdan çekilir ve yerini külçe değeri daha düşük olan alır; böylece ‘**kötü para iyi parayı kovmuş**’ olur.

⁽⁵⁰⁾ **Haydar Kazgan**, a.g.e.s., 25.

Constantinople), kurdurulmuştur ⁽⁵¹⁾. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk defa dış ödemeleri düzenleme işlevini üstlenen bir banka kurulmuş oldu.

Bu banka, Hükümete vereceği 130 milyon kaimeyi herhangi ciddi bir sermaye koymaksızın, sadece Londra ve Paris piyasalarından sağlayacağı borçlanma ve bu piyasalar üzerine tüccara 1 Sterlin= 110 Kuruş paritesi üzerinden poliçe çekerek ödeme yapmayı taahhüt ederek, yani bir takas odası gibi işlem ve faaliyette bulunarak, karşılamak ve kambiyo kurunu (1 Sterlin = 1,1 Osmanlı lirası = 110 Kuruş) normal seviyede tutmak üzere faaliyete geçmiştir. Bankanın tüccarlar adına ihraç ettiği senetler bu iki bankerin uluslararası ünü sayesinde her yerde kabul edilmekte idi ⁽⁵²⁾.

Sanayi Devrimi sonunda Avrupa'da bir işçi sınıfı ortaya çıkmış, işverenlerin işçileri ağır koşullarda çalıştırmaları ve haklarını vermemeleri üzerine işçilerin sorunlarını çözmeyi amaçlayan 'sosyalizm' akımı gelişmiş, Fransa ve İngiltere'de sosyalist partiler kurulmuştu. Lui Filip'in işçilerin sorunlarıyla ilgilenmeyip kişi haklarını kısıtlamaya kalkması üzerine, 1848 yılında Fransa'da yeni bir ihtilal olmuştur. **1848 Fransız ihtilalinin** ve doğan krizin Batı Avrupa'yı sarsması ve Osmanlı Devleti ile Fransa arasında kesintiye uğrayan ticari ilişkiler sonucu ödemelerde zor duruma düşülmesi yanında, altın ve gümüş para eksikliğini gidermek için, 1839 yılında, Abdülmecit'in ilk günlerinde Hükümetin ihraç ettiği % 6 faizli ve değişik kupürlü '**kaime**' adlı kağıt para işlerine bulaşmış olması, bankerlerin bu kağıt para işlerinden büyük spekülatif kazançlar sağlaması ve yabancı para olarak topladıkları gelirleri kaime türünden paralara yatıran **mültezim** (iltizam usulü ile vergi toplamakla yetkilendirilmiş) konumundaki bankerlerin iltizam ihalelerine fesat karıştırmaları, bazı tüccarların **gerçek ticarete dayanmadan poliçe keşide etmeleri** gibi olumsuzluklar, bu Bankanın, yine Hükümetin isteği üzerine Kırım Savaşı'ndan biraz önce 1852 yılında tasfiyesi sonucunu doğurmuştur ⁽⁵³⁾.

⁽⁵¹⁾ Haydar Kazgan, a.g.e., s. 11 (önsöz) ve 17.

⁽⁵²⁾ Haydar Kazgan, a.g.e., s. 17.

⁽⁵³⁾

- Altan Masun, Marmara Üniversitesi, 'The Multifunctional Role Of The Ottoman Bank, Ottoman Government's Loan Issues Between 1854 And 1865'.
- Edhem Eldem, 'Osmanlı Bankası Tarihi', 1999.s, 23.
- http://www.mufad.org/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=32&Itemid=100

(İTO, Lonsadan Oda'ya, S: 129)

Osmanlı Bankası ilk olarak 1863 yılında, istendiğinde altına çevilmek üzere, Maliye Nezareti ve kendi mükürlerini taşıyan banknotları dolaşıma çıkarmış, 1863-1914 yılları arasında da çeşitli şekil ve miktarlarda banknot ihraç etmiştir.

V . OSMANLI BANKASI (The Ottoman Bank)

Bank-ı Dersaadet ya da **İstanbul Bankası** (Banque de Constantinople) **Dersaadet Bankası**'nın (İstanbul Bankası'nın) tasfiyesi ile oluşan bu yeni ortam karşısında, bir yandan, Fatih Sultan Süleyman zamanından beri ticari ve finansal etkinlikte bulunan ve ellerinde birikmiş sermayesi olan çoğunluğu gayrimüslim para sahipleri aralarında anlaşarak '**Galata Borsası**'nı kurmuşlar, diğer yandan da, İngiltere'nin Osmanlı ile dış ticaretinde en önemli unsur olan Osmanlı bankacılığının örgütlenmesi, yukarıda İstanbul Bankası'nın kuruluşu sırasında değinilen gerekçelerin de etkisiyle yeniden ve yüksek derecede ihtiyaç duyulur hale gelmiştir.

Paris Konferansı'nın (Rusya ile Kırım Savaşı'nı kazanan Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa arasında 30 Mart 1856 tarihinde **Paris Barış Antlaşması**'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır) açılışından bir kaç gün önce, **18 Şubat 1856** tarihinde, I. Abdülmecit, müttefiklerinin baskısı ve ricası üzerine, Hazinesin yaşıdığı dönemsel krizleri önlemek ve Osmanlı ekonomisinin Avrupa piyasaları ile ilinti kurmasını da dikkate alarak, yayınladığı **Islahat Fermanı**'nın (Hatt-ı Hümayun) 24. ve 25. maddelerinde Osmanlı İmparatorluğu'nda banka ve benzeri finansal kuruluşlar kurmak suretiyle finansal ve para sisteminde reforma gideceğini açıklamıştır. İşte bu tarihten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda **devlete ait banka kurulması gayret ve girişimlerinin arttığını**, geniş imtiyazlara sahip bir devlet bankasının kurulması çalışmalarına Hükümetin de ivme verdiğini görüyoruz. Yabancı ülke vatandaşlarından ve Galata Bankerleri'nden de devlet bankası kurmak için istekler geliyordu. 1856 yılı , yabancıların Hükümete bir dizi banka kurma projesi sunmaya başladığı sürecin başlangıç yılı olmuştur.

Amerikan vatandaşı olan **Duir**, Fransız vatandaşı **Trouvé-Chauvel**, Galata Bankerleri'nden **Théodore Baltazzi** ve **Abraham Camondo**, yine Rum ve Ermeni bankerlerden **Mihran** ve **Bogos Düz**, **Glavany** ve **Zarifi**'nin banka açma talepleri sonuçsuz kalmıştır⁽⁵⁴⁾.

Bu bağlamda getirilen projelerden ilki Parisli banker **Trouve-Chauvél**'in '**Banque Nationale de Turquie**'si, diğeri de **Théodore Baltazzi** ve **Abraham Camondo** öncülüğündeki bir grup yerli bankerin önerisi olmuş, fakat bunların ikisi de diğerleri gibi Hükümetçe reddedilmiştir.

⁽⁵⁴⁾ **Kaya BAYRAKTAR**, 'Osmanlı Bankasının Kuruluşu', C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002. (<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/149.pdf>).

Daha sonrasında ise, yine yerli bankerlerin Padişahın iradesini de alarak kurdukları ve fakat kurucuların bozuşmaları ve siyasi nedenlerle kısa ömürlü ve başarısız bir ‘Osmanlı Bankası’ deneyimi yaşanmıştır ⁽⁵⁵⁾.

4 Ekim 1853’de Rusya’ya ilan edilen ve 1856 yılına kadar süren Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti’nin önce 4 Ağustos 1854 tarihli 5.000.000 Sterlinlik Padişah izni ile 24.8.1854 tarihinde 3.300.000 Sterlinlik ilk dış borçlanmasını, arkasından da 27.6.1855 tarihli 5.500.000 Sterlinlik borçlanmasını zorunlu kılmıştı. Ancak, oluşan düzensiz ve sahipsiz ortamda, para, kredi ve borçlanma işlerini ve işlemlerini ve uluslararası ekonomik ilişkileri yürütecek bir banka kurumuna acil ihtiyaç vardı. Banka kurma konusunda deneyimleri olan **Peter Pasquali** ve **Stephen Sleight**’in 1855 yılı Şubat ayında İngiliz sermayesi ile ve bir İngiliz şirketi olarak banka kurulması için başlattıkları girişim, yeterli sermayedarlar bulunulması, bunlar arasında uzlaşma sağlanması, banka kurma çabalarına yeni isimler ve sermayedarların katılması, İngiltere Kırallığı’ndan kuruluş izni (royal charter) alınması, o arada İstanbul’dan bu konuda bir ferman temin edilerek çabaların kabule şayan bir niteliğe kavuşturulması gibi çeşitli nedenlerle uzun zaman aldı ve çeşitli engellemelerle karşılaştı; bu arada banka kurulması ile ilgili olarak başka girişimler de konuşuluyordu.

Bir yılı bulan bu gayretler arkasından, **11 Şubat 1856** tarihinde İngiliz arkeolog ve diplomat **Layard** başkanlığında, evvelce belirlenen diğer yönetim kurulu üyelerinin de eksiksiz katıldığı, bir toplantı yapılarak, her biri 20’şer Sterlinlik, 25.000 hissedenden oluşmak üzere **kuruluş sermayesi 500.000 Sterlin**, ödenmiş sermayesi ise 200.000 Sterlin olarak öngörülen, İngiliz sermayesi ile merkezi Londra’da **The Ottoman Bank** (Osmanlı Bankası) adı ile bir ticaret bankası kurulması karar altına alınmış, arkasından da, İngiliz Kraliçesi Victoria’nın şirket kuruluş fermanı **24 Mayıs 1856** tarihinde, **Layard, Bruce, Clark, Cummuins, Glyn, Hankey ve Kingscote** adına imzalanarak, bankanın kuruluş işlemleri tamamlanmış oldu.

Bu suretle kurulan **The Ottoman Bank** (Osmanlı Bankası), Londra merkez bürosu ile birlikte, yaklaşık on gün kadar sonra 13 Haziran 1856 tarihinde İstanbul’da halka kapılarını açtı. Banka bir ay sonra İzmir’de bir şubesini faaliyete geçirmiş, Ekim 1856’da da Beyrut şubesi açılmıştır. Aynı yıl dördüncü şube Romanya-Kalas’ta (Galatz-Galati), beşinci şube ise yıllar sonra

⁽⁵⁵⁾ **Edhem Eldem**, a.g.e.s., 24. http://www.mufad.org/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=32&Itemid=100.

1861'de Bükreş'te faaliyete geçirilmiştir. 1862 yılında Selanik, Aydın, Afyon Karahisar (kapanışı1880), Manisa ve Larnaka şubeleri açılmıştır. Şube kuruluşları yeni Osmanlı Şahane Bankası döneminde 1922 yılına kadar aralıksız devam etmiştir⁽⁵⁶⁾.

Osmanlı Bankası'nın (**The Ottoman Bank**) kuruluşu ve yeni ve istikrarlı bir para biriminin tesisi çabaları, finansal alanda Tanzimat Döneminin (**1839-1876**) temel yeniliklerini oluşturmaktadır. Bu Bankanın '**kaime**'lerin tedavülden çekilmesi ve **döviz kuruna istikrar kazandırmak** gibi iki önemli görevi vardı. Ancak, sadece senet ve poliçe iskontosu, ürün karşılığı avans verilmesi ve mevduat işlemleri ile sınırlı bir kapsamda ticari faaliyetlerde bulunan Osmanlı Bankası (The Ottoman Bank) umulan başarıyı sağlayamamış, yapılan dış borç sözleşmelerine rağmen, bankanın kuruluşundan beri beş yıl geçtiği halde, tedavülden kaimelerin ancak yarısı çekilebilmişti.

(⁵⁶)

▪ **A. Autheman**, 'La Banque Impériale Ottomane, Comité pour l'Histoire économique et financière de la France', p: 274-275)

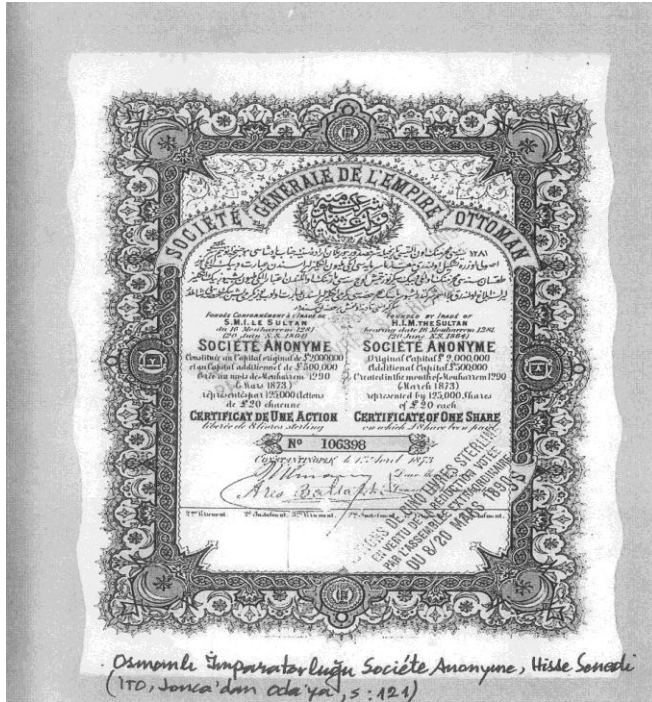
(http://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı_Bankası);

▪ **Edhem Eldem**, a.g.e.s, 52-55.

Osmanlı Bankası'nın (**The Ottoman Bank**) (1856-1863) ve onun yeni şekli olan Osmanlı Şahane Bankası'nın (**IMPERIAL Ottoman Bank**) (1863-1924) şubelerinin kuruluşu itibarıyla kronolojik listesi şöyledir :

1856 Londra, İstanbul, İzmir, Kalas (kap.1866), Beyrut (kap. 1921);1861 Bükreş (kapanış :1921);1862 Selanik, Aydın, Afyon Karahisar (kap.1880), Manisa, Larnaka ;1865 Isparta;1867 İskenderiye;1868 Paris;1869 Antalya;1872 Port-Said;1875 Rusçuk (kap. 1880), Edirne, Bursa, Şam (kap. 1880);1878 Filibe (kap. 1899);1879 Lefkoşe, Limasol;1880 Varna (kap. 1882);1881 Nazilli (kap. 1898);1886 İstanbul-Yeni Cami;1889 Adana, Konya;1890 Sofya (kap. 1899), Denizli, Muğla;1891 İstanbul-Beyoğlu, Balıkesir, Uşak, Samsun, Trabzon;1892 Rusçuk (tekrar, kap.1921);1898 Midilli (kap. 1921);1899 Kastamonu, Sivas;1903 Manastır (kap.1914), Üsküp (kap.1914);1904 Dedeoğlu (kap.1914), Kavala, Eskişehir, Akşehir, Trabluşşam (kap.1921), Kudüs;1905 Nazilli (tekrar), Bandırma, Bilecik, Yafa;1906 İskeçe(kap.1914), Erzurum, Giresun, Kütahya, Antep, Silifke(kap.1907), Mağosa, Hayfa, Trablusgarp (kap.1912);1907 Adapazarı,Musul, Minye;1908 Tarsus, Humus (kap.1921);1909 Gümlüce (kap.1914), Tekirdağ;1910 Süfli, Drama (kap.1921), Seres (kap.1921), Yanya (kap.1921), Kayseri, İnebolu, Ordu, Geyve, Bolvadin,Mansure;1911Manchester, İşkodra (kap. 1914), Rodos (kap.1903-1921), Diyarbakir, Harput/ Mamuret-ül-Aziz, Bitlis, Van, Ceyhan, Sayda (kap.1921), Hüdeyde (kap.1921), Bingazi (kap.1912);1912 Bolu,Urfa, Sandıklı, Söke, Cidde (kap. 1916);1913İskenderun(kap.1921);1914 Çanakkale,Zahle (kap.1921);1915 Marsilya;1919 Hama(kap.1921);1920 Kerkük, Aşar, Tunus, Kirmanşah;1921 Baf, Troodos;1922 Beytüllahim, Ramalla, Nablus, Hamedan, Tahran.

Bu banka, bir sonraki paragrafta açıklanan ve onun dönüştürülmüş yeni biçimi olan, **Bank-ı Şahane-i Osmani**'nin (Osmanlı Şahane Bankası; Imperial Ottoman Bank) faaliyete geçtiği 1863 yılına kadar yedi yıl hizmet sunmuştur.

1896 TARİHİ İTİBARIYLA

İSTANBUL'DA OSMANLI BANKASI UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

VI . BANK-I ŞAHANE-İ OSMANİ (Osmanlı Şahane Bankası) (Imperial Ottoman Bank)

1860–1861 yıllarında yaşanan mali kriz ve yıllardır yaşanan diğer olumsuz siyasal ve ekonomik makro nedenlere ek olarak, bankanın piyasadaki operasyonlarını engellemeyi ve hatta ismini lekelemeyi hedefleyen girişimlerin yanı sıra, yukarıda vurgulandığı üzere, Osmanlı Bankası’nın (The Ottoman Bank) da bekleneni verememiş olması, yine, şubeler itibarıyla karın % 80’den fazlasının sadece İstanbul şubesinden sağlanması, Osmanlı Devleti’nin **avans, kredi ve istikraz** (borçlanma) gibi finansman ihtiyaçlarına da cevap verecek resmi **bir devlet bankasının** kurulmasını adeta şart kılıyordu. 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve 1856 Islahat Fermanı mali iyileşme yönünde bekleneni verememiş, olumsuz gelişmelere Osmanlı Maliye teşkilatındaki bozukluk, mali politikanın düzensizliği, birikmiş yüksek miktartlı iç ve dış borçlar ve yeniden kağıt para (kaime) çıkarma teşebbüsleri gibi nedenler de katılmış, **ekonomik ve mali buhran had safhaya ulaşmıştı**. Padişah Abdülaziz 19 Ocak 1862 tarihinde, Sadrazam Fuat Paşa’nın 1861 yılı bütçe gerçekleştirmelerini temel alan ve Devlet gelirlerinin bütçe giderlerini karşılayamadığı ve alınan önlemlerin bir çare olamadığı hususlarına da vurgu yaparak maliyenin içinde bulunduğu durumu gözler önüne seren layihası (raporu) üzerine, **1860 Abdülaziz Fermanı kapsamında** maliyenin ıslahı için tedbir alınmasını talep eden bir Hatt-ı Hümayun ilan etmiştir ⁽⁵⁷⁾.

Hükümet zaten 1856 yılı Ağustos başında bir devlet bankası kurma düşüncesinde olduğunu duyurmuştu. Bunun üzerine, gerek **Osmanlı Bankası’nın** (Ottoman Bank) bizzat kendi ortakları, gerek Galata Bankerleri ve Baltazzi, Rothschild, Pereire kardeşler, Wilkin gibi diğer yabancı sermayedarlar⁽⁵⁸⁾ Osmanlı Hükümet yetkililerinin önüne **Osmanlı Bankası’nın** kurulduğu 1856 yılından başlamak üzere çok sayıda **ulusal banka** projesi sunmuşlar, ancak bu öneriler çeşitli nedenlerle sonuçsuz kalmıştır. Hatta, bunlar

⁽⁵⁷⁾ **Kaya BAYRAKTAR**, ‘Osmanlı Bankasının Kuruluşu’, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002. (<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/149.pdf>); **Edhem Eldem**, a.g.e.57-58.

⁽⁵⁸⁾ **Kaya BAYRAKTAR**, ‘Osmanlı Bankasının Kuruluşu’, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002. (<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/149.pdf>) : Bunlar **Rothschildler**, Atkinson Wilkin’in temsil ettiği **Sir Joseph Paxton** (İngiliz parlamontosu üyesi ve demiryolları yapımında öncü sermayedar)’un liderliğindeki **İngiliz Sermayedar Grubu**, **Fransız Crédit Mobilier Şirketi**’nin sahipleri Péreire kardeşler ve Théodore Baltazzi’nin temsil ettiği **Galata Bankerleri Sendikası**’dır.

arasında ‘Bank of Turkey’ adı ile kuruluş izni alan ve fakat çeşitli nedenlerle faaliyete geçirilemeyen bir banka da bulunmaktadır⁽⁵⁹⁾.

Bu bağlamda, Hükümet kurulacak bankanın kendisi ve hissedarlar arasında ortaklaşa idaresini istiyor, buna karşılık, banka kurmak isteyenler ve onları yönlendiren Batılı hükümetler ise kontrolün kurucularda olmasında ısrar ediyorlardı. Batılı piyasalarda tanınmamış ve daha çok altyapı yatırımlarını tercih eden idealist sermayedarların projeleri ise, kontrolün Hükümete verilmesine razı olduklarında, Avrupa para piyasalarının etkin şahıslarının ve Batılı hükümetlerin engeliyle karşılaşılıyordu.

1858 dış borçlanması sırasında güvenirliliği zedelenmiş olan Osmanlı Bankası’nın Devletin ihtiyacı olan yeni dış borçlanma operasyonunun altından kalkamayacağı düşünülüyor, kısa vadeli iç borçlanmanın (avansların) ise faiz yükünün çok ağır olacağı değerlendiriliyordu. Bankerler ise, yaşanan ekonomik zorlukların yarattığı risklerden de yararlanarak, dış piyasalardan % 3 faizle sağladıkları finansmanı Devlete % 18 gibi çok yüksek kar marjıyla avans olarak aktarıp, muazzam kazançlar sağlayabiliyordu.

1860’lara gelindiği halde hala bir devlet bankasının kurulamamasında en önemli diğer bir neden de İngiliz ve Fransız sermayesini eşit şekilde temsil edecek bir kombinezonun sağlanamamış olmasıydı. 1860 yılının Nisan ayında yerli bankerlerce kurulmuş olan ‘**Union Financière**’in de bekleneni vermesi mümkün değildi. Osmanlı Hükümeti çok ağır koşullu dış borçlanmalara mahkum kalıyordu. Öte yandan, Osmanlı tahvil fiyatlarının Avrupa piyasalarında kolayca tedavül edebilmesi, Avrupa para piyasalarından borç bulabilmek ve bu piyasalarda kabule şayan görülmek, devlet bankasının kuruluşunda yabancı sermayeyi ve yabancı ortaklığı zorunlu kılıyordu. Bütün bu nedenlerle de, zorunluluk taşıyan yabancı sermayenin katılımı ile ve devlet bankası işlevlerini üstlenmiş bir bankanın kurulması mümkün olamıyordu. Ancak, tüm gerçekleştirmeler de Osmanlı Hükümeti önünde tüm girişimlerde ve finansal ihalelerde Osmanlı Bankası’na rakip olarak ortaya çıkan ve onu zaman zaman zor durumlara düşüren bankerlerin ve diğer finansal oluşumların da başarıya ulaşamaması biçiminde gelişmiştir.

Bu arada, Osmanlı Bankası’nın 1862 yılında emisyon kuru % 68 ve faizi % 6 olan ve öncekilerden çok daha iyi koşullu bir istikrazı başarması, bu işin

⁽⁵⁹⁾ Edhem Eldem, a.g.e.s., 70-71.

yönetimini başarılı bir biçimde sonuçlandırması ve kaimelerin de yine başarıyla tedavülden kaldırılmasında oynadığı rol, onun bir devlet imtiyazına sahip kılınması ve böylece **Bank-ı Şahane-i Osmani** kimliği ile yeniden yapılandırılması yolunu açmakta etkili olmuştur.

Bu gelişmelerin ardından, Osmanlı Bankası'nın (The Ottoman Bank) İngiliz hissedarları ile kısa bir süre önce bu Bankaya katılmış olan Fransız sermayedarların oluşturduğu grubun birleştirilmesi konusunda 15 Eylül 1862 tarihinde uzlaşmaya varılması ve 16 Kasım 1862 tarihinde Paris'te nihai bir anlaşma imzalanması üzerine, 1856'dan beri gerçekleştirilmeye çalışılan **devlet bankası imtiyazı olan ulusal ve geniş yetkili bir banka** kurma projesi hızla hayata geçirilmeye başlanmış, 1856 yılından beri yedi yıldır faaliyette bulunan Osmanlı Bankası'nın (Ottoman Bank) 5 Mart 1863 tarihinde tasfiyesi öngörülerek, bu bankanın, Sadrazamın onayı ile Osmanlı Hükümeti'nin de katılımı ile bir İngiliz-Fransız ortaklığı şeklinde, parasal meseleler üzerinde daha büyük kontrol yetkisi olan **Bank-ı Şahane-i Osmani** (Osmanlı Şahane Bankası) (Imperial Ottoman Bank) adı ile yeniden örgütlendirilmesi kararına varılmıştır. Finansal çarkın Sultanın koruması altında resmi bir parçası haline gelen **Bank-ı Şahane-i Osmani** (Imperial Ottoman Bank) adlı yeni banka, İngiltere Kraliçesi tarafından Osmanlı Bankasına verilmiş olan şirket kuruluş belgesine ek olarak verilen 25 Kasım 1862 tarihli izin belgesi sonucu tesis olunmuş, yapılan çalışmalar sonucunda, kuruluş sermayesi ve tarafların katılım oranları belirlenmiş, yönetim yetkisinin uzun görüşmelerden sonra nihayet Londra ve Paris komitelerinde toplanması ve İstanbul'un genel müdür ve idari konseyce yönetilecek merkez şube olması kararlaştırılmış, 15 Ocak 1863 tarihinde imzalanan kuruluş belgesi ve 27 Ocak 1863 tarihli emisyon (senyoraj hakkı) inhisarını içeren imtiyazname de, Kırım Savaşı sonrası finansal kriz içine düşmüş olan ülke ekonomisinin durumunu iyileştirmeyi amaçlayan, Sultan Abdülaziz tarafından da gecikmeksizin **6 Şubat 1863** (Hicri 16 Şaban 1279) **tarihli padişah fermanı ile** hemen onaylanmış ve resmileştirilmiştir ⁽⁶⁰⁾.

⁽⁶⁰⁾

- **Zafer Toprak**; 'The Quest for Globalization'; The Financial Structure and the Stock Exchange in the Late Ottoman Empire.
http://www.ata.boun.edu.tr/Faculty/Zafer%20Toprak/HIST_207_Spring_2008.
- **Edhem Eldem**, a.g.e.s, 88.
- **Haydar Kazgan**, a.g.e.s. 43.

- Bankanın sermayesi 2.700.000 Sterlindir (Madde 4).
- Faaliyet süresi 30 yıl olup, bu sürenin dolmasından bir yıl önce Osmanlı Hükümeti banka kuruluş sözleşmesini fesh yetkisine sahiptir (Madde 5).
- Bankanın merkezi İstanbul (Dersaadet) olacak ve Hükümetin izni dahilinde uygun bulunacak sayıda şube açabilecek ve memur istihdam edebilecektir (Madde 6).
- Banka bedeli ibrazında hamiline ödenmek üzere tahvil ve bono ihraç edebilecektir (Madde 9).
- Banka tahvilleri Türkçe basılacaktır ve kupürler 200 kuruştan küçük olamayacaktır (Madde 10).
- Bankanın sandığında, tedavüldeki tahvillerin değerinin, ilk iki yıl yarısı kadar, daha sonra da üçte biri kadar, bir meblağı hazır bulunduracaktır (Madde 11).
- Hazine hiçbir şekilde para basamayacak ve başkalarına da para basma yetkisi veremeyecektir (Madde 12).
- Hazinenin veznedarı sıfatıyla İstanbul'da hazine gelirlerini toplayacaktır. Yine Banka, şubelerinin bulunduğu yerlerde hükümetin çekeceği havaleler karşılığında hazinenin gelirlerini kasasında toplayacaktır. Keza, maliyeden üzerine çekilecek faizli ve vadeli borç senetlerinin karşılığını açık hesap şeklinde hükümete açacağı kredi karşılığında ödeyecektir (Madde 13).
- Ayrıca Banka, iç ve dış borçların anapara ve faizlerini ödeyecektir. Dış borçların ana para ve faizlerine mahsuben verilecek meblağın gönderilme işlemini dikkatle yürütecektir (Madde 14).
- Değersiz (mağşuş) madeni paraların tümünün tedavülden kaldırılması işi bu banka tarafından sağlanacaktır (Madde 15).
- Toplayacağı devlet gelirleri karşılığı hükümete cari hesap şeklinde % 6 faizle kredi verecektir (Madde 16).
- Ayrıca hükümet, Bankanın faaliyet göstereceği yerlerde gereken arsa ve binaları bedava karşılayacaktır (Madde 17).
- Banka şubeleri, Bankanın hisse senetleri ve muhtelif ticari kağıtları her türlü vergiden muaf tutulacaktır (Madde 18).

Özetlemek gerekirse, kurulan 2.700.00 Sterlin sermayeli, Osmanlı hukukuna tabi, İngiliz ve Fransız ortaklığı şeklinde, idaresi ve denetimi Londra ve Paris'teki komitelerin tekelinde olan bu yeni Banka, **bir devlet bankası olarak**, banknot basma imtiyazı ve tekeli 30 yıl süre ile elinde olmak, bu süre

zarfında banknot çıkarmamak ve bu imtiyazı başka bir kuruluşa vermemek üzere faaliyette bulunacaktır. Bankanın faaliyet merkezi olan İstanbul'daki genel müdürlüğün görevlilerini sözü geçen komiteler atayacaklardır. Hazine hiçbir şekilde kağıt para basmayacak, ancak, Hazinesinin senyoraj hakkını kendisine devretmiş olduğu Banka ibrazında hamiline bedeli ödenmek üzere tahvil ihraç edebilecek, Hazinesinin veznedarı olarak İstanbul merkezinde ve şubelerinin bulunduğu yerlerde hazineye ait gelirleri kasasında toplayacak, maliyeden üzerine çekilecek faizli ve vadeli borç senetlerinin karşılığını açık hesap şeklinde Hükümete açacağı kredi karşılığında ödeyecek, iç ve dış borçların anapara ve faizlerini ödeyecek, değersiz (mağuş) madeni paraları tedavülden kaldıracak ve toplayacağı devlet gelirleri karşılığı Hükümete cari hesap şeklinde kredi verecektir ⁽⁶²⁾.

Banka Hazineye 60 veya 90 günlük hazine bonoları ile garanti edilmiş 12.500.000 F. Franklık bir cari hesap açmıştır. Bankanın sermayesi 2.700.000 Sterlinden 15 Kasım 1865'de 4.050.000 Sterline, 17 Şubat 1875'de de 10.000.000 Sterline yükseltilmiştir⁽⁶³⁾.

Banka esasta İstanbul'da faaliyet göstereceği için ana büroları bu kentte olacak, başka kentlerde de şubeleri bulunacaktır.

Bankaya, yukarıda değinildiği üzere, devlet bankası kimliği verilmiş, banknot basma (merkez bankası) imtiyazı tanınmıştır.

Osmanlı Şahane Bankası'nın, yarısı ödenmiş ve her biri 500 F.Frangı değerinde, 135.000 adet kuruluş hissesinin dağılımı şöyledir⁽⁶⁴⁾:

Toplam Hisse adedi : 135.000 adet

İngiliz Sermaye Grubu'nun hisse adedi : 80.000 adet

Fransız Sermaye Grubu'nun hisse adedi : 50.000 adet

Osmanlı Devleti'nin hisse adedi : 5.000 adet.

⁽⁶²⁾ Biber, A. E. (2009), 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci Ve Azgelişmişliğinin Evrimi'. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi.
(<http://www.insanbilimleri.com>)

⁽⁶³⁾ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e.s.,117.

⁽⁶⁴⁾ Velay. A. Du. 'Türkiye Maliye Tarihi', Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı, No. 178. Damga Matbaası, 1978.s, 116.

Osmanlı Şahane Bankası (Imperial Ottoman Bank) 1863'den 1924'e kadar faaliyet göstermiştir.

Bank-ı Şahane-i Osmani uzun süre bir devlet bankası ve Devlete avans veren bir Hazine gibi faaliyette bulunmuş, ayrıca Osmanlı Devleti'nde alt yapı ile ilgili çok sayıda yatırımların finansmanına katılmış, ilişkilerini şubeleri yardımı ile piyasalar boyutunda geliştirerek bir ticaret bankası işlevi görmüştür. Bunların yanında, para basma (merkez bankası) görevi de yaparak, mevduat, teminat mektubu verme, kredi temini ve senet iskontosu gibi bankacılık hizmetleri ile de günlük hayatın baş aktörü niteliği kazanmıştır.

17 Şubat 1875 tarihi Banka için bir dönüm noktası olmuş, bu tarihte bir Padişah fermanı ile, **Osmanlı Şahane Bankası'na**, yukarıda değinildiği üzere sermayesi de artırılarak, Devlet'in mali durumuna ilişkin gelişmeleri izlemek ve reform ihtiyacını belirleyebilmek için, **bütçeyi ve devlet gelir ve giderlerini kontrol etme yetkisi verilmiş**, para basma yetkisi de 20 yıl daha uzatılmıştır.

Bu suretle, tam yetkili bir devlet bankasına sahip hale gelen Osmanlı Hükümeti, hem devlet gelirleri ile giderleri arasındaki zaman ve mekan farkını giderecek avans ve kredi biçimindeki Hazine işlemlerini (dalgalı borçları), hem de dış borçlanmaların alınması ve geri ödenmesi işlemlerini yapacak güvenilir bir aracı kuruma sahip hale gelmiştir.

Bu gelişmeler yanında, bu yıllarda İmparatorlukta tarımsal kredi kaynakları devletin öncülüğünde örgütlenirken, Tuna Valisi Mithat Paşa da, ilk çalışmalarını 1864 yılında başlattığı ve 1867 tarihli bir tüzükle yasal alt yapı ve dayanağa kavuşan tarımsal ağırlıklı Memleket Sandıkları (daha sonra Menafî-i Umumiye sandıkları) uygulamasını başlatmıştı⁽⁶⁵⁾. İleride daha ayrıntılı değinildiği üzere, bu sandıklar, 27 Ağustos 1888 de kabul edilen bir tüzükle kurulan Ziraat Bankası'nın nüvesini oluşturmaktadır⁽⁶⁶⁾.

Osmanlı Şahane Bankası'nın sermayesinin yabancılara ait bir devlet bankası olma gibi bir ilki temsil ettiğine işaret etmemiz gerekmektedir. Diğer yandan, 1863 yılında kurulmuş olan bu Banka, devlet bankası rolü üstlendiğinden, bu durum Galata Bankerlerinin hoşuna elbette gitmemiştir.

⁽⁶⁵⁾

- Haydar Kazgan, a.g.e., s. 12..
- Düyun-u Umumiye; <http://derinanadolu.tripod.com/01-04-12-duyun2.htm>.

⁽⁶⁶⁾ Velay, A. Du. s, 124-125.

Devlet borçlarının hemen hemen tamamında bu Bankanın katkısı ve katılımı olmuştur. Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'nin ilk şekli olan **'RÜSUM-U SİTTE İdaresi'** Osmanlı Bankası önderliği ile kurulmuş, 'Düyun-u Umumiye İdaresi'nin bizzat kendisi, varlığını kısmen de olsa Osmanlı Bankası'ndan almıştı. Osmanlı topraklarında demiryolu yapımı için uygulanan **'kilometre garantisi'** teminat usulünü 1888'de yine Osmanlı Bankası bulmuştu⁽⁶⁷⁾.

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Bankanın faaliyetleri üzerinde olumsuz etkiler yaptı. Banka, bir taraftan, Osmanlı hukukuna uyumlu çalışmasıyla Fransa ve İngiltere'nin gözünde bir 'düşman kuruluş' olarak görüldü, diğer yandan da, İngiliz ve Fransız ortakları sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu nezdinde güvenirliliğini yitirdi. O tarihte, Fransız ve İngiliz banka müdürleri görevlerini bıraktılar ve bankanın banknot ihraç etme imtiyazı kaldırıldı ve Bankanın diğer faaliyetlerine devam etmesine izin verildi.

Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) başlaması ile birlikte gösterdiği zorluklar ülke içinden Türk maliyecilerini, iktisatçılarını ve düşünürlerini milli bir banka kurulması yolunda harekete geçirdi ve gelen istek ve baskıların da sonucunda, Osmanlı Devleti 1917 başında 4 milyon lira sermaye ile yönetim merkezi İstanbul'da olan **'İtibar-ı Milli Bankası'**nı kurarak, bu bankanın zamanla devlet bankası sıfatı ile Osmanlı Bankası'nın işlevini üstlenmesini hedeflemiştir. Bu bağlamda taşrada da Konya Milli İktisat Bankası, Kayseri Köy İktisat Bankası, Milli Aydın Bankası ve Manisa Bağcılar Bankası gibi ulusal bankalar kurulmuştur⁽⁶⁸⁾.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkileri 10 Mart 1924 tarihli bir sözleşme ile yeniden düzenlenen ve ismi **Osmanlı Bankası** olarak değiştirilen **Osmanlı Şahane Bankası**, T.C.Merkez Bankası'nın kuruluşuna kadar devlet bankası olarak hazine işlemlerini sürdürmeye devam etti.

⁽⁶⁷⁾ **Blaisdell, Donald C.**, 'Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi, Düyun-u Umumiye', Ezgi Matbaası, 2008,s.,141 (Çeviri. Ali İhsan Dalgıç) :

Kilometre teminatı : Hükümetin imtiyaz sahiplerine, yapılan ve işletilen her kilometre demiryolu için yıllık 15.000 Frank, ya da 600 Sterlin (yani, 660 Osmanlı Lirası), gayrisafi kazanç garanti etmesi anlamına gelmektedir. 1888 yılından sonraki 20 yıl boyunca Hükümetin verdiği her yapım ve işletme imtiyazı sonucu Düyun-u Umumiye İdaresi kilometre teminatının gereklerini yerine getirmiştir.

⁽⁶⁸⁾ **Düyun-u Umumiye**; <http://derinana.dolu.tripod.com/01-04-12-duyun2.htm>

OSMANLI BANKASI (Ottoman Bank)

(İSTANBUL, 1950-1960)

Bank-ı Osmani-i Şahane, savaştan sonra 10 Mart 1924 tarihinde imzalanan bir sözleşmeyle para basma imtiyazını Türkiye Cumhuriyeti'ne devrettiyse de, Merkez Bankası'nın kuruluşuna kadar hazine işlemlerini sürdürmeye ve Devlet Bankası statüsünü korumaya devam etti. Para basma imtiyazı ve yetkisi 1215 sayılı Kanunla 1931'de kurulan T.C.Merkez Bankası'na geçince, Osmanlı Bankası Haziran 1933 tarihli bir sözleşme ile ticaret bankası, 1952 tarihli sözleşme ile de tamamen özel bir banka kimliğine dönüştü. 1969 yılında ana sermayedar Grup Paribas'ın isteği doğrultusunda, Avrupa, Ortadoğu ve Afrika'daki şubelerini Grindlays Bank'e devreden Osmanlı Bankası, bu tarihten itibaren yalnızca Türkiye sınırları içerisinde hizmet vermeye başladı. 1993'e gelindiğinde anonim şirket statüsüyle yeniden yapılanan Bankanın çoğunluğu oluşturan Paribas Grup hisseleri, Haziran 1996'da Garanti Bankası'na ait Clover Investments tarafından satın alındı ve Banka Doğuş Grubu'na katıldı. 31 Ağustos 2001 tarihi itibarıyla Doğuş Grubu bünyesindeki Körfezbank ile birleşen Osmanlı Bankası, 21 Aralık 2001'de ana hissadarı Garanti Bankası'nın bünyesine dahil oldu.

VII . OSMANLI DEVLETİNDE DİĞER KREDİ KURULUŞLARI

Osmanlı Şahane Bankası'nın kuruluşu yıllarında, özellikle İstanbul sermayedarları ve bankerleri durumlarını korumak, özellikle iç borçlanmalarda aracı olmak ve Hazine ile hizmet ilişkilerini sürdürebilmek için çeşitli biçimlerde birlikte hareket etme gereksinimini duymuşlar ve aşağıda zikredeceğimiz yeni kredi kuruluşları ve bankaları oluşturmuşlardır.

1. Soci  t   G  n  ral   de L'Empire Ottomane (Osmanlı İmparatorluğu Genel Ortaklığı)

Bu şirket 10 Ekim 1864 tarihinde idare merkezi İstanbul'da ve 30 yıl süreli olmak üzere 2 milyon Sterlin sermaye ile kurulmuştur. Aslında bir banka olan bu Şirketin kurucuları **Osmanlı Şahane Bankası** ile **A.Baltacı, Christaki Zografos, Boghos Mısıroğlu, A.A.Ralli, J.Camondo** ve Ortakları, **Zafiropulo** ve **Zarifi, Oppenheim, Alberti** ve Ortakları, **Sulsbach, Fruling** ve **Grochen, Stern Kardeşler, Bischoffsheim** ve **Goldschmidt** adlı banker ve sarraflardır.

Şirket Hükümete kısa vadeli kredi açmak, iç istikraz akdetmek veya iç istikrazlara katılmak ve yerel idarelerde esnaf dernekleri ile iç borç sözleşmeleri yapmak yetkisine sahip olup, dış borçlanmalarla ilgili işlemlere taraf olamayacaktır. Bu bankanın hisse senetlerinin bir bölümü de İstanbul ve

Londra’da halka arzedilmiş ve büyük ilgi görmüştür. Bu şirket 1893 yılında tasfiye edilmiştir⁽⁶⁹⁾.

2. ‘The Ottoman Financial Association’ (Osmanlı Finansman Kuruluşu)

1 milyon Sterlin sermaye ile ve pamuk tarımı alanında ticari bir amaçla kaydını yaptırmakla yetinmiş bir kuruluştur⁽⁷⁰⁾.

3. Osmanlı İtibar-ı Umumi Bankası (Osmanlı Genel Kredi Bankası)

Bu şirket 10 Ocak 1869 tarihli bir fermanla, idare merkezi İstanbul’da ve 50 milyon F.Frangı sermaye ile kurulmuştur. Şirketin kurucuları Fransız ‘Société Générale’ müessesesi ile İstanbul’da bulunan Fransız bir aileye mensup ‘Tubuni ve Oğulları’ idi. Bankanın ilk yönetim kurulu G. Tubini, Parisli banker Blount, İstanbul Darphane müdürü Mihraz Düz, Paris Ticaret Odası Başkanı Guillaume Deniere, Fransız Bankası murakıbyı Vıctor Fare, fahri kambiyo ajanı Frederic Ganneron, Galata’da banker Köçeoğlu Agop, Parisli banker Koenigswarte, Galata Bankerlerinden Gean Tubini ve Mısırlı Andon bey, Paris-Uon ve Akdeniz Demiryolları genel müdürü Paulin Talabot’dan oluşmuştu ⁽⁷¹⁾.

Bu banka 1873 yılına kadar Osmanlı dış borçlan ile ilgili işlemlerde büyük rol oynamıştır. 1872 yılında da 200 milyon Frank değerinde Hazine bonusu ihraç ederek hükümeti büyük bir mali sıkıntıdan kurtarmıştır.

Osmanlı istikrazlarında önemli rol oynamış bulunan bu şirket 1899 yılında tasfiye edilmiştir⁽⁷²⁾.

4. Avusturya-Osmanlı ve Avusturya-Türk Bankaları

Viyana ile İstanbul arasındaki mali ilişkiler kısa aralıklarla kurulan iki kredi kurumu aracılığı ile cereyan etmiştir.

⁽⁶⁹⁾Velay, A. Du. a.g.e.s.,120-121.

⁽⁷⁰⁾Velay, A. Du. a.g.e.s.,121.

⁽⁷¹⁾ <http://www.ekodialog.com>.

⁽⁷²⁾ Velay, A. Du. a.g.e.s.,121.

Bunlardan **Avusturya-Osmanlı Bankası** 26 Kasım 1871 tarihli bir kararname ile ve 2,5 milyon Sterlin sermaye ile kurulmuştur. Kurucuları Viyadaki İngiliz-Avusturya Bankası ile Union Bankası, Bükreş Bankası ve Osmanlı '**Société Générale**'idir.

Avusturya- Türk Bankası ise Mart 1872'de 2,0 milyon Sterlin sermaye ile kurulmuştur. Merkezi Viyana olan Bankanın kurucuları Osmanlı '**Société Générale**'i, Christaki Zografos, A.A.Ralli, J.Camondo ve Ortakları, C.Carapanos, S.Stefanovitch, Otto Ullman, Antoine Vlasto, Viyadaki Union Bankası ile İngiliz-Avusturya Bankası ve bazı kişiler idi.

Her iki bankanın faaliyetleri de 1873-1874 yıllarında sona ermiştir⁽⁷³⁾.

5. İstanbul Bankası

Bu banka, 10 Nisan 1872 tarihinde 1 milyon lira sermaye ile kurulmuş olup, 1847 yılında kurulup, 1852 yılında tasfiye edilen **İstanbul Bankası** (Bank-ı Dersaadet) ile kuşkusuz karıştırılmamalıdır.

İstanbul'da Osmanlı Şahane Bankası ile Londra'da Bischoffsheim ve Goldschmidt tarafından deruhte edilen bir kuruluş olup, 1894 yılında Osmanlı Kambiyo ve Esham Şirketi ile birleşmiştir.

6. Osmanlı Kambiyo ve Esham Şirketi

Bu şirket de 16 Ekim 1872 tarihinde her biri 10 sterlin değerinde 60.000 hisse senedi ile 600.000 Sterlin sermaye ile **Osmanlı İtibar-ı Umumi Bankası**'nın (Osmanlı Genel Kredi Bankası) himayesi altında, daha evvel mevcut bulunan Galata Borsasının önemli simalarından Eugenidi ve Ortakları adı altında faaliyette bulunan 30.000 Osmanlı Liralık sermayeli bir mali kuruluşun genişletilmesi ile meydana gelmiştir. Bu bankanın ilk yönetim kurulu M. Clado, E. Eugenidi, Alfred F. Parker'den oluşmuştu. Bu şirket (ya da banka) 1899 yılında faaliyetini tatil etmiş ve tasfiye edilmiştir.

7. 1872-1875 Aralığında Kurulan Bankalar

Bankacılık için Galata borsasında oluşan elverişli konjonktür dolayısıyla aslında spekülatif gayelerle ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik

⁽⁷³⁾Velay, A. Du. a.g.e.s.,123.

gerçeklerine uymayan projelerle banka biçiminde çok sayıda kuruluş ortaya çıkmış, ancak, bunlar Viyana piyasasında meydana gelen krizin İstanbul Galata Borsası'nda yarattığı uzun süreli panik dolayısıyla faaliyetlerini durdurmuşlar, bir çokları da proje aşamasında kalmıştır.

Bu bağlamda ortaya çıkan kuruluşların başlıcaları şunlardır: Rus Bankası, **Ermeni Bankası, Finans Kamu İşleri Bankası, İtalyan Doğu Bankası,** İstanbul Komptuar, **Endüstri Kredisi, Osmanlı Ticaret Şirketi, Kredi ve Komisyon Bankası, Osmanlı Kamu İşleri Bankası, Avusturya Levanten Bankası, Türkiye Milli Bankası** ⁽⁷⁴⁾.

8. Selanik Bankası

Adı Selanik Bankası olmakla beraber, merkezi İstanbul olan ve 1888 yılında kurulan bu bankanın kurucuları Osmanlı Bankası, Paris' de Comptoire Escompte , Avusturya Kraliyet Bankası, Macar Bankası ve Selanik'de zamanın önemli iş adamlarından olan Alatini Kardeşler idi. Banka her türlü bankacılık işlemleri yanı sıra aşar mültezimliğini ve her türlü bayındırlık işlerini de yürütmeyi görev kabul ediyordu. Merkez İstanbul olmak üzere Selanik, Manastır, Kavala, İzmir, Üsküp, Edirne, Beyrut, Dedeoğaç, Drama, Samsun ve İskeçe'de birer şubesi ile Gümülçine, Kumanova ve Suffi'de büroları vardı. Bankanın sermayesi 2 milyon Frank idi ⁽⁷⁵⁾.

9. Midilli Bankası

Bu banka 1891 yılında o devirde İstanbul'un en önemli bankeri olan ve Padişah Abdülhamid 'in mali danışmanı olduğu söylenen Zarifi ile Midilli'deki Rum ve Türk iş adamları tarafından kurulmuştur. Bu bankanın özelliği de, o devirde kurulan diğer bazı bankalar gibi, bankacılık işlemleri yanı sıra mültezimlik de yapmak idi. Bankanın merkezi İstanbul'da idi. Midilli, İzmir, İskenderiye, Selanik, Atina'da birer şubesi ve Dikili, Nazilli, Söke, Ayvalık, Atosdağı, Sakız adası, Plumari ve Ayasoo'da büroları vardı.

Bankanın sermayesi 1894 yılında 6 milyon Frank idi. Banka, gemicilik işleri ile Ereğli Kömür madenlerinin işletmesine de iştirakçi bulunuyordu ⁽⁷⁶⁾.

⁽⁷⁴⁾ <http://www.ekodialog.com>.

⁽⁷⁵⁾ <http://www.ekodialog.com>.

⁽⁷⁶⁾ <http://www.ekodialog.com>.

10. Türkiye Milli Bankası

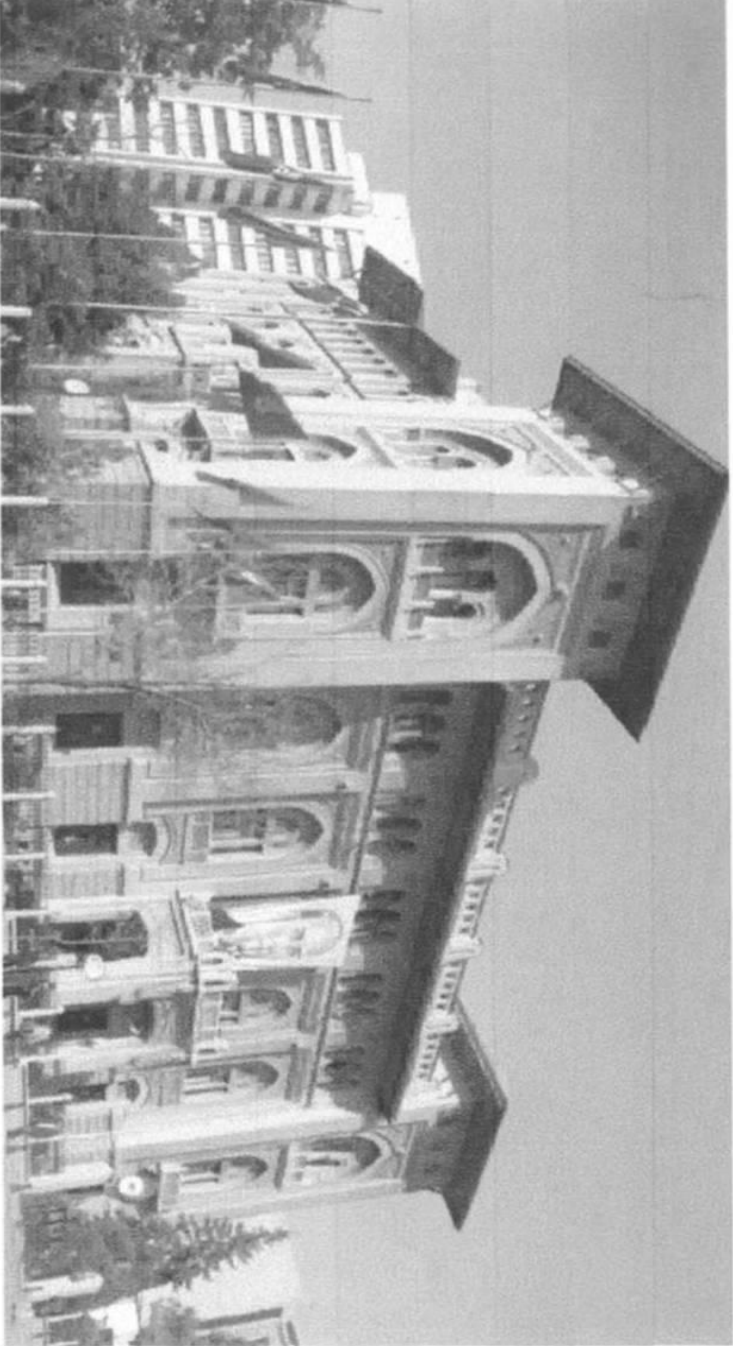
Bu banka 1908 devriminden sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin iktisatta millileştirme politikasına bağlı olarak kurulan "Milli Şirketler" grubunda yer almaktadır. Nisan 1909 tarihinde kurulan bu bankanın amacı, milli ticaret ve sanayii, madenciliği, kamu hizmeti ve yatırımları teşvik idi. Ayrıca bu banka; iskonto, avans, kredi, tahvil ve hisse senedi ihracında bütün emisyon işlerini de sürdürecekti. Aslında banka, Osmanlı-İngiliz ortaklığı şeklinde idi ve sermayesi de 1.100.000 Osmanlı Lirası öngörölmüştü.

Kuruluştaki bankanın yönetim kurulu üyeleri olarak, Sir Henry Babington Smith, Sir Adam Black, Sidney, N. Meyer, Hüseyin Cahit Bey (meşhur gazeteci), Ahmet Cemal Bey (Bahriye Nazırı Cemal Paşa), F.E. Whittall, Hugo Baring, Henry Birghenough, G.S. Gülsenkyan, Reşit Sadi Bey, Nail Bey isimli kişiler görev almışlardı ⁽⁷⁷⁾.

11. Ziraat Bankası

1866 yılında Tuna Valisi Mithat Paşa'nın kurduğı memleket sandıklarının devamı niteliğinde ve 1888 yılında kurulmuş olan ve ölkemiz ekonomisinde ve bankacılığında özel bir yeri ve önemi olan '**T.C.Ziraat Bankası Anonim Ortaklığı**'nın geçmişine biraz daha ayrıntıları ile değinmek uygun görölmüştür. Bu amaçla hazırlanan bilgiler (**Ek :2**)'de sunulmuştur.

⁽⁷⁷⁾ <http://www.ekodialog.com>.

ANKARA'DA BUGÜNKÜ T.C.ZİRAAT BANKASI GENEL MÜDÜRLÜK BİNASI

VIII . OSMANLI DEVLETİNDE İLK ‘DIŞ BORÇLANMALAR’

Osmanlı Devleti, yukarıda da değinildiği üzere, 19. yüzyıla kadar, bütçesindeki gelir yetersizliklerini ve bütçe açıklarını karşılamak gerektiğinde, sermaye sahibi zengin Galata bankerlerinden (sarraflarından) alınan yüksek faizli kredileri, başka bir ifade ile, yabancı sayılabilecek kişilerden sağladığı **iç borçlanmaları** kullanmıştır. Ancak reform hareketlerinin yanı sıra, gerek idari yapıların gerekse ordunun modernleştirilmesi çabaları, harcamaların da artmasına neden olmuş ⁽⁷⁸⁾, bu süreç dış borç alınması yönünde baskı oluşturmuş, Osmanlının İngiltere ve Fransa karşısında direnme gücünü kırmıştır.

Bu arada, Galata bankerlerinin ithalatın sürdürülebilmesi için **faizli kaime** çıkarılması yönündeki baskılarının da sonucu, 1840’da Osmanlı Devleti % 8 faizli kaimeler çıkartmış, bunu faizsiz kaimeler takip etmiştir. Bu süreçte bankerlerin elindeki faizli kaimeler pirim yapmış, faizsiz kaimeler ise değer kaybetmiştir. Ayrıca, çıkarılan bu kaimelerin Avrupa piyasasında tedavüle sürülmesi ve taşıdığı yüksek riske rağmen, kendi ülkelerindeki % 3’lük faizin çok üzerinde faiz getirmesi nedeniyle, Avrupalı yatırımcıların, Osmanlı piyasasına akın etmesine neden olmuştur. Osmanlının finans kapitalin ağına düşmesi bu süreçle başlamıştır⁽⁷⁹⁾.

Osmanlı Devleti, **iç borçlanmalar** (dalgalı borçlar) dışında, ilk kez 1774 yılında Ruslarla yapılan Küçük Kaynarca Anlaşması üzerine, Rusya’ya ödemek durumunda kaldığı 15.000 kese savaş tazminatının da zorlaması ile, dış borç bulma ihtiyacı hissetmiş, buna rağmen, 1854 yılına kadar dış borç almamış ve dış borcu bulunmayan sayılı ülkelerden birisi olarak kalmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi de dış borçlanmaya başvurmanın onur kırıcı ve uluslararası alanda statü kaybı olarak değerlendirilmiş olması ve Padişahların şer’i hükümler karşısında **‘gavurdan borç alınmaz’** anlayışlarıdır. Bununla birlikte, Osmanlı

⁽⁷⁸⁾Velay, A. Du. a.g.e.s.,78-86.

⁽⁷⁹⁾Gülten Kazgan, ‘Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi’, Bilimsel Sorunlar Dizisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999.

Kaime 1840 yılında Abdülmecit tarafından Kaime-i Nakdiye-i Mutebere adıyla, çok faiz getirili borç senedi veya hazine bonosu niteliğinde basılmıştır. İlk paralar elle yapılmış ve herbirine de resmi mühür basılmıştır. 1842 yılından itibaren matbaada basılmaya başlanmıştır.

(170, Sonca'dan Oda'ya, S: 115)

Devleti, tarihinde ilk kez 1789 yılında, yabancı ülkelerden, Fransa, İspanya ve Hollanda'dan dış borç almayı düşünmüş, ancak, kendisine verilen red yanıtlarında, özel sektörle ilişki kurulması tavsiye olunmuştur⁽⁸⁰⁾.

IX. OSMANLI DEVLETİ 'DIŞ BORÇLANMALARI'

A. Kırım Harbindan Düyun-u Umumiye İdaresinin Kuruluşuna Kadar (1854-1874) Yapılan (15 adet) Dış Borçlanma

1. 1854 Kırım Savaşı ve Mısır Borçlanması

1854 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali koşullar son derece kötüleşmiş, dış ticaret dengesinde ve bütçesinde açıklar daha da artmıştır. **'1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması'**nın yarattığı olumsuz dış ekonomik ilişkilerin etkisi altında kalan Osmanlı Devleti, Galata Bankerlerinden sağlanan ve toplamı **15 milyon Sterline** (16,1 milyon Osmanlı altın lirası) ulaşmış olan **iç borç** ve tedavüle sokulan **yeni kaimeler**, ekonomide oluşan yüksek enflasyonist baskı, esas itibarıyla Galata bankerlerine ödenen **iç borçların** fiilen % 20'ye kadar yükselmiş olan ağır faiz yükü⁽⁸¹⁾, ödemelerde karşılaşılan güçlükler, yeni akdolunabilecek iç borç miktarının yetersizliği ve özellikle **7,5 milyon lira** tahmin olunan bütçenin **18,7 milyon lira** (17 milyon Sterlin) dolaylarında tahmin olunan⁽⁸²⁾ savaş giderlerini karşılayabilmekten uzak oluşu gibi nedenlerin yarattığı mali darlığı ve krizi aşmak için, Fransa'da olduğu kadar İngiltere'de de görülen sermaye bolluğu ve spekülasyon arzusu⁽⁸³⁾ ile Galata bankerleri ile devşirme kapıkulu bürokrasisinin de telkinleri üzerine, ilk kez, **Kırım Savaşı (1853-1856)** sırasında⁽⁸⁴⁾, **dış borçlanmaya** gitmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı-Rus Kırım Savaşı döneminde (1853-1856) ıslahat hareketleri zorunlu olarak bir duraklama dönemi geçirmiştir. Ancak, bu savaş, değindiğimiz üzere, Osmanlı maliye tarihinde dış borçlanmaların doğrudan doğruya başlatıcısı ve nedeni olmuştur. Aynı şekilde, II. Mahmut'un (1808-1839) devleti yenilemeyi amaçlayan **3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı**

⁽⁸⁰⁾ Şevket Pamuk, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi', 1999.,s,206-209.

⁽⁸¹⁾ Haydar Kazgan, a.g.e.s. 41-42.

⁽⁸²⁾ Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s, 245.

⁽⁸³⁾ Velay, A. Du. a.g.e.s.,79.

⁽⁸⁴⁾ **Kırım Savaşı (1853-1856)** Osmanlı İmparatorluğu'nun, müttefikleri İngiltere ve Fransa ile birlikte, Rusya'ya karşı açtığı bir savaştır.

Hümayunu'nu (Tanzimat Fermanı'nı) tamamlayan ve **Tanzimatın** gidişini hızlandıran **18 Şubat 1856 tarihli Hatt-ı Hümayun**'un (Islahat Fermanı) yayımlanması ve ilanının da amili bu savaş olmuştur⁽⁸⁵⁾.

Padişah Abdülmecit 4 Ağustos 1854'te imzaladığı bir fermanla Hükümete azami 5 milyon İngiliz Lirasına (5,5 milyon Osmanlı lirasına) kadar borçlanma yetkisi vermiş (borçlanılan tutar 3.300.000 Osmanlı altın lirasına tekabül etmektedir), bunun üzerine Hükümet, Vali olarak M. Ali Paşa'yı görevlendirdiği Mısır Eyaleti'nden aldığı yıllık **60.000 kese altın karşılığı yaklaşık 300.000 Osmanlı lirası** tutarındaki **Mısır cizye** gelirlerini⁽⁸⁶⁾ karşılık göstermek suretiyle ve **bu paraların İngiltere Bankası'na veya Fransa Bankası'na yatırılması koşulu ile, Dent, John Hersley Palmer ve Ortakları (Londra) ve Baron Goldschmid ve Ortakları (Paris) ile 24 Ağustos 1854 tarihinde Londra'da bir istikraz (borçlanma) sözleşmesi imzalayarak, İngiliz ve Fransız piyasalarına tahvil ihraç etmek suretiyle dış borçlanmada bulunmuştur.** Dolayısıyla, bu borçlanmaya '**Mısır Borçlanması**' adı verilmektedir.

Bu ilk dış borçlanmanın koşulları şunlardır ⁽⁸⁷⁾ :

- 3 milyon Sterlin (3,3 milyon Osmanlı altın lirası) borçlanma izni vermiş, ancak borç anlaşmasında Hükümete 2 milyon Sterlin daha borçlanma muhtariyeti tanınmıştır.
- Borcun itfa oranı yılda % 1, itfa süresi 33 yıl, faizi % 6 ve ihraç fiyatı % 80 ⁽⁸⁸⁾ öngörülmüştür. Dolayısıyla Hükümetin eline geçen hasılat

⁽⁸⁵⁾ **1856 tarihli Hatt-ı Hümayun**(Islahat Fermanı):

18 Şubat 1856'da yayımlanan **Islahat Fermanı**, 3 Kasım 1839 tarihli **Tanzimat Fermanı**'nın padişah iradesini sınırlayan ve kişi haklarını öne çıkaran hükümlerini tekrarlıyor, ırk ve din ayrımı yapmaksızın bütün Osmanlı uyruklarının can, mal ve namus dokunulmazlığını, yasalar önünde eşitliğini, özel tasarruf haklarını güvence altına alıyordu. Ayrıca kamu görevlerine ve askere alınmada kimseye ayrıcalık tanınmaması, vergi adaletinin sağlanması. Müslüman olmayanlara belli koşullarla ulusal ve dinsel eğitim özerkliği verilmesi karar altına alınmıştı. Bu arada iltizam kaldırılıyor. müsadere, işkence ve kötü muamele yasaklanıyordu. Fermanın Tanzimat Fermanı'ndan içerik olarak önemli bir farkı, yabancılara Osmanlı topraklarında önemli ayrıcalıklar tanınmasıydı. Örneğin, yabancı sermayeye madencilik, tarım işletmeciliği, demiryolu ayrıcalıkları, ortak yatırım olanakları getirilmişti.

30 Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'na da bağlayıcı bir hüküm olarak giren Islahat Fermanı. Osmanlı Devleti'nde meşruti yönetime geçişi hızlandıran, buna karşılık yabancı sermayenin ülkedeki etkisini artıran, Avrupa devletlerinin yeni ıslahat istekleriyle yoğun müdahalelerine olanak tanıyan siyasal- ekonomik süreç başlattı.

(<http://www.inisiyatif.net/hukukmuzesi/hukukmuzesi/hm212d.html>.)

⁽⁸⁶⁾ **Cizye**, askerlik hizmeti yapmayan ve fakat Devletin koruması altında olan erkek gayri müslimlerden alınan baş vergisine denilmektedir. 1 kese = 4,5712 liraya eşdeğerdir.

⁽⁸⁷⁾ **Sait Açıba**, 'Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması', Vadi Yayınları, 191, Ankara, 2004.s, 54-55.

2.640.000 Osmanlı altın lirası olmuştur. Bu miktardan, komisyon ve masraflar da çıkarıldığında, geriye sadece 2.514.914 altın lira (2.286.285 Sterlin) kalıyordu. (Bu borçlanmanın faizi, ileride değinildiği üzere, Osmanlı Hükümeti'nin âciz durumu üzerine, hâmillik ile varılan uzlaşısı sonucu, 1877 tarihinde % 6'dan % 5'e indirilmiş, itfa bedeli de % 1'den % 0,5'e çekilmiştir) ⁽⁸⁹⁾.

- Borç Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda 2 taksit halinde ödenecektir.
- Bu borçlanmanın en önemli koşullarından birisi, **sağlanan hasılatın münhasıran ve mutlak surette savaşın finansmanı** için kullanılması zorunluluğudur.
- Bu borçlanmaya İngiliz **Palmer** ve Fransız **Goldschmid** adlı bankerler ve banker kuruluşları aracılık etmiş, böylece bu borçla birlikte '**Galata Borsası**' dünyaya açılmaya başlamıştır⁽⁹⁰⁾.

2. 1855 Borçlanması ve Yabancıların Mali Kontrollerinin Başlaması

1854 borçlanmasının safi hasılasının düşük kalması ve devam etmekte olan Kırım savaşının masraflarını karşılamaya yetmemesi üzerine, aradan kısa bir süre geçtikten sonra, 27 Haziran 1855'de, yine savaşın finansmanında harcanmak üzere, 5.644.345 lira (5 milyon İngiliz Sterlini) tutarlı İngiliz ve Fransız Hükümetlerinin de kefaleti ile **Rothschild Brothers (Londra)** firmasından yeni bir borçlanmaya başvuruldu; önceki koşullara ek olarak, ayrıca, harcamaların savaş giderleri için yerinde yapılıp yapılmadığını ve hazine hesaplarını incelemek üzere, biri İngiliz, diğeri Fransızdan oluşan iki **denetleme komiseri atanması** kabul edilmek suretiyle Osmanlı Devletinde ilk defa **yabancıların mali kontrolü** başlamış oldu ⁽⁹¹⁾. İstikraza karşılık olarak, Mısır vergisinden artan para ile Hükümetin genel gelirleri ve İzmir ve Suriye Gümrük hasılatı gösterilmiştir ⁽⁹²⁾.

⁽⁸⁸⁾ **İhraç**(emisyon) **fiyatı** ; senedin üzerinde yazılı değerin (yani, **nominal** ya da **itibari** değerin) yüzde kaçına piyasaya satılacağını gösterir. Şu halde, % 80 oranı ile ihraç edilen bir tahvilden maksat, 100 liralık tahvilin 80 liraya satılması, başka bir ifade ile, 100 lira borçlanılarak 80 lira hasılat elde edilmesidir.

⁽⁸⁹⁾ **İ.Hakkı Yeniay**, 'Yeni Osmanlı Borçları Tarihi', İÜ İktisat Fakültesi, No. 150, Ekin Basımevi, İstanbul 1964, s.21.

⁽⁹⁰⁾

▪ **Hüseyin Perviz Pur**, a.g.e.s., 215;

▪ **Kirkor Kömürçan**, 'Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi'. s, 12.

⁽⁹¹⁾ **Kirkor Kömürçan**, a.g.e.15.

⁽⁹²⁾ **İ.Hakkı Yeniay**, a.g.e.s., 22.

3. Pahalı Borçlanmalar

Bu şekilde, 1854’de başlayan dış borçlanma sonraki dönemde hemen hemen her yıl ve her vesile ile ve daha pahalı ve ağır koşulları öngören yeni borçlanmalarla devam etmiş, **yönetim adeta borçlanarak yaşamayı adet haline getirmiş**, izleyen 20 yıl içinde 15 borçlanma yapılmıştır. 1854-1914 döneminde gerçekleştirilen ve sayıları 41’i bulan Osmanlı Borçlarının temel özellikleri ile ilgili tepitlerimiz ve genel değerlendirmemiz ileride ayrı bir başlık halinde sunulmuştur.

Osmanlı Devleti’nin **1854-1914** yıllarını kapsayan 60 yıllık dönemde yapmış olduğu 41 adet borçlanmanın dökümü tüm özellik ve ayrıntıları ile bir Tablo halinde ileride sunulmuştur (**Tablo: 2**).

4. 1858 Borçlanması

1858-1859 döneminde **Dent, Palmer ve Ortakları** (Londra) eli ile gerçekleştirilen 5 milyon İngiliz Sterlin eşiti 5,5 milyon altın liralık borçlanma için İstanbul gümrük gelirleri ve okturva (ayakbastı) hasılatı karşılık gösterilmiş ve sağlanan 3.784.000 altın lirasının **hemen hemen tamamı** piyasada değeri % 30 düşmüş olan **‘kaime’**lerin tedavülden çekilmesi için harcanmıştır. Bu borçlanma ile ilgili olarak, toplanacak gelirlere tahvil hamillerinin mümessillerinden oluşan bir heyetin nezareti koşulu konularak, **ilk kez mali bağımsızlığa aykırı bir düzenlemeye rıza gösterilmiş** oluyordu ⁽⁹³⁾. Yine de, bu borçlanma ile sağlanan hasılat **‘kaime’**lerin tamamen piyasadan çekilmesine yetmemiştir.

5. 1860 Mirés (Paris) Borçlanması

Mali sorunlar ve sıkıntılar sürekli artıyordu. İstanbul’daki askeri birliklerin günlük gereksinimlerini bile karşılayamaz duruma düşülmüştü. Reformlara girilebilmesi için hemen borç bulmak gerekiyordu. Tekrar hızlı bir iç borçlanma çabasına girildi.⁽⁹⁴⁾. Çünkü, Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve diğer bankerlerle yürüttüğü görüşmelerde dış borç için kendisine önerilen **Hükümet emlakini rehin göstermek, yabancıların Hükümet emlakini satın almak ve kiralamak hakkına sahip olması, vakıf usullerini değiştirmek, uluslararası mali kontrolü kabullenmek** gibi onur kırıcı ağır koşullar

⁽⁹³⁾ İ.Hakkı Yeniay, a.g.e.s., 32.

⁽⁹⁴⁾ Rıfat Önsoy, a.g.e.s., 66-67.

dolayısıyla temaslardan sonuç alamamıştı⁽⁹⁵⁾. Yabancı devletlerin kefaleti altında tahvil ihracı gibi çözümler bile gündeme getirilip, tartışma konusu yapıldı, ancak bu da reddedildi.

İstanbul'da bu gelişmeler olurken, borç bulmak için temaslarda bulunmak üzere Paris'te bulunan Osmanlı temsilcileri o günlerde nüfuzu ve ünü en yüksek noktada olan Fransız banker-bankacı ve Demiryolları İdaresi Sandığı Direktörü bankacı-maliyeci **Mirès** ile karşılaştılar⁽⁹⁶⁾.

Mirès'in 1860 Ekim ayı sayısında Paris'te çıkan 'Le Constitutionnel de Paris' gazetesine verdiği beyanata göre, o tarihte Osmanlı Devleti'nin **iç ve dış borçları** dökümü aşağıda gösterildiği üzere 774.000.000 milyon F.Frangı (34.056.000 Osmanlı Lirası) idi (**Tablo: 1**).

İstikraz konusunda **Mirès** ile yapılan görüşmelerde sonunda uzlaşmaya varılarak **29 Ekim 1860'da** bir borç anlaşması yapıldı.

Anlaşmaya göre istikrazın ihraç fiyatı % 53,75, faiz oranı % 6, tutarı da 400 milyon F.Frangı olacaktı. Böylece Hazinesinin eline 215 milyon F.Frangı geçecekti. Ancak bu para Hükümet hesabına 18 ayda taksitler halinde yatırılacağından, gerçekte faiz oranı % 11'e yükselmekte idi. Osmanlı Devletinin kredibilitesi o kadar düşmüştü ki, Fransa'daki ortamın elverişliliğine rağmen, bu borçlanma koşulları bile alıcılarca tatminkar bulunmamış, **Mirès** sözleşmede Hükümete % 1,5 (6.000.000 F.Frangı) komisyon, peşin faiz ve itfa karşılıkları ve diğer giderler olarak 51 milyon F.Frangı tutarında ek bir yükü daha kabul ettirmişti. Şu duruma göre, safi hasıla da, 215 milyon F.Frangı değil, ancak 164 milyon F.Frangı olacaktı. Böylece, istikrazın nihai yükü % 13'ü geçmekte idi⁽⁹⁷⁾.

Bu arada, işin realizasyonu ve kotarılması açısından, **Mirès**, istikrazla, 'Ottoman Bank' yanında yeni kurulmakta olan '**Türkiye Bankası**'nı da ilişkilendirdi. İstikrazın 10 aylık taksidi bu banka tarafından tedavüle çıkarılan poliçelerle karşılanacak, kalanı da yine bu bankanın çıkaracağı ve **Mirès'in** kabul edeceği (satın alacağı) bonolar karşılığı sağlanacaktı. **Mirès**, bu günlerde, daha büyük ticari hedefler için '**Société Financière**' adlı bir de şirket kurmuştu.

⁽⁹⁵⁾ **Kirkor Kömürçan**, a.g.e.19.

⁽⁹⁶⁾ **Velay, A. Du.** A.g.e.s, 90-99.

⁽⁹⁷⁾ **Haydar Kazgan**, 'Galata Bankerleri', Cilt I, TEB, Orion Yayınevi, Ankara, 2005, s. 42.

Mirès, % 53,75 ihraç fiyatı ile satın aldığı tahvilleri talebin fazla olacağını değerlendirerek % 62,5 ihraç fiyatı ile satışa sürdü. Ancak, yaptığı gerçek dışı bilgilendirme, reklam ve ilanların önemli gazeteler tarafından tekzip edilmesinin de etkisi ile, satışta yeterince başarılı olamadı ; tedavüle sürülen 250.000 adet tahvilin ancak (32 milyon F.Frangı tutan) 102.000 adedi için kayıt yaptırıldı. **Mirès**'in Genel Direktörü olduğu Demiryolları Sandığı ancak 26 milyon F.Frangı tahsil edebilmişti. Kalanı ertesi yıl Nisan ayında tahsil edilecekti. Bir yandan bu olumsuzluklar yaşanırken, diğer yandan da **Mirès** aleyhine adli kovuşturmalar yapılacağına dair haberler dolaşmakta idi. O arada diğer şirketlerinde de yolsuzluk söylentileri yaygınlaşınca, **Mirès** ortaklarının mahkemeye verildi, arkasından da 18 Şubat 1861 tarihinde Fransız Hükümetince tutuklandı⁽⁹⁸⁾.

Mirès'in tutuklanması olayı, Osmanlı Devleti için düş kırıklığı, telaş ve hatta adeta bir darbe oldu. İstanbul, Londra ve Paris'te mali krizler ortaya çıktı. Bir çok şirket iflas etti. İskonto edilen senetlerin fazlalığı yüzünden, Sterlinin 110 kuruş olan gerçek kuru 190-200 kuruşa kadar yükseldi.

Kriz dolayısıyla Hükümetçe istenilen ve olumlu karşılanan yardım talebi üzerine **Lord Hobart** ve **M. Forster** adında iki İngiliz mali uzman ile Fransa Bankası Genel Müdür Yardımcısı **Baron Doyen** Hükümetlerince İstanbul'a gönderildiler. '**İslahat-ı Maliye Meclis-i Âlisi**' (Yüksek Mali Islahat Kurulu)⁽⁹⁹⁾ ile bu uzmanların birlikte oluşturduğu çalışma grubu tarafından yapılan hesap ve değerlendirmeler sonunda, sorunlar giderildi ve '**Fransız Merkez Bankası**'nın bu işe aracılık dolayısıyla tahmin edilen miktarın çok altında sadece 10 milyon F.Frangı zarara uğradığı tespit edildi. 7 aralık 1861'de Lord J. Russell'a, 1862 yılında da İngiliz Parlementosu'na sunulan **Hobart-Forster** raporu ⁽¹⁰⁰⁾ gerek Avrupa'da, gerek Osmanlı Devleti'nde olumlu karşılandı ve yaşanmakta olan telaş ve heyecanı da yatıştırdı.

⁽⁹⁸⁾

- **Stefanos Yerasimos**, a.g.e.s, s. 408-410.
- **Kirkor Kömürçan**, a.g.e. s, 20-21.
- **Velay, A. Du.** a.g.e.s, 97.

⁽⁹⁹⁾ Ekonomik krizin nedenlerini, çarelerini araştırmak, mali yönetimde, gelir ve gider politikalarında ilkeler belirlemek üzere, Fransız ve İngiliz üyelerin de katılımı ile, Maliye Bakanlığı'na bağlı olarak 1859 yılında kurulmuş olan '**İslahat-ı Maliye Komisyonu**'nun adı bir yıl sonra '**İslahat-ı Maliye Meclis-i Âlisi**' (Yüksek Mali Kurul) olarak değiştirilmiştir.

⁽¹⁰⁰⁾

- **Emine Kıray**, a.g.e.s, 99.
- Bu raporda büyüme, ticaret, gelirler, harcamalar kâğıt para, yeni vergiler konularında yer alan görüş ve önerilerin ayrıntıları için bakınız: **Emine Kıray**, a.g.e.s, 99-121.

TABLO : 1
1860 EKİMİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN İÇ VE DIŞ BORÇLARI

Fransız Frangı

Borcun Türü	Borcun Miktarı	Açıklaması
Dış Borç (Amorti edilmiş kısım düşülerek)	310.000.000	Amortisman indirildikten sonra kalan miktar
‘Esham-ı Cedide’	56.000.000	Halk arasında ‘Konsolit’ adı verilen ve Sarayın borçlarını ödemek üzere Eylül 1859’da ihraç edilmiş olan % 6 faizli Senetler
Dolaşımdaki Kaimeler	14.000.000	
Galata Bankerlerinin Alacakları	127.000.000	Çeşitli tarihlerde ödenecek olan Galata sarraflarının alacakları
Hazine Tahvilleri	56.000.000	Muhtelif vadeli Hazine bonoları
‘Esham-ı Mümtaze’	15.000.000	Evvelce ihraç edilmiş olan senetlerin değiştirilmesi için bunlar yerine verilen senetler
‘Sergiler’	86.000.000	Saray mensuplarının maaşları karşılığında çıkarılan ve 1865 yılından itibaren 5 yıl içinde ödenecek % 6 faizli tahkim bonoları (obligasyonlar)
Dalgalı Borçlar	110.000.000	Harbiye Nezareti, Tophane Müdürlüğü, Tersaneler gibi çeşitli Bakanlıklara ait giderler karşılığı olarak
TOPLAM	774.000.000	Bu toplama kısa vadedi ya da vadesiz borçlar dahil değildi

Kaynak: Velay, A. Du. ‘Türkiye Maliye Tarihi’, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı, No. 178. Damga Matbaası, 1978.s, 90.

Yukarıda değinildiği üzere, tedavüle sürülen 250.000 adet tahvilden ancak (50.930.500 milyon F.Frangına tekabül eden) 101.861 adedi için kayıt yaptırılmış, yani, Osmanlı Hükümeti için, itibari değer olarak **borçlandığı 50.930.500 F.Frangı karşılığında, % 62,5** itfa oranı üzerinden, yaklaşık **31.831.562 F.Frangı safi alacak** doğmuştur. **Mirès’in** Genel Direktörü olduğu

Demiryolları Sandığı bunun 26 milyon F.Frangını tahsil edebilmişti, geri kalan miktarı da ertesi yıl Nisan ayında alınacaktı.

Demiryolları Sandığı, borçlandığı 32,8 milyon F.Frangına karşılık Hükümete 12 milyon F.Frangı ödeme yapmıştı; tahvillerin 6 milyon F.Franklık kısmı da obligasyon alıcılarının elinde bulunuyordu.

Şimdi tespit edilen bu tablo karşısında **Mirès'in ve ortağı olduğu şirketin iflası ilan edilebilirdi**, ama bu yaklaşım hemen herkesin zararına olacaktı. Bu gerekçeyle ve kimseye zarar vermemek düşüncesiyle, günümüz **IMF** ve **Dünya Bankası** önerilerine paralel koşullar ve önlemler öngören ⁽¹⁰¹⁾ **Hobart-Forster** raporunun da olumlu havası içinde, istikrazın kalan 20-21 milyon F.Franklık kısmı, **‘Crédit Industriel et Commercial’**in müdahalesi sayesinde, tahviller düşük fiyatla halka satılarak likidite edilip, Hükümete ödenmiş ve tahvillerin borsaya kaydı sağlanmıştır; arkasından da **Mirès sözleşmesi feshedilerek**, ilişkiye son verilmiştir. Böylece, bu istikrazdan Hükümetin eline **31.831.562 F.Frangı** (Bu rakam, komisyon dikkate alındığında, 32.831.562 F.Frangı olarak ifade edilmektedir) geçmiş bulunmaktadır. ⁽¹⁰²⁾.

Bu arada, belirtmemiz gerekir ki, Dolmabahçe, Çırağan ve Beylerbeyi saraylarının yapım finansmanında da başlıca payı olan **1860 borçlanmasının** aracılık görevini üstlenen **Mirès'in**, yukarıda değinildiği üzere, tahvillerini satamaması ve hileli yollara saptığının anlaşılması üzerine tutuklanması arkasından doğan piyasa buhranı ve yaşanan çeşitli iflas olayları ⁽¹⁰³⁾, batılı devletlerin de kabul ettiği üzere, Osmanlı Devleti'nin **bir devlet bankasına sahip olması gerçeğini ve gerekliliğini** bir kez daha açık olarak ortaya koymuştur⁽¹⁰⁴⁾.

1860 Mirès Borçlanmasının yarattığı en önemli sonuçlardan birisi de yabancı uzmanların Osmanlı maliyesini denetim ve gözetime almaları ve mali iflastan sonra ülkeyi Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasına götürecek yolda ilk deneyimlerini kazanmış olmalarıdır⁽¹⁰⁵⁾.

⁽¹⁰¹⁾ Emine Kıray, a.g.e.s, 90-91.

⁽¹⁰²⁾

▪ İ.Hakkı Yeniay, a.g.e.s., 32.

▪ Velay, A. Du. a.g.e.s,99.

⁽¹⁰³⁾ Hüseyin Perviz Pur, a.g.e.s., 217.

⁽¹⁰⁴⁾ Haydar Kazgan, a.g.e., s. 27 ve 43.

⁽¹⁰⁵⁾ Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s, 255.

6. 1860 Abdülaziz Fermanı ve 1862 ve 1863 Borçlanmaları 1862 Borçlanması

Padişah Abdülaziz, daha önce de işaret edildiği üzere, **19 Ocak 1862 tarihinde**, Sadrazam Fuat Paşa'nın 1861-1862 mali yılı bütçe gerçekleştirmelerini temel alan ve Devlet gelirlerinin, borç ve yükümlülük toplamı 36,5 milyon Sterline (45,6 milyon Lira) ulaşan, bütçe giderlerini karşılayamadığı ve alınan önlemlerin bir çare olamadığı hususlarına da vurgu yaparak, maliyenin içinde bulunduğu durumu gözler önüne seren layihası (raporu) üzerine, maliyenin ıslahı için :

- Her yıl Devlet bütçesi hazırlanıp, yayınlanması,
- Harcamalarda tasarrufa gidilmesi,
- Kağıt paranın (**kaime**'nin) kaldırılması,
- Dalgalı borçların kaldırılması,
- Yeni gelir kaynakları bulunması,

gibi hususlarda **1860 Abdülaziz Fermanı** doğrultusunda tedbir alınmasını öngören bir **mali ıslahat programı** için Sadrazama yetki vermiş ve bu konuda bir **Hatt-ı Hümayun** (Padişah Fermanı) ilan etmiştir. Bu çerçevede, daha önce de değinildiği üzere, dış ülkelerin katkısı ile, ekonomik krizin nedenlerini ve çarelerini araştırmak, mali yönetimde, gelir ve gider politikalarında ilkeler belirlemek üzere, Fransız ve İngiliz üyelerin de katılımı ile, Maliye Bakanlığı'na bağlı olarak 1859'da '**Islahat-ı Maliye Komisyonu**' adı ile kurulan ve ismi bir yıl sonra '**Islahat-ı Maliye Meclis-i Âlisi**' (Yüksek Mali Islahat Meclisi) olarak değiştirilen çalışma grubunun yetkileri daha da artırılmıştır.

Bu Programın bütçe sisteminde getirdiği düzen ve iyileştirmelerin iyimser havası ve **Ottoman Bank**'ın (Osmanlı Bankası) kurulacağı haberinin de olumlu etkisiyle, **1862 yılında** Londra'da **Deveaux ve Ortakları** ile borç anlaşması yapıldı. Bu borçlanma, **Hobart-Forster** tarafından hazırlanan ve İngiliz Parlementosuna da sunulan '**Türkiye'nin Mali Durumu Hakkında Rapor**'un olumlu değerlendirmeleri ve Avrupa piyasalarında yarattığı olumlu havanın da etkisi ile büyük rağbet gördü. **8.800.000 lira borçlanma karşılığında sağlanan 5.984.000 lira tutarındaki yüksek miktarda hasılat** ile, her bir '**kaime**'nin % 40'ı nakit ödenerek, kalanı da '**esham-ı cedide**' denilen uzun vadeli tahvillerle karşılanarak, kaimeler piyasadan toplanmış,

darphanede yakılmış ve böylece **kaimelerin tamamı 1862 Eylülünde** tedavülden kaldırılmıştır⁽¹⁰⁶⁾.

1863 Borçlanması

Osmanlı Devletinde batılı anlamında ilk bütçe 1863-1864 mali yılı ile başlamıştır. Maliye Nezareti devletin mali işlerinden sorumlu merkez haline getirilerek, gelir ve giderlerin bütçe usulleri dairesinde tutulması sağlandı. Yabancı uzmanların raporları doğrultusunda vergilerin çeşitlendirilmesi ve vergi tabanının genişletilmesi gibi olumlu gelir politikası önlemlerine başvuruldu. Yine de sıkıntılar devam etmekte idi. Denk bütçe anlayışı ile hazırlanan 1863'de yılında 346,2 milyon F.Frangı tutan bütçe ödeneklerinin 73,0 milyon F.Frangı dış ve iç borç taksitleri ile borç faizleri için ayrılmıştır. Galata bankerlerine olan borçların yanı sıra, piyasadaki değeri nominal değerinin çok altında olan beşlik ve onluk madeni paralar sorun yaratmakta idi. İşte bu ortamda, **1.6.1863 tarihinde resmen kurulmuş olan Osmanlı Bankası, ‘Crédit Mobilier’** şirketininin iştirakini de sağlayarak, ilk istikraz işlemini gerçekleştirmiş ve **8.800.000 liralık** (200.000.000 F.Frank) **borçlanma karşılığı sağlanan 6.248.000 lira hasılat ile de**, dalgalı iç borçlardan bir kısmı ile Galata bankerlerinin vadesi gelen borçları itfa edilebilmiştir⁽¹⁰⁷⁾.

7. 1865 ‘Ağnam İstikrazı’ (Koyun Borçlanması) ve ‘I. Tertip Genel Borçlanma’

1865 ‘Ağnam İstikrazı’ (Koyun Borçlanması)

Devlet 1865 yılında iki ayrı borçlanma sözleşmesi yapmıştır. **İlki ağnam** (hayvanlar) vergisi karşılık gösterilerek yapılan 6.600.000 (150 milyon F. Frangı) tutarında bir borçlanma olup, buna **‘Ağnam İstikrazı’** (Koyun Borçlanması) adı verilmiştir. Bu istikrazın tarafları **‘Osmanlı Bankası’, ‘Paris Crédit Mobilier’** ve **‘Société Générale’** olmuştur. Bu borçlanma ile sağlanan

⁽¹⁰⁶⁾

- İ.Hakkı Yeniay, a.g.e.s., 36.
- **Maliye Bakanlığı:** APK Yayını:2000/355, Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz raporları (1861-1892) Ankara.

⁽¹⁰⁷⁾

- Sait Açıba, a.g.e.s, 72-74.
- Rifat Önsöy, a.g.e.s, 89.
- Velay, A. Du. a.g.e.s, 165-167.

4.356.000 lira net hasılat sadece bütçe açığı ile dış borç taksitleri için kullanılmıştır.

‘I . Tertip Genel Borçlanma’

‘Bu istikrazı (ağnam istikrazını) da içine almak üzere, **bundan sonra akdedilen istikrazlar**, genelde, eski borçlanmaların ana para ve faizlerini ödemek ve bütçe açıklarını karşılamak için yapıldığından, Devlet maliyesinde büyük bir girdap oluşturmuş ve onu mali iflasa ve uçuruma sürüklemiştir’⁽¹⁰⁸⁾. Bu bakımdan bu borçlanma Osmanlı Devleti’nin eski borçlarını ödeyebilmek için yenilerine başvurduğu ‘acil istikrazlar çağı’nı başlatır. Bu eğilim gelecek yıllar da da artarak devam edecektir⁽¹⁰⁹⁾.

Artık görülmektedir ki, borcun borçla ödenmesi ve giderek daha bağımlı hale düşülmesi tuzağı işlemeye başlamıştır. Nitekim, 1865 yılında **ikinci** defa yapılan ve borç toplamı 40.000.000 lira (900 milyon F. Frangı) ve hasılası 20.000.000 lira tutan borçlanma, halkın ‘**konsolit**’ adını verdiği ‘**esham-ı cedide**’, ‘**tahvilat-ı mümtaze**’ ve ‘**sergi ve hazine tahvili**’ gibi⁽¹¹⁰⁾ daha önce ihraç edilmiş borç senetlerinin daha uzun vadeli ve düşük faizli senetlerle **konversiyonunu** (değiştirilmesini) ⁽¹¹¹⁾ hedef alan ve **çıkarılan bir kanunla**:

- ‘**Düyun-u Umumiye**’ye Defter-i Kebir’ konulmasını,
- ‘**Genel Borçların Defter-i Kebire işlenmesini**’, ve
- ‘**Genel İç Borçların Değiştirilmesini**’,

öngören ve bu nedenle de Maliye Bakanlığı’nda teşkil olunan ‘**Genel Borçlar Büyük Defteri**’ne kaydedilen ‘**I. Tertip Genel Borçlanma**’ niteliğinde idi⁽¹¹²⁾.

⁽¹⁰⁸⁾ Kirkor Kömürçan, a.g.e.25.

⁽¹⁰⁹⁾ Stefanos Yerasimos, a.g.e.s, s. 426.

⁽¹¹⁰⁾ Velay, A. Du. a.g.e.s,169.

‘**Esham-ı Cedide**’: halk arasında ‘Konsolit’ adı verilen ve Sarayın borçlarını ödemek üzere Eylül 1859’da ihraç edilmiş olan % 6 faizli senetler.

‘**Esham-ı Mümtaze**’: evvelce ihraç edilmiş olan senetlerin değiştirilmesi için bunlar yerine verilen senetler.

‘**Hazine Tahvilleri**’: muhtelif vadeli Hazine bonoları.

‘**Sergiler**’: Saray mensuplarının maaşları karşılığında çıkarılan ve 1865 yılından itibaren 5 yıl içinde ödenecek % 6 faizli tahkim bonoları (obligasyonlar).

⁽¹¹¹⁾ Mevcut borç tahvillerinin daha düşük faizli yeni tahvillerle değiştirilmesi anlamına gelen ‘**konversiyon**’ işlemine, eski dilde ‘**tahvil-i düyun**’ denilmektedir.

⁽¹¹²⁾ Stefanos Yerasimos, a.g.e.s, s. 424-425.

Kayda değer bir husus olarak, ilk kez bu borçlanma için herhangi bir özel gelirin karşılık olarak öngörülmediğini, Devletin ilk kez tüm gelirlerinin karşılık gösterildiğini vurgulamak yerinde olur. 1864-1865 mali yılı bütçesine yıllık dış borç servisi (anapara taksiti ve faizi) karşılığı olarak 2.644.000 lira ödenek konulmuştur⁽¹¹³⁾.

8. Mali İflasın Eşiğine Geliniyor 1866-1867 ve 1868 Yılları

1862-1863 ve 1865 yıllarında ihraç edilen tahvillerin vadeleri gelen kupon bedelleri 1866 yılında ödenemedi. Ödemeler Hükümetçe ertelendi. Bank-ı Osman-i Şahane'den avans istendi, alınamadı. Yabancı bankerlerin açtığı avanslar da Temmuz 1866'da çıkan Girit isyanının gerektirdiği silah ve mühimmat giderleri karşısında yeterli olamadı ve tahvil fiyatları düştü. Bu tarihte Hükümet bütçesinin açığı 1.760.000 Osmanlı lirası, dalgalı borçların toplamı da 4.500.000 Osmanlı lirası idi. Hükümet memur maaşlarının yarısını para ile, yarısını da % 10 faizli senetlerle ödemeye başlamıştı. Bu darboğaz, Maliye Bakanı Fuat Paşa'nın, Mısır Hidiv'lik makamının doğrudan doğruya babadan oğula geçmesine rıza gösterilmesini sağlaması karşılığında Mısırdan 27.7.1866 tarihli Sözleşme gereğince alınan alınan yıllık verginin 404.800 Osmanlı lirasından (9.280.000 F.Frangından) 760.320 Osmanlı lirasına (17.280.000 F.Frangına) yükseltilmesi sonucu sağlanabilen **avanslar** ile geçici de olsa giderilmeye çalışıldı⁽¹¹⁴⁾. Ancak, yeterli olmayan bu çözümler dolayısıyla, bu yıllar, bir bakıma **mali iflasın yaşandığı bir dönem** olmuştur.

9. 1869 Borçlanması

1869-1870 bütçesinin açığı 3 milyon Osmanlı lirası, dalgalı borçların toplamı da 5 milyon Osmanlı lirası olmuştu. Dış borç taksitleri ve Girit isyanı masrafları da eklenince mutlaka ek imkan gerekiyordu. Bu koşulların sonucunda, 1867 yılında Sultan Abdülaziz'in Paris'i, 1869 yılında da Paris İmparatoriçesi Eugenie'nin İstanbul'u ziyaretleri vesilesiyle oluşan yakın dostluğun da etkisiyle Paris'te yerleşik '**Comptoir D'escompte**'⁽¹¹⁵⁾ bankasının İstanbul'a gelen İdare Meclisi Başkanı **Pinard** ile yapılan sözleşme sonucunda, bu kuruluştan 24.444.442 Osmanlı liralık (555.555.500 F.Franklık) bir istikrazda bulunularak, vadesi gelmiş çeşitli borç senetlerinin anapara ve kupon bedelleri ve Hazine bonolarının ilk taksitleri ve dalgalı borçların bir kısmı

⁽¹¹³⁾ **Hüseyin Perviz Pur**, 'Türkiye'nin Borç Prangası', İstanbul, Otopsi, 2006, s.,220.

⁽¹¹⁴⁾ **Mehmet Fatih Ekinci**, a.g.e.s 261.

⁽¹¹⁵⁾ **İ.Hakkı Yeniay**,a.g.e.s.42.

ödenmiş ve böylece önemli bir geçici rahatlık sağlanmıştır⁽¹¹⁶⁾. Ancak, Osmanlı Devleti'nin giderek azalan mali itibarı ve iflasa doğru yol alan gidişatı, bu borçlanma ile iyileştirilmemiştir, sadece geciktirilmiştir.

10. 1870 İkramiyeli Rumeli Demiryolları Borçlanması (Lots Turcs)

1856 yıllarında başlatılan demiryolları yapımı bağlamında, Osmanlı Devleti, 1870 yılında 2000 kilometrelik İstanbul-Belgrad Rumeli Demiryolu yapımına esas olmak üzere Belçikalı banker **Baron Hirsch** ile net hasılası 11.193.177 lira olan **34.848.000 lirahık** (792.000.000 F. Frangı) '**İkramiyeli Rumeli Demiryolları İstikrazı**' yapılmıştır. 'Lots Turcs' denilen bu borçlanma, %32,125 oranı ile, **ihraç bedeli en düşük** Osmanlı istikrazıdır.

Beklenen Demiryolu yapımı 1870 Fransa-Almanya savaşı dolayısıyla tamamlanamamış, Hirsch'le ilişki kesilmiş, Rus yanlısı bilinen ve yeni göreve gelen Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın da bu hattın Avrupa demiryolu şebekesi ile birleştirilmesine karşı olması dolayısıyla, yaptırılacak demiryolu uzunluğu 1.250 km'ye indirilmiştir⁽¹¹⁷⁾.

11. 1871 Borçlanması

Daha önce de denildiği üzere, **Tablo 2**'de 1854-1914 döneminde sözleşilen tüm borçlanmaların türleri ve koşulları ayrı ayrı gösterilmiştir.

Tablodan da anlaşılabacağı üzere, Osmanlı Devleti 1870 Fransa-Almanya savaşının sona ermesi dolayısıyla oluşan olumlu ortamı fırsat bilerek ve dış borç servisi için zorunlu görülen dış kaynak için, 1871'de, **Crédit Général Ottoman** (Osmanlı İtibarı Umumi Müessesesi), **Louis Cohen ve Oğulları** (Londra) ve **Dent, Palmer ve Ortakları** (Londra) aracılığı ile 5,7 milyon Sterlinlik (6.270.000 lira) bir istikrazda bulunmuştur. Bu borçlanmaya **Mısır Vergisinin** artan bölümü karşılık gösterilmiş ve Mısır Hidivi'nin bu gelir kısmını Padişahın fermanı üzerine doğrudan doğruya İngiltere Bankası'na yatırması öngörülmüştür⁽¹¹⁸⁾.

⁽¹¹⁶⁾ 'İkramiyeli Rumeli Demiryolu İstikrazları' hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız :

Prof. Kirkor Kömürçan, a.g.e.33-38.

⁽¹¹⁷⁾ Ayrıntı için bakınız: **İ.Hakkı Yeniay**, a.g.e.s.43-45 ve **Mehmet Fatih Ekinci**, a.g.e.s 265.

⁽¹¹⁸⁾ Ayrıntı için bakınız: **İ.Hakkı Yeniay**, a.g.e.s.45.

12. 1872 Hazine Tahvilleri

1872’de Osmanlı Maliye Nazırı ile **Crédit Général Ottoman** (Osmanlı İtibarı Umumi Müessesesi) ve **Banque Austro-Ottomane** (Avusturya-Osmanlı Bankası) arasında imzalanan bir sözleşme ile Hükümetin Edirne, Tuna, Selanik aşarı ile Anadolu ağnam gelirleri karşılığında çıkaracağı 278.155.000 F.Franklık (borç tutarı 12.238.000 lira, safi hasıla 10.403.004 lira) hazine tahvillerinin sözü geçenlerce % 98,5 ihraç fiyatı ile satın alınması kararlaştırılmıştır.

13. 1873 Borçlanması ve ‘II. Tertip Genel Borçlanması’

1873 Borçlanması

1872 yılında çıkarılan hazine tahvilleri ile sağlanan konsolidasyon durumun düzelmesine yeterli gelmediğinden, birbirlerinin rakibi durumunda olan **Osmanlı Şahane Bankası** ile **Crédit Générale Ottoman** (İstanbul) ve **Crédit Mobilier de Paris** arasında kurulan bankalar sendikasının taahhüdünde, büyük bir şirketin kurucusu olan **Baron Haussmann**’ın araya girerek meseleyi kolaylaştırmasının da katkısı ile, 2 Eylül 1873 tarihinde çıkan bir Padişahlık fermanı üzerine, o güne kadarki en yüksek tutarda, 694.444.500 F. Franklık (tutarı 30.555.558 Osmanlı lirası, safi hasılası 16.501.001 lira) bir istikraz sözleşmesi akdedilmiştir.

‘II. Tertip Genel Borçlanması’

Yukarıdaki istikraza ilişkin fermanın izin verilmesinden iki gün sonra, yani 4 Eylül 1873’de, dalgalı borçların birleştirilmesi için bir yasa çıkarılmış ve 1873 yılında, 55 liralık hazine tahviline 100 liralık genel borçlanma tahvili karşılık tutularak, 12.238.820 liraya karşılık olmak üzere, % 55 oranı ile, 22.252.400 Osmanlı lirası tutarında tahvil ihracında bulunmuş ve bu miktar ilk kez 1865 yılında çıkarılan bir kanunla Maliye Bakanlığı’nda kullanımına başlanan ‘**Genel Borçlar Büyük Defteri**’ne borç kaydedilmiştir. Çıkarılan bu tahvillerin 11.126.200 Sterline tekabül eden kısmının 6.306.000 Sterlinlik bölümü konversiyona tabi tutulmuş, kalan 4.820.200 Sterlinlik bölümü değiştirilmemiş, hazine tahvili olarak kalmıştır⁽¹¹⁹⁾.

⁽¹¹⁹⁾Yeniay, a.g.e. s.,48.

14. Mali İflâstan Önceki Son Borçlanma '1874 III.Tertip Genel Borçlanması'

Vadesi gelen ödemelerin mahalli bankalardan sağlanan 75.000.000 F.Frangı, Osmanlı Bankası ile Austro-Ottoman bankasından sağlanan 1.600.000 Sterlin tutarındaki avanslarla geçici surette karşılanması ve böylece zaman kazanılması sürdürülürken, yaşanan doğal afetlerin tarım üretimine verdiği zararlar da eklenince, borçların yıllık mürettebatının (yıllık anapara ve faiz ödemelerinin) karşılanması daha da zora girdi. Osmanlı Bankasının Mayıs 1874 ayında imtiyazının genişletilmesi (Osmanlı Bankasına Devletin Hazine Bankası Statüsü tanınması) kararının arkasından, Ağustos 1874 tarihinde bu Banka ile % 43,5 gibi çok düşük ihraç fiyatı olan bir '**III.Tertip Genel Borçlanma**' akdedilmiş, '**Genel Borçlar Defteri**'ne yazılan 1.000.000.000 (1 milyar) Fransız Frangı (44.000.000 Osmanlı lirası) tutarındaki bu istikrazla, birikmiş borçların konversiyonu için % 5 faizli yeni tahviller ihraç edilmiştir. Dalgalı borçların ve faizlerin ödenmesi için kullanılacağı duyurulan bu borç tahvilleri Londra'da büyük rağbet görmüş, ancak, 19.140.000 lira safi hasılat elde edilen bu borçlanmanın koşulları hayli ağır olmuştur.

Borca karşılık olarak Devlet gelirlerinden herhangi özel bir gelirin değil, Devletin tüm gelirlerinin gösterilmesi nedeniyle, bu istikraza da, 1865 ve 1873 yıllarındaki benzerleri gibi, genel borçlanma denilmiş ve Devletin Genel Borçlar Defteri'ne kaydedilmiştir.

Düşük ihraç bedelleri ve ağır ve olumsuz koşullarla alınıp, savaşların finansmanı, tedavüldeki kaimelerin toplanması ve bütçe açıklarının kapatılması gibi üretime dönük olmayan, verimsiz ve tüketim amaçlı kullanımlara giden önceki istikrazlar benzeri bu borçlanma da **mali iflâstan (moratoryumdan)** önceki son borçlanma olmuştur⁽¹²⁰⁾.

⁽¹²⁰⁾Yeniay, a.g.e. s.,50.

TABLO : 2
OSMANLI DEVLETİ BORÇLANMALARI
(1854-1918)

Sayfa 1

Borçlanma Yılı ve Borçlanma Nedeni	Borçlanılan Miktar (Osmanlı Altın Lirası)	İhraç Bedeli (%)	Ele Geçen Safi Miktar (Osm. Lirası)	Yıllık Faizi ve İtfası (%)	Karşılık Gösterilen Kaynak ve Borcun Kimliği	Aracı Kuruluş ya da Alacaklılar
1854 Kırım Savaşının Finansmanı ve silah alımı	3.300.000 (75 milyon F. Frangı, ya da 3,0 milyon -yetki 5,0- İngiliz Sterlini)	80	2.640.000	6 + 1	Mısır Eyaletinden alınan yıllık 60.000 kese altın gelirleri “Mısır Borçlanması”	Dent Palmer ve Ortakları (Londra) ve Goldschmidt ve Ortakları (Paris)
1855 Kırım Savaşının Finansmanı ve silah alımı	5.500.000 (5 milyon İngiliz Sterlini)	100	5.500.000	4 + 1	Mısır Eyaleti vergi gelirleri, İzmir ve diğer gümrük gelirleri	Rothschild Brothers (Londra), Fransa ve İngiltere
1858 Kaimelerin Tedavülünden Çekilmesi	5.500.000 (5 milyon İngiliz Sterlini)	76	4.180.000	6 + 1	İstanbul gümrük gelirleri ve okturva (ayak bastı) hasılatı	Dent Palmer (Londra) ve Ortakları
1860 Birikmiş Çeşitli İç-Dış Borç Ödemeleri	2.240.942 (50.930.500 F. Frangı)	62,5	1.400.588	6+2	Aşar Vergisi “Mirés Borçlanması”	Demiryolları Şirketi Direktörü Mirés (Paris)
1862 Kaimelerin Toplanması ve Birikmiş İç-Dış Borç Ödemeleri	8.800.000 (200 milyon F. Frangı)	68	5.984.000	6 + 2	Aşar Vergisi	Deveaux ve Ort. ve Osmanlı Bankası
1863 Kısa Vadeli Borçların Ödenmesi ve Madeni Para Basılması	8.800.000 (200 milyon F. Frangı)	68 ve 72	6.248.000	6 + 2	Çeşitli illerin ipek, zeytin, tuz ve tütün aşar vergisi	Osmanlı Bankası ve Crédit Mobilier
1865 Dış Borçların Ödenmesi ve Bütçe Açığı	6.600.000 (150 milyon F. Frangı)	66	4.356.000	6 + 2,44	Ergani bakır madeni gelirleri ile ağnam (koyun) vergisi ‘Ağnam İstikrazı’ (Koyun Borçlanması)	Osmanlı Bankası ve Crédit Mobilier de Paris
1865 I.Tertip	40.000.000	50	20.000.000	5	1864-1865	

Genel Borçları Kısa V.Borçların % 5 faizli tahvillerle Konversiyonu	(900 milyon F. Frangı)				bütçesinde 2.464.000 altın liralık ödenek öngörüldü	General Credit and Finance (Londra)
1869 Kısa Vadeli Borçların Ödenmesi Ve Bütçe Açığı	24.444.442 (555 milyon F. Frangı)	54	13.200.000	6 + 1	Cezayir, Konya, Aydın, Adana, Suriye, Yanya, Trabzon, Bursa, Bosna, Mentеше vilayetlerinin aşar ve ağnam vergileri	Comptoir d'Escompte (Paris)
1870 Rumeli Demiryolu Yapımı	34.848.000 (792 milyon F. Frangı)	32,125	11.194.920	3	“İkramiyeli Rumeli Demiryolu Borçlanması”	Baron Hirsch (Brüksel)
1871 Kısa Vadeli Borçların Ödenmesi-Bütçe Açığı	6.270.000 (5,7 milyon Sterlin)	73	4.577.100	6 + 1	Mısır Hidivi ile anlaşma sonucu artırılan Mısır Aşar vergisinden serbest kalan kısım	Crédit Général Ottoman, Louis Cohen and Sons Dent Palmer ve Ort.(Londra)
1872 Hazine Tahvilleri Bütçe Açığı	5.302.220 (12.238.820 - 6.936.600=) (278.155.000 F. Frangı) (Mahsup Sonrası)	98,5	5.222.686 (12.055.238 - 6.832.582=) (Mahsup Sonrası)	9	Edirne, Selanik ve Tuna vilayetleri vergisi ve Anadolu ağnam resmi	Crédit Générale Ottoman ve Banque Austro-Ottomane
1873 Genel Borçları II.Tertip 1872'de ihraç olunan Hazine bonolarının Konversiyonu	6.936.600 (12.612.110 =11 milyon Sterlin) (Mahsup Sonrası)	98,5 (Mahsup Sonrası)	6.832.551 (Mahsup Sonrası)	5	Devletin tüm gelir fazlaları	Osmanlı Şahane Bankası
1873 Bütçe Açığı	30.555.558 (694,4 milyon F. Frangı)	42	16.500.000	6 + 1	Ankara,Tuna aşarı, Anadolu ağnam resmi ve tütün tekeli gelir fazlası	Crédit Générale Ottoman ve Crédit Mobilier de Paris
1874	44.000.000	43,5	19.140.000	5 + 1	Osmanlı	

Genel Borçları III.Tertip Kısa Vadeli Borçların Ödenmesi ve Konversiyon için Tahvil İhracı	(1 milyar F. Frangı)				Bankasına Devletin Hazine Bankası Statüsü de tanınarak	Osmanlı Bankası ve Diğer Kuruluşlar
1877 Rusya İle Savaş Masrafları	5.500.000 (5 milyon Sterlin)	52	2.860.000	5	Mısır Eyalet Gelirleri	Osmanlı Bankası ve Glayn Mills,Curie and Co.
1885 Avans Olarak	1.012.000 (23.000.000 F. Frangı)	---	---	7 Avans Olarak	Rumeli Demiryolları Osmanlı Gelir Payı	Osmanlı Bankası Aracılığı İle Fransa'dan
1886 Avansın Konsolidasyonu	6.500.000	100	6.500..000	5 + 1	Gümrüklerin Yıllık 300.000 Osmanlı Liralık Bölümü ‘Gümrükler Borçlanması’	Osmanlı Bankası
1888 Almanya’dan Satın Alınan Askeri Mühimmat Bedeli	1.650.000 (30.000.000 D.M.)	70	1.155.352	5 + 2	İzmir’in ipek aşarı ile kara ve balık avı ruhsatname gelirleri ‘Balıkevi Borçlanması’	Deutsche Bank
1890 % 5 faizli ‘tahvilat-ı mümtaze’ % 4 faizli tahvillerle değiştirildi	8.609.964	75	6.457.4473	4+1	Gümrüklerin ve bazı illerin aşarının 311.000 Osmanlı Liralık Bölümü	Osmanlı Bankası
1890 Dalgalı Borçların Konsolidasyonu	4.999.500	88	4.400.000	4 + 1	Gümrüklerin ve bazı illerin aşarının bir bölümü (Osmaniye İstikrazı)	Osmanlı Bankası
1891 (1877 tarihli % 5 faizli tahviller uzun vadeli % 4 faizli tahvillerle değiştirildi)	2.663.000 (6.316.920 Sterlin) Mahsup Sonrası	90	2.397.000 Mahsup Sonrası	4	Mısır Vilayeti aşar vergisi	Osmanlı Bankası Rothschild Biraderler

1893 Bütçe Açığı	1.000.000	70	700.000	4 + 1	Tömbeki Şirketi'nin Tekel karşılığı verdiği 40.000 Osmanlı Lirası	Vikont G. De Zaghep Tömbeki Şirketye 'Tömbeki Borçlanma sı'
1894 Şark Demiryolların dan kalan borç için	1.762.000	73,5	1.260.600	4	Rumeli Demiryolu Şirketinin Km. teminatı	Deutsche Bank
1894 1854 ve 1871 yılları borçlarının yenileri ile konversiyonu	631.000 (8.212.340 Sterlinlik yeni tahvillerden mahsup sonrası kalan miktar olarak)	91	580.000 mahsup sonrası	3,5 + 0,35	Şark Demiryollarının vermesi gereken kişi başına 1.500 Osmanlı Liralık gelir	Rothschild Biraderler Demiryolları Şirketi ile 'Şimendife r Borçlanmsı ı'
1896 Girit isyanının bastırılması için gerekli harcamalar	3.272.720	85	2.717.000	5 + 0,5	Aydın, Bursa ve Selanik Ağnamı; İzmir, Manisa, Denizli'nin Palamut, Afyon Ruganı ve Zeytin Aşarı	Osmanlı Bankası
1902 1886 yılı % 5 faizli Gümrükler Borçlanması ile konversiyon	3.467.000 (8.600.000 lira toplam borçtan mahsuptan sonra kalan miktar)	80	2.713.600 mahsuptan sonra	4+1	Gümrüklerin Yıllık 300.000 Osmanlı Liralık Bölümü	Osmanlı Bankası 'Gümrükle r Borçlanma sı'
1903 Konya-Bağdat demiryolundan bir bölümünün kilometre tazminatı	2.376.000 (54.000.000 F.Frangı veya 2.160.000 Sterlin)	100	2.376.000	4 + 0,0875 38	Konya, Halep, Urfa aşarından 106.000 Osmanlı Liralık bölümü	Deutsche Bank ve Demiryolları Şirketi ile 'Bağdat I. Tertip Demiryolu Borçlanma sı'
1903 1888 Balık Avı İstikrazının ödenmeyen kısını karşılama için	2.640.000 (48.900 Mark)	81,5	2.151.600	4 + 0,45	Düyun-u Umumiye Gelir Fazlaları ve İzmir Sancağı Tahıl Aşarı	Deutsche Bank

1903 Muharrem Kararnamesi gereğince dış borçların birleştirilmesi için	(32.738.722) Tamamı Eski Borçların Birleştirilmesi için kullanılmıştır	---	---	4	Muharrem Kararnamesi gereğince dış borçların birleştirilmesi için ihraç edilen yeni tahvil tutarı	Düyun-u Umumiye İdaresi ile anlaşarak
1904 Bütçe Açığı	2.750.000 (2.500.000 Sterlin)	80	2.159.000	4 + 0,5	Düyun-u Umumiye Gelirinin Hükümete ait nispeti artılan kısmı	Osmanlı Bankası ve Comptoir d'Escompt (Paris)
1905 Önceki kimi borçların ödenmesi	5.306.664	80	4.248.932 (2.590.00)	4 + 0,5	Düyun-u Umumiye Gelirinin Hükümete ait kısmı	Osmanlı Bankası
1905 Almanya'dan alınan askeri teçhizat için	2.640.000	81	2.098.000	4 + 0,5	Bazı yerlerin aşarına ve gümrüğüne eklenen % 6 askeri teçhizat resmi	Deutscht Bank ile 'Askeri Teçhizat Borç Sözleşmesi'
1906 1890 tarihli imtiyazlı senetlerin tahvili (konversiyonu) İçin) Mahsup sonrası	2.751.000 mahsuptan sonra	87,5	1.368.000 mahsuptan sonra	4	Gümrüklerin ve bazı illerin aşarı	Osmanlı Bankası
1908 Bağdat Demiryolu için	9.988.000	100	9.988.000	4 + 0,87538	Tahviller teminat olarak Bağdat Demiryolu şirketine verilmiştir	Deutscht Bank ve Bağdat Demiryolu Şti. II. ve III.Tertip
1908 Bütçe Açığı	4.711.124	85	3.910.000	4	Gümrük Gelirlerinin Bir Bölümü ve Km.Tazminatı	Osmanlı Bankası
1909 Bütçe Açığı	7.000.000	86	5.845..000	4	Bazı Vilayetlerin Aşarı ve bir bölüm Ağnam Hissesi	Osmanlı Bankası

1910 Soma-Bandırma demiryolu yapımı	1.712.304	89	1.489.000	4	Yapılacak Demiryolunun gelirleri	İzmir-Bandırma Demiryolu Şirketi
1911 Hüdeyde-Sana demiryolu yapımı	1.000.000	82	820.000	4	Hudeyde ve Cebena şehirleri gümrük gelirleri	Hudeyda-Sana Demiryolu ve Uzantıları
1911 Bütçe Açığı	7.040.000	84	5.737.000	4	İstanbul gümrük gelirleri	Deuscht Bank ‘Gümrük İstikrazı’
1913 Konya Oovası sulaması için	818.970	100	818.970	5+1,10 72	Anadolu Demiryolu Şirketinin önceki işlerinden kalan alacağı ve bir kısım aşar	Anadolu Demiryolu Şirketi “Konya Ovası Sulaması ”
1913 Tersanenin geliştirilmesi için	1.485.000	100	1.485.000	5,5	Sivas Vilayeti Aşarının bir bölümü ‘Doklar Borçlanması’	W.G. Armstrong Whitworths and Company
1914 Kısa Vadeli Borçların ve avansların uzun vadeye dönüştürülerek Ödenmesi	22.000.000 (500.000.000 0 Fran.Frangı)	88,75	19.520.000	5 + 0,5	Düyun-u Umumiye Gelir Fazlaları, İstanbul ve Trabzon Gümrüklerinin bir kısmı, Aşar Üzerine % 1 iane payı	Osmanlı Bankası
GENEL TOPLAM	347.372.040	64,12	222.754.219			

Yukarıdaki 'Tablo'nun tarafımdan hazırlanışında şu kaynaklardan yararlanılmıştır :

- **Naci Tahir**, 'Dünyu Umumiye', Yeni Asya Matbaası, İstanbul 2008. s. 16-19 ve 89-94.
- **Sait Açıba**, 'Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması', Vadi Yayınları, 191, Ankara, 2004.s, 87.
- **Kırkor Kömürçan**, 'Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi', T.C.M.E.B. İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu, Yayın No:32, İstanbul 1948.s, 12-46, 85-105 ve 106-112.
- **İ.Hakkı Yeniay**, 'Yeni Osmanlı Borçları Tarihi', İstanbul Üniversitesi Yayınları, No.1074, İstanbul, 1964, s.5.
- **Tevfik Çavdar**, 'Milli Mücadeleye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm,s.73-78.
- **Hüseyin Perviz Pur**, 'Türkiye'nin Borç Prangası', İstanbul, Otopsi, 2006, s., 253-261.
- **Clay, Christopher**, 'Gold For The Sultan', I.B.Tauris.Co.Ltd.London 2000.s, 567-569.
- **Alptekin Müderrisoğlu**, 'Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları', ABD Kongre Kütüphanesi, Katalog No.DR589.M79 Orien Turk.s, 128-142.
- **Velay, A. Du**, 'Türkiye Maliye Tarihi', Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı, No. 178. Damga Matbaası, 1978.s, 90.
- **Rıfat Önsöy**, 'Osmanlı Borçları', Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.s, 297-304.
- **Mehmet Fatih Ekinci**, 'Türkiye'nin Mali İhtiharı',Barış Platin Ltd.Şti, Haziran 2008, Ankara.s,247- 337.

NOT 1: Bilindiği üzere, konversiyon, faizi yüksek bir borcu daha düşük faizli borçla değiştirme anlamına gelir.

NOT 2: Borçların ortalama itfa oranının genelde % 66 dolaylarında olduğu, başka bir ifade ile, borçlanılan miktarın ancak % 66'sı kadarının hasılat olarak ele geçtiği görülmektedir.

NOT 3: 1 F.Frangı = 0,044 Osmanlı Lirası; 1 Sterlin = 1,10 Osmanlı Lirası; 1 Osmanlı Lirası = 22,7272 F.F.; 1 Osmanlı Lirası = 0,9091 Sterlin

NOT 4:

- Kırım Savaşı : 1854-1856
- Düyun-u Umumiye İdaresinin Kuruluşu : 20 Aralık 1881
- II. Meşrutiyet'in İlanı : 23 Temmuz 1908

B . Osmanlı Devleti’nin Mali İflâsı; Ödemelerin Durdurulması ve ‘Moratoryum İlanı’ (6 Ekim 1875 - 20 Aralık 1881 Dönemi)

1. Ramazan Kararnamesi, İki Kararname Arası Devre ve ‘Moratoryum’ İlanı (6 Ekim 1875 - 20 Aralık 1881)

1874-1875 mali yılı bütçe gelirleri toplamı 25,1 milyon lira (570.566.560 F.Frangı), bütçe giderleri toplamı da aynı büyüklükte öngörülmüştür ⁽¹²¹⁾. Bu yıl borç anapara ve faizleri için yıllık 9,4 milyon lira ödenek ayrıldığına göre, bu büyüklük toplam bütçe giderlerinin % 37,5’ünü oluşturmaktadır. Ancak, bütçe gelirleri içinde 190.000.000 F.Franklık (8,36 milyon lira) kısmın şişirilmiş tahminlerden oluştuğunu, borç mürettebatının da (yıllık ana para ve faiz toplamının) gerçekte 300 milyon F.Frangı (13,2 milyon lira) olduğunu dikkate alırsak, bütçenin % 78,8’inin borç servisine ayrıldığı anlaşılır ⁽¹²²⁾. Bu yıl, hesaplara dahil edilmemiş gözüken, dalgalı borçların (mali yıl içinde ödenmesi gereken iç borçlar) da 17,0 milyon lira tuttuğunu değerlendirirsek, Devletin çok güç duruma düştüğünü çok rahatlıkla söyleyebiliriz.

Donald C. Blaisdell tarafından toplam **200 milyon İngiliz Lirası** olarak bildirilen⁽¹²³⁾ Osmanlı iç ve dış borç büyüklüğünün, 1875 yılı başında, **Stefanos Yerasimos’a** göre, 233.097.776 **Osmanlı altın lirası** (5.297.676.500 F.Frangı)⁽¹²⁴⁾ olduğunu, ele geçen net hasılanın, düşük itfa yüzdeleri nedeniyle, 132.830.927 Osmanlı altın lirası (3.018.884.714 F.Frangı) dolaylarında kaldığını, yıllık faiz ve itfa bedeli olarak da ele geçen safi hasılanın onda biri kadar 13.159.013 lira (299.068.487 F.Frangı) faiz ve amortismanı olduğunu görüyoruz ⁽¹²⁵⁾.

28,9 milyon lira büyüklüğünde olan **1875-1876** bütçesinde anapara ve faizler için bütçenin % 51,4’lük payını oluşturan 14,9 milyon lira tutarında

⁽¹²¹⁾Bir başka tespite göre, 1874 -1875 mali yılı gelirleri 22,55 milyon Sterlin (24,8 milyon lira), giderleri 25,44 milyon Sterlin (29,0 milyon lira) , bütçe açığı ise yaklaşık 4,2 milyon liradır; bakınız: **Emine Kıray**, a.g.e.s, 152.

⁽¹²²⁾

- **Stefanos Yerasimos**, a.g.e., s.441-442.
- **Velay**, A. Du. a.g.e.s,202-203.

⁽¹²³⁾ **Donald C. Blaisdell**, a.g.e.s.,14 (Çeviri. Ali İhsan Dalgıç).

⁽¹²⁴⁾ 1 Fransız Frangı = 0,044 Osmanlı Lirası; 1 Sterlin = 1,10 Osmanlı Lirası; 1 Osmanlı Lirası= 22,7272 F.F.; 1 Sterlin=0,9091 Osmanlı Lirası.

⁽¹²⁵⁾

- **Stefanos Yerasimos**, a.g.e., s.442.
- **Velay**, A. Du. a.g.e.s,206.

ödenek ayrılmıştır. Bu yıl bütçesinin gelirleri 23,9 milyon lira olduğuna göre bütçe açığı da yine en az 5,0 milyon liradır.

Şu duruma göre, 1875 mali yılında, programsız, plansız yapılan borçlanmalar yüzünden, Devlet bütçesi daha başlangıçta en az 5 milyon lira açık vererek, **maliye zaten iflas durumuna düşmüştür**. Diğer yandan, **1875 yılında** Hersek'te başgösteren ayaklanma da Bosna'ya doğru yayılmakta idi. Artık, Osmanlı Bankası'ndan alınan avans ve Galata bankerlerinden sağlanan dalgalı borçlar da kalıcı çözüm olamıyordu. Borcu yeni borçlanmalarla sürdürmek kaçınılmazdı, ama, böyle bir borçlanmaya girmenin de imkanı kalmamıştı⁽¹²⁶⁾.

Osmanlı Devleti'nin Dünya ekonomisi ile sıkı bağları onu tamamen yabancı finans kaynaklarına bağımlı hale getirmiştir. Osmanlı ekonomisine akan sermaye ihracının 1873 yılında yaşanmaya başlanan **borsa krizinden** itibaren kesilmeye başlamış olmasının yanında⁽¹²⁷⁾, ekonominin özellikle **1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması**'ndan itibaren elverişsiz koşullarla batı ekonomilerinin rekabetine maruz kalması, gerekli mali örgütlenmeyi sağlayamaması, doğru bir vergi sistemi kuramaması, disiplinli bir bütçe uygulamasını gerçekleştirememiş olması, savaş yenilgilerinin yol açtığı toprak kaybı ve bunun getirdiği gelir azaltıcı sonuçlar, artan savaş giderleri ve borç servisleri ve borcu borçla ödeme alışkanlıkları gibi nedenlerin de sonucu olarak, Osmanlı Devleti, artık borçlarını ödeyemez duruma düşmüştür⁽¹²⁸⁾.

Oluşan bu ağır koşullar karşısında, Osmanlı Hükümeti, Rus Nedim diye isimlendirilen Mahmut Nedim Paşa'nın Ağustos 1875 ayı sonunda Sadrazamlığa geldiği bir zamanda, Devletin bütçe açığının görülen 5,0 milyon liradan gerçekte daha da fazla olduğuna, borcun tekrar borçlanılarak ödenmesinin borcu giderek daha da artıracağına, bütçenin gerçekçi bir dengeye kavuşturulması ve tekrar güven sağlanması gerektiğine değinerek, kabul edilmiş olan **6 Ekim (Ramazan) 1875 tarihli 'Ramazan Kararnamesi'**nin :

'Beş sene müddetle faizlerin yarısını nakden, mütebakisini de sadece % 5 faiz getiren tahvilatla ödemeğe ve kuponların yarısının tenzil edilmesini de mübrem ve zaruri gördüğünden bugünden itibaren her

⁽¹²⁶⁾ Velay, A. Du. a.g.e.s,207.

⁽¹²⁷⁾ Biber, A. E. (2009), 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci Ve Azgelişmişliğin Evrimi'. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi.

⁽¹²⁸⁾ Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s, 269.

kuponun ancak yarısına tekabül eden kısmının nakden tediyesine karar verildiğini, biçiminde hükme bağlanan içeriğini, **6 Ekim 1875 günü İmparatorluk gazetelerine verdiği bir resmi tebliğ** ile kamuya resmen ilan ediyordu ⁽¹²⁹⁾.

Bu kararname ve onun açıklamalarını içeren 7 Ekim 1875 ve 10 Ekim 1875 tarihli açıklama tebliğleri **30 ekim 1875 tarihli ‘Ramazan Kanunu’**u ile topluca onaylanmıştır⁽¹³⁰⁾. Bu Kanunla Hükümet kuponların yarısının ödenmesinde kullanılmak ve 5 yıllık süre içinde tahvillerini itfaya sunan hamillere verilmek üzere % 5 faizli 35 milyon Osmanlı liralık hamiline muharrer tahvil ihracına karar vermiştir.

Kişisel tutumunda olduğu gibi, görevinde de onur ve haysiyetten yoksun olan Mahmut Nedim Paşa böylece **Türk mali yönetimine olan inanırlılığı ve güveni kökünden yıkan** Osmanlı Sadrazamı olmuştur ⁽¹³¹⁾.

6 Ekim (Ramazan) 1875 tarihli ‘Ramazan Kararnamesi’ne göre, yıllık mürettebatı (yani, yıllık faiz ve ana para taksitleri toplamı) yaklaşık 14 milyon lira tutan Osmanlı Devleti’nin o tarihteki borçları hakkında şu şekilde işlem yapılacaktı⁽¹³²⁾ :

- 6 Ekim 1875 gününden başlayarak, Osmanlı Devleti’nin o tarihteki iç ve dış borçlarının faiz ve itfaları (yani vadesi gelen borç taksitleri) 5 yıl için yarıya indirilmiştir. Yani, her kuponun ancak yarısına tekabül eden kısmı nakden ödenecek, dolayısıyla, diğer yarısı silinecektir.
- Yine, 6 Ekim 1875 gününden başlayarak, ödemeler şöyle olacaktır: kuponların (ana paranın) indirim sonrası ödenecek kısmının (yani yarısının) birinci yarısı tamamen nakit olarak, diğer yarısı da % 5 faizli yeni tahviller (borç senetleri) verilerek ödenecektir.
- Sözü geçen tahvillerin faizleri de birinci yarı ödemeler için öngörölmüş vadelerde keza nakden ödenecektir.
- Gümrük genel hasılatı ile tuz ve tütün varidatı, Mısır vergisi ve yeterli olmadığı takdirde ağnam resmi gelirleri yapılacak ödemelerin teminatı olarak tahsis edilmiştir.

⁽¹²⁹⁾ Velay, A. Du. a.g.e.s,208.

⁽¹³⁰⁾ İ.Hakkı Yeniay, a.g.e. s.,54-55

⁽¹³¹⁾ Donald C. Blaisdell, a.g.e.s.,91-92.

⁽¹³²⁾ Velay, A. Du. a.g.e.s, 209.

Artık, Devlet gelirlerinin alacaklıların kontrolünde bir yönetime verilmesinin tohumları ekilmiş, Düyun-u Umumiye'ye doğru yol alınmaya başlanmıştır.

Devletin MALİ İFLASI demek olan bu gelişmelere ve faiz ve anapara taksitlerinin yarıya indirilmesi kararına, en başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, Avrupa mali çevreleri büyük tepki gösterdiler ve itirazlarda bulundular; zira tahvillerin çoğu Londra ve Paris borsalarında satılmıştı. Tüm Avrupa gazeteleri **‘Türkler bizi dolandırdı, altınlarımızı safahat uğruna harcadılar’** diyerek, Osmanlı Devleti aleyhine yoğun kampanya başlattılar⁽¹³³⁾.

Bu düzenlemelerle kurulan rejim dahi çok uzun sürmedi ve 1876 Martında ödenmesi gereken 1858 borç kuponları ödenemedi, 1869 ve 1873 kupon bedellerinin ödenmesi ise ertelendi. Bu gelişmeler üzerine, Osmanlı Hükümeti 6 ay kadar sonra nihayet **NİSAN 1876’DA BÜTÜN BORÇLARIN ÖDENMESİNİ TAMAMEN DURDURARAK ‘MORATORYUM’**⁽¹³⁴⁾ ilanına mecbur kaldı. Bu suretle ve tam anlamı ile **Devletin MALİ İFLASI** resmen kabul edilmiş oluyordu.

Bu durum **20 Aralık 1881 tarihinde yayınlanan Muharrem Kararnamesi’**ne kadar 5 yılı aşkın bir süre devam devam ettiği için, **“6 Ekim 1875- 20 Aralık 1881”** dönemine **‘iki kararname arası devre’** adı verilmiştir.

Moratoryum kararına ülke içinde Galata bankerleri ve Osmanlı Bankası meseleden haberdar edilmedikleri için, Avrupa bankerleri özellikle Osmanlı Bankasının durumdan bilgisi olmaması nedeniyle, üst bürokrasi yanıltıldığı düşüncesi ile tepki göstermiş, gerçek tepki ise küçük burjuvazi ile yeni oluşan yüksek öğrenimli gençler ve genç Osmanlılar gibi aydınlardan gelmiştir.

Bütün bu gelişmeler, Mahmut Nedim Paşa’nın azline kadar uzanmıştır.

⁽¹³³⁾

- Sait Açıba, a.g.e. s, 92.
- Donald C. Blaisdell, a.g.e.s., 94.

⁽¹³⁴⁾ **Moratoryum** : Borçların askıya alınması, dondurulması ya da ödemelerin tümü ile ertelenmesi demektir.

2. 1877 Milli Savunma Borçlanması; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi); Ayastefanos (Yeşilköy) Andlaşması ve Berlin Konferansı

Giderleri esasen büyük ölçüde Osmanlı Bankası ile mutabık kalınarak bastırılan ‘**kaime**’lerle karşılanmaya çalışılan⁽¹³⁵⁾ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın (93 Harbi) ⁽¹³⁶⁾ gerektirdiği finansman için Osmanlı Bankası,

⁽¹³⁵⁾ **Rıfat Önsoy**, ‘Osmanlı Borçları’, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.s, 124.

⁽¹³⁶⁾ **93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı); Yeşilköy (Ayastefanos) Andlaşması ve Berlin Konferansı :**

Osmanlı Padişahı II.Abdülhamit döneminde yapılan bir Osmanlı-Rus savaşıdır. Rumi takvime göre 1293 yılına denk geldiğinden Osmanlı tarihinde **93 Harbi** olarak bilinir. Hem Tuna Cephesi’nde, hem de Kafkasya Cephesi’nde cereyan eden 93 Harbi Osmanlı Devleti için büyük bir yenilgiyle sonuçlanmış; hem büyük bir toprak kaybına neden olmuş, hem de Rus ordusunun İstanbul’un eşiğine kadar ilerleyerek Osmanlı Devleti’nin varlığını tehdit etmesiyle sonuçlanmıştır.

93 Harbi’nin en önemli nedeni Rusya’nın Balkanlar’da yaşayan Ortodoks dinine bağlı Osmanlı vatandaşları (Rum, Bulgar, Sırp ve Romen) üzerindeki etkisini arttırma amacıdır. İngiltere ve Fransa Rusların güçlenmesini istemedikleri için bu savaşta Osmanlıları desteklemişlerdir. Osmanlı hazinesi Sultan Abdülmecit döneminden beri yapılan aşırı harcamalar sonucu Avrupa ülkelerine karşı ağır bir şekilde borçlanmış ve bu borçları ödeyebilmek için Balkanlardaki vergileri yükseltmişti. Bu ağır vergiler Balkan halkları arasında hoşnutsuzluk yaratmış, ayrıca Kafkaslar’da Ruslar tarafından göçe zorlanan Çerkez ve Abhaz gibi Müslüman gruplar Balkanlar’da yerleştirilmiş; bu göçmenlerle Balkanlar’ın yerlisi olan Hristiyanlar arasında büyük bir düşmanlık ortaya çıkmıştı.

Nisan 1876 yılında ortaya çıkan Bulgar isyanları sözü geçen Müslüman göçmenlerin yardımıyla bastırıldı ama isyanların bastırılması sırasında ölen Bulgarlar için Avrupa’da büyük bir sempati oluştu. İsyanlar sırasında ölen Müslümanların sayısını hiçe sayan Avrupa basını Osmanlı Devleti’ne karşı çok olumsuz bir kamuoyu yarattı ve oluşan bu kamuoyunun baskısıyla Osmanlı Devleti’ni Bulgarlar, Sırp ve Romenlere daha geniş bir özerklik vermeye zorlamak için İstanbul’da bir konferans toplandı. Tersane Konferansı adı verilen bu konferansın kararlarını yumuşatmak için tahta yeni çıkmış olan II.Abdülhamit konferansın toplandığı 23 Aralık 1876 günü alelacele I.Meşrutiyet’i ilan etti. Ama gene de konferans Osmanlı Devleti’ne karşı çok ağır kararlarla sonuçlandı. Bu kararların Osmanlı Devleti’nce reddedilmesi üzerine Rusya, Paris Antlaşması’nın (1856) Karadeniz’de tersane ve savaş gemisi bulundurulmayacağına ilişkin hükümlerini tanımadığını bildirdi. Ardından da Ortodoks uyruklarına söz konusu antlaşmadaki hükümleri uygulaması için Osmanlı Devleti’ne baskıda bulunmaya başladı. Bu sırada İngiltere, Rusya’nın Osmanlılara savaş ilan etmesini önlemek amacıyla Londra Konferansı’nın toplanmasına önayak oldu. Ama Osmanlılar konferansta hazırlanan protokolü içişlerine müdahale sayarak reddettiler.

Ülkedeki Panslavist akımların etkisiyle protokolün reddini bir savaş nedeni sayacağını önceden bildirmiş olan Rusya 24 Nisan 1877’de Eflak ve Boğdan’a girerek Osmanlılara savaş açtı. Osmanlılar, Kafkasya ve Tuna olmak üzere iki cephede, kendilerinden üstün durumdaki Rus ordusuna karşı zorlu bir savunma savaşı vermek zorunda kaldılar. Savaş, Rusya’nın İngiltere’den, Kırım Savaşında olduğu gibi, Osmanlıların yanında yer almayacaklarına dair garanti alarak doğuda Kars, Ardahan ve Erzurum’a, batıda da Prut nehrini aşarak 1877 ilk baharında içerilere ilerlemesi arkasından, Plevne Savunmasını da kaybeden Osmanlı Devleti, daha sonra Rus Ordusu’nun Edirne’ye girmesi ve müteakiben İstanbul’un eşiğine, Yeşilköy’e, kadar ilerleyerek Osmanlı Devleti’nin varlığını tehdit etmesiyle sonuçlanmıştır. Bunun üzerine, vaki Osmanlı çağrısı üzerine araya giren İngiltere Kraliçesi Victoria’nın Rus Çarı’nı ikna etmesi ile **3 Mart 1878 tarihli Yeşilköy (Ayastefanos) Andlaşması** imzalanmıştır. **93**

‘**Glavn Mills, Currie ve Ortakları**’ adlı banker kuruluşu aracılığı ile doğrudan doğruya halka satılmak üzere tahvil ihraç etmiş, ancak, ödemelerin durdurulduğu bir dönem yaşandığı için tahviller satılamamıştır. İstikrazın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, % 5 faizli ve 5,0 milyon Sterlin (borç tutarı 5.500.000 Osmanlı lirası, safi hasılası 2.860.000 Osmanlı altın lirası) tutarındaki bu tahvillerin tamamını % 52 ihraç fiyatı ile **Osmanlı Bankası** bizzat kendisi satın alarak Osmanlı Devletine borç kaydettirmiştir⁽¹³⁷⁾.

Yenilgi ile biten **1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı**’nın (**93 Harbi**) yarattığı elverişsiz ortamı ve olumsuz gelişmeleri fırsat bilen Avrupa ülkelerinin Osmanlı Devleti üzerinde mali egemenlik kurma isteklerini içeren çeşitli planlarının ve önerilerinin hiç birisi Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiştir. Aynı şekilde, Osmanlı Devletince Rusya’ya 35,3 milyon Osmanlı lirası savaş tazminatı ödenmesini öngören **3 Mart 1878** tarihli **Yeşilköy** (Ayastefanos) **Andlaşması** sırasında da batılı ülkelerin Osmanlı Devletinden borçlarına sadık kalmasına ilişkin talepleri kabul görmemiş, **13 Haziran 1878** tarihinde yapılan **Berlin Konferansı**’nda birikmiş borçların tamamının Osmanlı Devleti’nce ödenmesi yerine, bunların bir kısmının Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılan Hükümetlere (Bulgaristan, Karadağ, Yunanistan ve Sırbistan’a) paylaştırılmasına karar verilmiştir⁽¹³⁸⁾.

3. ‘RÜSUM-U SİTTE İDARESİ’ (Altı Vergi İdaresi) (1879-1880)

1879 tarihine gelindiğinde, Osmanlı Devleti ile alacaklılar arasında mevcut borçların ödenme şekli üzerinde yapılan görüşmelerde öteden beri ileri sürülen ortak bir komisyon teşkili önerisi ve ödemelerin bu komisyonca

Harbi, değiştiğimiz üzere, Osmanlı Devleti için büyük bir yenilgiyle sonuçlanmış; hem büyük bir toprak kaybına yol açmış, hem de maliyeti çok yüksek olmuştur.

Yeşilköy (Ayastefanos) **Andlaşması** Rumelinin en önemli gelir kaynaklarını Osmanlı Devleti’nden kopardığı ve bu durum Avrupalı alacaklıları endişeye sevkettiği için, İngiltere ve Rus nüfuzuna karşı olan diğer ülkeler Ayastefanos Andlaşmasının tadili için **13 Temmuz 1878’de Berlin Konferansı**’nı düzenlemişler, varılan **Berlin Andlaşması** ile büyük Bulgaristan fikrinden vazgeçilmiş, Makedonya Osmanlılara geri verilmiş, Osmanlı Devletine yüklenilen bir kısım külfetler hafifletilmiştir.

(http://tr.wikipedia.org/wiki/93_Harbi.http://tr.wikipedia.org/wiki/1877-1878_Osmanl%C4%B1-Rus_Sava%C5%9F%C4%B1#Sava.C5.9F.C4.B1_haz.C4.B1rlayan_ko.C5.9Fullar).

1878_Osmanl%C4%B1-

Rus_Sava%C5%9F%C4%B1#Sava.C5.9F.C4.B1_haz.C4.B1rlayan_ko.C5.9Fullar).

⁽¹³⁷⁾

• **Sait Açıba**, a.g.e. s, 89-97;

• **Hüseyin Perviz Pur**, ‘Türkiye’nin Borç Prangası’, İstanbul, Otopsi, 2006, s.,227.

⁽¹³⁸⁾ **Yeniay**, a.g.e. s.,54-55 ve 60-61.

yapılması fikri benimsenmemiş, diğer bazı anlaşmazlıklar çıkmış ve dolayısıyla mesele bir sonuca bağlanamamıştır.

Bununla birlikte, başta Osmanlı Bankası olmak üzere kısa vadeli avans biçiminde iç borç veren Galata Bankerleri temsilcileri ile müzakereler olumlu bir sonuç vermiş ve bunların alacaklarının sağlam bir esasa bağlanması yönlü istekleri olumlu karşılanarak, gümrük resimleri hariç olmak üzere, şu **6 adet vergi gelirinin** :

- pul resmi,
- alkollü içkiler (ispirto) vergisi,
- tütün tekeli gelirleri,
- İstanbul, Bursa Edirne ve Samsun ipek kozası öşür gelirleri,
- İstanbul ve çevresi balık avı vergisi, ve
- tuz tekeli resim gelirleri,

10 yıl süreyle önceki yıllardan **8.725.000 lira** alacaklı oldukları kabul edilen **Galata Bankerlerine** bırakılması uygun görülmüştür. Bu işin yönetim imtiyazı da Osmanlı Bankası'nın önderliğinde kurulan ve başına Romanya Reji İdaresinde büyük başarı göstermiş olan **Fransız Hamilton Long'un** getirildiği, Anlaşma metninde yer alan gelir türü sayısı 6 olduğu için, '**RÜSUM-U SİTTE İdaresi**' (Altı Vergi İdaresi) (1879-1880) adı verilen bir özel yönetime verilmiştir.

Toplanacak gelirin üç ayda bir 275.000 liralık, yani yılda 1.100.000 liralık, kısmı alacaklılara, kalan kısmı Devletin diğer borçlarına aktarılacaktır.

10 Kasım 1879 tarihinde yapılan Anlaşma ile kurulan ve **13 Ocak 1880** tarihinde faaliyete geçen bu idare ile sadece Galata Bankerlerine olan dış borçların ödenmesi kesin bir şekilde bağlanmış oluyordu⁽¹³⁹⁾.

(¹³⁹)

- **Kirkor Kömürçan**, a.g.e.s, 51-52 ;**Naci Tepir**, a.g.e.s, 69;
- **Stefanos Yerasimos**, a.g.e.s., 480-481.

C . ‘Düyun-u umumiye İdaresi’nin Kuruluşundan (20 Aralık 1881)
II. Meşrutiyetin İlanına Kadar (23 Temmuz 1908) Kadar Yapılan
Osmanlı Dış Borçlanmaları (18 adet)

1. Muharrem Kararnamesi ve ‘DÜYUN-U UMUMİYE-İ
OSMANİYE MECLİS-İ İDARESİ’nin Kurulması

Sadece ülke içindeki alacaklıları oluşturan Galata Bankerlerine özel imtiyaz ve çözüm getiren ve uygulamada başarılı bir performans gösteren ‘RÜSUM-U SİTTE İdaresi’ne, en başta Fransız ve İngiliz hükümetleri ve borç tahvil hamilleri (sahipleri) itiraz etmişlerdir. 1880 yılı sonlarına doğru dış borçları, faizleri dahil, **252 milyon Osmanlı altın lirası (Tablo:3)** gibi uzun vadede bile ödenmesi güçlükler taşıyan çok büyük bir rakama ulaşmış olan Osmanlı Devleti’nin **dış borçları karşısında, alacaklılar işi siyasi bir müdahale şekline getirince**, Osmanlı Hükümeti **3 Ekim 1880’de yayınladığı bir nota** ile geri kalan dış borçların yeniden ödenmesine başlanması için bir çözüm bulmak üzere, alacaklı kupon sahiplerine, seçecekleri birer temsilciyi Hükümetle doğrudan görüşmelerde bulunmak üzere İstanbul’a göndermeleri çağrısında bulundu.

Bu nota ile, Hükümet genel denetleme hakkı kendisinde kalmak üzere : **‘Rüsum-u Sitte İdaresi’ne bırakılan ve yukarıda belirtilmiş olan altı gelir türüne ek olarak tahsis edilen ve aşağıda gösterilen gelirlerin de yönetimini belirlemeyi ve ödemelerin kurulacak ‘Osmanlı Düyun-u Umumiye İdaresi’ marifetiyle yapılmasını düşünüyordu**⁽¹⁴⁰⁾.

Esasen daha önceleri Osmanlı Maliyesini kontrol altında tutmayı öngören ve bu amaçla **‘Hammond Projesi’, ‘Tocqueville Projesi’, ‘Lord Beaconsfield ve Sir Strafford Nortcote Projesi’, ‘Comtoir d’Escompte de France Projesi’** ⁽¹⁴¹⁾ gibi ödeme planları öne sürmüş olan ve bunda başarılı olamamış bulunan Avrupa Devletleri⁽¹⁴²⁾, Osmanlı Hükümetinin yukarıda sözü edilen çağrısı üzerine, bu defa, İngiliz, Fransız, Avusturya, İtalya ve Alman temsilcilerin katılımı ile 1881 Eylül’ünde İstanbul’da toplandılar. Temsilciler kupon sahipleri sıfatı ile uluslararası bir komisyon kurulmasını ortaya attılar, fakat bu çözüm reddedildi.

⁽¹⁴⁰⁾ Kırkor Kömürca, a.g.e.s,58. Stefanos Yerasimos, a.g.e.s., 482-483.

⁽¹⁴¹⁾ Bu Projeler hakkında ayrıntılı bilgiler için bakınız: Velay, A. Du. a.g.e.s,221, 246 ve 250.

⁽¹⁴²⁾ Naci Tepir, a.g.e.s, 90.

1 Eylül 1881 tarihinde ilki yapılan ve **20 Aralık 1881** tarihinde sona eren toplantılar sonucu mutabakat sağlanarak, "**Rüsum-u Sitte**" idaresi yerine, kupon sahiplerinin seçeceği temsilcilerin de katılacağı bir '**DÜYUN-U UMUMİYE-İ OSMANİYE MECLİS-İ İDARESİ**' (Osmanlı Devlet Borçları İdare Meclisi) kurulması kabul edildi. Osmanlı Hükümeti bu durumu **20 Aralık 1881** (28 Muharrem 1299) tarihli '**MUHARREM KARARNAMESİ**' olarak bilinen bir kararname ile onaylayarak, sözleşmeye kesin şeklini verdi. **Muharrem Kararnamesi** 1882 yılı başında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir⁽¹⁴³⁾.

2. Muharrem Kararnamesi'nin Kapsamı ve Borçların Yeniden Yapılandırılması

Muharrem Kararnamesi'nin kapsamına bu tarihe kadar yapılan 15 dış borçlanmadan, Mısır Vergisinin karşılık gösterildiği **1854, 1855, 1871 borçlanmaları** ile Fransa ve İngiltere tarafından garanti edilmiş bulunan **1877 istikrazı** hariç, diğerleri dahil edilmiştir. Dalgalı borçlarla (yılı içinde geri ödenmesi gereken borçlar) Ruslara ödenecek savaş tazminatı da kapsam dışında tutulmuştur. **Tablo : 3**'de görüleceği üzere, o tarihteki toplam borç tutarı **252.131.196** lira iken, Muharrem Kararnamesi kapsamına alınarak indirim konusu yapılan anapara ve faiz toplamı **233.993.066 lira** (212.720.969 Sterlin) kabul edilmiş, indirimlerden sonra, Hükümetin mutabık kalınan ödeyeceği nihai anapara borç tutarı **141.505.919 lira** (128.641.744 Sterlin) olarak bağlanmıştır.

3. 'DÜYUN-U UMUMİYE İDARESİ' nin Yapısı, Mahiyeti ve Etkileri ⁽¹⁴⁴⁾

a. Yönetimi :

Merkezi İstanbul'da olan '**Düyun-u Umumiye İdaresi**' yabancı alacaklıları temsil eden 5 ülke temsilcisi ile yerli alacaklıları ve Galata Bankerlerini temsil eden birer üye olmak üzere toplam 7 üyeden oluşan bir

⁽¹⁴³⁾

- **Kirkor Kömürçan**, a.g.e.s,53; Bu kararname ile Galata Bankerlerinin 8.725.000 lira olan alacakları da 8.170.000 liraya indirilmiş, karşılığında % 5 faizli '**Tahvilat-ı Mümtaze**' adı ile tahviller verilmesi ve kurulan İdarece ödenmesi öngörülmüştür;
- **Stefanos Yerasimos**, a.g.e.s., 483-485.

⁽¹⁴⁴⁾ Ayrıntılı bilgi için bakınız : **Kirkor Kömürçan**, a.g.e.s,62-80.

İdare Meclisi (Yönetim Kurulu) tarafından sevk ve idare olunmuştur. Üyelerden birisi İdare Meclisi Başkanı olarak görev yapmakta idi.

Ülke temsilcilerinden birisi İngiliz ve Hollanda'lı alacaklıları, birisi Fransız alacaklıları, birisi Alman alacaklıları, birisi Avusturya'lı alacaklıları, birisi İtalyan alacaklıları temsil ediyor, bir üye Osmanlı'lardan, bir üye de Galata bankerlerini temsilen bulunuyordu.

Üyelik süresi 5 yıldır ve Başkanlık 5 yıl süreyle İngiliz ve Fransız temsilcilerine ait bulunuyordu.

İdarenin icrai görevleri bir Genel Müdür (Genel Direktör) ile, genel müdürlük, şubeler, kontrol kurulu, vezne, levazım ve basım müdürlükleri, teftiş kurulu, ziraat müfettişleri ve memurlar komisyonu gibi birimler marifeti ile yürütülüyordu.

b) Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Görev ve Yetkileri ve Reji İdaresi :

Düyun-Umumiye İdaresinin görevi, yetki alanına giren aşağıda belirtilen gelirleri kendi teşkilatı, **Reji İdaresi** ve **Tömbeki Şirketi** (Reji İdaresi, Tömbeki Şirketi ve tütün tekeli imtiyazının yabancılara verilmesinin etkileri ve sonuçları aşağıda kısaca vurgulanmıştır)⁽¹⁴⁵⁾ eli ile toplayıp, yönetim giderlerini

⁽¹⁴⁵⁾ **Reji İdaresi** (La Société de la Régie Cointéressée des Tabacs de L'Empire Ottoman);

20 Aralık 1881 tarihli Muharrem Kararnamesi ile (Madde VIII-1/a) 'purolar, çiğnemeye mahsus tütünler ve ithal edilen tömbeki hariç tutularak ve tütün aşarı ve tütün üzerinden alınan gümrük vergileri müstesna' olmak üzere, Kararnameye ekli II numaralı ekte yer alan vilayetlerde toplanan veya tüketilen tütün ve tuz gelirlerini Düyun-u Umumiye İdaresine bırakmış, ancak, daha sonra yine Kararnamenin IX. Maddesine dayanarak bu gelirlerin yönetiminin kurulacak bir reji idaresine verilmesini Hükümete önermiştir. Bu öneri kabul edilmiş ve 27.5.1883 tarihinde **30 yıl imtiyaz süresi** ile bir şirket kurulmuştur. Hükümet, kuruluş sözleşmesini istediğinde fesih yetkisi olmak üzere, imtiyaz süresini 4.8.1913 tarihinde **15 yıl** uzatmıştır.

'Osmanlı İmparatorluğu Tütünleri Ortak Yarar Reji İdaresi' (La Société de la Régie Cointéressée des Tabacs de L'Empire Ottoman) olarak adlandırılan ve 500 F.Franklık 200.000 hisse senedi tutarında 100.000 F.Franklık kuruluş sermayesi olan bu Şirket, sözleşmesi uyarınca, 'Acem tütünleri ile tömbeki tütününün ithali hariç', tüm tütün resimlerinin tarh, tahakkuk ve tahsili tekeline sahip kılınmış, ayrıca, ülke içinde sarf olunacak tütünün satın alınması, işlenmesi ve satılması da bu Şirkete verilmiştir. **Reji İdaresi** her yıl Düyun-u Umumiye İdaresi'ne en az 750.000 lira ödeyecek, kârını da bu İdare ile Hükümet ve kendisi arasında paylaşacaktır.

İthal edilen tömbeki (özellikle nargile içiminde kullanılan tütün) tütünlerinin tekel işletmesi 4 Aralık 1891 tarihli bir sözleşme ile 25 yıllık bir süre için **'Tömbeki Şirketi'**ne verilmiştir.

Tütün tekeli imtiyazının yabancılara verilmesinin etkileri ve sonuçları ana çizgileri ile şöyle sıralanabilir (**Mehmet Fatih Ekinci**, a.g.e.s, 370-372):

TABLO : 3
MUHHARREM KARARNAMESİ İLE KARARA BAĞLANAN
OSMANLI BORÇLARI
(1871-1877) (Osmanlı Lirası)

I. TOPLAM BORÇLAR (II + V)	252.131.196
II. MUHHARREM KARARNAMESİNE GÖRE İNDİRİM KAPSAMINADAHİL TOPLAM BORÇ TUTARI	233.993.066
Muharrem Kararnamesi Kapsamına Dahil Olup, İndirim Konusu Yapılan (1858-1881) dönemi Borçlarının henüz ödenmemiş Anaparaları	219.938.559
Muharrem Kararnamesi Kapsamına Dahil Olup, İndirim Konusu Yapılan (1858-1881) dönemi Borçlarının Faiz ve Komisyonları	14.054.507
III.MUHHARREM KARARNAMESİ İLE YAPILAN İNDİRİMLER	110.625.277
Borçların Anaparasından Yapılan İndirim	94.687.616
Borçların Faizlerinden Yapılan İndirim	12.001.033
Zamanaşımı Gibi Diğer Nedenlerle İndirilen tutar	3.936.628
IV. İNDİRİM SONRASI BORÇ TUTARI	123.367.789
V. İNDİRİM KAPSAMINA DAHİL OLMAYAN BORÇLAR (Bu istikrazlar,İngiltere ve Fransa'nın kefil oldukları 1855 borçlanması ile Mısır Eyaletinden alınan vergilerin karşılık gösterildiği 1854,1871 ve 1877 borçlanmalarıdır.)	18.138.130
Muharrem Kararnamesi Kapsamına Dahil Olmayan 1854,1855,1871 ve 1877 istikrazları Anaparaları	17.200.260
Muharrem Kararnamesi Kapsamına Dahil Olmayan 1854,1855,1871 ve 1877 istikrazları Faiz ve Komisyonları	937.870
VI. MUHHARREM KARARNAMESİ SONUCU BELİRLENEN NİHAİ BORÇ TUTARI	141.505.919

- Reji İdaresi'nin kurulması ile, Mısır Osmanlı tütünü dışındaki tütünlerin ithalatını yasaklayan düzenlemeyi kaldırdığından, Mısır Hıdıvlığı tütün piyasası Osmanlı Devleti açısından kaybedilmiştir.
- Reji İdaresi de, Düyun-u Umumiye İdaresi gibi, batı kapitalizminin Osmanlı Devleti üzerindeki vesayetini ve Osmanlı ekonomisine tam anlamıyla nüfuzunu ve dolayısıyla hakimiyetini sağlayıcı bir işlev görmüştür.
- Tütün ve tütün ürünleri üzerinden alınan hasılatı yüksek güvenli gelirler elden kaçırılmış, üstelik Reji İdaresi'nden borç alınarak, kendi kaynaklarını borçlanmak gibi, garip bir duruma düşülmüştür.
- Tütün kaçakçılığını önlemek gerekçesi ile, Reji İdaresi'ne sonunda 6-7 bin dolaylarına ulaşan sayıda silahlı-kolcu çalıştırma (yani, silahlı bir güç bulundurma) imkanı verilmiş, kaçakçılıkla mücadele sırasında insan kayıplarına varan rant çatışmaları yaşanmıştır.

ve tahsilat (cibayet) masraflarını indirdikten sonra Devlet hissesini de ayırıp, kalan miktarı Kararname kapsamındaki borçların yıllık faiz ve ana para taksitlerine (borçların mürettebatına) ayırmaktı. İdare, bir bütçe dahilinde her ay aylık gelir ve harcamalarını, her altı ayda bir Avrupa'ya gönderdiği meblağları ve senet hamillerine yaptığı ödemeleri, her yıl sonunda da bilanço ve kesin hesabını Maliye Bakanına sunmakla yükümlüdür.

İdarenin Memurları Devlet memuru gibi addolunacaktır.

Düyun-Umumiye İdaresi Hükümetin denetimine tabi olacaktır. Hükümet İdare nezdinde bulunduracağı bir komiser ve kontrol memurları eli ile her türlü teftiş, inceleme ve soruşturma yaptırabilecektir.

İdare'nin asıl görevi, bir yandan, mali işlerini iyi yönetemeyen ve **mali müzayaka** (zor durum) içine düşmüş olan Osmanlı Devleti'nin gelirlerini toplayıp, borçlarını düzenli bir biçimde alacaklılarına ödemeyi güvence altına almak, diğer yandan da uluslararası mali bir gözetim ve hatta denetim organı olarak faaliyet göstermektir.

c) Yönetimine Tahsis Edilen Gelirler :

Düyun-u Umumiye İdaresi'nin yönetim ve sorumluluğuna :

- Reji İdaresi ile tütün üreticileri ve işçiler arasında doğan uzlaşmazlıklarda Osmanlı uleması ve eşrafi Reji yanında yer almak durumunda kalmıştır.

T.C. Hükümeti Reji Şirketi'ni, 1.3.1925 tarihinde kabul edilen 558 sayılı Kanunla fesh etmiş ve imtiyaz ve mallarını Fransızlardan 40 milyon F. Frangına satın almıştır. (**Kirkor Kömürçan**, a.g.e.s, 153 ; **Velay**, A. Du. a.g.e.s, 327-336.).

Tütün üretimi ve ticaretinin yabancı yönetimi ve denetiminden tam anlamı ile kurtarılması 1930 yılında çıkarılan 1701 sayılı 'Tütün İnhisarı Kanunu' ile sağlanmış ve tütün tarımı ve tütün mamullerinin ithali, işlenmesi ve ticareti devlet tekeli haline dönüştürülmüştür. 10.06.1938 gün ve 3437 sayılı, 09.05.1969 tarih ve 1177 sayılı Kanunlardan sonra, 28.05.1986 gün ve 3291 sayılı Kanun ile, 1177 sayılı Kanunun **tütün ve tütün mamülleri konusunda devlet tekeli olduğunu belirleyen 38. maddesi yürürlükten kaldırılmış**, tütün ve tütün mamülleri üretimi, ithalatı ve satışı ile ekici tütünlerinin borsalarda veya yazılı sözleşme yapılarak satılabilmesi mümkün hale getirilmiştir. 03. 01. 2002 günlü, 4733 sayılı Yasa ile de '**Tütün, Tütün Mamülleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu**' kurulmuştur. (Reji İdaresi konusunda daha ayrıntılı bilgi için bakınız: **Parvus Efendi**, 'Türkiye'nin Mali Tutsaklığı', İleri Yayınları, Hazırlayan: Muammer Sencer, İstanbul, Ekim 2005, s. 203-224.

(1) ‘RÜSUM-U SİTTE İdaresi’ne bırakılan :

- pul resmi(Damga Vergisi),
- alkollü içkiler (rakı, şarap ve bira gibi ispirotolu içkiler) vergisi (gümrük resimleri hariç),
- tütün tekeli gelirleri (bu kaleme Reji İdaresi’ne kiralanan tütün gelirleri girer; tömbeki tütününün gümrük resmi ve öşürü hariç),
- İstanbul, Bursa Edirne ve Samsun ipek kozası aşar gelirleri,
- İstanbul ve çevresi balık avı (saydı mahi) vergisi,
- tuz tekeli resim gelirleri’nin oluşturduğu,

altı gelir türüne ek olarak,

(2) ayrıca :

- halen % 8 olarak dondurulmuş bulunan gümrük resminin ileride yükseltilmesi halinde elde edilecek gümrük geliri fazlası ile,
 - Temettü vergisinin (gelir veya kazanç vergisinin) yükseltilmesinden sağlanacak gelir fazlasından,
 - Doğu Rumeli eyaleti gelirlerinden,
 - Kıbrıs Adası yıllık gelirlerinin fazlası,
 - Bulgaristan emaretinin yıllık gelirlerinden, ve
 - Yapılacak düzenlemeler sonucu Devlet gelirlerinde sağlanacak ek artışlardan, oluşan gelirler de bırakılmıştır⁽¹⁴⁶⁾.

Doğal olarak, bu gelirler bu İdarenin ödemek yetki ve sorumluluğuna verilen **dış borçlara da tahsis edilmiş** oluyordu.

Düyun-u Umumiye İdaresi’nin yıllık gelirleri, "**Rüsum-u Sitte**" idaresinin yerine **20 Aralık 1881** tarihinde kurulduğu ilk yıl olan 1882-1883 mali yılında Devlet gelirlerinin % 17’sine tekabül eden 2,2.339.766 lira iken, giderek artmış, 1909 yılında Devlet gelirlerinin % 25,2’sini oluşturan 7.091.591 liraya, 1911-1912 yılında da Devlet gelirlerinin % 27’sine karşılık gelen 8.162.000 liraya ulaşmıştır⁽¹⁴⁷⁾.

⁽¹⁴⁶⁾ **Haydar Kazgan**, a.g.e., s. 156.

⁽¹⁴⁷⁾

- **Sait Açıba**,a.g.e.s, 137;
- **Mehmet Fatih Ekinci**, a.g.e.s, 318.

d) Diğer Sınai ve Ticari Görevleri ve Alt Yapı Yatırımları :

Düyun-u Umumiye İdaresinin yukarıdaki temel görevleri yanında, gelir kaynaklarını işletme(tuz işletmeciliği gibi), ortaklaşa kiraya verme (Reji İdaresi gibi), bağcılığın, ipekçiliğin ve balıkçılığın geliştirilmesi için numune çalışmalarda bulunma, Fransız, Alman ve İngiliz sermayesinin de katılımı ile çeşitli madenlerin işletilmesi, demiryolu ve alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi, elektrik, telefon, gaz ve tramvay işletmeciliği gibi alanlarda da faaliyetleri vardı. Böylece, batı kapitalizminin Osmanlı Devletine ve ekonomisine tam anlamıyla nüfuzu ve dolayısıyla hakimiyeti sağlanmış oluyordu. Ayrıca, bu İdareye; Haydarpaşa-Ankara ; Anadolu; Bağdat; Mersin-Tarsus-Adana; İzmir-Aydın; İzmir-Kasaba (Turgutlu); Selanik-İstanbul; Suriye; Hicaz; Transkafkas (Tiflis-Kars-Sarıkamış-Erzurum) gibi bazı demiryollarının yapımı için Hükümetçe öngörülen asgari gelirin (**kilometre teminatının**) sağlanması çerçevesinde tahsis edilmiş olan gelirlerin Deutsche Bank'ta veya Osmanlı Bankası'nda açılan hesaplarda toplanması ve ilgisine ödenmesi konusunda da yetki ve görev verilerek, mali tuzak bir bütünlüğe kavuşturulmuş oluyordu. Örneğin, 1898 yılında 'Osmanlı Düyun-u Umumiye İdaresi'nce kilometre güvencesi olarak toplanan para tutarı 760.000 Osmanlı lirası düzeyinde idi⁽¹⁴⁸⁾.

Osmanlı demiryollarının hat uzunluğu 1914 yılında 8.344 kilometreye ulaşmıştır⁽¹⁴⁹⁾. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin ve ondan da Türkiye Cumhuriyeti'nin elinde kalan demiryolu uzunluğu 3.790 kilometredir.

e) Olumlu Sayılabilecek Yönleri :

Adeta bir Devlet dairesi gibi faaliyet göstermiş olan Düyun-u Umumiye İdaresinin müzakereler sonucu :

- Borç anapara ve faizlerinde başlangıçta çok önemli miktarda bir indirim (Tablo 2'de görüleceği üzere, 252,1 milyon lira borcun, 110,6 lirası indirilerek, 141,5 milyon lira da mutabakat sağlanmıştır) yapılmasının kabulüne yol açtığı,
- Borçların konsolidasyonu yolu ile ve düzenli borç ödemeleri ile Hükümetin itibarına olumlu katkıda bulunduğu,

⁽¹⁴⁸⁾ Velay, A. Du. a.g.e.s, 536.

⁽¹⁴⁹⁾ Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s, 386.

- Kendisinden önceki yıllara göre borçlanmayı (% 5-6 yerine %3-4 gibi) daha düşük oranlarda faizlerle ve (% 60 yerine % 80-90 gibi) daha yüksek ihraç fiyatları ile gerçekleştirdiği,
- Kapsamındaki gelirleri iyi örgütlenmiş yapısı ve şubelere ayrılmış geniş kadrosu ile etkili, verimli ve hatta dürüst yönettiği,
- Yabancı demiryolları ile kurduğu işbirliğinin Türk köylüsünün yararına sonuçlar verdiği,
- Düzeyli yönetim ve ehliyetli memur yetiştirme ve çalıştırılmasında iyi örnekler oluşturduğu,
- Hatta bu İdarenin yabancı bir mali denetim örneği olmadığı, gayrı resmi bir oluşum olduğu,

gibi olumlu görüşler ileri sürülebilir⁽¹⁵⁰⁾.

- Borç verenler açısından en önemli husus şudur; alacaklılar alacaklarını emin, sağlam ve tahsili kolay müemmen (güvenceli) karşılıklara bağlayabilmişlerdir.

Bununla birlikte, bütün bu argümanlar, **bağımsızlığı önemli ölçüde zedelenmiş ve zamanla kalmamış Osmanlı Maliyesinin** ne kadar dağınık, düzensiz, güvenilirliği zayıf ve eksikliklerle malûl olduğunun ve mali işleri yönetemediğinin kanıtından başka bir anlam taşımamaktadır⁽¹⁵¹⁾.

f) Olumsuz Yönleri :

- Osmanlı Maliyesi ‘**Muharrem Kararnamesi**’ ile **Düyun-u Umumiye İdaresi**’nin (Devlet Borçları İdaresi) denetimine girmiş, Devlet maliyesi içerisinde ayırıcı ve özel bir yönetimin doğması kabul edilmiş ve ülke bir bakıma ‘**devlet içinde devlet**’ yapılanması suretiyle adeta **yarı-sömürge** haline getirilmiştir.
- Ayrıca, Avrupalı bankalarla işlem yapılması zorunluluğu getirilmesi ve gümrük tarifeleri üzerinde düzenleme yetkisinin sınırlandırılması (yani, **kapitülasyonlar**) sonucu, Osmanlı İmparatorluğunun kendi kaynaklarını serbestçe tahsis edebilmesi (**bütçe hakkını kullanabilmesi**), görülmektedir ki, çok açık bir biçimde kısıtlanmıştır.

⁽¹⁵⁰⁾ Donald C. Blaisdell, a.g.e.,s.,18-19.

⁽¹⁵¹⁾ Donald C. Blaisdell, a.g.e.,s.,21-29.

- Düyun-u Umumiye İdaresi yönetim kurulu üyelerinin aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nda iş yapan belli başlı yabancı demiryolu şirketlerinde de yönetim kurulu üyesi olmaları, bu İdarenin çapraz bir ilişkiler ağı içinde olmasına ve bu suretle emperyalist çıkarların baskı aracı olma işlevini artırmasına yol açmıştır. Bu çarpık yapının gözlemlenen bir çok karar ve olaylarda ve işlemlerde büyük çıkar ilişkilerine ve son derece taraflı bir yönetim anlayışına yol açtığını görüyoruz⁽¹⁵²⁾.
- Demiryolları, limanlar, sigorta şirketleri, maden işletmeleri ve telefon, posta ve elektrik servislerinde çalışan yetkili memurları vasıtası ile yabancı ülkeler için her türlü bilgi ve istihbarata da ulaşabilen bu İdareyi tarihçiler **ikinci bir Maliye Bakanlığı** olarak dünyada benzeri az görülebilecek bir uygulama biçiminde nitelendirmektedirler.
- Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve mali kaynaklarını geniş ölçüde denetim altına alan İdare, gerek gördüğünde haciz yoluyla tahsilat yapabiliyordu. Zira, bağımsız devlet olmanın belki de en önemli unsuru olan vergileme hakkı Devletin elinden alınmıştı⁽¹⁵³⁾. Bu konuda şu örnek çok yaralayıcıdır: 1907 yılında **ad valorem** (malın değeri üzerinden oransal alınan) gümrük resmi nispetinin, Osmanlı Hükümetinin talebi üzerine, % 8'den % 11'e çıkarılmasına rıza gösteren batılı (Fransa, Almanya, Avusturya, İngiltere, İtalya ve Rusya gibi) büyük güçler, bu suretle sağlanacak hasılatın % 25'inin Düyun-u Umumiye İdaresine verilmesini, kalan kısmının da üç Rumeli ilinin (Selanik, Manastır ve Kosova) reform projelerinde kullanılmasını Osmanlı Hükümeti'ne adeta dikte ettirmişler, böylece, belli gelirlerin tahsisi dışında, tüm ülkeye yaygın bir gelirin bile kullanımını koşula bağlayarak, Osmanlı Devleti'nin mali egemenliğinin ve dolayısıyla siyasi bağımsızlığının kalmadığının açık bir kanıtını göstermişlerdir⁽¹⁵⁴⁾.
- **Düyun-u Umumiye İdaresi** batılı zengin ülkelerin Osmanlı Devletinde yaptıkları yüksek kazançlı yatırımların ve verdikleri ağır koşullu borçların onlar bakımından bir bakıma en büyük güvencesi

⁽¹⁵²⁾ Donald C. Blaisdell, a.g.e.s.,146-159.

⁽¹⁵³⁾ http://www.yeditepe.edu.tr/7tepe/humanities/HUMANITIES_6.pdf

⁽¹⁵⁴⁾ Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s., 358.

olma yanında, kapitülasyonların da **daha etkili ve daha garantili bir devamı** gibi idi⁽¹⁵⁵⁾.

- Bir çarpıcı ama kabul edilemez durum da şudur. 1903 tarihli Kararname ile faiz oranını artırarak alacaklılara daha yüksek gelir sağlanmasını temin için kaynağı Osmanlı vergi gelirleri olan bir **Yedek Fon** oluşturulması öngörülmüş, İdare bu Fonda biriken gelirleri, Osmanlı Devleti'nin talebini reddettiği halde, Osmanlı Devleti'nin savaş halinde olduğu devletlerden (örneğin, İtalya ile yapılan Trablusgarp Savaşı sırasında bu ülkeden) tahvil alabilme cüretinde bulunmuştur⁽¹⁵⁶⁾.
- Çok dikkate değerdir ki, örneğin, 1912 yılında Osmanlı Maliye İdaresinde çalışan personel sayısı 5.472 olduğu halde, Düyun-u Umumiye İdaresi'nde, 5.653'ü devamlı, 3.253'ü geçici olmak üzere, toplam 8.931 kişi çalışmakta idi; sömürgeci bir yaklaşımla, merkezdeki üst yönetim ve denetim işlevlerinin yabancı kökenli memurlarla, taşra servis hizmetlerinin ise yerli memurlarla yürütüldüğü maliye hizmetlerinin en az üçte ikilik kısmı borç idaresinin görev ve yetkisi içine girmişti. İdarenin memurlarına düzenli bir biçimde ödenen tatminkar aylık ve ücretler yanında, Osmanlı maliye memurlarının düzensiz biçimde ödenebilen gelir düzeyleri üstelik de çok geride bulunuyordu⁽¹⁵⁷⁾.

İleride tekrar değinileceği üzere, 1 Aralık 1928 tarihli ve 1367 sayılı Kanunla onaylanmış olan **13.6.1928 Tarihli Paris Sözleşmesi** ile eski '**Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Meclisi İdaresi**' kaldırılmış, onun yerine merkezleri, Türkiye dışında, Pariste olmak üzere **biri**, birer İngiliz, Fransız, İtalyan, Türk ve Osmanlı Bankası temsilcisinden oluşan '**Birleştirilmiş Borçlar** (Düyun-u Muvahhede) **Meclisi**' ('Borçlar Meclisi'), **diğeri ise**, 3 Fransız, 2 Alman ve 1 Belçika temsilcisinden oluşan, 'İkramiyeli Türk tahvilleri hariç, Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Taksime Uğrayan Düyun-u Umumiyesi Borçlanmalarının **Kupon Sahipleri Meclisi** (Hamiller Meclisi)' kurulmuştur. Osmanlıdan devren gelen **borçlar için karşılık gösterilen gelirlerin idaresi** de tamamen Türkiye

⁽¹⁵⁵⁾ Naci Tepir, a.g.e.s, 83.

⁽¹⁵⁶⁾ Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s, 358.

⁽¹⁵⁷⁾ Hüseyin Perviz Pur, a.g.e.s.,211;
Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s, 359.

Cumhuriyet’ne bırakılmış ve bunların kontrolünün ‘**Düyun-u Umumiye İdaresi**’nin yerine geçen sözkonusu ‘**Osmanlı Devleti’nin Taksime Uğrayan Düyun-u Umumiyesi’nin Meclisi**’(‘Borçlar Meclisi’) tarafından atanacak bir müfettiş tarafından yapılması öngörülmüştür.

*Osmanlı'nın çöküş sürecinde
önemli bir payı olan
Düyun-u Umumiye'nin
kullandığı bina, bugün
İstanbul Erkek Lisesi olarak
eğitime hizmet vermekte.*

(İTO, Jönca'dan Oda'ya, s: 122)

Böylece, hukuken 24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşması'yla kaldırılmış olan Muharrem Kararnamesi ve onun ürünü olan **Düyun-u Umumiye İdaresi**, başından beri Türkiye maliyesinin bağımsızlığına gölge düşüren konumunu tamamen kaybederek, fiilen son bulmuştur.

4. 1886 Gümrükler Borçlanması

Muharrem Kararnamesinden 02sonra Osmanlı Bankasından sık sık avans alan Hükümetin biriken kısa vadeli (dalgalı) borçları uzun vadeli (muntazam) borçlara dönüştürmesi için yeni bir istikraz yapması gerekiyordu. Bu nedenle, gümrük gelirlerinin her yıl 390.000 Osmanlı liralık bölümü karşılık gösterilerek, Osmanlı Bankası'ndan % 100 ihraç fiyatı ile 6.500.000 lira tutarında bir borçlanma yapılmış, biriken dalgalı borçlar mahsuben ödenmiş ve gösterilen karşılıklar dolayısıyla bu borçlanmaya '**Gümrükler Borçlanması**' adı verilmiştir⁽¹⁵⁸⁾.

5. 1888 'Balık Avı Borçlanması' (Saydı Mahî İstikrazı)

Hükümetin Almanya'dan satın aldığı mühimmat ve askeri malzemenin bedelinin ödenmesini amaçlayan ve Deutsche Bank'tan , % 70 ihraç fiyatı, % 2 itfa bedeli ve % 5 faizle, 30.000.000 Alman Markı (1 Mark = 0,055 lira hesabı ile, 1.650.000 lira) tutarında sağlanan bu borçlanmaya da Düyun-u Umumiye İdaresinin yönetimindeki gelirlerden ağırlıklı olarak kara ve balık avı ruhsatname gelirleri karşılık gösterildiğinden '**Balık Avı Borçlanması**' (Saydı Mahî İstikrazı) adı verilmiştir. Bu borçlanmanın safi hasılatı 1.155.000 lira tutmaktadır.

6. 1890 Osmaniye İstikrazı

1890 yılında Osmanlı Bankası ile yapılan 8.609.964 liralık bir **borç değişikliği** sözleşmesi ile mevcut % 5 faizli Galata bankerlerine ait '**esham-ı mümtaze**' tahvillerinin faizi % 4'e indirilmiştir. Hükümet bu borç tebdilinden arta kalan 159.500 lirayı diğer borçlar için kullanarak bir rahatlama sağlamıştır.

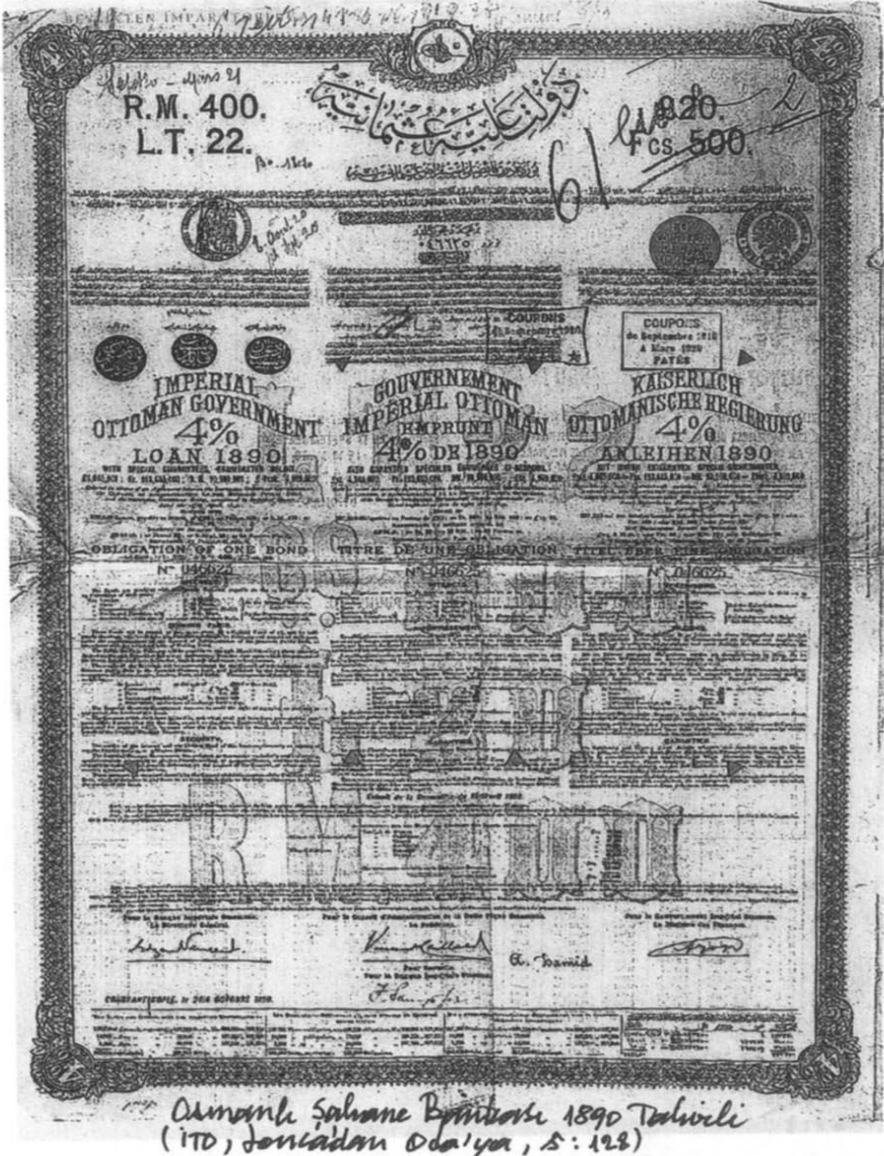
Yine bu yıl Osmanlı Bankası ile yapılan 4.999.500 lira tutarlı bir istikraz anlaşması ile yarısı iç borçların ve dalgalı borçların ödenmesinde kullanılan kısmi bir konversiyon gerçekleştirilmiştir. Bu borçlanmaya '**Osmaniye İstikrazı**' denilmektedir.

Ayrıca, 1890 yılında, Selanik-Manastır demiryolu hasılatının (2.587.530 F.Frangı), sözleşmesi gereği öngörülen (kilometre başına 14.300 F.Frangı itibarıyla 219,2 km. için) asgari 3.134.560 F.Frangı **kilometre teminatından**⁽¹⁵⁹⁾

⁽¹⁵⁸⁾ Kirkor Kömürçan, a.g.e.s, 85-86.

⁽¹⁵⁹⁾

az olması sebebiyle, aradaki farkı oluşturan 547.030 F.Frangı Deutsche Bank'tan borç olarak sağlanmış ve Alfred Kaulla'a ödenmiştir⁽¹⁶⁰⁾.

(160) Kırkor Kömürçan, a.g.e.s, 90.

7. 1891 Borçlanması (Borçların Konversiyonu)

1891 yılında konversiyon amaçlı bir borçlanmaya gidilerek, **Osmanlı Bankası ve Rothschild Biraderler** vasıtası ile sağlanan % 4 faizli 6.316.920 Sterlin tutarındaki borcun 5.685.228 Sterlin tutan safi hasılasının 4.285.630 Sterlinlik büyük bir kısmı 1877 tarihli % 5 faizli **‘Milli Savunma Borçlanması’**ndan **henüz itfası yapılmamış tahvillerle değiştirilmiş**, kalan 1.399.598 Sterlinlik kısmı, o günkü rayice göre 2.663.000 lira ya (safı 2.397.000 lira) tekabül etmektedir, ek borç olarak kullanılmıştır. 1877 tarihli % 5 faizli **‘Milli Savunma Borçlanması’** tahvil hamillerinden isteyenlere tahvil bedelleri başabaş ödenmiş, diğerlerine ise yeni tahvil verilmiştir⁽¹⁶¹⁾.

8. 1893 ‘Tömbeki Borçlanması’

Hükümet, sırf bütçe açığını kapama mülahazası ile, 1893 yılında, Tekel imtiyazı 3 Nisan 1917 tarihinde sona erecek olan **Tömbeki Şirketi**’nin⁽¹⁶²⁾ Tekel karşılığı devlete vermekte olduğu yıllık 40.000 Osmanlı Lirası karşılığında ve 1.000.000 lira tutarında, Şirket Müdürü **Vikont Georges Zogheb**’in başını çektiği bir kısım bankerlerle **‘Tömbeki Borçlanması’** adı altında bir istikraz sözleşmesi yapılmıştır.

9. 1894 Şark Demiryolları Borçlanmaları

Rumeli Demiryolu imtiyazını alan **Şark Demiryolları Şirketinin** her yıl kilometre başına ödediği 1.500 F.Frangı karşılık gösterilerek, yine bu şirketten evvelce alınmış 23 milyon F.Frangı avansı kapatmak üzere, ‘Deutsche Bank’ ve ‘Bank Internationale’ ile 40 milyon F.Franklık (1.762.000 Osmanlı lirası) **Şark Demiryolları İstikrazı** sözleşmesi imzalanmış, söz konusu avans kapatılmış, artan kısım ise genel ihtiyaçlar için kullanılmıştır.

Aynı yıl, bu defa **Şark Demiryolları Şirketinin** vermesi gereken kişi başına 1.500 Osmanlı Liralık gelir karşılık gösterilerek, 8.212.340 Sterlin (9.033.500 lira) tutarında yeni tahvil ihraç edilmiş, bundan **1854 ve 1871 istikrazlarından kalan 7.640.095 liralık tahvillerin** sözleşme gereğince **konversiyonu** yapılmış, Rothschild Biraderler ve Osmanlı Bankası vasıtasıyla

⁽¹⁶¹⁾ Rıfat Önsoy, a.g.e.s, 250.

⁽¹⁶²⁾ **Tömbeki Şirketi** : Kendisine 4 Aralık 1891 tarihli bir sözleşme ile Osmanlı İmparatorluğu içindeki ithal tömbeki (özellikle nargile içiminde kullanılan tütün) tekeli işletmesi verilen şirket. Şirket Hükümete aldığı tekel imtiyazı karşılığı yılda 40.000 lira vermeyi taahhüt etmiştir.

sağlanan ve mahsuptan sonra kalan 580.000 Osmanlı liralık tutar ilaveten borç kaydedilmiştir⁽¹⁶³⁾).

10. 1896 Borçlanması

Osmanlı Hükümeti 1896 yılında da, Girit isyanı'nının gerekli kıldığı finansman ile Doğu illerindeki Ermenistan ilişkili güvenlik giderlerini karşılamak ihtiyacı ile Aydın, Bursa ve Selanik ağnam resmi ile İzmir, Manisa, Afyon ve Denizli'nin palamut, afyon ve zeytin aşarı karşılık gösterilerek, Osmanlı Bankası'ndan % 85 ihraç fiyatlı 3.272.720 lira tutarında ve ele geçen miktarı 2.717.000 olan yeni bir borçlanmada bulunmuştur.

11. 1902 ‘Gümrükler Borçlanması’

Hükümet 1886 yılında Osmanlı Bankasından ‘Gümrükler Borçlanması’ ile almış olduğu istikraz bedeli % 5 faizli tahvilleri, yine Osmanlı Bankasından gümrük gelirleri karşılık gösterilerek akdettiği yeni ‘Gümrükler Sözleşmesi’ ile aldığı 3.467.000 lira tutarındaki istikraz (net hasılası 2.713.000 lira) karşılığı % 4 faizli tahvillerle **değişime** (konversiyona) tabi tutmuştur.

12. 1903 ‘Bağdat I.Tertip Demiryolu Borçlanması’ ve ‘Balık Avı Borçlanması’ ‘Bağdat I.Tertip Demiryolu Borçlanması’

Konya-Bağdat-Basra Körfezi demiryolu hattının yapımı dolayısıyla, 200 kilometrelik bölümüm kilometre teminatı olarak, Konya, Halep, Urfa aşarından 106.000 Osmanlı Liralık bölümü karşılık gösterilerek, Deutsch Bank ve Demiryolları Şirketi vasıtası ile **‘Bağdat I. Tertip Demiryolu Borçlanması’** adı altında yapılmış 2.376.000 lira tutarında (net hasılası, % 100 ihraç fiyatı ile, 2.376.000 lira) bir istikrazdır.

‘Balık Avı Borçlanması’

Aynı yıl Deutsch Bank'dan yapılan tutarı (48.900 Mark) 2.640.000 lira, safi hasılası 2.151.600 liralık ikinci bir borçlanma ile de 1888 yılında yapılan % 5 faizli **‘Balık Avı Borçlanması’** nın (Saydı Mahî İstikrazının) henüz

⁽¹⁶³⁾ Rifat Önsoy, a.g.e.s, 252.

ödenmemiş kalan tahvilleri % 4 faizli yeni tahvillerle **konversiyona** tabi tutulmuştur.

13. 1903 ‘Dış Borçların Birleştirilerek Değiştirilmesi (Konversiyonu)’ Operasyonu ;

(Düyun-u Mübeddele-i Muvahhede)

1903 yılında, yukarıdaki borçlanmalar dışında, **Muharrem Kararnamesinin** 3. maddesinde öngörülen hüküm gereğince, **Düyun-u Mübeddele-i Muvahhede** denilen, **‘Dış Borçların Birleştirilerek Değiştirilmesi** (konversiyonu)’ gibi genel bir düzenlemeye gidilmiştir.

Düyun-u Umumiye İdaresi ile de mutabakat sağlanarak ve onun yönetimindeki gelirler karşılık gösterilerek, piyasada bulunan **tüm tahviller % 4 faizli yeni tahvillerle değiştirilerek, ‘Borçların Birleştirilmesi’** sağlanmıştır. Bu maksatla (29.762.520 Sterlin ya da 744.063.000 F.Frangı eşiti) **32.738.772 liralık** yeni tahvil ihraç olunmuştur⁽¹⁶⁴⁾.

Bu konversiyonla, o tarihte tedavülde bulunan 75.918.019 liralık esham **32.738.772 liralık** tahvil ile değiştirildiği için, Hükümetin borcu **75.918.019 - 32.738.772 = 43.179.247 lira azalmış**, Osmanlı Devleti’nin itibarı yükselmiş, moral açıdan olumlu bir ortam doğmuştur.

14. 1904 Borçlanması

Hükümet 1904 yılında hazine ihtiyaçları için **Osmanlı Bankası** ve **Paristeki Comptoir d’Escompte** kuruluşundan, Düyun-u Umumiye gelirinin Hükümete ait artılan kısmını karşılık göstererek, tutarı 2.750.000 lira (2.500.000 Sterlin), itfa bedeli % 80, faizi % 4 ve net hasılası 2.159.000 olan bir istikrazda bulunmuştur.

⁽¹⁶⁴⁾ Ayrıntılı bilgi için, bakınız :

- **Kirkor Kömürçan**, a.g.e.s, 101-103.
- **İ.Hakkı Yeniay**, a.g.e.s.90-93.

15. 1905 Borçlanması ve ‘Askeri Teçhizat İstikrazı’

1905 Borçlanması

Bu borçlanmaya 1901-1905 borçlanması da denilmektedir. 1901 yılında basıldığı halde satılmayan tahviller 1903 yılında 2.666.664 nominal bedelli yeni tahvillerle değiştirilmiş, ancak bu değiştirme işlemi de uygulamaya konulmamıştır. Hükümet, 1905 yılında, bu tahvilleri, Osmanlı Bankası’nın mutabakatı ile Düyun-u Umumiye gelirinin Hükümete ait kısmını karşılık gösterip, Osmanlı Bankası vasıtasıyla piyasaya sürerek, itfa bedeli % 81, faizi % 4 olan 5.306.664 lira tutarında yeni bir borçlanmaya dönüştürmüştür.

Bu borçlanmadan hesaben ele geçen 4.248.932 lira safi hasılanın bir bölümü Osmanlı Bankasına olan borçların kapatılmasında kullanılmış, gerçekte kullanılan ek kaynak 2.510.411 lira olmuştur⁽¹⁶⁵⁾.

1905 ‘Askeri Teçhizat İstikrazı’

Yine aynı yıl, Hükümet, Almanya’dan alınan silah ve mühimmatın bedelini ödemek için, Düyun-u Umumiye gelirinin artırım sonucu oluşan (bazı yerlerin aşarına ve gümrüğüne eklenen % 6 askeri teçhizat resminin) Hükümete ait kısmını karşılık gösterip, Deutschht Bank ile anlaşmaya vararak, tutarı 2.640.000, ihraç bedeli % 81, faizi % 4 ve net hasılası 2.098.000 lira olan yeni bir istikrazda daha bulunmuştur. Ordunun ihtiyaçları için sağlanan bu istikraz anlaşmasına ‘Askeri Teçhizat Borç Sözleşmesi’ adı verilmiştir.

16. 1906 Borçlanması ve Borç Tahvili

Hükümet, Düyun-u Umumiye İdaresi ve Osmanlı Bankası ile sağladığı uzlaşma sonucu, gümrükleri ve bazı illerin aşarını karşılık göstererek, Osmanlı Bankası’dan, % 4 faizli istikrazda bulunmuştur. İhraç edilen 9.537.000 liralık tahvilin 6.786.000 liralık önemli bir bölümü 1890 yılı mümtaz tahvillerinin mahsubunda kullanılmış, kalan 2.751.000 lira ilave borç kaydedilmiş, bu işlemde, Hükümetin eline geçen net hasıla 1.368.000 lira olmuştur.

Mümtaz tahviller sahiplerine de tahvillerinin bedellerini başabaş almak ya da onları yeni tahvillerle değiştirmek için davet yapılması ve bu haklarını en geç 14.9.1906 tarihine kadar başvurmaları konusunda duyuru da bulunulmuştu.

⁽¹⁶⁵⁾ Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s, 318.

Daha önce değinildiği üzere, ‘**Borçların Birleştirilmesi**’ için 1903 yılında piyasada bulunan tüm tahvillerin % 4 faizli yeni tahvillerle değiştirilmesi amacı ile 32.738.772 liralık **Düyun-u Mübeddele-i Muvahhede** tahvili ihraç edilmişti; bu defa ihraç olunan aynı hukuki ve mali özellikteki 9.537.000 liralık tahvilin ilavesi ile **Düyun-u Mübeddele-i Muvahhede** tahvillerinin tutarı 42.275.772 liraya yükselmiş oldu ⁽¹⁶⁶⁾.

17. 1908 ‘ II. ve III. Tertip Bağdat Demiryolları Borçlanmaları’
‘Bağdat II. Tertip Demiryolu Borçlanması’
‘Bağdat III. Tertip Demiryolu Borçlanması’

Konya-Bağdat-Basra Körfezi demiryolu hattının Bulgurlu-Halep arasındaki devam eden 840 kilometrelik yapımı dolayısıyla, Deutsch Bank ve Demiryolları Şirketi vasıtası ile ve çıkarılan tahviller de teminat olarak Bağdat Demiryolu şirketine verilmek suretiyle, 2 Haziran 1908 tarihinde, ‘**Bağdat II. Tertip Demiryolu Borçlanması**’ için 4.752.000 liralık, ‘**Bağdat III. Tertip Demiryolu Borçlanması**’ için de 5.236.000 liralık olmak üzere, toplam **9.988.000 lira** tutarlı bir istikraz yapılmıştır⁽¹⁶⁷⁾.

D . II. Meşrutiyet’in⁽¹⁶⁸⁾ İlanından (23 Temmuz 1908) Sonra
(1908-1914) Yapılan Osmanlı Dış Borçlanmaları (8 adet)

II. Meşrutiyet döneminde de Maliye Nazırlarının başarısı, ne hazindir ki, yapabildikleri istikraz (borçlanma) miktarı ile ölçülmeye devam edilmiştir. II. Meşrutiyetten sonra da yabancı sermaye ve dış borçlanma politikalarında herhangi bir değişiklik olmamıştır⁽¹⁶⁹⁾. Bu yüzden, borçlanmalara bu dönemde de devam edilmiştir.

⁽¹⁶⁶⁾ İ.Hakkı Yeniay, a.g.e.s. 100-101.

⁽¹⁶⁷⁾ İ.Hakkı Yeniay, a.g.e.s. 101.

⁽¹⁶⁸⁾ Bilindiği üzere, **meşrutiyet** bir siyasal yönetim biçimi olup, ülkenin, Padişahın yanında, kısmen veya tamamen halk tarafından seçilmiş temsilcilerden oluşan bir meclisin kabul ettiği yasalarla yönetildiği idare biçimidir. Osmanlı tarihinde **23 Aralık 1876-13 Şubat 1878** dönemine **I.Meşrutiyet Dönemi** , **23 Temmuz 1908-16 Mart 1920** dönemine de **II. Meşrutiyet Dönemi** denilir. I.Meşrutiyet Dönemi **Birinci Kanun-u Esasinin**, II.Meşrutiyet Dönemi de **İkinci Kanun-u Esasinin** ilân edilmesiyle başlamıştır. II.Meşrutiyet Dönemi Osmanlı İmparatorluğunun en karışık devrini içine alır. Bu dönemde 31 Mart ayaklanması olmuş, Abdülhamit tahttan indirilmiş. İtalyan- Osmanlı İmparatorluğu, Balkan savaşları yapılmış, I. Dünya Savaşına girilmiş ve bu savaştan yenilgi ile çıkmıştır. Sonunda İstanbul Müttefik Kuvvetler tarafından işgal edilmiş ve Mebusan Meclisi yabancı kuvvetler tarafından dağıtılmıştır. Bütün bu olaylar sonunda Osmanlı İmparatorluğu yıkılmıştır.

⁽¹⁶⁹⁾ A.Gündüz Ökçün, ‘İktisat Tarihi Yazıları’, SPK Yayın No.58, Ankara 1997.s, 55.

1. 1908 Borçlanması

Bu borçlanma meşrutiyet yönetiminin yapmış olduğu ilk borçlanmadır. Meşrutiyetin ilanı üzerine, kara ve deniz kuvvetlerinde takviyeye gidilmesi, jandarmada ve donanmada ıslahat yapılması ve bayındırlık ve eğitim alanlarında yenilikler gündeme gelmiş, bu nedenlerle duyulan finansman ihtiyacının karşılanması yanında, oluşmuş bütçe açığının, vadesi gelmiş avansların ve birikmiş kısa vadeli borçların geri ödeme ve taksitlerinin karşılanması amacı ile Hükümet gümrük gelirlerinin bir bölümünü ve bir kısım demiryolları kilometre tazminatını karşılık göstererek Osmanlı Bankası'ndan 4.711.124 lira (net hasılası 3.910.000 lira) tutarında bir istikrazda bulunmuştur. 5 Kasım 1914 tarihi itibarıyla bu borç dolayısıyla ihraç edilen tahvillerin 4.538.900 liralık kısmı piyasada dolaşımda görünüyordu⁽¹⁷⁰⁾.

2. 1909 Borçlanması

Hükümet yine bütçe açığının karşılanması amacı ile bazı illerin aşarını ve bir bölüm ağnam hissesini karşılık göstererek Osmanlı Bankası'ndan 7.000.000 lira (net hasılası 5.845.000 lira) tutarında bir istikrazda bulunmuştur.

Burada Osmanlı Devleti'nin ne hallere düştüğünü gösteren kayda değer husus şudur: Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ile sona eren 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan **Ayastefanos Andlaşması** uyarınca Osmanlı Devleti Rusya'ya yıllık taksiti 350.000 lira olan ve toplamı 35,3 milyon lira tutan miktarda bir savaş tazminatı ödeyecekti. Taksitlerin karşılığı olarak da bazı illerin aşarı ve Halep ilinin bir bölüm ağnam resmi gösterilmişti. Diğer taraftan, Bulgaristan 1908'de istiklalini ilan ederek, Bulgaristan topraklarından geçen demiryollarına el koyunca, Osmanlı Hükümeti el konulan demiryollarının bedelini Rusya'dan istemiş, Rusya da Bulgaristan'a bu bedeli avans olarak vermeyi üzerine almış ve **savaş tazminatı bedelini 1950 yılına kadar 40 yıllık bir süre için almayacağını** açıklamıştı. Böylece, fiilen ödenmekten kurtulunan savaş tazminatının yıllık taksitleri 1950 yılına kadar Osmanlı Bankasına yatırılmak suretiyle yukarıda belirttiğimiz 1909 istikrazının geri ödenmesine ayrılmış oluyordu⁽¹⁷¹⁾.

⁽¹⁷⁰⁾ Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s, 328.

⁽¹⁷¹⁾ Alptekin Müderrisoğlu, 'Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları', ABD Kongre Kütüphanesi, Katalog No.DR589.M79 Orien Tur.k.s, 140.

3. 1910 Soma-Bandırma Demiryolu Borçlanması

İzmir-Bandırma demiryoluna bağlantılı Alaşehir-Afyon hattının yapımını üstlenen şirketten, yapılacak demiryolunun gelirleri karşılık gösterilmek suretiyle, yapılan sözleşme uyarınca 1.712.304 lira (net hasılası 1.489.000 lira) tutarında borç alınmıştır.

4. 1911 Borçlanmaları ; ‘Hudeyde-Sana İstikrazı’

Hudeyde-Sana demiryolu hattının yapımını üstlenen şirketle Hudeyde ve Cebena şehirleri gümrük gelirleri karşılık gösterilmek suretiyle yapılan sözleşme uyarınca 1.000.000 lira (net hasılası 820.000 lira) tutarında borç alınmıştır.

‘Gümrük İstikrazı’

Hükümet, yine bu yıl, **8 milyon lirayı bulan bütçe açığı** nedeniyle, Deutsche Bank’tan, İstanbul gümrük gelirleri karşılık gösterilerek, 7.040.000.000 lira (net hasılası 5.737.000.000 lira) tutarında borç almıştır. Bu borçlanmaya ‘**Gümrük İstikrazı**’ denilmiştir.

5. 1913 Borçlanmaları

‘Konya Ovası Sulaması’

1907 yılında Anadolu Demiryolu Şirketi ile **Konya Ovasının sulaması** konusunda akdedilen sözleşme uyarınca, Şirketin yaptığı işlerden kalan alacağının ödenmesi için Şirketle 818.970 liralık bir borç sözleşmesi yapılmıştır. Karşılık olarak da sulanan arazinin aşar geliri fazlası ve diğer bir kısım gelir fazlaları gösterilmiştir. Bu borçlanma nedeniyle borç senedi ihraç edilmemiş, borçlanma doğrudan doğruya sözü geçen Anadolu Demiryolu şirketine yapılmıştır.

‘Doklar Borçlanması’

Hükümet, aynı yıl, tersanede düşündüğü iyileştirme işleri için bir anonim şirket kurmuş, gereksinim duyulan sermaye için de, Sivas İli aşarının bir bölümü karşılık gösterilerek, W.G. Armstrong Whitworths and Company şirketlerinden tahvil karşılığı 1.485.000 lira tutarında borç alınmıştır. Bu borçlanmaya ‘**Doklar Borçlanması**’ adı verilmiştir.

6. 1914 ‘Gümrük İstikrazı’

Üst üste gelen Trablusgarp ve Balkan savaşlarının yarattığı yüksek maliyetler sonucu biriken avans ve dalgalı borçların konsolidasyonu için, Hükümet , İstanbul ve Trabzon gümrük gelirlerinin bir kısmı karşılık gösterilerek, Osmanlı Bankası’ndan, 22.000.000 lira (net hasılası 19.520.000 lira) tutarında borç almıştır. Bu borçlanmaya ‘**Gümrük İstikrazı**’ denilmiştir.

7. 1904-1914 Hazine Tahvilleri ve Avanslar

1911, 1912 ve 1913 yıllarında toplam **10.279.594 liralık Hazine Tahvili** çıkarılmıştır. Yine, 1904-1914 döneminde toplam **3.261.482 lira avans** sözleşmesi imzalanmıştır.

Diğer taraftan, I. Dünya Savaşı sırasında çıkarılan kağıt paralara karşılık olmak üzere, Almanya’dan hazine tahvili olarak alınan borçların miktarı da yaklaşık **150 milyon liraya** ulaşmakta idi⁽¹⁷²⁾.

E . 1854- 1914 Döneminde Yapılan Osmanlı Dış

Borçlanmalarına Toplu Bakış (41 adet)

Tablo 4’de Osmanlı Devleti’nce yapılan 41 adet borçlanma toplu olarak gösterilmiştir. Görülmektedir ki, bu dönemde 347.372.040 liralık dış borçlanmada bulunulmuş, bunun ancak % 64, 12’sine tekabül eden 222.754.219 liralık kısmı safi hasıla olarak Devletin tasarrufuna geçmiş, 124.617.821 lirası ise, daha başlangıçta, peşinen emisyon bedeli ve komisyon gideri olarak borç kaydedilmiştir. Başka adlarla alınan gider karşılıkları ve ödenen faizlerin ise bu rakama ilave edilmesi gerekmektedir.

(¹⁷²) İ.Hakkı Yeniay, a.g.e.s. 108.

TABLO : 4 OSMANLI DEVLETİ BORÇLANMALARI (Özetle)1854-1914 (Altın Lira)			
Borçlanma Yılı	Borçlanılan Miktar	İhraç Bedeli (%)	Ele Geçen Safi Miktar
1. 1854	3.300.000	80	2.640.000
2. 1855	5.500.000	100	5.500.000
3. 1858	5.500.000	76	4.180.000
4. 1860	2.240.942	62,5	1.400.588
5. 1862	8.800.000	68	5.984.000
6. 1863	8.800.000	68 ve72	6.248.000
7. 1865	6.600.000	66	4.356.000
8. 1865	40.000.000	50	20.000.000
9. 1869	24.444.442	54	13.200.000
10. 1870	34.848.000	32,125	11.194.920
11. 1871	6.270.000	73	4.577.100
12. 1872	5.302.220	98,5	5.222.686
13. 1873	6.936.600	98,5	6.832.551
14. 1873	30.555.558	42	16.500.000
15. 1874	44.000.000	43,5	19.140.000
16. 1877	5.500.000	52	2.860.000
Muharrem Kararnamesine Kadar Ara Toplam (1854-1881)	238.597.762	54,47	129.980.220
17. 1886	6.500.000	100	6.500.000
18. 1888	1.650.000	70	1.155.000
19. 1890	8.609.996	75	6.457.497
20. 1890	4.999.500	88	4.300.000
21. 1891	2.663.000	90	2.397.000
22. 1893	1.000.000	70	680.000
23. 1894	1.762.000	73,5	1.260.000
24. 1894	631.000	91	580.000
25. 1896	3.272.720	85	2.717.000
26. 1902	3.467.000	80	2.713.000
27. 1903	2.376.000	100	2.376.000
28. 1903	2.640.000	81,5	2.151.600
29. 1904	2.750.000	80	2.159.000
30. 1905	5.306.664	80	4.248.932
31. 1905	2.640.000	81	2.098.000
32. 1906	2.751.000	87,5	1.368.000
33. 1908	9.988.000	100	9.988.000
Meşrutiyet'e Kadar Ara Toplam (1886-1908)	63.006.880	84,35	53.149.029
34. 1908	4.711.124	85	3.910.000
35. 1909	7.000.000	86	5.845.000
36. 1910	1.712.304	86	1.489.000
37. 1911	1.000.000	82	820.000
38. 1911	7.040.000	84	5.737.000
39. 1913	818.970	100	818.970
40. 1913	1.485.000	100	1.485.000
41. 1914	22.000.000	88,7	19.520.000
Meşrutiyet Sonrası Ara Toplam (1908-1914)	45.767.398	86,58	39.624.970
OSMANLI DIŞ BORÇLARI TOPLAMI (1854-1914)	347.372.040	64,12	222.754.219

X. DOĞRUDAN YATIRIM OLARAK GELEN YABANCI KAYNAKLAR

Osmanlı Devletinde gerçekleşen yabancı sermaye yatırımlarına bir bütün olarak bakıldığında, gelen dış kaynakların amacının **yatırım-üretim-ihracat** yolu ile ticari kâr elde etmekten ziyade **faiz kazancı** sağlamak olduğu görülmektedir⁽¹⁷³⁾. Bilhassa az gelişmiş ve istikrarsız ekonomilerin yabancı sermaye sahiplerini riski yüksek yeni yatırımlardan ziyade faiz getirisi yüksek portföy yatırımlarına çekeceği ve yönelteceği açıktır⁽¹⁷⁴⁾.

Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilmiş olan yabancı sermaye yatırımlarının dağılımı 1914 yılı itibarıyla **Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7**'de gösterilmiştir. **Tablo 5**'de görüleceği üzere, 1914 yılı rakamlarına göre yabancı kaynakların % 69,81'inin **faiz kazancı** hedefleyen, yani, portföy yatırımı özellikli kamu borcu biçiminde geldiği, % 30,19'nun ise **yatırım-üretim-ihracat** amaçlarına da yönelik denilebilecek özel (direkt) yatırım türünde olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun belki de doğal sonucu olarak, 'Avrupa'nın hammadde ve gıda maddesi talebi ve kendi mamul maddeleri için pazar arayışı, sonuçta, 17. ve 18. yüzyıllarda tüm sistemi saran ve sarsan bir bunalıma sürüklemiş, Merkezi devletin, tımar sistemi ⁽¹⁷⁵⁾ eli ile iktisadi fazlaya el

⁽¹⁷³⁾ **Stefanos Yerasimos**, a.g.e.s.,512.

⁽¹⁷⁴⁾ **Biber, A. E. (2009)**, 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci ve Azgelişmişliğin Evrimi'. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi.

⁽¹⁷⁵⁾

- **Erdoğan Öner**, a.g.e.s, 58-59.
- (http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C4%B1mar#T.C4.B1mar_t.C3.BCrleri).
- (<http://www.e-tarih.org/sozluk.php?sd=sozlukdetay&id=198>)

Tımar, Zeâmet ve Has :

Tımar, Zeâmet ve Has gerçekte aynı sistemin sahiplerine sağladıkları gelire göre isim alan parçalarıdır. **Tımar** genelde Osmanlı İmparatorluğu'nda kuru mülkiyeti devlete ait kamu arazilerinden (yani, mirî arazi) **dirliği** (tasarruf hakkı, yönetimi ve geliri) **atlı sipahiye bırakılmış** verimli topraklara verilen addır. **Tımarlı** (atlı) **sipahiler** ise, **Osmanlı İmparatorluğu'nun, maaşlı askeri gücü yanında, maaşsız askeri gücünü oluşturmaktadır**. İlke olarak bulundukları toprak parçasından ayıramayan köylüler, tımandan ayrılmak istediği takdirde, Ordunun en önemli maaşsız süvari sınıfını oluşturan **tımarlı sipahiye** tazminat (**çift bozan akçesi**) ödemek durumunda idiler; kaçanlar ise cebren toprağına geri döndürülebilirlerdi. Tımarlar, 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun tarımsal üretim düzeniyle süvariye dayalı sipahi askerî gücünü ve merkezi otoritenin taşradaki egemenliğini sentezlemeyi başarmış bir askeri-idari-iktisadi birimdi. Tımarları **tasarruf** eden **sipahiler** harp durumunda Osmanlı kuvvetlerine bir atlı asker ile birlikte katılırlardı.Geliri 1.000-20.000 akçe olan dirliklere **'tımar'**, 20.000-100.000 akçe olanlara **zeâmet**, 100.000 akçeden fazla olanlara da **'has'** denilmektedir.

TABLO : 5
1914 YILINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ DAĞILIMI ⁽¹⁷⁵⁾

Miktarlar İtibarıyla Dağılım (Osmanlı Lirası)				
Yatırımın Türü	Fransa	İngiltere	Almanya	Ülkeler Toplamı
Kamu Borcu (Portföy Benzeri)	107.994.365 (2,454,417,377 F.F.)	25.409.992 (577,499.821 F.F.)	38.173.674 (867,583,506 F.F.)	171.578.031 (3.899.500.704 F.F.)
Özel Yatırım (Direkt Yatırım)	39.727.292 (902,893,000 F.F.)	10.140.182 (230,458,675 F.F.)	24.316.732 (552,653,000 F.F.)	74.184.205 (1.686.004.675 F.F.)
Toplam	147.721.656 (3,357,310,377 F.F.)	35.550.174 (807,958,496 F.F.)	62.490.406 (1,420,236,506 F.F.)	245.762.236 (5.585.505.379 F.F.)
Ülkelerin Yatırım Türü İtibarıyla Payı (%)				
Yatırımın Türü	Fransa	İngiltere	Almanya	Ülkeler Toplamı
Kamu Borcu (Portföy Benzeri)	73,10	71,57	61,08	69,81
Özel Yatırım (Direkt Yatırım)	26,9	28,43	38,92	30,19
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
Ülkelerin Toplam İçindeki Payı (%)				
Yatırımın Türü	Fransa	İngiltere	Almanya	Toplam
Kamu Borcu (Portföy Benzeri)	43,94	10,35	15,53	69,81
Özel Yatırım (Direkt Yatırım)	16,17	4,11	9,90	30,19
Toplam İçindeki Payı	60,11	14,46	25,43	100,0
Ülkelerin Özel Yatırımlar İçindeki Payı (%)				
Fransa		İngiltere	Almanya	
53,55		13,67	32,78	
Özel Yatırımların Sektörel Dağılımı ⁽¹⁷⁵⁾				
		Miktar (Osmanlı Lirası)	Payı (%)	
Demiryolları		53.310.000	63,0	
Banka ve Sigorta		8.200.000	9,8	
Sanayi (Reji dahil)		6.500.000	7,7	
Elektirik-Tramvay-Su		5.700.000	6,7	
Liman ve Rıhtım		4.710.000	5,5	
Madenler		3.580.000	4,2	
Ticaret		2.660.000	3,1	
Toplam		84.660.000	100,0	

konulmasını ve bu fazlanın bölüşülmesini öngören klâsik yaklaşımını yıkmış, bunun yerine, Avrupa ticaret sermayesiyle ittifak halinde, Devlet hazinesinin zararına ve lüks ithalât karşılığında, iktisadi fazlayı denetleyip, ihraç eden, tüccar ve mültezimlerin oluşturduğu araçlar yaklaşımını ikame etmiştir⁽¹⁷⁶⁾.

Unutulmaması gereken bir başka husus da şudur; Batı ülkelerinin hedefi, ülkemizi sadece kendi ekonomi politikalarının sömürgesi konumuna sürükleyerek onun bir uydusu haline dönüştürmek değil, fakat aynı zamanda, parçalayıp, feth etmek suretiyle ortadan kaldırmayı da öngören emperyalist gizli emeller taşımak olmuştur.

Yine, **Tablolardan** anlaşılacağı üzere, 1914’de Osmanlı Devletinde en büyük özel yabancı sermaye yatırımları toplam özel sermayenin % 53,5’luk payı ile Fransızlara ait bulunmaktadır ve bunun içinde demiryollarının payı % 56’dır. Özel sermayenin % 32,7’si Alman sermayesinden, % 13,7’si de İngiliz sermayesinden oluşmaktadır.

Yabancı yatırımların en büyük bölümünü en başta demiryolları olmak üzere, bankacılık, madenler ve limanlara yapılmış yatırımlar oluşturmaktadır. Yatırımlarda en büyük payın demiryollarına ayrılması **kilometre başına öngörülen teminatın yarattığı güvence** nedeniyledir.

Alman yatırımlarının % 93,4’ü demiryolları yatırımlarına aittir. Osmanlı Devletinde en büyük paya sahip olan yabancı sermaye Fransızlara aittir ve Fransız yatırımlarının % 75’i demiryolu ve limanlara yapılmıştır.

Timar, Zeâmet ve Has sahipleri yerin sahibi (sahib-i arz) sayıldıklarından, bunların bu hak üzerindeki tasarrufları ancak kendilerinin huzuru ile ve kendi mühürledikleri belgeleri (temessükleri) yeni tasarruf hakkı sahiplerine vermek suretiyle gerçekleşirdi.

Timarların en yoğun olduğu coğrafya, Osmanlı İmparatorluğu’nun çekirdek eyâletlerini teşkil eden Tuna nehri güneyi Rumeli bölgesi, Bosna, Tesalya, Mora, Trakya, Batı ve Orta Anadolu bölgeleri olmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu sahalarında, Halep ve Şam eyaletlerinde timarlar daha seyrek olup, Irak, Arabistan, Mısır, ve Garp Ocaklarında ise çok istisnâdir.

Timarlı sipahi sistemi II. Mahmut döneminde yapılan düzenlemelere rağmen beklenen sonuç alınamayınca 1847 yılında tamamen kaldırılmıştır.

(¹⁷⁶)**Emine Kıray**, ‘Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar’, 3.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008. s. 196.

TABLO : 6 DEMİRYOLLARI SEKTÖRÜNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI (1914) ⁽¹⁷⁷⁾		
	Osmanlı Lirası	Payı (%)
Fransa	23.690.000	39,9
Almanya	22.730.000	38,3
İngiltere	7.540.000	12,7
Belçika-İsviç-Avus.	1.100.000	1,8
Ulusal Sermaye	4.280.000	7,3
Toplam	59.340.000	100,0

Yeraltı zenginliklerine, yani madenlere, yönelik sermaye yatırımları ise her zaman için ilgi çekmiştir. Yabancı şirketler 1890'dan sonra maden arama ve işletmesiyle ilgili gerekli imtiyazları sağlamışlardır. 1914 yılında maden sektöründe yapılmış olan 3,7 milyon liralık yatırımın ülkeler itibarıyla dağılımı aşağıdaki **Tablo 7**'de gösterilmiştir.

TABLO : 7 MADEN SEKTÖRÜNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI (1914) ⁽¹⁷⁸⁾		
	Osmanlı Lirası	Payı (%)
Fransa	2.902.000	78,28
İngiltere	495.000	13,36
Almanya	210.000	5,66
İtalya-Yunan	60.000	1,63
Rus	40.000	1,07
Toplam	3.707.000	100,00

⁽¹⁷⁷⁾Stefanos Yerasimos, a.g.e.s.,520.

⁽¹⁷⁸⁾ Stefanos Yerasimos, a.g.e.s.,520.

XI . OSMANLI DEVLETİ'NİN I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ VE SONRASI BÜTÇELERİ VE BORÇ DURUMU ;

10 AĞUSTOS 1920 'SÈVRES ANDLAŞMASI'NIN OSMANLI DEVLETİNE DAYATTIĞI AĞIR MALİ KOŞULLAR

1. Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşı (1914-1918) Öncesi Dış Borçları ve 1909-1918 Mali Yılı Bütçeleri

1881-1897 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin iç ve dış borçları, 1897 tarihli İstatistik Yıllığı'na bakılırsa, 159,9 milyon lira artarak (ana para ve faizi ile birlikte) **toplam 184,8 milyon liraya** ulaşmıştır. Bu miktar, devletin o tarihteki yıllık gelirinin 10 katını aşmaktadır.

Osmanlılarda devletin 'batı' anlamında bütçe hazırlaması 1909'dan sonra mümkün olabilmıştır. 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet sonrasında Osmanlı Meclisi'ne sunulan ilk bütçe olan 1909 bütçesi, ilk kez **genellik ve birlik ilkelerini** gerçekleştirerek, maliyeyi, önceki yıllarda var olan birden fazla sayıda bütçe, tahsil ve ödeme dağınıklığından kurtarmış, Cumhuriyet dönemi bütçelerinin de temelini oluşturan ilk örnek bütçe olmuş ve ülkeye çağdaş bütçe düşüncesi ve tekniğinin gelmesine yol açmıştır ⁽¹⁷⁹⁾. Zira, sırf bu dağınık bütçelemelemin de bir sonucu olarak karşılaşılan gelir-gider tahminlerindeki büyük yanlışlar öteden beri Devleti büyük zorluklara ve hatta krizlere sokmuştur.

1909 mali yılında Osmanlı Devleti bütçe açığı daha başlangıçta 3,9 milyon lira öngörülmüştü. Bütçe açığının kapatılması için mevcut gelirlere artırım yapmak veya yeni gelir kaynakları yaratılması üzerinde duruldu ise de, bu seçenekler kabule şayan görülmemiş ve sonunda yine açığın borçlanma ile kapatılması yolu tercih edilmiştir. Yılı içinde alınan olağanüstü ve ek bütçe ödenekleri sonucunda gerçekleşen harcamalarla nihai gelir tahsilatına bakıldığında, yılın sonunda açığın 7,8 milyon liraya ulaştığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti 1909 (1325) mali yılı bütçesinin gelir ve gider kalemleri **Tablo 8'** de gösterilmiştir ⁽¹⁸⁰⁾.

⁽¹⁷⁹⁾ Erdoğan Öner, a.g.e.s, 411.

⁽¹⁸⁰⁾

- Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s.,327.
- İMKB Yayınları, No.2, 1992, Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistemi', s.,13-14.

1909 yılından iki yıl kadar sonra, Belçika ve İtalya başta olmak üzere, **Avrupa'nın** çeşitli ülkelerindeki uygulamalar bir komisyonca incelenerek yapılan çalışmalar sonucu hazırlanan '**Usul-ü Muhasebe-i Umumiye Kanunu**' (Genel Muhasebe Usulü Kanunu) yayınlanmış, vergi türlerinde ve miktarında yeni düzenlemelere gidilmiştir⁽¹⁸¹⁾.

• **Erdoğan Öner**; a.g.e.s.,423-414.

• **Maliye Bakanlığı**, APK Yayını: 2000/358, '**Osmanlı Bütçeleri (1909-1918)**', Ankara, Ekim 2000.s.,7-9.

⁽¹⁸¹⁾ **İMKB Yayınları**, No.2, 1992, 'Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistemi', s.,15.

TABLO : 8
OSMANLI DEVLETİNDE 1909-1910 MALİ YILI BÜTÇESİ (Lira)

	G İ D E R L E R				G E L İ R L E R		
Hizmet Yeri ve Türü	Başlangıç Ödeneği	Ek Ödenek	Toplam Ödenek	Harcama	Gelir Tahsilât Tahmini	Miktarı	Pay (%)
Devlet Borçları	8.024.734	92.311	8.117.045	8.947.866	1. VERGİ GELİRLERİ	19.813.208	79,0
Savunma Nizamiye Tophane Bahriye	9.940.835 8.280.543 431.451 1.228.841	202.669 202.162 507 -	10.143.504 8.482.705 431.958 1.228.841	9.914.800 8.369.690 338.209 1.206.901	A. Dolaysız Vergiler	13.091.019	52,2
Güvenlik Dâhiliye Emniyet Jandarma	3.289.457 1.085.112 403.630 1.800.715	64.940 57.940 2.000 5.000	3.354.397 1.143.052 405.630 1.805.715	2.627.529 891.000 329.988 1.406.541	1) Aşar Vergisi	5.383.102	
Maliye	2.723.235	707.399	3.430.634	2.723.019	2) Emlak ve Akar Verg.	2.435.764	
Gümrükler	514.838	-	514.838	882.888	3) Ağnam (Hayvanlar) V.	1.669.349	
Dışişleri	218.310	6.700	225.010	193.348	4) Bedel-i Askeriye (Gayrimüslimlerden)	1.289.612	
Adalet*	651.917	4.500	656.417	563.381	5) Menafi-i Hisse (yararlı işler)+ Maarif-i Hisse (eğitime katkı) laneleri	771.230	
Eğitim	660.527	-	660.527	474.864	6) Turük ve Maâbir (Yol ve Köprüler) Şahsi Mükellefiyeti	483.444	
Şeyhülislamlık	485.438	-	485.438	273.982	7) Temettü (Kazanç) V.	472.175	
Posta-Telgraf	692.899	361	693.260	616.477	8) Teçhizat-ı Askeriye	586.343	
Diğer	1.234.485	-	1.234.485	483.668	B. Dolaylı Vergiler	6.722.189	26,8
Cari Harcamalar	28.436.675	1.078.880	29.515.555	27.701.822	9) Gümrük Res. (İç ve Dış Gümrük)	3.946.244	
Yatırımlar	2.102.871	12.359	2.115.230	1.278.586	10) Damga+Harç +Kaydiye	1.064.146	
BAŞLANGIÇ	30.539.	1.091.2	31.630.78	28.980.408	11) Mısır,	871.316	

BÜTÇESİ ÖDENEK VE HARCAMALA RI	546	39	5		Kıbrıs, Aynaros ve SisamMaktu Ver.		
OLAĞANÜSTÜ VE EK BÜTÇE İLE İLÂVELER			9.836.732	6.946.357	12)Bahriye+ Sıhhiye+ Balık Avı Resmi	316.223	
NİHAİ ÖDENEK VE HARCAMA TOPLAMI			41.467.51 7	35.926.765	13)M üskirat Rüsumu Tönbeki Beyiyesi	285.240	
					14) Özel Ormanlar Hasılatından Rüsum	126.861	
Kaynak : • M.Fatih Ekinci, a.g.e.s.,327. • İMKB Yayınları, No.2, 1992, Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistemi', s.,13-14. • Erdoğan Öner; a.g.e.s.,423-414. • Maliye Bakanlığı, APK Yayını: 2000/358, 'Osmanlı Bütçeleri (1909-1918)', Ankara, Ekim 2000.s.,7-9. Yazarın Notu : 1) Bu Tablo belirtilen kaynaklardan yararlanılarak tarafımızca düzenlenmiştir. 2) Görüldüğü üzere, 1909 mali yılı bütçesi, başlangıç tahminlerine göre, 28.980.408-25.078.962=3.901.446 lira açıkla bağlanmış, gerçekleştirmelere göre, 35.926.765- 28.134.935=7.791.830 lira açıkla kapanmıştır.					15)Vergi Tezkereleri Bedeli	56.601	
					16) Maadin Rüsumu	55.558	
					II . VERGİ DIŞI NORMAL GEL.	5.265.754	21,0
					A. Tekel Gelirl.	2.948.380	11,8
					1) Tuz Resmi	1.164.818	
					2) Reji İdaresinden Hazine Hissesi	950.973	
					3) Tönbeki Rejisinden Hazine Hissesi	40.000	
					4) PTT	792.589	
					B. Devlete Ait C. İşletme r Gelirleri	426.342	1,7
					D. Miri Mallar E. Gelirleri	877.763	3,5
					F. Çeşitli Gelirler	1.013.269	4,0
					IV. NİHAİ TAHSİLAT	28.134.935	

Osmanlı Devleti bütçesinin 1913 mali yılı gelir ve gider kalemleri ise, aşağıdaki Tabloda görüldüğü üzere, denk sayılabilecek bir büyüklükte bağlanmıştır (**Tablo: 9**).

TABLO : 9 OSMANLI DEVLETİNDE 1913 MALİ YILI BÜTÇESİ (BÜTÇE GELİRLERİ VE BÜTÇE GİDERLERİ) (Milyon Kuruş)					
Gelir Çeşidi	Miktarı	Payı (%)	Gider Çeşidi	Miktarı	Payı (%)
1) Aşar Vergisi (Tarımsal Ürün Ondabir Vergisi)	721	24,69	1) Düyunu Umumiye (Devlet Borçları)	550	18,5
2) Gümrük Resimleri (İç ve Dış Gümrük)	439	15,00	2) Hazinei Hassa (Padişah Özel Bütçesi)	50	1,7
3) Arazi ve Musakkafat (Binalar ve Damla Örtülü Yerler) Verg.	257	8,81	3) Milli Savunma-Askeri Fabrikalar	1.150	38,4
4) Ağnam (Hayvanlar) Vergisi	162	5,54	4) İçişleri-Emniyet-Jandarma	380	12,8
5) Emlak ve Müessesat	154	5,27	5) Adalet ve Dış İşleri Hizmetleri	130	4,2
6) Bedel-i Askeri (Gayrimüslimlerden)	122	4,18	6) Maliye (Cari Giderleri)	240	8,1
7) Tuz Resmi	117	4,00	7) Yatırım Giderleri	225	7,5
8) Damga-Harçlar-Kaydiye	113	3,87			
9) Maktu Vergiler	87	2,98	8) Diğerleri	260	8,6
10) PTT	81	2,77			
11) Temettü (Kazanç) Vergisi.	30	1,03			
12) Bahriye ve Sıhhiye Resmi	14	0,48			
13) Diğer Gelirler	623	21,33			
TOPLAM	2.920	100,0	TOPLAM	2.985	100,0
Kaynak : Vedat Eldem, a.g.e.,s.268 ve tarafımızca yapılan tespitler.					

“Meşrutiyet maliyesinin kıvanç duyması gereken bir husus da ‘**Maliye Müfettişliği**’ni canlandırmış olmasıdır. Gerçi Maliye Müfettişliği 1880 yılından beri vardı⁽¹⁸²⁾, ama mutlakiyet döneminde kendisinden hiç yararlanılmamış ve fonksiyon bakımından hiçbir varlığı kalmamıştı. Sonunda Maliye Müfettişliği çağdaş bir biçimde yeniden kurulmuş ve Avrupa’da staj gören genç Maliye Müfettişleri ile güçlendirilmişti; Meşrutiyet maliyesinde bu Maliye Müfettişleri önemli hizmetler verip, devlet muhasebe yöntemi ve maliye işlerini gerçekten düzeltmişlerdir⁽¹⁸³⁾”.

Bununla birlikte, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarında bu tahminlerdeki büyük dalgalanmalar ve büyük bütçe açıkları Devleti borçlanmaya, ne pahasına olursa olsun borç bulmaya zorlamıştır. Nitekim, bütçe tahminlerine göre, Osmanlı Devlet bütçesinin 1909- 1919 dönemindeki bütçe açık tahminleri şöyledir (**Tablo 10**)⁽¹⁸⁴⁾ :

TABLO : 10 OSMANLI DEVLET BÜTÇESİ AÇIKLARI 1909-1919 Milyon Lira			
Mali Yıl	Gelirler	Giderler	Bütçe Açığı
1909-1910	25,1	30,6	5,5
1910-1911	29,2	36,0	6,8
1911-1912	31,6	41,2	9,5
1912-1913	33,7	36,9	3,2
1913-1914	33,7	36,9	3,2
1914-1915	36,0	37,1	1,1
1915-1916	30,0	38,4	8,4
1916-1917	28,0	42,4	14,4
1917-1918	31,7	60,3	28,6
1918-1919	42,4	60,2	17,8

⁽¹⁸²⁾ 1879 yılında “Umur-u Maliyenin Tanzimi ve Islahı” çalışmaları meyanında kurulan “Islahat Komisyonu”nun 2 Haziran 1879 tarihinde kurulmasından 20 gün kadar sonra, devrin Maliye Nazırı (Bakanı), bir “Heyet-i Teftiş-i Maliye” kurulması gereğini bir öneri olarak Sadrazama iletmış ve bu teklif çok olumlu karşılanarak, 3 Şubat 1296 tarihli kararla **MALİYE TEFTİŞ KURULU** teşkil olunmuştur (2003 yılı Maliye Teftiş Kurulu Albümü’nün 7-8 inci sayfalarında ‘Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü 1295 yılı İrade defteri’ne atfen verilen bilgilerden yararlanılmıştır).

⁽¹⁸³⁾ **İMKB Yayınları**, No.2, 1992, ‘Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistemi’, s.,16.

⁽¹⁸⁴⁾ **Alptekin Müderrisoğlu**, a.g.e.s.,90.

Yine, 1914-1918 dönemi bütçelerine bakıldığında, borç faizlerinin toplam harcamalar içindeki ağırlığı, genel ortalama olarak % 25,75 tutmaktadır⁽¹⁸⁵⁾.

I. Dünya Savaşı (1914-1918) patlak verdiğinde Osmanlı Devletinin savaş öncesi birikmiş toplam (iç+dış) borç miktarı :

- **Dış Borç** : 153,7 milyon Osmanlı lirası,
- **İç Borç** : 44,3 milyon Osmanlı lirası,

olmak üzere, toplam **198,0 milyon Osmanlı Lirası** kadardı.

1914 yılında, dış borçların :

- % 49'u Fransa'ya,
- % 20'si Almanya'ya,
- % 11'i Belçika'ya,
- % 7'si İngiltere'ye,
- % 1'i İtalya'ya,
- % 1'i de Avusturya-Macaristan'a,

ait bulunmakta idi⁽¹⁸⁶⁾. Yine, Birinci Dünya Savaşı öncesinde vergilerin % 5'i Devletçe doğrudan toplanırken, % 95'i mültezimler aracılığıyla toplanmaktaydı.

2 . '10 Ağustos 1920 'Sèvres Antlaşması' nın Koşulları

Trablus (1911-1912) ve Balkan (1912-1913) savaşlarında yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti 1914'te **İttifak Devletleri**⁽¹⁸⁷⁾ yanında Birinci Dünya savaşına girmiş, ancak müttefikleri ile birlikte uğradığı yenilgi sonucunda **30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesine** (silah bırakışmasına) boyun eğmek zorunda kalmış bulunuyordu. Mütareke Anlaşması uyarınca Osmanlı ordusu dağıtılıyor, bütün iletişim ve ulaşım sistemi karşı tarafın emri altına giriyordu.

'**Sèvres Antlaşması**' Birinci Dünya Savaşı'ndan (1914-1918) sonra **İtilâf Devletleri**⁽¹⁸⁸⁾ ile Osmanlı Devleti arasında **10 Ağustos 1920'de** imzalanmıştır.

⁽¹⁸⁵⁾ Mehmet Fatih Ekinçi, a.g.e.s, 425.

⁽¹⁸⁶⁾ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e.s.,144.

⁽¹⁸⁷⁾ **İttifak Devletleri** ; Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti.

⁽¹⁸⁸⁾ **İtilaf Devletleri** ; İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Karadağ, Sırbistan, Yunanistan ve sonradan katılan ABD ve diğer çok sayıda ülkeden oluşmaktaydı.

Sèvres Antlaşması'na göre :

- Osmanlı Devleti'nin 1914'te tek taraflı olarak feshettiği kapitülasyonlardan yararlanma hakkı tüm İtilaf Devletleri tebaasına yeniden açık olacaktır.
- Düyun-u Umumiye İdare Meclisinde yalnız İngiliz, Fransız ve İtalyan tahvil sahiplerinin ve Osmanlı Bankası'nın temsilcileri bulunacak, Osmanlı Hükümet temsilcisi bulunmayacaktır.
- Müttelikler, Türkiye'nin malî durumunu daha iyi düzenlemek, daha doğrusu maliyeyi yönetmek, amacıyla bir 'Uluslararası Malî Komisyon' meydana getireceklerdir.
- Bu Komisyonun belirgin görev ve yetkileri şunlar olacaktır ⁽¹⁸⁹⁾ :
 - 1) Yıllık bütçe parlamentoya önce **bu Komisyonca kabul edildiği biçimiyle sunulacak**, mebusan meclisinin bütçe üzerindeki değişiklikleri de ancak bu Komisyonun tasvibi ile geçerli olacaktır.
 - 2) Komisyonun üyelerini müttelik ülkeler belirleyeceklerdir.
 - 3) Komisyon **geçmişin ve hatta 1915-1918 döneminin hesaplarını inceleme ve tahvil sahiplerinin çıkarlarına aykırı taahhütleri fesih veya değiştirme yetkisine sahiptir.**
 - 4) Komisyon **iç ve dış istikrazlarda veto hakkına sahiptir.**
 - 5) **Türk parasını tanzim ve ıslaha yetkili makam** bu Komisyondur.
 - 6) Düyun-u Umumiye İdaresine ait olanlar dışındaki **gelirlerin idaresi** de bu Komisyonun yetkisine bırakılmıştır.
 - 7) Gümrükler genel müdürü, bu Komisyon tarafından tayin edilecek ve görevinden alınabilecektir.

⁽¹⁸⁹⁾

- **Donald C. Blaisdell**, a.g.e.s.,206-210 (Çeviri. Ali İhsan Dalgıç).
- **Kirkor Kömürçan**, a.g.e.s, 113-116.

8) Bu Komisyonun uygun görmediği hiç bir vergi düzenlemesi ve mali tedbir alınamayacaktır.

9) Türk mali yönetiminin yabancılarla olan ilişkilerinde son söz Komisyona aittir.

Görülmektedir ki, **Türk maliyesi** sözü geçen ‘**Uluslararası Mali Komisyon**’un, **denetimden de öte**, tamamen **emrine** verilmiştir.

- Türkiye'nin 1.600 ton ve daha büyük hacimdeki gemileri müttefiklere teslim edilecektir.
- Osmanlı Devleti'nden mali durumundan ötürü savaş tazminatı istenmeyecek, Türkiye'nin Almanya ve müttefiklerine olan borçları silinecektir.

Bu antlaşma Yunanistan dışında hiçbir devlet tarafından onaylanmamış ve yürürlüğe girememiştir. Bunun yerine İtilaf Devletleri ile Osmanlı arasındaki savaş hali 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile sona ermiştir.

3. ‘Sèvres Andlaşması’ ve Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşı (1914-1918) Sonrası Dış Borçları

Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşına 29 Ekim 1914 tarihinde katılmıştır. **5 Kasım 1914 tarihi itibarıyla**, Osmanlı Devleti'nin (kendisinden ayrılan veya ele geçirdiği toprakları sınırları içine katan devletlerle ortaklaşa) sorumluluğunda olan tedavüldeki tahvillerin tutarı 5 Kasım 1914 tarihinde **142.346.857** liradır.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşına katılınca, İngiliz, Fransız, İtalyan, Rus ve diğer bazı alacaklıların kupon bedellerinin ve taksitlerinin ödenmesi durdurulmuştur. Almanya, Osmanlı Devletinin savaş giderlerini karşılamak yerine, onu dört yıllık savaş boyunca :

- 1914 yılında 5,0 milyon lira,
- 1915 yılında 24,0 milyon lira,
- 1916 yılında 74,0 milyon lira,
- 1917 yılında 53,5 milyon lira,
- 1918 yılında 24,0 milyon lira,

avans vererek, **180,5 milyon lira** dolayında kendisine borçlandırmıştır⁽¹⁹⁰⁾. Yine aynı şekilde, Avusturya'dan da 2,2 milyon lira dolayında avans alınmıştır. 19 Mayıs 1919 da Birinci Dünya Savaşı boyunca yapılan borçlanmalarla birlikte mevcut dış borç tutarı nın 303,7 milyon liraya ulaştığı görülmektedir⁽¹⁹¹⁾.

Müttefikleri ile birlikte savaştan yenik çıkan Almanya'nın, **1919 tarihli Versailles Barış Anlaşması'nın 261 inci maddesi** gereğince, müttefiklerinden savaş sırasında doğan alacakları İtilaf Devletleri'ne devredilmiştir; **Osmanlı Devleti de, Almanya ve diğer müttefiklerine savaş dolayısıyla doğan borçlarından**, gerek 10 Ağustos 1920 Sèvres Andlaşması ile, gerek 23 Temmuz 1920 Lozan Andlaşması ile **sorumlu tutulmamıştır** ⁽¹⁹²⁾.

Diğer taraftan, savaştan yenilgi ile çıkan Osmanlı Devleti'nin, savaşın başında **153,7 milyon lira** olan toplam dış borç miktarı⁽¹⁹³⁾, **10 ağustos 1920 Sèvres Andlaşması** ile **161.3 milyon lira** olarak tespit ve kabul olunmuştur ⁽¹⁹⁴⁾.

4. Osmanlı Devletinin 1919 ve 1920 Bütçeleri

1919 yılı Bütçesi Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclis'i toplanamadığı için onaylanmamıştı. Bu yüzden 1918 yılı Bütçe Kanununun 1919 yılında da uygulanması kararlaştırıldı. Bu yüzden 1918 yılı Bütçe Kanununun 1919 yılında da uygulanması kararlaştırıldı. 1920 yılı başında toplanan Mebusan ve Ayan Meclisi bütçe çalışmalarını yapmadan İngiliz işgal kuvvetlerince dağıtıldı.

Ortaya çıkan yasal ve mali boşluk T.B.M.M'nce kabul edilen '**avans kanunları**' yoluyla doldurulmaya çalışıldı. Meclis onay görevini ancak 28 Şubat 1921'de yapabildi. Onaylanan 1920 yılı bütçesi 11,6 milyon lira açıkla kapandı. Bu açık da Osmanlı Bankası'ndan alınan avanslar ve Hazine'ye ait taşınmaz malların satışıyla kapatıldı.

1920 yılı Bütçe gelirlerinin % 30'u (tarım ürünlerinin onda biri olarak alınan) **aşar**, % 23'ü **gümrük**, % 11'i (hayvanlardan alınan) **ağnam**, % 9'u **tuz** vergi gelirlerinden oluşuyordu.

⁽¹⁹⁰⁾ Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s, 338.

⁽¹⁹¹⁾ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e.s,129.

⁽¹⁹²⁾ Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s, 339.

⁽¹⁹³⁾ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e.s.,146.

⁽¹⁹⁴⁾ Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s, 337-339.

XII . ‘LOZAN ANDLAŞMASI’ (24 Temmuz 1923) ve ‘TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN ‘OSMANLI DEVLETİ’NDEN GELEN DIŞ BORÇLARI KABULLENMESİ

1. Osmanlı İmparatorluğu’nun 6 Ağustos 1924’te yürürlüğe giren ‘Lozan Antlaşması’ ile Belirlenen Dış Borçları

6 Ağustos 1924’te yürürlüğe giren **Lozan Antlaşması** ile Osmanlı İmparatorluğu’nun toplam **dış borç miktarı 129.604.910** lira olarak belirlendi. Ancak, bu miktara ödenmemiş taksitler ve avanslar dahil edilince, toplam borç (129.604.910 TL anapara+ 30.437.441 TL taksitler+1.561.482 TL avanslar dahil) **161.603.833 lira** oluyordu.

Cumhuriyet Hükümetleri bu borçtan kendisine düşen miktarı ödemeyi kabul etmişlerse de, zamanı, para cinsi ve taksitleri üzerinde alacaklılarla uzun görüşmeler olmuştur. Kesin çözüme 1931’de Paris’te varılmıştır. Düyun-u Umumiye İdaresinin kuruluşundan sonra Osmanlı Devleti’nin borçlanması, bu İdarenin alacaklı ülkelerce güvence olarak algılanması dolayısıyla, belki de daha kolay hale gelmiştir.

2. Osmanlı Devleti Dış Borçlarının İmparatorluk Topraklarından Pay Alan Devletler Arasında Paylaştırılma Kararı

Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş yıllarında iç ve dış krizler devam ederken, ödemeler **1914 yılına kadar** yine de düzenle yürütülmüştür. Yukarıda değinildiği üzere, **Düyun-u Umumiye İdaresi** I. Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarında kendisine bırakılan yerlerdeki gelirleri toplamaya devam etmiş, bunları tahvil sahibi sermayedarlara aktarabilmiş, ancak, Osmanlı Devleti 29 Ekim 1914 tarihinde Almanya’nın yanında Birinci Dünya Savaşına katılınca, İngiliz, Fransız, İtalyan, Rus ve diğer bazı alacaklıların kupon bedellerinin ve taksitlerinin ödenmesi durdurulmuştur. Almanya ise, Osmanlı Devleti’nin savaş giderlerini karşılamak yerine, onu dört yıllık savaş boyunca ve avans vererek **180,5 milyon lira** dolayında kendisine borçlandırmış, Avusturya’dan da 2,2 milyon lira dolayında avans alınmıştır. Bununla birlikte, bu borçlar gerek 10 Ağustos 1920 Sèvres Andlaşması ile, gerek 24 Temmuz 1923 Lozan Andlaşması ile sorumlu tutulmamıştır.

Diğer taraftan, Osmanlı Hükümeti 1920'de ödeme yasağını kaldırmış, gelir tahsilatlarının değeri düşmüş para birimi üzerinden toplanmış olmasına rağmen, birikmiş taksitlerin ödenmesine bir dereceye kadar çalışmıştır.

Bununla birlikte, milli mücadele devresinde, yeni kurulan Türk Devleti, egemen olduğu alanlarda, Düyun-u Umumiye İdaresi'ndekiler dahil, bütün gelir kaynaklarına el koyunca, fiilen (**de facto**) olmasa da, hükmen (**de jure**) yönetimde gözükten Osmanlı Hükümeti ödemeleri doğal olarak yeniden durdurmuştur. Ankara Hükümeti, başarılarının artık kesinlik kazandığı bir tarihte, 16.10.1923 tarihinde, Düyun-u Umumiye Meclisine gönderdiği tebligatta, tüm gelir, gider, borçlanma ve sözleşme konularında bundan böyle TBMM Hükümetinin yetkili olduğunu bildirerek, aksine yapılan işlemlerin, sözleşmelerin, her tür borçlanma ve ödemelerin ve verilen kararların geçersiz ve yok hükmünde sayılacağını ve böylece hukuken de (de jure) ülkeyi temsil eden Hükümetin kendisinin olduğunu duyurmuş, Milli Mücadele'nin kazanılması ile de Avrupalı sermayedarlar ellerinde hiçbir teminatı bulunmayan kuponlarla başbaşa kalmışlardır.

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin dış borçları **24 Temmuz 1923 tarihli 'Lozan Barış Antlaşması'**(¹⁹⁵) ile yeni bir statüye bağlanmıştır. Şöyle ki, Kurtuluş Savaşı'nı borç almadan zafere ulaştıran T.B.M.M. Hükümeti, **Mudanya Mütarekesi**'nden 40 gün sonra, **21 Kasım 1922 tarihinde**, Dışişleri Bakanı İsmet İnönü'nün başkanlığında, **Lozan barış masasına oturduğu** zaman, karşısına İmparatorluğa ait borçlar çıkarıldı. Konferansta borçlar konusunda uzun tartışmalar oldu. Türkiye, Osmanlı Devleti Genel Borçlarının (Düyun-u Umumiye'nin) **Trablus-Garp Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşı** sonunda İmparatorluk topraklarından pay alan Balkan devletleri ile Lozan Anlaşması'nın sonucu olarak Asya'da meydana gelen yeni devletler arasında aldıkları arazinin 1911 ve 1912 yılları **ortalama gelir oranlarına göre bölüşülmesini kabul etmiş** ve böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun borçları onun mirasına oturan bütün devletlere (bunların sayısı 15'dir) adil sayılabilecek bir biçimde paylaştırılmıştır(¹⁹⁶).

(¹⁹⁵) I. Dünya Savaşı sonrasında Ankara Hükümeti ile işgal kuvvetleri (İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Sloven-Hırvat Devleti) arasında İsviçre'nin Lausanne kentinde 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan bu Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin batı ülkeleri ile eşit haklara sahip modern bir ülke olarak kabulü sağlanmıştır.

(¹⁹⁶) **Kirkor Kömürçan**, a.g.e.s,120-122.

Bu meyanda, 1882 yılından beri İngiliz işgali altında bulunan Mısır Hidivliği üzerindeki tüm haklarından vazgeçmiş olan Osmanlı Devleti'nin, karşılığı Mısır Gelirleri olarak öngörölmüş bulunan 1855, 1891 ve 1894 istikrazlarından da kurtulmuş olduğunu vurgulamamız yerinde olur⁽¹⁹⁷⁾.

3. Osmanlı Devletinden Devren Gelen Borçların İlgili Devletler Arasında Paylaştırılma Esasları

Eski Osmanlı borçları, ilgili devletler arasında **24 Temmuz 1923 Lozan Andlaşması** uyarınca mutabık kalınan şu esaslar dairesinde paylaştırılacak ve ödenecektir (**Tablo 7**) :

- 1) Paylaştırılacak miktar **anapara ve birikmiş faizlerin toplamı** olarak dikkate alınacaktır. Anapara miktarı **129.604.910 TL**.dır.
- 2) Paylaştırma, Trablus-Garp Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşı sonunda İmparatorluk topraklarından pay alan Balkan devletleri ile Lozan Anlaşması'nın sonucu olarak Asya'da meydana gelen yeni devletler arasında yapılacaktır.
- 3) Dağıtım, ilgili devletlerin yeni kuruluşları dolayısıyla İmparatorluk topraklarından aldıkları arazilerin sağladığı **ortalama gelir oranlarına göre** yapılacaktır.
- 4) Aşağıdaki **Tablo 7**'de de göröleceğı üzere :
 - İmparatorluğun **17 Ekim 1912'den** önce yapılan borçları, Balkan Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak kazanan devletler arasında (bu bağlamda, **Türkiye'ye % 62,25** hisse düşmüştür), bölüştürölecektir.
 - **17 Ekim 1912'den 1 Kasım 1914'e kadar** yapılan borçlanmalar ise Lozan Antlaşması ile Asya'da doğan devletler arasında (bu bağlamda, **Türkiye'ye % 76,54** hisse düşmüştür), bölüştürölecektir.
 - Bu iki bölüştürme oranı birlikte ele alındığında Türkiye'ye düşen hisse oranı **% 65,32** olmaktadır.

⁽¹⁹⁷⁾ **Mehmet Fatih Ekinci**, a.g.e.s, 346.

- 5) Borçları yüklenen devletler, Türkiye ile birlikte, kendi hisselerine düşen birikmiş borçları, faizsiz olarak, anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten başlamak üzere 20 yılda ödemeyi üzerlerine alacaklardır.
- 6) Türkiye'nin daha önce ödediği borçlar, birikmiş müretteplerine (anapara ve faizlerine) mahsup edilecektir.
- 7) Bu andlaşmaya Kıbrıs Adası alınmamıştır. Nedeni de, bu Adadan elde edilen yıllık kira geliri fazlasının daha önce 1855 borçlanmasına ayrılmış olmasıdır.
- 8) Bu andlaşmada borcun altın lira, Sterlin veya Fransız Frangı olarak hangi para birimi ile ödeneceği belirlenmemiştir.

4. Paylaştırılma Sonucu Türkiye'ye Düşen Borç Miktarı ve Yıllık Taksit Ödemeleri

Önce **Osmanlı Borç Meclisi** (Düyun-u Umumiye Meclisi) her Hükümetin ödeyeceği yıllık **borç ana para ve faiz miktarını** (borcun mürettebatını) bir cetvel halinde düzenlemiş, bir ay sonra da, Paris'te ilgili Devletlerin, Düyunu Umumiye İdaresinin ve tahvil hamillerinin temsilcilerinden oluşan bir Komisyonca **borç anaparasının** yukarıda belirtilen esaslar dairesinde ilgili devletlere dağıtılması sağlanmıştır.

Lozan Antlaşması ile ayrılan ve bağımsız hale gelen diğer 14 ülke ile paylaştırılması sonucunda, **129.604.910** lira Osmanlı borcundan Türkiye Cumhuriyeti'ne düşen pay **84.597.495 lira (Tablo: 11)** oldu. Ancak, bu miktara ödenmemiş taksitler ve avanslar dahil edilince, toplam Osmanlı borcu (129.604.910 TL anapara+ 30.437.441 TL taksitler+1.561.482 TL avanslar dahil) **161.603.833 liraya** çıkınca, bu yeni toplam içinde **Türkiye'nin payı** ($161.603.833 \times \% 65,32 =$) **105.559.623** lira olarak hesap edildi(**Tablo 8**). Faiz oranları da % 4-8 olarak uygulanacaktı⁽¹⁹⁸⁾.

Dökümü aşağıdaki **Tablo 12'**de gösterilen dış borçların nihai miktarı, daha sonra **13.6.1928 tarihinde Paris'de imzalanan ve 1 Aralık 1928 tarihi**

(¹⁹⁸) **Faruk Yılmaz**, 'Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar, Ankara, Berikan, 2003, s.310.

ve 1367 sayılı Kanunla onaylanmış olan Sözleşme ile 107.528.463 lira olarak kabullenildi.

TABLO: 11
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN AYRILAN İLGİLİ DEVLETLERİN
DÜYUN-U UMUMİYE'YE
ANAPARA İŞTİRAK PAYLARI

Devletler	17 Ekim 1912'den Önceki Borçlar İçin Pay Oranı (%)	17 Ekim 1912- 1Kasım 1914 Borçları İçin Pay Oranı (%)	Nihai Paylaşma Oranı (%)	Her Bir Devlete Düşen Toplam Borç Tutarı (Anapara) (TL)	Yıllık Taksit (TL)
1.Türkiye	62,25	76,54	65,32	84.597.495	5.809.312
2.Yunanistan	10,57	0,55	8,5	11.054.534	625.000
3.Suriye-Lübnan	8,17	10,05	8,5	11.108.858	763.000
4.İrak (Musul+Mezop.)	5,09	6,25	5,2	6.772.142	474.000
5.Yugoslavya	5,25	---	4,1	5.435.597	303.000
6.Filistin	2,46	23,03	2,5	3.284.429	230.000
7.Bulgaristan	1,62	0,16	1,4	1.776.354	98.000
8.Arnavutluk	1,57	---	1,3	1.633.233	90.000
9.Hicaz	1,13	1,39	1,2	1.499.518	105.000
10.Yemen	0,89	1,09	0,9	1.182.104	83.000
11.Maverai Ürdün	0,55	0,68	0,5	733.310	61.000
12.İtalya	0,23	---	0,15	243.200	13.000
13.Necit	0,10	0,12	0,01	129.150	9.000
14.Maan Kazası	0,10	0,12	0,01	128.728	9.000
15.Asir	0,02	0,02	0,02	26.138	2.000
Toplam	100,0	100,0	100,0	129. 604.910	8.663.312

Kaynak: Naci Tepir, a.g.e.s, 119; Prof. Kırkor Kömürçan, a.g.e.s,123; Düstur III.Tertip, cilt 10, ss. 79-175.(Çizelge: VII/2); İ.Hakkı Yeniay, a.g.e.s. 132.

5. 19 Haziran 1925 tarihli Milletlerarası Hakem Kararı İle Belirlenen Miktar

Yapılan tespitlerin arkasından, Düyun-u Umumiye İdaresi 6 Kasım 1924 tarihinde ilgili devletlere ödemeleri gereken yıllık taksitleri bildirmiş, fakat, İngiltere, Yunanistan, Fransa ve Türkiye buna Cemiyeti Akvam (Milletler Cemiyeti) nezdinde itirazda bulunmuşlardır; bunun üzerine Milletler Cemiyeti tarafındam milletlerarası hakem olarak görevlendirilen İsviçre-Cenevre Hukuk Fakültesi Profesörlerinden M. Eugene Borél'in '**19 Haziran 1925 tarihli Milletlerarası Hakem Kararı**' ile durum yeniden nihai biçimini almış ve gerek anapara miktarı, gerek yıllık taksit miktarı yukarıdaki **Tablo : 11'de** gösterilen oranlar dairesinde ilgili devletlere bölüştürülmüştür.

Bu Karara göre, borçların hangi para birimi ile ödeneceği ilgili devletler arasında yapılacak müzakerelerle tespit edilecektir.

Ancak, **bu Tablo'da** yer alan **129.604.910 TL** anaparaya, yukarıda belirtildiği üzere, geçmişte birikmiş olan Lozan Andlaşmasının 55. maddesinde yazılı 30.437.441 TL taksitler ile bankalardan alınmış olan 1.561.482 TL. avanslar dahil edildiğinde, toplam miktar **161.603.833** altın liraya çıkıyor, paylaşırma sonucunda da **Türkiye'ye** ($161.603.833 \times \% 65,32 =$) **105.559.623** altın lira borç düşüyordu ⁽¹⁹⁹⁾.

6. 13.6.1928 Tarihli 'Paris Sözleşmesi' ve Borçların Ödeme Planı

Türk Hükümetinin içinde bulunduğu iktisadi ve mali durumu ileri sürerek yaptığı indirim istekleri de dikkate alınarak, Lozan Andlaşması gereğince, mevcut bazı anlaşmazlıkların giderilmesi için Türkiye ile Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, İtalya ve İsviçre'deki kupon hamilleri sendikalarının vekilleri arasında Paris'te 13.6.1928 tarihinde bir Sözleşme imzalanmıştır. **1 Aralık 1928 tarihli ve 1367 sayılı Kanunla** onaylanmış olan '**Paris Sözleşme'si** ile, dökümü **Tablo 12'de** de görüleceği üzere, **dış borçların nihai miktarı, 107.528.463 lira olarak belirlenmiştir**⁽²⁰⁰⁾.

- Paris Sözleşmesi'ne göre, Osmanlıdan devren gelen **borçlar için karşılık gösterilen gelirlerin idaresi** tamamen Türkiye Cumhuriyet'ne bırakılmış ve bunların kontrolünün de '**Düyun-u**

⁽¹⁹⁹⁾ Faruk Yılmaz, 'Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar, Ankara, Berikan, 2003, s.310.

⁽²⁰⁰⁾ İ.Hakkı Yeniay, a.g.e.s. 143.

Umumiye İdaresi'nin yerine geçecek olan '**Osmanlı Devleti'nin Taksime Uğrayan Düyun-u Umumiyesi'nin Meclisi**' (kısaca, '**Borçlar Meclisi**') tarafından atanacak bir müfettiş tarafından yapılması öngörülmüştür.

- Bu Sözleşme ile eski '**Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Meclisi İdaresi**' kaldırılmış, onun yerine merkezleri, Türkiye dışında, Pariste olmak üzere iki kuruluş oluşturulmuştur :

- **Bunlardan birisi**, birer İngiliz, Fransız, İtalyan, Türk ve Osmanlı Bankası temsilcisinden oluşan '**Birleştirilmiş Borçlar Meclisi**' (Düyun-u Muvahhede Meclisi) ('**Borçlar Meclisi**'),

- **Diğeri ise**, 3 Fransız, 2 Alman ve 1 Belçika temsilcisinden oluşan, 'İkramiyeli Türk tahvilleri hariç, Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Taksime Uğrayan Düyun-u Umumiyesi Borçlanmalarının **Kupon Sahipleri Meclisi (Hamiller Meclisi)**' dir.

Türkiye Hükümeti'nin kendi atadığı komiserler de bu Meclislerde bulunacaklar ve istişari oy sahibi olacaklardır. Anlaşmazlıklar da söz konusu 1928 Sözleşmesinde kabul edilen esaslara göre çözümlenecektir.

Hukuken 24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşması'yla kaldırılmış olan Muharrem Kararnamesi ve onun ürünü olan **Düyun-u Umumiye İdaresi**, böylece, başından beri Türkiye maliyesinin bağımsızlığına gölge düşüren konumunu tamamen kaybederek, fiilen de **son bulmuş oldu**⁽²⁰¹⁾.

⁽²⁰¹⁾

- **Kirkor Kömürçan**, a.g.e.s,124-125;
- **Naci Tepir**, a.g.e.s, 120.

TABLO : 12
OSMANLI DEVLETİ'NDEN
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE DEVREN GELEN BORÇLAR (Altın Türk Lirası)

		Miktarı	Yıllık Anapara+Faiz
I . UZUN VADELİ Borçlanmalardan Kalan Miktar		82. 456. 337	4.220.752
1. İçinde Sterlin, Frank, Mark, Florin ve Kron olarak ödenecek bölüm de bulunan Borçlanmalar (Toplam 15 adet : Düyun-u Muvahhade Borçlanması, 1890 Osmaniye, Tömbeki, 1896, 1902 Gümrük , Bağdat 1. Tertip, 1904, 1901-1905, Askeri Tçhizat, Bağdat 2. Tertip, Bağdat 3. Tertip, 1908, 1909, 1911 Gümrük, 1914 Borçlanmaları)	71.602.939		3.822.956
2. İçinde TL., Frank ve Mark Olarak Ödenecek Bölümler Bulunan 5 Borçlanma (Esasta Demiryolu Yapımı için 5 adet 1894, 1903, 1910, 1911, 1913 Borçlanmaları)	4.550.642		229.763
3. Sadece Frank olarak Ödenecek 1870 Tarihli 'İkramiyeli Demiryolu Tahvilleri'	6.302.756		168.033
II . ORTA VADELİ, KONSOLİDE EDİLEN 1911, 1912 ve 1913 Yılları Hazine Tahvilleri (3.126.542 lira) ve Faizleri (395.389lira) Karşılığı 12.8.1929 tarihinde İhraç Edilen 15 sene orta vadeli Tahviller		3. 521. 936	280.601
III.ÖDENMESİ ERTELENMİŞ (Mütedahiller Karşılığı) Tahvillerden Türkiye'ye Düşen Hisse (17.10.1928 tarihinden 6.8.1924 tarihine kadar ihraç edilmiş uzun vadeli çeşitli tahvillerin ödenmemiş kupon ve itfa bedelleri karşılığı ihraç edilen 15 sene vadeli tahviller tutarı)		21. 550.190	718.339
1. İçinde TL., Sterlin ve Fransız Frangı Olarak Ödenecek Bölümler Bulunan Miktar	10.550.490		351.683
2. Artırımlı F. Frangı Olarak Ödenecek Miktar	2.005.872		66.862
3. Artırımsız F.Frangı Olarak Ödenecek Miktar	8.993.828		299.794
NİHAİ GENEL TOPLAM		107. 528. 463 (*)	5.219.692
1 Altın Lira = 0,90342006 İngiliz Sterlini			
(*) 13.6.1928 tarihinde Paris'de imzalanan ve 1 Aralık 1928 tarihli,1367 sayılı Kanunla onaylanmış olan Sözleşme ile belirlenen nihai miktar.			

▪ 1928 Paris Sözleşmesi ile kalan borçlar yeniden gözden geçirilmiş, yeni bir ödeme planına bağlanmıştır⁽²⁰²⁾. Buna göre, ödemeler, 1 Haziran 1929 tarihinden başlayacak, ve :

- ◆ 7 yıl, (1.6.1929 – 31.5.1936 döneminde) yılda 2.000.000 altın lira,
- ◆ 6 yıl, (1.6.1936 – 31.5.1942 döneminde) yılda 2.380.000 altın lira,
- ◆ 5 yıl (1.6.1942 – 31.5.1947 döneminde) yılda 2.780.000 altın lira,
- ◆ 5 yıl (1.6.1947 – 31.5.1952 döneminde) yılda 3.180.000 altın lira,
- 3 ◆ yıl (1.6.1952 – 31.5.1955 döneminde) yılda 3.400.000 altın lira,

olmak üzere, bitinceye kadar ödenerek, toplam **‘107.528.463 altın lira borç’**, tasfiye edilecektir⁽²⁰³⁾.

7 . 14.12.1932 tarihli ‘İlke Uzlaşması’ ve 28.5.1933 tarih ve 2234 sayılı Kanun; ‘% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU TAHVİLLERİ’

13.6.1928 tarihinde Paris’de İmzalanan ve ayrıntıları yukarıda anlatılan Sözleşme hükümlerinin gereği zamanında yerine getirilememiş ve bazı ihtilaflar doğmuştur. Öncelikle, T.C Hükümeti, başından beri gelirlerin tahsiline nezaret etme konusunda **‘Borçlar Meclisi’**nin ajan görevlendirmesini sıcak karşılamamış, ayrıca, kendi belirleyeceği Hükümet komiserini de görevlendirmede için, her iki denetim memuru da atanmamıştır. Bunun yanında, sözleşmeden doğan seçimlik hakkına ve yetkiye dayanarak ilk iki yılın itfa bedellerini (anapara ve faiz taksitlerini) ödememiştir. 1929-1930 yılı için 1.435.000 Sterlin ödemede bulunulmuş, sonraki yıllarda ise kısmi ödemeler yapılmıştır⁽²⁰⁴⁾.

Hükümet, **1929 Dünya büyük ekonomik buhranının** da sonucu olarak, 1930 yılında ülke içinde yaşanan iktisadi ve mali zorluklar ve döviz sıkıntısı dolayısıyla taksitlerin ancak üçte birinin ödenmesinin kabul edilmesini, borçların inkârının hiçbir zaman düşünülmediğini, 1928 sözleşmesinde uygun düzeltmeler yapılmasına rıza gösterilmesini ve bu maksatla temsilciler seçmesini yukarıda açıkladığımız **‘Borçlar Meclisi’**nden talep etmiştir.

⁽²⁰²⁾ Naci Tepir, a.g.e.s, 121.

⁽²⁰³⁾ Erdinç Tokgöz, Hacettepe Üniversitesi, İİBF. ‘Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914-2001’, s.22-25;
<http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karatepe/faspa/disborclarimiz.pdf>.Düstur III.Tertip, cilt 10, ss. 79-175.(Çizelge: VII/2).

⁽²⁰⁴⁾ Kırkor Kömürçan, a.g.e.s, 152.

Bu istek uygun karşılanmış, İngiliz, Fransız (3 üye), Alman, İtalyan, Osmanlı Bankası ve Türk mümessillerden oluşan ve bütün kupon sahiplerini kapsayan 8 üyeli bir **Müzakere Meclisi** oluşturulmuş, zaman zaman bir araya gelen bu Mecliste, değişik tarihlerde yapılan çok sayıda toplantılarda, vade uzatılması, itfa süresi, ödemelerde kullanılacak para cinsi, ara tahsilatların mahsubu, faiz ve anapara miktarının yeniden ayarlanması gibi hususlarda yapılan uzun ve tartışmalı müzakereler, Mart 1930 ile Nisan 1933 arasında sürüp gitmiştir. Borçlarına sadık kalma kararlılığını devamlı vurgulayan T.C. Hükümeti'nin olumlu tavrı ve **'Borçlar Meclisi'**ni 14 Kasım 1931 tarihinde görüşmeye daveti üzerine, 26 Ocak 1932 tarihinde Paris'te başlayan müzakereler⁽²⁰⁵⁾ sonucu tam bir bir uzlaşya ancak 1932 sonlarında 14.12.1932 tarihinde ulaşılmıştır; bu arada, yıllık taksit ödemelerinde de doğal olarak gecikmeler ve aksamalar olmuştur.

14.12.1932 tarihinde Paris'te hasıl olan mutabakat bir **'İlke Uzlaşması'** ile imza altına alınmıştır. Türkiye, **'İlke Uzlaşması'** çerçevesinde:

- Önce bütün Osmanlı borçlanmalarının tedavülde kalan toplam tahvil tutarından kendi payına ayrılan kısım için **7.979.500** (895.436.000 F.Frangı) altın liralık,
- Fenerler avansından dolayı da **200.000** (22.443.000 F.Frangı) altın liralık olmak üzere toplam **8.179.500** altın liralık bir anapara kabul etmiştir.
- Başlangıçta uzlaşlamayan İkramiyeli Rumeli demiryolları tahvilleri için ise daha sonra **398.843** (44.757.000 F.Frangı) altın lira ana parada mutabık kalınılmıştır.

Böylece, Türkiye'nin borç toplamı (**7.979.500 + 200.000 + 398.843=**) **8.578.343 altın lira** (o zamanki 1 Osmanlı Altın Lirası = 9,30 TL. paritesine göre, **79.778.590 T.L. Türk Lirası**)⁽²⁰⁶⁾ olarak bağlanmıştır.

Varılan bu nihai durum **22.4.1933** tarihinde Paris'de temsilcimize verilmiş, TBMM de bu hususu **28.5.1933 tarih ve 2234 sayılı Kanunla** onaylayarak, kesinleştirmiştir.

⁽²⁰⁵⁾ İ.Hakkı Yeniay, a.g.e.s. 160-166.

⁽²⁰⁶⁾ Vedat Eldem, 'Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi', Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, VII. Dizi, Ankara, 1994.s. 228.

Bu tutar (1 altın lira=112,217 F.Frangı hesabı ile) **8.578.343 x 112,217 = 962.636.000 Fransız Frangına** tekabül etmektedir.

Yine, söz konusu Kanun uyarınca da, **962.636.000** Fransız Franklık, ‘% **7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU TAHVİLLERİ**’ ihraç edilmiştir. Tahviller her yılın 25 Mayıs ve 25 Kasım aylarında, Fransız Frangı olarak ya da eşiti değerinde diğer paralarla ödenecektir.

Aynı şekilde, ‘**İlke Uzlaşması**’ uyarınca, ileriye aktarma ve erteleme olmaksızın, yani kesin olarak, alt ayrıntıları **Tablo 13**’de gösterilen, **yıllık 700.000 altın lira (78.551.900 F.Frangı) maktu taksit ödenmesi** ve **% 7,5 faiz** uygulanması hususunda mutabık kalınılmıştır.

‘**İlke Uzlaşması**’ ile borçların faiz haddi % 5’den % 7,5’a yükseltilmiş, ödeme süresi 80 yıldan 50 yıla indirilmiş olmakla beraber, **toplam borç tutarı da ‘107.528.463 altın lira’**dan, neticede **8.578.343 altın liraya** düşürülmüştür⁽²⁰⁷⁾.

1933 Sözleşmesi ile :

- Osmanlı borçlarından Türkiye’ye düşen pay müstakil ayrı bir borç haline getirilmiş,
- Bu borç için yeni ve ayrı borç tahvilleri ihracı kararlaştırılmış,
- Böylece bir borç değiştirme ve birleştirme (tebdil ve tevhid) işlemi gerçekleştirilmiş,
- Borç miktarı da, yukarıda değinilen yeni bir hesap formülü ve yaklaşımı dahilinde, **8.578.343 altın lira olarak**, tespit olunmuştur⁽²⁰⁸⁾.

Bu suretle, anapara tutarında sağlanan yüksek indirim, diğer koşulları elverişsiz görülse bile, gerçekten, **çok büyük bir diplomatik, politik ve ekonomik başarı** olarak değerlendirilmelidir.

⁽²⁰⁷⁾

▪ **İ.Hakkı Yeniay**, a.g.e.s. 167;

▪ **Güneri Akalın**, ‘Atatürk Dönemi Maliye Politikaları’, T.C.Maliye Bakanlığı, 29 Ekim, 2008.s.133.

⁽²⁰⁸⁾ **İ.Hakkı Yeniay**, a.g.e.s. 170-172.

8. Borçların 13.6.1928 tarihli Paris Sözleşmesi Sonrası Gelişimi;

22.4.1933 tarihli ‘Paris Sözleşmesi’

Kısaca tekrar vurgulamamız gerekirse, yukarıdan beri anlatıldığı üzere, Lozan Andlaşması hükümleri çerçevesinde, tedavülde bulunan tahvil miktarı da dikkate alınarak, 13.6.1928 tarihli ‘Paris Sözleşmesi’ ile 107.528.461 lira olarak belirlenen Türkiye’nin payına düşen borçlar, **22.4.1933** tarihinde akdedilen ve **28.5.1933 tarih ve 2234 sayılı Kanunla** onaylanan ‘**Paris Sözleşmesi**’ ile, yapılan ödemeler ve düzeltmeler indirildikten sonra, 106.512.957 lira olarak belirlenmiş, bu tutar, tarafların mutabakatı ile ve yeni bir formülle, ‘**% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU**’ olarak, **79.778.590 lira** tekabülü, **8.578.343 Osmanlı altın lirasına** indirilmiştir.

9. 29.4.1936 Tarihli Fransız-Türk Ödeme Anlaşması, 5 Yıllık Yeni Ödeme Planı Ve Ek Borçlanmalar

Osmanlı borçlarından Türkiye Cumhuriyeti’ne düşen pay konusunda tartışmalar ve müzakereler sürdüğü için 1924-1928 yıllarında bir ödeme yapılamamış, 1928 yılında varılan mutabakat üzerine ödemelere ancak 1929 yılında başlanmıştır.

Türkiye Hükümeti, 28.5.1933 tarih ve 2234 sayılı Kanunla onaylanarak, 12.9.1933 tarihinde yürürlüğe girmiş olan **22.4.1933** tarihli ‘**Paris Sözleşmesi**’ uyarınca kesinleşen **962.636.000 F.Franklık** (79.778.590 liralık) ‘**% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU**’nun 1933, 1934 ve 1935 yılı ödemelerini düzenli olarak yapmış, ancak, 1936 yılında Bütçesinde yeterli ödenek bulunduğu halde dış borç servisinin transferi için döviz sıkıntısı duyacağını, yeni bir döviz tedarik ve ödeme planı ihtiyacında olduğunu önceden görüp, 26.11.1935 tarihinde Dışişleri Bakanlığı vasıtası ile kupon sahiplerinin çoğunluğunun mensup olduğu Fransa Hükümetine bir mektupla konuyu intikal ettirmiştir. Nitekim, 1936 yılının ilk yarısında ödemelerde yine de bir gecikme olmadığı halde, 1936 yılının ikinci yarısında tahmin edilen döviz transferi tıkanıklığı kendisini göstermiştir. Türkiye Hükümeti’nin önerisi Fransa Hükümetince de sıcak karşılanmış ve olumlu değerlendirilmiş, bunun üzerine

‘**Borçlar Meclisi**’ ile yapılan uzun ve çetin müzakerelerden sonra, Fransa ile Pariste, 5 yıllık yeni bir ödeme Planı üzerinde mutabık kalınılmıştır ⁽²⁰⁹⁾.

1.1.1936 tarihinden sonraki taksitlere uygulanacak olan **Fransız-Türk Ödeme Anlaşması**’nın esası Türkiye’ye döviz bulmak ve Türk ihraç ürünlerinin Fransa’ya ihracını kolaylaştırmaktır⁽²¹⁰⁾.

Buna göre ve **29.4.1936 tarihli Anlaşma** ve onu izleyen 1938 tarihli Ek Anlaşma ile bunlarla ilgili 4.5.1936 ve 11.5.1936 tarihli Borçlar Meclisi Tebliğleri hükümleri gereğince⁽²¹¹⁾ :

- ‘**% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU**’ mürettebatının (yıllık anapara ve faizlerinin), yani kupon bedellerinin,
- % 50’si (gerektiğinde Irak petrollerinden Türkiye Hükümetine gelecek olan hissenin Fransa’da kullanılması da doğal olarak yabancı para sayılarak) döviz olarak ödenecektir.
- Diğer % 50’si için ise, Türkiye Hükümeti, takas harici olarak, Fransa’da satılmak şartı ile, alacaklıların hesabına, Türkiye’den mal almaları için serbest Türk Lirası tahsis edecektir. Böylece, kupon bedellerinin yarısı da döviz tedarikine gerek kalmaksızın mal mukabili ödenmiş olacaktır. (Mal bedeli ile ödeme imkanı, 1938 Ek Anlaşması ile % 100’e yükseltilmiştir.)
- Türk ve Fransız Hükümetleri de bu işlemin gerçekleşmesi için gereğine izin ve destek verecektir.

Bu formül Hükümet üzerindeki döviz baskısını azaltarak, başarılı bir uygulamaya imkan vermiştir. Nitekim, Hükümetin bu çerçevede yürüttüğü ödemelerde 1936 yılından başlayarak **yıllık maktu taksit miktarındaki** azalışlar **Tablo 14**’de görülmektedir ⁽²¹²⁾.

⁽²⁰⁹⁾ **İ.Hakkı Yeniay**, a.g.e.s.192-193-194.

⁽²¹⁰⁾ **Kirkor Kömürçan**, a.g.e.s, 152.

⁽²¹¹⁾ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bakınız : **İ.Hakkı Yeniay**, a.g.e.s.192-226

⁽²¹²⁾ **İ.Hakkı Yeniay**, a.g.e.s.186-190 :

Bu arada, T.C.Hükümetinin, evvelce bazı şirketlere yap-işlet yöntemi ile işletme imtiyazını verdiği bazı demiryolu hatlarının işletme hakkını ve varlıklarını satın almak için, Cumhuriyet döneminde oluşan ve fakat ‘**Borçlar Meclisine**’ tevdi olunduğu için, o çerçevede değerlendirilmesi gereken :

-
- 18.6.1933 tarih ve 2309 sayılı Kanunla İzmir Rıhtım Şirketinin satın alınması için **7.827.480** Fransız Franklık,
 - 31.5.1934 tarih ve 2487 sayılı Kanunla İzmir-Kasaba ve bağlantıları demiryolu şirketinin satın alınması için **162.468.000** Fransız Franklık,
 - 29.12.1934 tarih ve 2664 sayılı Kanunla İstanbul Rıhtım şirketinin satın alınması için **1.400.000** Fransız Franklık,
 - 1.6.1935 tarih ve 2745 sayılı Kanunla Aydın demiryolları şirketinin satın alınması için **1.825.840** Sterlinlik,
 - 1.7.1938 tarih ve 3480 sayılı Kanunla İstanbul elektrik şirketinin satın alınması için **1.873.000** Sterlinlik,
- borçlanma tahvilleri çıkardığını,
- Ayrıca çok daha önce, 1.3.1925 tarihli ve 558 sayılı Kanuna dayanılarak fesh ettiği reji idaresinin devletleştirilmesi için **40.000.000** Fransız Franklık bedelin ödenmesi için 1924 bütçesine bu amaçla kullanılmak üzere 6.000.000 lira ödenek konulduğunu,
- belirtmemiz uygun olur. Ancak, ‘**% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORÇLARI**’ dışındaki bu borçlar Osmanlı Dönemine ait bulunmamaktadır.

TABLO : 13 OSMANLI DEVLETİ'NDEN GELEN BORÇLAR ÜZERİNDE 14.12.1932 TARİHLİ 'İLKE UZLAŞMASI' VE 28.5.1933 TARİH VE 2234 SAYILI KANUN			
I . Lozan Antlaşması Hükümleri Çerçevesinde, Tedavülde Bulunan Tahviller Dikkate Alınarak, 13.6.1928 Tarihli Paris Sözleşmesi İle Kurulan 1928 Paris Komisyonunca Türkiye'nin Payı	107.528.461 TL		
II . 1928-1933 Dönemi Ödemeleri	- 1.259.335 TL.		
III . Tedavülde Bulunan Tahviller Dikkate Alınarak,Lozan Antlaşması Hükümleri Çerçevesinde, 13.6.1928 Tarihli Sözleşme Yerine İkame Edilen 1933 Paris Sözleşmesi İle Türkiye'nin Borcu	106.269.126 TL.		
IV. Sözleşmenin T.B.M.M.Ce Görüşülmesi Sırasında 243.831 TL .'nin Eklenmesi sonucu 'İkramiyeli Türk Tahvilleri' Olarak Kabul Edilen Miktar	106.512.957 TL.		
V. Uzlaşılan Toplam Borç : (% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU) Tedavülde Bulunan Tahvillerin Nominal Ana Parası Olarak Tespit Olunan Yukarıdaki 106.269.126 TL. 'nin Yeni Bir Formülle Türkiye Lehine İndirilmesi Hedeflendiğinden, Yeni Borç Miktarı, Gereğince de , İki Tarafın Anlaşması İle, 8.578.343 Altın TL. (1 Altın Lira = 112,217 F.Frangı İtibarıyla 962.636.000 F.Frangı) Olarak Tespit Edilmiştir.	8.578.343 Osmanlı Altın Lirası (106.269.126 TL.'nin Yeni Bir Formülle Türkiye Lehine İndirilmesi Suretiyle)	962.636.000 F.Frangı	
	Osmanlı A.Li.	Fransız F.	Taksidi A.L.
VI . Uzlaşılan Toplam Borcun Dökümü	8.578.343	962.636.000	
1. Borçlanma Senetleri ve Mütedahiller Karşılığı	7.979.500	895.436.000	
2. İkramiyeli Türk Tahvilleri	398.843	44.757.000	
3. Fenerler Avansları	200.000	22.443.000	
VII . Uzlaşılan Yeni Borcun Yıllık Taksitleri			700.000
1. 'Borçlar Meclisi'nin yıllık ödeneği			29.450
2. BorçFaizi (7.979.500+200.000=8.179.500x%7,5)			613.464
3. İkramiyeli Rumeli demiryolları tahvilleri ödeneği			30.686
4. Borcun servis giderleri ve banka komisyonları			10.550
5. Borcun itfa payı			15.850
VIII. '% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU' Olarak Uzlaşılan Toplam Borcun TL olarak Tutarı : 1 Osmanlı Altın Lirası = 9,30 TL hesabı ile,8.578.343x 9,30) 79.778.590 Türk Lirası	79.778.590 T.L.		
Kaynak : Prof. Kirkor Kömürçan 'nın eserinin 143-148 nci sayfalarındaki açıklamalardan yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.			
NOT 1 : 1 Osmanlı Altın Lirası 0,91666 ayarında 7,21657 gram altına tekabül etmektedir. NOT 2 : Borçların hesabında 1 altın lira = 112,217 Fransız Frangı kabul edilmiş ve böylece borç toplamının Fransız Frangı eştii 8.578.343 x 112,217 = 962.635.916 Fransız Frangı olarak alınmıştır. NOT 3 : Borçların Türk Lirası olarak toplamı, o zamanki pariteye göre, 1 Osmanlı Altın Lirası = 9,30 TL hesabı ile, (8.578.343 x 9,30) 79.778.590 Türk Lirası tutmaktadır.			

10. ‘% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU’ İle İlgili Erken Ödeme Kararı

T.C. Hükümetleri, 1933 Paris Sözleşmesi’nin öngördüğü hak ve yetkisine dayanarak, 25.4.1944 tarihinde aldığı **10 yıllık erken ödeme kararı** çerçevesinde, 1944-1954 yıllarında alacaklılara yaptığı çeşitli duyurularla ödemeler için **25.5.1954** tarihini son müracaat günü ilan ederek (ilgililerden tahvillerin satın alınması yolu dahil) Osmanlı Devleti’nden gelen borçların tamamını erken itfaya tabi tutmuş, hatta tahvilleri daha da erken satın almak üzere hamillerine erken ödeme fiyatından daha yüksek fiyatlar vermiş, ödemeler fiilen **25.5.1954**’den önce tamamlanmış, süreç de hukuken **25.5.1954** tarihinde sona ermiştir.

Diğer taraftan, Türk Hükümeti ile ‘**Borçlar Meclisi**’, ‘**% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORÇLARI**’nın tamamının ödenmiş olduğunu dikkate alarak, 4.8.1948’de Ankara’da **KESİN HESAP KESME** anlaşması imzalamış, 1983 yılında kapaması gereken hesabı hukuken de 25 Mayıs 1954 tarihinde sonuçlandırdığından, verdiği sözü zamanından 29 yıl önce yerine getirmiş, Türkiye’nin mali itibarını da sağlamlaştırmış, böylece, **tam 100 yıl** taşıdığı ağır yükü sırtından atmış bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu borçlarından sorumlu tutulan İtalya, Filistin, Suriye-Lübnan, Irak ve Ürdün borçlarını tamamen, Yugoslavya ve Bulgaristan kısmen ödemişler, buna karşılık, Yunanistan, Arnavutluk, Suudi Arabistan (Hicaz, Necit, Asir) ve Yemen hiçbir ödemede bulunmamışlardır ⁽²¹³⁾.

11. Düyun-u Umumiye Meclisi’nin Türkiye’ye İlişkin Görevlerinin Sona Ermesi ve Tarihe Karışması

Ülkemiz Düyun-u Umumiye İdaresi ile hizmet ilişkilerini **30.9.1940 tarih ve 2/14458 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı** ile kesmiş ve artık borçların ödenmesi servisini kendi üzerine, T.C. Maliye Bakanlığına, almıştır; ancak, buna yabancı ülkeler uluslararası hukuk açısından itiraz etmişlerdir. Haklı görülen bu itiraz üzerine, T.C.Hükümeti, 1948 yılı sonlarında gereğinin yapılması için karma bir kurul oluşturulmasını ve Türkiye’ye gönderilmesini teklif etmiştir. Türkiye’ye gelen kurulla 1949 yılı başında imzalanan ve Resmi

⁽²¹³⁾ Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s, 356.

Gazetede de yayınlanan bir protokolle Muharrem Kararnamesi ile teşkil edilmiş bulunan Düyun-u Umumiye Meclisi'nin **Türkiye ile ilgili görevlerine tamamen son verilmiş**, hem de **böylece tarihe karışması** sağlanmıştır ⁽²¹⁴⁾.

⁽²¹⁴⁾

- **Kirkor Kömürçan**, a.g.e.s,154-155;
- **Mehmet Fatih Ekinci**, a.g.e.s, 354-355.

Tablo : 14 28.5.1933 tarih ve 2234 sayılı Kanun uyarınca kesinleşen ‘% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU’ Ödemeleri (1933-1954)	
‘% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU’ Olarak Uzlaşılan Toplam Borç	79.778.590 T.L.
Mali Yıl	Ödemeler (TL)
1933-1934	5.223.734
1934-1935	5.456.936
1935-1936	6.529.141
1936-1937	5.574.371
1937-1938	4.953.450
1938-1939	4.036.541
1939-1940	4.105.173
1933-1940 TOPLAM ÖDEMELERİ	35.879.347
1940-1941 Hükümetle Borçlar Meclisi arasındaki ilişkiler 30.9.1940 tarih ve 2 14458 sayılı Bakanlar Kurulu kararı uyarınca 23.10.1940 tarihinde sona erdirilmiş ve ödemelerin tüm sorumluluğu Hükümetin uhdesine geçmiştir. Bu itibarla, 1940-1941 mali yılı verileri eksik kalmaktadır.	4.225.500 (Bu ödenek 1939-1940 bütçesinde yer alan 4.105.173 TL’nin ödenmesine ayrılmıştır. Dolayısıyla, bu yıla ait ödeme tutarı mürettebat karşılığı sayılmış olan artan 4.205.500 – 4.105.173 = 120.327 TL’dir.)
1941-1942	3.963.800
1942-1943	3.963.800
1943-1944	1.936.900
25.4.1944 tarihinde Alınan 10 Yıllık Erken Ödeme Kararı Çerçevesinde Yapılan Erken Ödeme (sözleşmesi gereğince)	15.386.342
1933-1944 TOPLAM ÖDEMELERİ	61.250.516
T.C. Hükümetleri 25.4.1944 tarihinde Alınan 10 Yıllık Erken Ödeme Kararı Çerçevesinde 1944-1954 Yıllarında alacaklılara yaptığı çeşitli duyurularla ödemeler için en son 25.5.1954 tarihini son müracaat günü ilan ederek ve ilgililerden tahvillerin satın alınmasını da açık tutarak borçların tamamını erken ödemeye tabi tutmuş, ödemeler 25.5.1954 ’den de önce tamamlanmış ve süreç fiilen ve hukuken 25.5.1954 tarihinde sona ermiştir.	
Türk Hükümeti ile ‘Borçlar Meclisi’ 1933 Borçlarının (ilgililerden tahvillerin satın alınması yolu dahil) tamamının ödenmiş olduğunu dikkate alarak, 4.8.1948’de Ankara’da KESİN HESAP KESME anlaşması imzalamış, alacaklılara yaptığı çeşitli duyurularla da ödemeler için en son 25.5.1954 tarihini son müracaat günü ilan ederek, 100 yıl süren bu ilişkiye son vermiştir.	
Bu Tablo’nun tarafımızca hazırlanmasında yararlanılan kaynaklar: 1. İ.Hakkı Yeniay , ‘Yeni Osmanlı Borçları Tarihi’, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No.1074, İstanbul, 1964, s.221-239. 2. Vedat Eldem , a.g.e.s.,228. Mehmet Fatih Elçinci , a.g.e.s, 354-355.	

XIII. OSMANLI DEVLETİ'NDEN DEVREN GELEN BORÇLARIN CUMHURİYET BÜTÇELERİNDE ÖDENME TAKVİMİ

1 . 1854-1914 Döneminde Ne Kadar Borca Girilmiştir?

1854-1914 dönemini kapsayan 60 yılda ne kadar borca girildiği konusunda, araştırmacılar ve tespitler itibarıyla bazı farklı rakamlar ifade edilmektedir (**Tablo: 15**). Ancak, bu farklılığın en önemli nedeni, bazı araştırmacıların **konversiyon** veya **konsolidasyon** amaçlı yeni borçlanmaların tamamını değil de, yeni istikraz miktarından önceki borçların mahsup edilen miktarını indirdikten sonra kalan kısmını dikkate almış olmalarıdır. Mükerrerliği, yani iki kez borç sayılmasını, önleme bakımından bizce de gerçekçi yaklaşım budur.

1854-1874 yıllarını kapsayan 20 yıllık dönemde, ağır koşullu 15 dış borçlanma karşılığında, 238,8 milyon lira borca girilmiş, 111,7 milyon lirayı bulan komisyon, faiz, vb. masraflar çıktıktan sonra, ele geçen miktar sadece 127,1 milyon lira olmuştur. Bu dönemde ele geçen safi miktar toplam borçlanılan miktarın % 53,2 düzeyinde kalmıştır.

Cumhuriyet'e kadar uzanan, 1854-1914 yıllarını kapsayan 60 yıllık dönemde 41 adet istikraz yapılmış ve hesaplamalarımıza göre **347.372.040** Osmanlı lirası borçlanılmıştır; bu miktardan ele geçen tutar, ortalama % 64,1 ihraç fiyatı itibarıyla, **222.744.219** lira olmuştur.

Tablo: 2 ve **Tablo: 16**'da da görüleceği üzere, **Muharrem Kararnamesi** ve **Düyun-u Umumiye İdaresi**'nin kuruluşu dolayısıyla, 1881 yılında, o tarihte (faiz ve komisyon giderleri dahil) **252.131.196** liraya ulaşmış bulunan dış borçlardan (faiz ve komisyon giderleri indirimleri ile zamanaşımı gibi nedenler dikkate alınarak) **110.625.277** lira indirim yapılmış, ancak, 1914 yılına kadar yine **107,1 milyon liralık çeşitli yeni dış borçlanmalara başvurulmuş**, en sonunda **28.5.1933 tarih ve 2234** sayılı Kanunla onaylanmış olan **Paris Sözleşme**'si uyarınca, Türkiye Cumhuriyeti'nin o tarih itibarıyla kalan borçları, **'% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU TAHVİLLERİ'** adı altında **962.635.916 F.Frank karşılığı**, (7.979.500 + 200.000 + 398.843= 8.578.343 Osmanlı altın lirası eşiti) **79.778.590** Türk Lirası olarak bağlanmıştır.

2. Cumhuriyet Hükümetlerine Devredilen Miktar Ne Kadardır?

Daha önceki açıklamalarımızda da belirtildiği üzere, **24 Temmuz 1923’de** imzalanan ve **6 Ağustos 1924’te** yürürlüğe giren **Lozan Antlaşması’na** gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun, faiz hariç, **129.604.910 lira anapara** borcu olduğu, buna **30,4 milyon kadar faiz** ve **1,6 avanslar** eklendiğinde, toplam **dış borç miktarının 161,6 milyon lira olduğu görülmüştür**. Ancak, borcun Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde olup da, Lozan Antlaşması ile ayrılan ve bağımsız hale gelen diğer 14 ülke arasında paylaşılarak ödenmesi kararlaştırıldı. Sonunda, Osmanlı borçlarından **Türkiye Cumhuriyeti’ne düşen** toplam pay, % 65,32 oran üzerinden, (85 milyon lirası ana para, 20,6 milyon lira faiz ve avans payı olmak üzere) **105.559.623 lira** olarak ortaya çıktı.

Dış borçların nihai miktarı, daha sonra **13.6.1928** tarihinde **Paris’te imzalanan** ve **1 Aralık 1928 tarihli** ve 1367 sayılı Kanunla onaylanmış olan **Paris Sözleşmesi** ile **107.528.463 lira** olarak belirlenmiştir.

Bu tarihten sonra yapılan ödemeler, muhtelif gerekçelerle uygulanan indirimler ve sağlanan mutabakatlar sonucu borç miktarında zaman içinde değişiklikler olmuş, netice de ‘**14 Aralık 1932 tarihli İlke Uzlaşması**’ çerçevesinde imzalanan ‘**Paris Sözleşmesi**’ ile 8.578.343 altın lira eşiti **79.778.590 TL.** tutarında borç belirlenmiştir.

TABLO : 15 1854-1914 DÖNEMİNİ KAPSAYAN 60 YILDA NE KADAR BORCA GİRİLMİŞTİR? Osmanlı Altın Lirası			
Borçlanılan Tutar	İtfa Oranı (Ortalama %)	Ele Geçen Safi Tutar	Tespiti Yapan
337.164.518	62,4	210.501.302	Mehmet F. Ekinçi ⁽¹⁾
347.372.040	64,1	222.754.219	Biltekin Özdemir ⁽¹⁾
347.547.550	64,1	222.929.729	İ.Hakkı Yeniay ⁽¹⁾
347.876.000	66,8	233. 249.000	Hüseyin Perviz Pur ⁽¹⁾
359.000.000	61,8	222. 000.000	Yahya S. Tezel ⁽¹⁾
378.772.026	65,3	247.596.834	Rıfat Önsoy ⁽¹⁾
402.000.000	60,4	243.000.000	Alptekin Müderrisoğlu ⁽¹⁾
409.000.000	59,4	243.000.000	İsmail Cem

3. Hangi Ülkelerden Borçlanılmıştır?

I.Dünya Savaşı (1914-1918) patlak verdiğinde Osmanlı Devleti'nin birikmiş toplam (iç+dış) borç miktarının, 153,7 milyon Osmanlı lirası dış borç, 44,3 milyon Osmanlı lirası iç borç olmak üzere, toplam **198 milyon Osmanlı Lirası** olduğu⁽²¹⁵⁾, 1914 yılında dış borçların % 49'unun Fransa'ya, % 20'sinin Almanya'ya, % 11'inin Belçika'ya, % 7'sinin İngiltere'ye, % 3'ünün de Hollanda'ya, % 1'inin İtalya'ya, % 1'inin de Avusturya-Macaristan'a ait bulunduğu görülmektedir ⁽²¹⁶⁾.

4. Borçlar Nerelere Harcanmıştır?

Hangi tespit esas alınırса alınsın, genel trendi dikkate değer ölçüde etkilemeyeceği için, Rıfat Önsoy'un aşağıda gösterilen bulguları ⁽²¹⁷⁾ (**Tablo: 17**) bazı acı gerçekleri gözler önüne sermektedir.

Borçlanılan miktarın ancak üçte ikisi (% 64,78) net hasıla olarak ele geçmiş, üçte biri (% 35,22) daha borçlanmanın başında düşük ihraç bedeli, yani, emisyon ve komisyon gideri, yüzünden peşinen kesilmiştir. Mali darboğazların arttığı hallerde ele geçen miktar, daha da aşağılara, % 35-40 oranına kadar düşmüştür.

⁽²¹⁵⁾ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e. s, 144.

⁽²¹⁶⁾ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e.s., 144.

⁽²¹⁷⁾ Rıfat Önsoy, a.g.e.s., 302-304.

Borçlanılan miktarın % 44,56'sı gibi çok büyük bir kısmı eski borçların geri ödemeleri için kullanılmıştır. Borcun borçla ödenmesinin hiçbir ekonomik getirisi olmayacağı açıktır.

Şu duruma göre, toplam borçlanılan tutarın ancak beşte biri (% 20,22) gerçek denilebilecek ihtiyaçlara ayrılabilmiştir. Başka bir anlatımla, Osmanlı Borçları kesinlikle verimli kullanılamamıştır.

Yüksek düzeyde borçlanılıp da, borçların bu tür ödemelere ayrılmış olması **amansız bir borç tuzağına düşüldüğünün** açık kanıtıdır. Bu tablo, boçlanmanın ne büyük bir tuzak olduğunu göstermesi yanında, ekonominin gücünü dış ülkelere nasıl taşıdığını da açıkça ortaya koymaktadır.

Üstelik bunlarla da kalınılmamış, bütün gayretlere rağmen, bir türlü **dış** (ve doğal olarak iç) **boçluluktan ve yüksek miktarda faiz ödeme** konumundan da elbette kurtulunamamıştır.

Tablo:16 OSMANLI BORÇLARININ GELİŞİMİ 1854-1914 Osmanlı Lirası			
A. 1884-1914 Döneminde Yapılan Toplam 41 Adet Dış Borçlanmanın Anaparası			351.370.886
B. 1881 Tarihindeki Toplam Dış Borçlar			252.131.196
C. Muharrem Kararnamesi Çerçevesinde Belirlenip, Kabul Edilen Dış Borçlar			141.505.919
I. 1881 Tarihindeki Toplam Dış Borçlar		252.131.196	
1. Muharrem Kararnamesine Dahil Borç Toplamı	233.993.066		
▪ Anapara	219.938.559		
▪ Faiz+Komisyon v.s.	14.054.507		
2. Muharrem Kararnamesi Dışında Kalan Borç Toplamı	18.138.130		
▪ Anapara	17.200.260		
▪ Faiz+Komisyon..	937.870		
II. Muharrem Kararnamesi Dolayısıyla Yapılan İndirimler		-110.625.277	
1. Muharrem Kararn.İle Anapara'da Yapılan İndirimler	-94.687.616		
2. Muharrem Kararnam.Faizlerde Yapılan İndirimler	-12.001.033		
3. Zamanaşımı gibi Nedenlerle Yapılan İndirimler	- 3.936.628		
III. Muharrem Kararnamesi İle Kabul Edilen Dış Borçlar Toplamı		141.505.919	
D. 29.10.1914 Tarihi İtibarıyla, Savaşın Başında Toplam Dış Borç			153.700.000
E. 5Kasım 1914 Tarihi İtibarıyla, I. Dünya Savaşının Başında TedavüldekiTahvillerin Tutarı			142.346.857
F. 10 Ağustos 1920 Sèvres Andlaşması İle Kabul Edilen Toplam Borç			161.300.000
G. 23.Temmuz.1924 Lozan Antlaşması Gereğince Türkiye Cumhuriyeti'ne Düşen Pay (Faiz Dahil) (84.597.495+30.000.000 Faiz = 115.597.495 lira)			115.597.495
H. '19 Haziran 1925 tarihli Milletlerarası Hakem Kararı' sonrasında 1367 sayılı Kanunla onaylanmış olan '1 Aralık 1928' tarihli Paris Sözleşmesi' Sonucu Kesinleşen Miktar			107.528.463
▪ Anapara (İlgili Devletler arasında paylaşım)	84.597.495		
▪ Faiz ve Avanslardan hesap.	22.930.968		
I. '% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU TAHVİLLERİ': İkramiyeli Rumeli Demiryolları tahvilleri hariç, 28.5.1933 tarih ve 2234 sayılı Kanunla onaylanmış olan '14 Aralık 1932tarihli Paris İlke Uzlaşması' çerçevesinde Kararlaştırılan (962.6635.916 F.Frank'lık) (7.979.500 + 200.000 + 398.843=) 8.578.343 Osmanlı altın lirası eşiti 79.778.590 Türk Lirası.'% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU TAHVİLLERİ' ihraç edilmiştir. (Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır.)			79.778.590

TABLO : 17
ALINAN BORÇLAR NERELERE HARCANDI?
(1854-1914)

	Osmanlı Lirası	%
I. Borçlanılan Miktar (Lira)	378.772. 026	100,00
II. Emisyon ve Komisyon Gideri	131.175.192	35,22
III.Ele Geçen Safi Hasıla	247. 596. 834	64,78
IV. Harcama Yerleri		64,78
↓		
1. Eski Borç Ödemeleri	168. 812. 272	44,56
2. Yatırım Harcamaları	28.768. 350	7,59
3. Bütçe Açığı	19. 883.774	5,27
4. Askeri Harcamalar	18. 248.130	4,81
5. HazineHarcamaları	9. 230. 359	2,55
Kaynak : Rifat Önsoy, a.g.e.s.,302-304.		

5. Cumhuriyet Bütçelerinde Ödenme Takvimi Nasıl Olmuştur?

T.C. Hükümetleri 25.4.1944 tarihinde alınan 10 yıllık erken ödeme kararı çerçevesinde, 1944-1954 yıllarında alacaklılara yaptığı çeşitli duyurularla, ödemeler için en son **25.5.1954** tarihini son müracaat günü ilan ederek (ilgililerden tahvillerin satın alınması yolu dahil) borçların tamamını erken ödemeye tabi tutmuş, ödemeler fiilen **25.5.1954**'den önce tamamlanmış ve süreç hukuken **25.5.1954** tarihinde sona ermiştir.

Türk Hükümeti ile **'Borçlar Meclisi'** 1933 Borçlarının tamamının ödenmiş olduğunu dikkate alarak, **4.8.1948'de** Ankara'da **KESİN HESAP KESME** anlaşması imzalamış, yukarıda belirtildiği üzere, alacaklılara yaptığı çeşitli duyurularla da ödemeler için en son **25.5.1954** tarihini son müracaat günü ilan ederek, 100 yıl süren bu ilişkiye, '1933 Türk Borcu'nun son ödeme tarihi olarak kararlaştırılmış olan 1983 yılından 29 yıl önce son vermiştir.

Aşağıda sunulan **Tablo 18** ve **Tablo 19** Osmanlı Devlet Borçlarının 1924-1954 döneminde Türkiye Cumhuriyeti Bütçelerindeki yerini ve yapılan ödemeleri yeterli ayrıntıda vermektedir.

Tablo :18
28.5.1933 tarih ve 2234 sayılı Kanun uyarınca kesinleşen
“% 7,5 FAİZLİ 1933 TÜRK BORCU” Ödemeleri
(1933-1954)
(Türkiye Cumhuriyeti Bütçelerinden Karşılanan
Osmanlı Borçları)
(Harcama Bazında) TL.

Mali Yıl	GSMH (1)	Genel Bütçe Harcamaları (2)	Toplam Devlet Borçları (3)	Osmanlı Borçları Geri Ödemeleri (4)	Genel Bütçeye Oranı (%) (4/2)	Borçlara Oranı (%) 3/2
1924 - 1928	-	-	-	-	-	-
1929	2.073.000.000	213.367.358	31.808.530	14.445.322	6,77	45,41
1930	1.581.000.000	210.129.654	26.318.168	4.960.000	2,36	18,84
1931	1.392.000.000	181.861.013	30.091.112	4.340.000	2,38	14,42
1932	1.171.000.000	174.054.953	45.393.490	300.000	0,17	0,66
1933	1.141.000.000	173.608.828	45.693.103	5.223.734	3,01	11,43
1934	1.216.000.000	202.069.919	47.011.651	5.456.936	2,70	11,61
1935	1.310.000.000	223.747.873	55.064.501	6.529.668	2,46	11,85
1936	1.695.000.000	260.265.323	52.707.126	5.467.227	2,02	10,37
1937	1.807.000.000	303.547.432	51.017.742	4.609.662	1,52	9,03
1938	1.896.000.000	311.121.148	54.714.120	4.036.541	1,76	7,38
1939	2.063.000.000	398.692.270	53.031.708	4.050.000	1,02	7,63
1940	2.403.000.000	545.573.841	71.855.185	4.167.624	0,76	5,80
1941	2.992.000.000	581.876.356	78.410.284	(¹) 3.963.800	0,68	5,05
1942	6.196.000.000	885.102.331	106.024.200	3.826.078	0,43	3,61
1943	9.232.000.000	1.019.036.909	127.836.108	(²)24.402.306	2,39	19,09
1944	6.685.000.000	1.077.456.281	116.682.861	1.016.673	0,09	0,87
1945	5.470.000.000	600.676.043	89.134.532	-	-	-
1946	6.858.000.000	1.025.408.401	149.836.069	1.065.090	0,10	0,71
1947	7.543.000.000	1.599.705.577	450.242.517	1.113.506	0,07	0,24
1948	9.493.000.000	1.406.393.805	213.112.184	710.993	0,05	0,33
1949	9.054.000.000	1.355.564.713	168.254.823	1.210.420	0,09	0,72
1950	9.694.000.000	1.505.104.595	210.766.209	-	-	-
1951	11.644.000.000	1.630.987.140	200.091.676	-	-	-
1952	13.389.000.000	2.325.007.912	537.820.714	-	-	-
1953	15.607.000.000	2.393.998.297	226.987.521	-	-	-
1954	19.117.000.000	2.654.135.771	244.506.010	-	-	-
Toplam				100.895.580		

Kaynak : Mehmet Fatih Ekinci, a.g.e.s, 354-355; Güneri Akalın,a.g.e.s,134; İ.Hakkı Yeniay, a.g.e.s, 221-239; Vedat Eldem, a.g.e.s.,228.

(1) Bu yıla ilişkin ödenek rakamıdır.

(2) 1943 bütçesine faiz ve anapara için 1.936.900 lira, erken ödeme için de 15.386.342 lira ödenek konulmuş, yılı içinde ödenek ilaveleri de yapılarak, faiz ve anapara için 3.873.800 lira, erken ödeme için de 20.764.504 lira olmak üzere, yıl sonunda toplan 24.402.306 lira harcamada bulunulmuştur.

(3) Hükümetle Borçlar Meclisi arasındaki ilişkiler 30.9.1940 tarih ve 2/14458 sayılı Bakanlar Kurulu kararı uyarınca 23.10.1940 tarihinde sona erdirilmiş ve ödemelerin tüm sorumluluğu Hükümetin uhdesine geçmiştir.

(4) T.C. Hükümetleri 25.4.1944 tarihinde Alınan 10 Yıllık Erken Ödeme Kararı Çerçevesinde, 1944-1954 yıllarında alacaklılara yaptığı çeşitli duyurularla, ödemeler için en son 25.5.1954 tarihini son müracaat günü ilan ederek (ilgililerden tahvillerin satın alınması yolu dahil) borçların tamamını erken ödemeye tabi tutmuş, ödemeler fiilen 25.5.1954’den önce tamamlanmış ve süreç hukuken 25.5.1954 tarihinde sona ermiştir.

(5) Türk Hükümeti ile ‘Borçlar Meclisi’ 1933 Borçlarının tamamının ödenmiş olduğunu dikkate alarak, 4.8.1948’de Ankara’da KESİN HESAP KESME anlaşması imzalamış, alacaklılara yaptığı çeşitli duyurularla da ödemeler için en son 25.5.1954 tarihini son müracaat günü ilan ederek, 100 yıl süren bu ilişkiye, ‘1933 Türk Borcu’nun son ödeme tarihi olarak kararlaştırılmış olan 1983 yılından 29 yıl önce son vermiştir.

(6) Bu ödemenin içeriği yıllık mürettebat (yıllık anapara ve faiz taksitleri) ile Düyün-u Umumiye İdaresi yönetim giderleri ve kambiyo ve imha karşılıklarından oluşmaktadır.

TABLO : 19
OSMANLI DEVLETİ'NDEN GELEN BORÇLARIN
GENEL BÜTÇE İÇİNDEKİ PAYI (1924-1954)
(ÖDENEK BAZINDA)

Yıllar	GSMH (Bin TL)	Bütçe Büyüklüğü (Başlangıç Ödeneği) (Bin TL)	Bütçe	Düyun-u Umumiye İçin Ayrılan Ödenek (Başlangıç Ödeneği) (Bin TL)	Düyun-u Umumiye İçin Harcanan (Bin TL)	Düyun-u Umumiye İçin Ayrılan Ödeneğin Bütçe Ödeneğine Oranı (%)
1920-1923	-	-	-	-	-	-
1924	1.203.800	140.400	131.600	7.561	8.827	5,4
1925	1.525.600	183.900	202.300	4.583	8.384	2,5
1926	1.651.000	190.100	172.400	10.136	5.207	5,3
1927	1.471.000	194.500	199.100	9.875	5.958	5,1
1928	1.633.000	207.200	200.800	13.468	4.267	6,5
1929	2.073.000	220.400	212.800	32.190	31.795	14,6
1930	1.581.000	222.600	210.100	33.017	26.321	14,8
1931	1.392.000	186.600	207.500	26.451	30.224	14,2
1932	1.171.000	169.100	212.000	49.706	45.394	29,4
1933	1.141.000	170.500	205.400	46.210	46.009	27,1
1934	1.216.000	184.100	228.800	44.837	46.769	24,4
1935	1.310.000	195.000	259.500	46.493	55.066	23,8
1936	1.695.000	212.800	265.800	45.728	52.707	21,5
1937	1.807.000	231.000	310.700	49.149	52.542	21,3
1938	1.896.000	250.000	314.700	50.738	54.717	20,3
1939	2.063.000	261.100	394.400	49.740	53.032	19,1
1940	2.403.000	268.500	546.500	67.337	73.455	25,1
1941	2.992.000	309.700	586.400	85.157	73.455	27,5
1942	6.196.000	394.300	918.500	100.593	106.024	25,5
1943	9.232.000	486.700	1.037.200	121.790	127.836	25,0
1944	6.685.000	952.400	1.083.000	111.445	116.683	11,7
1945	5.470.000	603.400	605.000	84.662	89.135	14,0
1946	6.858.000	990.600	1.024.300	234.237	149.836	23,6
1947	7.543.000	1.136.200	1.572.700	198.067	450.243	17,4
1948	9.493.000	1.243.600	1.426.700	211.911	213.112	17,0
1949	9.054.000	1.371.900	1.600.600	168.149	168.255	12,3
1950	9.694.000	1.487.200	1.495.600	203.467	210.766	13,7
1951	11.644.000	1.579.800	1.626.300	214.902	200.092	13,6
1952	13.389.000	1.750.900	2.302.800	215.480	213.779	12,3
1953	15.607.000	2.127.500	2.354.300	233.170	226.939	11,0
1954	19.117.000	2.288.500	2.637.700	239.077	244.289	10,4

Kaynak : Bu veriler tarafıma Maliye Bakanlığı Starateji Geliştirme Başkanlığı tarafından özel olarak verilmiştir. Bir önceki Tablo'ya nazaran farklılıklar içermektedir. Bu Tablo'daki borçlarla ilgili verilerin **bütçe ödenek tahminlerini, harcamaların da bu tertipten ödenen o zamanki emekli ve zat maaşları türünden ödemeleri de kapsadığı**, önceki Tablo'daki verilerin ise ödemeler sonrası **kesin hesap sonuçlarını** gösterdiği değerlendirilmektedir.

XIV. KIRIM SAVAŞINDAN LOZAN ANDLAŞMASINA KADAR (1854-1924) YAPILAN ‘OSMANLI DEVLETİ DIŞ BORÇLARI’NIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Osmanlı Devleti dönemine ait dış borçlanmaların ve borçların koşullarını ve özelliklerini yukarıdaki açıklamalarımızda vurguladık. Bunları burada ana hatları itibarıyla topluca özetlemek suretiyle bir genel değerlendirmeye yardımcı olmak mümkün olacaktır :

1) Her yıl borçlanma alışkanlık haline gelmiş, hatta bazı yıllarda birkaç kez istikrazda bulunulmuştur; Osmanlı Devleti 1854 Kırım Savaşından başlayarak hemen hemen her yıl ve her vesile ile dış borçlanmaya başvurmuştur. Hazine bonosu ve tahvil biçiminde ya kısa vadeli avans türünden, ya da yılı içinde geri ödenmesi gereken dalgalı borç kimliğindeki iç borçlanmaları veya sadece mahsup amaçlı borçlanmaları saymasak bile, 1854-1874 döneminde 20 yılda 15 kez, 1854-1914 dönemini kapsayan 60 yılda ise tam 41 adet dış borçlanmada bulunulmuştur.

2) Borç bulma ve borçlanabilme adeta bir başarı ve yetenek göstergesi olarak algılanmıştır; Sadrazamların Padişahlar önündeki başarıları neredeyse borç bulma ve borçlanma yapabilme ile ölçülür olmuştur. Görülmektedir ki, sık sık değişen Maliye Bakanları’nın hemen tümünün ortak yanırları, ‘devletin borç almadan yaşayamayacağı’ görüşü ile yetinip, daha sağlıklı bir gelir ve harcama politikası ve yüksek nitelikli ve karakterli yönetim anlayışını ihmal ederek, borçlanmayı her zaman adeta yegane çözüm olarak tercih etmiş olmalarıdır⁽²¹⁸⁾.

3) Borçlanmaya ilişkin her türlü usul ve yönteme başvurulmuştur;

- Bazen borçların **ertelenmesi** yoluna gidilmiştir.
- Eski borçların yeni borçlarla ödenmesi (**borcun borçla ödenmesi**, ya da, borcu yeni borçlanmalarla devam ettirme) çözümleri sürekli uygulanmıştır.
- **Borç konsolidasyonu** (mevcut borçların **daha uzun vadeli** borçlarla değiştirilmesi) yoluna da başvurulmuştur.
- **Borç konversiyonu** (mevcut borçların **daha düşük faizli** yeni borçlarla değiştirilmesi) gibi mekanizmalar kullanılmıştır.

⁽²¹⁸⁾ **Sait Açıba**, a.g.e. s, 87-88.

- Kimi zaman ödemelerde acze düşülmüş, borçlar ödenememiş, **moratoryum** ilan edilmiştir.

4) Mali itibar kalmayınca, **Devletin** (aşar vergisi, ağnam vergisi, gümrük vergisi ve hatta cizye gibi) **temel gelirleri**, borçlar için yıllarca teminat olarak gösterilmesi ötesinde, borca bağımlı hale getirilmiş, **yani doğrudan borca tahsis edilmiştir**. Ülkenin muhtelif yörelerinden, kaynaklarından ve ilişkilerinden ve hatta gümrüklerinden gelen çeşitli gelirlerin her borçlanmada bu şekilde güvence olarak tahsis edilmiş olması olayın belki de en acı yönünü oluşturmaktadır.

5) Verilen kimi **borçların**, silah alımı ve savaşın finansmanı gibi, **hangi alanlarda sarf edileceği bile borç sözleşmelerinde** önceden hükme bağlanmıştı.

6) Demiryolları yapımı gibi yatırım amaçlı borçlanmalarda **yap-işlet** yöntemleri kullanılmış, **kilometre teminatı** adı altında **gelir garantisi verilmesi** türünden aşırı ve çok güçlü teşvikler öngörülmüştür. Bu bağlamda, **hasılat paylaşımına** da yer verilmiştir.

7) **Borçlanmalar hep ağır koşullarla yapılmıştır**; Genel ortalama olarak, alınan borçların esasen % 33'ü daha borçlanmanın başında düşük ihraç bedeli, yani, emisyon ve komisyon gideri, yüzünden peşinen kesilmiş, ele geçen miktar ancak % 67 dolayında olmuştur. Mali darboğazların arttığı hallerde ele geçen miktar % 35-40 oranına kadar düşmüştür.

8) Faiz oranları da o günün en yüksek oranları (**% 4,5-7,5 aralığında**) olarak taahhüt edilmiştir. Diğer taraftan, **efektif faiz hadleri**, düşük ihraç bedelleri dikkate alındığında, bu oranların en az üçte biri kadar daha yüksek düzeyde (**% 6,0-10,0 aralığında**) gerçekleşmiştir. Bazı yıl borçlanmalarında efektif yükler % 13-15 oranına kadar yükselmiştir.

9) **Borçlar verimsiz alanlarda kullanılmak zorunda kalmıştır**; 1854-1914 döneminde yapılan borçlanmaların nerelerde kullanıldığını daha önce değinmiştik. Çeşitli tespitlerin ortalamalarına bakıldığında borçlanılan miktarın:

- % 34-35 kadarı **emisy n bedeli ve komisyon gideri** olarak başlangıçta peşinen kesilmiştir.

- % 44-45'i **eski borçların geri ödemelerinde** kullanılmıştır.

- % 4,8- 5,0 kadarı **askeri harcamalara** ayrılmıştır.

- % 5,0 - 5,5'u **bütçe açıkları** için harcanmıştır.

- % 2,5-3,5'u **Hazine harcamaları ile diğer harcamalarda** kullanılmıştır.

- Sadece % 7,5 kadarı **yatırım nitelikli harcamalara** ayrılabilmemiştir.

Bu  l de yüksek borçlanmalara girilip de, borçların bu tür verimsiz ödemelere ayrılmış olması **amansız bir borç tuzağına düşüldüğünün** açık kanıtıdır.

10) Bütün gayretlere rağmen, bir türlü **dış** (ve doğal olarak i ) **boçluluktan ve yüksek miktarda faiz ödeme konumundan** elbette kurtulunamamıştır.

11) Maliye Nezareti (Bakanlığı)  ok geniş  l de önemli gelirlerin toplanması ve büyük harcamaların yapılması işlevi dışında bırakılmış, bu görev ve yetkiler, Maliye Bakanlığı'nın dışında, sözüm ona bağımsız bir yönetim kimliği verilerek, **'Düyun-u Umumiye  daresi'**ne aktarılmıştır. Böylece, en sonunda **yabancılar**, mali kontrolü ve hatta vesayeti ele geçirmişler, dolayısıyla i  politikaya müdahale etme imkanına kavuşmuşlardır. şu örnek ne kadar i  yakıcıdır; 1903 tarihli Kararname ile Düyun-u Umumiye  daresi bünyesinde oluşturulan **Yedek Fon**'dan Osmanlı Devleti'nin talebi reddedilmiş, buna karşılık, bu kaynaktan Osmanlı Devleti'nin savaş halinde olduğu devletlerden ( rneğin, İtalya ile yapılan Trablusgarp Savaşı sırasında bu ülkeden) tahvil alınması c r'etinde bulunulmuştur⁽²¹⁹⁾.

⁽²¹⁹⁾ **Mehmet Fatih Ekinci**, a.g.e.s, 358.

XV. GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Bir kez başlangıçta şu hususu vurgulamamız gerekir. Bir ülkede dış borçların ekonomik büyümeyi olumlu mu, olumsuz mu etkilediği konusunda genel bir yargıya varmak mümkün değildir. Eğer ekonomik mülahazalarla iç tasarruflardaki eksikliğin telafisi için dış borçlanmaya gidilmiş ve bu yoldan sağlanan dış kaynaklar **üretken-verimli-ihracatı artırıcı** yatırımlar için kullanılmışsa, sonuçlarının olumlu olabileceğini ve ülkeye gelecekte borç geri ödeme kapasitesi yaratabileceğini söylemek elbette mümkündür. Bununla birlikte, bir ülkenin **borç stokunun** ülkenin gelecekteki **borç geri ödeme kapasitesini** aşması halinde, borçların gelecekte üretim (output) üzerinde vergi etkisi yapacağı ve bunun aynı zamanda özel sektörün verimli yatırım yapma, kamunun da yeni düzenlemeler ve değişiklikler gerçekleştirme hevesini kıracağı bilinmektedir. Yine, dış borçlanmanın katkısı ile bir ülkenin ekonomik performansında sağlanan artışın bir kısmının yüksek miktartlı borç geri ödemelerine gittiği, yani, üretimdeki veya ihracattaki artışların meyvesinin bir bölümünü borç verenlerin aldığı kabul edilmektedir. Bu bakımdan, borçlanmanın ekonomik büyümeyle ters yönlü bir etkileşimi olduğu ve yatırımları olumsuz etkilediği ağırlıklı bir görüştür. Borçlu ülkelerin bu olumsuzluğu ihracatla giderebileceği söylene de, uygulamada ihracat artışlarını sürdürmenin çok zor olduğu, aksine ithalatın daha çok arttığı gözlemlenmektedir.

Ülkenin borç geri ödeme kapasitesini aşan büyük borç stoklarının kötü yönetimlerin eseri olduğu, eğer dış kaynaklar sermaye ve diğer üretim unsurlarına yönlendirilebilirse kalkınma sağlanabileceği, aksi takdirde, kaynaklar yanlış tahsis edilir ve tüketime giderse kalkınmanın olumsuz etkileneceği yaşanan gerçeklerden anlaşılmaktadır. Yanlış harcama, gelir ve borçlanma politikalarının birlikte yol açtığı **yüksek kamu açıkları**, bunun eşlik ettiği **borç-faiz kısır döngüsü**, **yüksek ve değişken enflasyon** ve **yüksek reel faizler** ve bunların beraberinde oluşan **dış ödemeler dengesi açıkları** ise, ekonominin her türlü iç ve dış **risklere ve şoklara direnemez bir yapı ve kararsız bir denge** içine düşmesine sebebiyet vermektedir.

Günümüzde bile **dış borç-büyüme ilişkisi** tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir ve ülkemizde borç servisinin uzun vadede ekonomik büyüme ile olumsuz bir ilişki içinde olduğu görüşü hakimdir.

Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen ihraç fiyatı zaten düşük dış borçlanmaların (istikrazların) ise, kalkınma gereksinimlerinden ve ekonomik saiklerden ziyade dış ödeme tıkanıklıklarını gidermek, bütçe açıklarını ve savaş giderlerini karşılamak ve sonunda borç anapara taksitlerini ve biriken borç faizlerini ödemek amaçlı olduğu, bu yüzden de Devlet'in çöküş sürecinde önemli rol oynadığı görülmektedir. O kadar ki, Osmanlı Devleti'nin 1854'den 1914'e kadar aldığı borç miktarının geri ödenen anapara ve faizlere hemen hemen eşit olduğu görülmektedir.

Başta İngiltere Fransa ve Almanya olmak üzere, batılı sermayedar ülkeler, borçlandırma ve savaşırma politikaları sonucu, Osmanlı Devleti ekonomisine müdahaleyi gerçekleştirmişler, 1838 yılında İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile Osmanlı ekonomisini Avrupa kapitalizminin pazarı haline dönüştürmüşler, onu önce sanayi kapitalizminin, ardında da finans kapitalin egemenliği altına sokarak, Dünya-sistemine eklemleştirerek sömürüye açık bir toplum haline getirmişlerdir.

Nitekim, Osmanlı Devleti 1854 Kırım Savaşından başlayarak hemen hemen her yıl ve her vesile ile dış borçlanmaya başvurmuş, Sadrazamların Padişahlar önündeki başarıları neredeyse dışarıdan borç bulabilmeleri ile ölçülür olmuş, sağlıklı bir gelir ve harcama politikası ve yüksek nitelikli ve karakterli yönetim anlayışı ihmal edilerek, **'devletin borç almadan yaşayamayacağı'** görüşü sabit fikir haline gelmiştir. Bazen borçların **ertelenmesi** yoluna gidilmiş, sık sık eski borçların yeni borçlanmalarla karşılanması çözümleri denenmiş, mevcut borçların **daha uzun vadeli** ya da **daha düşük faizli** yeni borçlarla değiştirilmesi gibi bugün bile uygulanan mekanizmalar da kullanılmıştır. Kimi zaman da borçlar ödenememiş, **mali iflâs** (moratoryum) ilan edilmiştir. Mali itibar kalmayınca da **Devletin temel gelirleri**, borçların yıllarca teminatı olarak kullanılması ötesinde, borca bağımlı hale getirilmiş, **yani harcaması doğrudan borç ödemelerine tahsis edilmiş, yönetimi de borç alacaklılarının yetki ve sorumluluğuna tevdi edilmiştir**. Alınan kimi borçların, silah alımı ve savaşın finansmanı gibi, hangi alanlarda sarf edileceği bile borç sözleşmelerinde hükme bağlanmıştır.

Borçlanmalar hep ağır koşullarla yapılmıştır; alınan borçların esasen % 33'ü daha borçlanmanın başında düşük ihraç bedeli, yani, emisyon ve komisyon gideri, yüzünden peşinen kesilmiş, ele geçen miktar ancak % 67 dolayında olmuştur. Mali darboğazların arttığı hallerde ele geçen miktar % 35-40 oranına kadar düşmüştür. Faiz oranları da o günün en yüksek oranları

üzerinden, % 4,5-7,5 aralığında, taahhüt edilmiş, efektif faiz oranları da % 12-13 düzeyinde gerçekleşmiştir. **Borçlar verimsiz alanlarda kullanılmıştır** ; 1854-1914 döneminde yapılan borçlanmaların, toplamda % 90'ı aşan kısmı, **emisyon ve komisyon gideri, eski borçların geri ödenmesi, askeri harcamalar ve bütçe açıklarının kapatılması** amaçları ile harcanmıştır.

Yüksek düzeyde borçlanılıp da, borçların bu tür ödemelere ayrılmış olması **amansız bir borç tuzağına düşüldüğünün** açık kanıtıdır. Üstelik de, bütün gayretlere rağmen, bir türlü **dış** (ve doğal olarak iç) **boçluluktan ve yüksek miktarda faiz ödeme konumundan** elbette kurtulunamamıştır. Bütün bunların temel nedenlerinin, ekonomik olmayan diğer sebepler yanında, para ve maliye sisteminin bozukluğu, bütçe düzeninin ve denetiminin olmayışı, yönetimde örgütlenme yanlışları ve yönetim zafiyetleri olduğu söylenilebilir.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde Demiryolları yapımı gibi yatırım amaçlı borçlanmalar için **yap-işlet** yöntemleri kullanılmış, **kilometre teminatı** adı altında **gelir garantisi verilmesi** gibi teşvikler öngörülmüş, bu bağlamda, **hasılat paylaşımına** da yer verilmiştir.

Önceki bölümlerde de değindiğimiz üzere, şu husus dikkate değerdir; Osmanlı Devleti borcuna sadakatte daima içtenlikli davranmış, yükümlülüklerinden kaçınmak için hiçbir gerçek dışı mazeret ileri sürmemiş, çaresiz kaldığı durumlar hariç, borcunu vadesinde ödememe (mütemerrit) durumuna tevessül ve tenezzül etmemiş, **'büyük devlet olmanın örneğini göstermiş'** tir. Ancak, **'borç alan buyruk alır'** özdeyişi gereği, **'borçluluğun'** verdiği **'ezikliği'** de daima içinde hissetmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, bu gerçeği mücadelesinin başından beri görmüş, her konuşmasında, ülkenin bağımsızlığı bakımından, iktisadi kalkınmanın ve özellikle yabancı ülkelere bağımlı olmamanın önemini vurgulamış, savaşımını, içinde bulunduğu yoksul koşullara rağmen, **'kendi yağı ile kavrulma'** ilkesi çerçevesinde başarmaya özen göstermiş, ancak onurlu bir ülkenin kurucusuna ve onurlu bir milletin evladına yakışır bir yaklaşımla Osmanlı ecdadımızdan kalan borçların Cumhuriyet döneminde ödenmesini de uygun görmüştür.

XVI. KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler :

1. ANDRE, Autheman, ‘**La Banque Impériale Ottomane, Comité pour l’Histoire Economique et Financière de la France**’.
2. ANDRE, Autheman ; ‘**The Imperial Ottoman Bank**’, Ottoman Bank Archives and Research Center, İstanbul 2002 .
3. AÇBA, Sait , ‘**Osmanlı Devleti’nin Dış Borçlanması**’, Vadi Yayınları, 191, Ankara, 2004.
4. AKALIN, Güneri, ‘**Atatürk Dönemi Maliye Politikaları**’, T.C.Maliye Bakanlığı, 29 Ekim, 2008.
5. AYDIN, Bilgin , GÜNALAN, Rıfat ; ‘**XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi**’, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008.
6. AYDOĞAN, Metin, ‘**Türkiye Üzerine Notlar, 1923-2005**’,Umay Yayınları, İzmir, Ocak 2008.
7. BAYRAKTAR, Kaya, ‘**Osmanlı Bankasının Kuruluşu**’, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002.
8. BİBER, A. E. (2009), ‘ **Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci Ve Azgelişmişliğinin Evrimi**’. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, (<http://www.insanbilimleri.com>).
9. BLAISDELL, Donald C., ‘**Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi, Düyun-u Umumiye**’, İstanbul, Ezgi Matbaası, 2008,(Çeviri. Ali İhsan Dalgıç).
10. CLAY,Christopher , ‘**Gold For The Sultan**’, I.B.Tauris.Co.Ltd.London 2000.
11. COŞKUN, Can Aktan, ‘**Osmanlı Vergi Sistemi Ve Anayasal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme**’
(http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/maliye-tarihi/anayasal-perspek-osmanli.pdf).
12. ÇAVDAR, Tefvik, ‘**Milli Mücadeleye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm**’, İstanbul, Cumhuriyet, Tarih-Kültür Dizisi, 2001.
13. EKİNCİ , Mehmet Fatih, ‘**Türkiye’nin Mali İntiharı**’,Barış Platin Ltd. Şti, Haziran 2008, Ankara.
14. ELDEM, Edhem, ‘**Osmanlı Bankası Tarihi**’, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Aralık 1999.
15. ELDEM, Vedat, ‘**Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi**’, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, VII. Dizi, Ankara, 1994.

16. İMKB Yayınları, No.2, 1992, '**Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistemi**'.
17. İMKB Yayınları, 1995, '**Tarih Borunca İstanbul Borsası**'.
18. İMKB Yayınları, No.3., Azmi Fertekligil, İstanbul, Mart 1993, '**Türkiye'de Borsa'nın Tarihçesi**', Borsa Tarihi Araştırmaları, İstanbul, Mart 1993,s., XIV.
19. İNALCIK, Halil, '**Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**', Cilt 2, Eren, Cambridge University Press, 1994.
20. KAZGAN, Gülten, '**Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**', Bilimsel Sorunlar Dizisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999.
21. KAZGAN, Haydar, '**Galata Bankerleri**', TEB, Orion Yayınevi, Ankara, 2005.
22. KIRAY, Emine, '**Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar**', İletişim Yayınları, No.256, 3.Baskı, İstanbul, 2008.
23. KÖMÜRCAN, Kırkor, '**Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi**', T.C.M.E.B. İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu, Yayın No:32, İstanbul 1948.
24. İstanbul Ticaret Odası, '**Lonca'dan Odaya**', İstanbul, 2007.
25. Maliye Bakanlığı: APK Yayını:2000/355, '**Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861-1892)**', Ankara.
26. Maliye Bakanlığı: APK Yayını:2000/358, '**Osmanlı Bütçeleri (1909-1918)**', Ankara, Ekim 2000.
27. MASUN, Altun, Marmara Üniversitesi, '**The Multifunctional Role Of The Ottoman Bank, Ottoman Government's Loan Issues Between 1854 And 1865**'.
28. MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, '**Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları**', ABD Kongre Kütüphanesi, Katalog No.DR589.M79 Orien Turk.
29. ORTAYLI İLBER, '**İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**', Hil Yayın, İstanbul, 1987.
30. ÖKÇÜN, A.Gündüz, '**İktisat Tarihi Yazıları**', SPK Yayın No.58, Ankara 1997.
31. ÖNSOY, Rıfat, '**Osmanlı Borçları**', Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
32. ÖNER, Erdoğan, '**Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare**', T.C.Maliye Bakanlığı APK Başkanlığı Yayını, No.2005/369, Ankara, 2005.
33. PARVUS Efendi, '**Türkiye'nin Mali Tutsaklığı**', İleri Yaynları, Hazırlayan: Muammer Sencer, İstanbul, Ekim 2005.
34. PAMUK, Şevket, '**Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**', Türkiye Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
35. PAMUK, Şevket, '**Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**', İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2007.

36. PUR, Hüseyin Perviz, **‘Türkiye’nin Borç Prangası’**, İstanbul, Otopsi, 2006, s., 150.
37. SABIR, Hasan, **‘Atatürk’ün Ekonomi Anlayışı’**, İÜSBF İktisat Anabilim Dalı, Sayıştay Dergisi, Sayı.
38. ŞAHİN, Hüseyin, **‘Türkiye Ekonomisi’**, Uludağ Üniversitesi, İİBF, Bursa, 2007.
39. TEPİR, Naci, **‘Düyun-u Umumiye’**, Yeni Asya Matbaası, İstanbul 2008.
40. TEZEL, Yahya S. **‘Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi’**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
41. TOKGÖZ, Erdinç, Hacettepe Üniversitesi, İİBF. **‘Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi, 1914-2001.’**
42. TOPRAK, Zafer ; **‘The Quest for Globalization’**; The Financial Structure and the Stock Exchange in the Late Ottomane Empire.
43. ULUATAM, Özhan; **‘Kamu Maliyesi’**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005.
44. Velay, A. Du., **‘Türkiye Maliye Tarihi’**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı, No. 178. Damga Matbaası.
45. YENİAY, İ.Hakkı, **‘Yeni Osmanlı Borçları Tarihi’**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No.1074, İstanbul, 1964.
46. YERASİMOS, Stefanos, **‘Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye’**, Üç Cilt Bir Arada, Çeviren Babür Kuzucu, Bilim Araştırma Dizisi, Gözlem Yayınları, Çağaloğlu, 1980.
47. YILMAZ, Faruk, **‘Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Dış Borçlar’**, Ankara, Berikan, 2003.

Elektronik Postalar :

<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/149.pdf>.

<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der62m1.pdf>.

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/283193/iltizam>.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Baltaliman%C4%B1_Antla%C5%9Fmas%C4%B1

http://www.ata.boun.edu.tr/Faculty/Zafer%20Toprak/HIST_207_Spring_2008_ZT_1.doc.

http://www.mufad.org/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=32&Itemid=1

http://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanl%C4%B1_Bankas%C4%B1;

http://www.ata.boun.edu.tr/Faculty/Zafer%20Toprak/HIST_207_Spring_2008_ZT_1.doc;

<http://derinanadolu.tripod.com/01-04-12-duyun2.htm>.

<http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karatepe/faspa/disborclarimiz.pdf>.Düster III. Tertip.

http://www.yeditepe.edu.tr/7tepe/humanities/HUMANITIES_6.pdf.

<http://www.ekodialog.com/>.

(http://www.mufad.org/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=4&Itemid=100).

(<http://palissy.humana.univ-nantes.fr/msh/wcah/textes/kulaksiz.pdf>.) (Eleventh

World Congress of Accounting Historians Nantes (France) July 19-22,

2006, PAPERS OF TURKISH DELEGATION.

XVII. E K L E R

Ek : 1

SÈVRES ANDLAŞMASI'NIN MALİ HÜKÜMLERİ⁽²²⁰⁾

Madde 231: Türkiye, Almanya ile Avusturya-Macaristanın Müttefik Devletlere karşı açmış olduğu saldırı savaşına katılmakla, Müttefik Devletleri, tümüyle ödemesi gereken her çeşit kayıplara ve özverilere uğrattığını kabul eder.

Öte yandan, Müttefik Devletler, Türkiye'nin kaynaklarının bu ödenceyi tümüyle karşılamaya yeterli olmadığını kabul ederler.

Bu durumda ve işbu Andlaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan yeni toprak dağılımının, Türkiye'ye, eski Osmanlı İmparatorluğu gelirlerinden ancak bir bölümünü bırakacağı göz önünde tutularak, Müttefik Devletlerce, Osmanlı Hükümetinden, yalnız işbu Andlaşmanın bu bölümündeki hükümlerle, IX. Bölümü (Ekonomik hükümler) saklı kalmak koşuluyla, tüm ödenecilerden vazgeçilmiştir.

Türkiye'ye bir ölçüde destek olmak ve yardımda bulunmak isteyen Müttefik Devletler, Osmanlı Hükümetiyle, danışma oyu bulunacak bir Osmanlı komiserinin de katılacağı ve başlıca ilgili Müttefik Devletler olan Fransa, Britanya İmparatorluğu ve İtalya'nın birer temsilcisinin bulunacağı, bir Maliye Komisyonu kurulmasını kararlaştırmışlardır. Bu komisyonun yetkileri ve görevleri aşağıdaki maddelerde belirtilmiştir.

Madde 232: Maliye Komisyonu, Türkiye'nin kaynaklarını korumak ve arttırma için gerekli göreceği önlemleri alacaktır.

Maliye Bakanınca, her yıl, Osmanlı Parlamentosuna sunulacak bütçe, ilk önce, Maliye Komisyonuna sunulacak ve Komisyonca uygun bulunan biçimde parlamentoya sunulacaktır. Parlamento'nun getireceği hiçbir değişiklik, Maliye Komisyonu'nun uygun bulması alınmadıkça, yürürlüğe giremeyecektir.

Maliye Komisyonu, Türkiye'nin bütçeleriyle malî yasalarının ve yönetmeliklerin uygulanmasını denetleyecektir. Bu denetleme, Maliye Komisyonun doğrudan doğruya buyruğu altında bulunacak ve üyeleri bu Komisyonun uygun bulmasıyla atanabilecek olan Osmanlı Maliye Müfettişliği aracılığıyla yapılacaktır.

Osmanlı Hükümeti, bu müfettişlere, görevlerini yapabilmeleri için gerekli bütün kolaylıkları sağlamayı ve Hükümetin maliye hizmetlerinde çalışan yetersiz görevlilere ilişkin olarak Maliye Komisyonunun önerebileceği önlemleri almayı yükümlenir.

Madde 233: Maliye Komisyonu, ayrıca, Osmanlı Düyun-u Umumiye Konseyi ve İmparatorluk Osmanlı Bankası ile anlaşmış olarak, Türkiye'de para sürümünü düzenlemekle ve uygun ve hak gözetir görülecek bütün yollarla, bunu sağlıklı bir duruma sokmakla görevli olacaktır.

⁽²²⁰⁾ **Mehmet Fatih Ekinci'nin** 'Türkiye'nin Mali İntiharı' adlı eserinden alınmıştır; Barış Platin Ltd. Şti, Haziran 2008, Ankara.

Madde 234: Osmanlı Hükümeti, Maliye Komisyonunun izni olmadıkça, hiçbir iç ya da dış borçlanmaya girişmemeyi yükümlenir.

Madde 235: Osmanlı Hükümeti, savaş sırasında ve işbu Andlaşma yürürlüğe girinceye kadar, Osmanlı makamlarının herhangi bir eylemi ya da savsaklaması sonucu, Müttefik Devletler sivil uyruklarının kişiliklerinde ya da mallarında uğradıkları ve 236. maddede öngörülen her türlü zarar e yitimi [kayıbı], işbu Andlaşma hükümleri uyarınca parayla ödemeyi yükümlenir.

Osmanlı Hükümeti, Tuna Avrupa Komisyonu'na karşı, bu komisyonun savaş sırasında uğradığı zararlar yüzünden, Maliye Komisyonunca saptanacak bütün geri verme, onarım ve ödence (tazminat) ile yükümlü olacaktır.

Madde 236: Türkiye'nin, Osmanlı Devlet Borcu'nun (Düyun-u Umumiye'sinin) faiz ve anapara ödemelerinin güvencesi olarak ayrılmış ya da verilmiş (I sayılı Ek'e bakılması) gelirler dışındaki tüm kaynakları, bunları gereğine göre aşağıdaki biçimde kullanmasına olan, Maliye Komisyonunun buyruğu altına konulacaktır.

1. Birinci sırada, Maliye Komisyonunun aylıkları ve günlük giderleri ile işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından sonra da Osmanlı kalan topraklar üzerinde bulundurulabilecek Müttefik işgal kuvvetlerinin 30 Ekim 1918'den beri bulunan Müttefik işgal kuvvetlerinin giderleri ile, işgal giderlerini yapmış olandan başka bir Devlet yararına Türkiye'den ayrılmış olan topraklar üzerindeki Müttefik işgal kuvvetlerinin giderleri ödenecektir. Bu giderlerin tutarı ile yıllık ödentilerin [taksitlerin] tutarları Maliye Komisyonunca saptanacak ve bu komisyon, bu yıllık ödentileri, bu Kesim gereğince Türkiye'ye, Osmanlı Devlet Borcu'nun kendi üstünde kalacak faizlerinin ödenebilmesi için gerekecek parada olabilecek herhangi bir eksikliği kapatmasına olanak verecek biçimde ayarlanacaktır.

2. İkinci sırada, Türkiye'nin malî durumu ve yönetiminin temel giderlerinin karşılanması zorunluluğu göz önünde tutulmak koşuluyla, Osmanlı Hükümeti'nin, 235. madde gereğince, IX. Bölümün (Ekonomik Hükümler) 317. Maddesinde tanımlandığı üzere, 1 Ağustos 1914'de Osmanlı uyruklığında olanlar dışındaki kendi uyruklarının, savaş sırasında Osmanlı makamlarının eylemi ya da zararlar yüzünden, Müttefik Devletlerce öne sürülen istemlere karşılık olarak ödenmesi gerekecek ödenteler (tazminat) gelecektir. Maliye Komisyonu, kişisel zarar yüzünden öne sürülen istemlerin tüm tutarını saptayacak ve bunların ödenmelerini sağlayacaktır. Mala ilişkin istemler, IX. Bölümün (Ekonomik Hükümler) 287. madde gereğince, Müttefik Devletler buyruğuna verilen paralar, bu yükümlülüğün yerine getirilmesinde yetersiz kalırsa, gerek kişilere gerek mallara ilişkin istemlerin ödenmesi için ayrılacak yıllık taksidi saptayacak ve bu yıllık ödentinin hangi akçe ile ödeneceğine karar verilecektir.

Madde 237: Osmanlı Hükümetince savaş sırasında üstlenilen malî yükümlülüklerin (iç borçları da içine almak üzere) güvencesi olarak, savaş sırasında Türkiye'nin gelirleri üzerinde konan ipotekler kaldırılmıştır.

Madde 238: Türkiye, 28 Haziran 1919'da Almanya ile imzalanan Versailles Barış Andlaşmasının 261. maddesi ve Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan ile yapılmış Barış Andlaşmalarının bunun karşılığı olan maddeleri uyarınca, Almanya, Avusturya, Bulgaristan e Macaristan'ın, kendisinden olan tüm alacaklarının Müttefik Devletlere geçtiğini kabul eder. Müttefik Devletler, kendilerine bu yoldan geçmiş olan alacaklar karşılıklı Türkiye'den hiçbir ödeme isteğinde bulunmamayı kararlaştırmışlardır.

Madde 239: Maliye Komisyonu uygun bulmadıkça, Osmanlı Hükümetince, ister Osmanlı uyruklarına ister herhangi bir kimseye, hiçbir yeni ayrıcalık verilmeyecektir.

Madde 240: Kendileri yararına Türkiye’den toprak alınmış olan Devletler, bu topraklar üzerinde Osmanlı İmparatorluğu ya da Hazine-i Hassa adına kütüğe yazılmış her çeşit malı ve mülkü parasız olarak elde edeceklerdir.

Madde 241: Kendilerinden yana, gerek 1913’de Balkan Savaşları sonunda gerek işbu Andlaşma gereğince Türkiye’den toprak alınmış olan Devletler, Osmanlı Devlet Borcu’nun 1 Kasım 1914 tarihinden önce borçlanılmış anapara ve faiz yıllık taksitlerine katılacaktır.

Kendilerine Türkiye’den toprak ayrılmış bulunan ya da ayrılmakta olan Balkan Yarımadası Devletleri ile, Asya’da yeni kurulan Devletler, yukarıda söz konusu edilen yıllık ödentilerden her birinin payına düşenin ödenmesine ilişkin olarak yeterli güvenceler vereceklerdir.

Madde 242: Bu bölümün uygulamasında, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye], şimdiye kadar Muharrem Kararnamesi’ne bağlı olan borç ile, bu bölümün I. Sayılı Ek’inde belirtilen borçlanmaları içerir sayılacaktır.

1 Kasım 1914’den önce yapılan borçlanmalar, Osmanlı Devlet Borcu’nun Türkiye, Balkan Yarımadası Devletleri ve Asya’da yeni kurulan devletler arasında bölüştürülmesinde göz önünde tutulacaktır.

Bu bölüştürme şöyle yapılacaktır:

1. 13 Ekim 1912’den (Balkan Savaşlarından) önceki borçlanmalara ilişkin yıllık taksitler, Türkiye ile Arnavutluk da içinde olmak üzere, Osmanlı topraklarından alan ya da almış bulunan Balkan Devletleri arasında bölüştürülecektir.

2. Bu ilk bölüştürmeden sonra, Türkiye’nin üstünde kalan yıllık ödenti artıkları ile, buna eklenecek, Türkiye’nin 17 Ekim 1912 ile 1 Kasım 1914 arasında aldığı borçların yıllık ödentiler tutarı, Türkiye ile işbu Andlaşma gereğince kendilerinden yana Türkiye’den toprak ayrılmış bulunan Devletler arasında bölüştürülecektir.

Madde 243: Her devletin ödeyeceği yıllık taksitin tutarını saptamak için şu genel ilkeye dayanılacaktır:

Saptanacak miktarın, borcun anapara ve faiz ödemesi için gerekli toplam tutara olan oranı, aktarılan toprak parçasının ortalama gelirinin, Türkiye’nin, her bir durumda 1907’de konulan gümrük ek-vergilerinin gelirini de içermek üzere, 1909–1910, 1910–1911, 1911–1912 üç malî yılı ortalama gelirine olan oranı kadar olacaktır.

Madde 244: Maliye Komisyonu, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra, olabildiğince en kısa süre içinde, 243. maddede konulan ilke uyarınca, sözü edilen maddeye konu olan yıllık taksitleri saptayacak ve buna ilişkin kararlarını Bağlı Yüksek Taraflara bildirecektir.

Maliye Komisyonu, Bulgaristan’la olan 27 Kasım 1919 tarihli Barış Andlaşmasının 134. maddesinde öngörülen görevleri yerine getirecektir.

Madde 245: Yukarıda öngörülen biçimde hesaplanacak yıllık taksitler, Türkiye’den toprak ayrılmasına yol açan Andlaşmaların yürürlüğe girişı tarihinden ve işbu Andlaşma gereğince ayrılan topraklara ilişkinse, 1 Mart 1920’den başlayarak ödenecektir; 252. maddede öngörülen kural dışılık saklı kalmak üzere, Borç’un kesin olarak ortadan kalkışına kadar ödemeler sürdürülecektir. Bununla birlikte, Borç’u oluşturan borçlanmalar giderek ödendikçe, yıllık ödentiler, bunlarla orantılı olarak azaltılacaktır.

Madde 246: Osmanlı Hükümeti, Muharrem Kararnamesi ve onu izleyen kararnamelerle sahip olduğu bütün haklarını Maliye Komisyonuna aktarır.

Osmanlı Devlet Borçları Konseyi, İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileriyle İmparatorluk Osmanlı Bankası temsilcisinden kurulacak ve görevini eskiden olduğu gibi yapacaktır. Muharrem Kararnamesi ile kendisine verilen tüm gelirleri ve 1 Kasım 1914’den önceki tüm borçlanma anlaşmalarının yönetimini kendisine bıraktığı bütün öteki gelirleri toplayacak ve yönetecektir.

Müttefik Devletler, aşağıdaki programın olanak ölçüsünde gerçekleştirilmesi amacıyla, Maliye Komisyonunca saptanacak koşullar içinde, Konsey’in Osmanlı Maliye Bakanlığına yönetim yardımında bulunmasına izin verirler: Bu koşullar şunlardır:

Şimdiki Osmanlı Düyun-u Umumiye Yönetimince kimi gelirlerin doğrudan doğruya toplanması sistemi, Maliye Komisyonunca saptanacak koşullar altında olabildiğince genişletilecek ve Osmanlı kalan tüm illerde uygulanacaktır. Maliye Komisyonunun uygun bulmasıyla, yeni gelirler ya da dolaylı vergiler kondukça, adı geçen komisyon bunların Osmanlı Hükümeti adına yönetiminin Devlet Borcu konseyine bırakılması olanağını araştıracaktır.

Gümrük Yönetimi, Maliye Komisyonunca atanacak ve görevden alınabilecek, maliye komisyonuna karşı sorumlu bir Genel Müdürün yönetimi altına konulacaktır. Gümrük Vergileri tarifesi, ancak Maliye Komisyonunun uygun bulmasıyla değiştirilebilecektir.

Konsey’in şimdiki görev süresi sonunda, bu konsey’in süregitmesi ya da yerine Maliye komisyonunun getirilmesi konusunda Fransa, İngiltere ve İtalya Hükümetleri, hisse senedi sahipleriyle danıştıktan sonra, oyçokluğuyla karara varacaklardır. Hükümetlerin bu kararı, bu sürenin bitiminde denk gelen tarihten en az altı ay önce alınmış olacaktır.

Madde 247: Komisyon, ilerideki bir tarihte, borçlanma senetleri taşıyıcılarına anlaşmaları ya da şimdiki kararnameler gereğince verilmiş güvenceler yerine yeterli başka güvenceler ya da Türkiye’nin genel gelirleri üzerinden bir ipotek konmasını önermeye yetkilidir. Müttefik Hükümetler, Maliye Komisyonunun bu konuda o zaman ileri sürebileceği tüm önerileri incelemeği yükümlenirler.

Madde 248: Osmanlı Düyun-u Umumiye Yönetiminin, taşınır ya da taşınmaz, bütün malları, nerede olurlarsa olsunlar, tümüyle bu kurumun yararlanma yetkisi altında kalacaktır.

Devlet Borcu Konseyi, malların paraya çevrilmesinden doğacak her geliri ister Birleştirilmiş Borç (Düyun-u Muvahhide) ister ikramiyeli Türk Tahvillerinin olağanüstü amortismanında kullanmağa yetkili olacaktır.

Madde 249: Osmanlı Hükümeti, Trablus Yedek Akçesi ve Tazminatı üzerindeki bütün haklarını Maliye Komisyonuna aktarmayı yükümlenir.

Madde 250: Osmanlı Hükümeti, Düyun-u Umumiye Konseyine, Osmanlı kalan topraklarda şimdiye kadar Osmanlı Devlet Borcu'nun anapara ve faiz ödemesine ayrılmış olup, Devlet Borcu Konseyine ödenmesi gerekmele birlikte henüz ödenmemiş gelirlerin tutarına eşit bir para (sözü geçen topraklar Müttefik kuvvetlerin işgali altında bulunmuş iseler, işgal süresi hesap dışı tutulmak koşuluyla) ödeyecektir. Bu ödeme, Maliye Komisyonunun kanısına göre, Türkiye'nin mali durumu elverdiğinde yapılacaktır.

Madde 251: Düyun-u Umumiye Konseyi, konseyin savaş sırasındaki bütün işlemleri gözden geçirecektir. Devlet Borcu konseyinin savaştan önce Muharrem Kararnamesi ile yada başka türlü saptanmış olan yetkilerine ve yükümlülüklerine uygun düşmeyen giderleri, Maliye Komisyonu bunların ödenmesine olanak bulunduğu kanısına varır varmaz Osmanlı Hükümetince Devlet Borcu Konseyine ödenecektir. Konsey Savaş sırasında Konseyce alınan bütün önlemleri yeniden gözden geçirmek ve kanısınca, borçlanma senetlerini taşıyanları çıkarlarına zarar verici nitelikte olan ve devlet borcu konseyi yetkililerine aykırı düşen yükümlülükleri geçersiz kılmak yetkisine sahip olacaktır.

Madde 252: İş Bu Andlaşma Hükümleri gereğince her yıl Osmanlı Devlet Borcunun Anapara ve faiz ödemelerinden bir bölümünü üzerine almak durumunda bulunan Devletlerden her biri, borç konseyine altı ay önce haber vermek koşuluyla söz konusu yıllık taksidin ilgili devlet ile borç konseyinin ortaklaşa saptayacakları faiz oranı üzerinden anaparaya çevrilmesinden ortaya çıkacak bir para tutarını ödenmesi ile bu yükümlülüğünden kurtulabilecektir. Borç konseyini böyle bir yükümlülüğünden kurtulma isteminden bulunmaya hakkı yoktur.

Madde 253:Almanya ile yapılan Barış Andlaşmasının 259'uncu maddesinin 1,2,4, ve 7 inci paragrafları ve Avusturya ile yapılan barış Andlaşmasının 210'uncu maddesinin birinci paragrafı gereğince Almanya ile Avusturya'nın aktarmaları gereken altın para tutarları Maliye Komisyonunun buyruğu altına konulacaktır.

Madde 254: Almanya ile yapılan Barış Andlaşmasının 259'uncu maddesinin 3'üncü paragrafı gereğince Almanya'nın aktarması gereken paralar hemen Düyun-u Umumiye Konseyi'nin buyruğu altına konulacaktır.

Madde 255: Osmanlı Hükümeti, Osmanlı Sağlık Yönetiminin (Umur-ı Sıhhiye-i Osmaniye İdaresinin) ve eski Yüksek Sağlık Konseyinin (Meclis-i Ali-i Sıhhi'nin) paraları ile, eski Yüksek Sağlık Konseyinin Osmanlı Hükümetine karşı olan istemi, ve Karadeniz ile Boğaziçi Kurtarma Gemileri Yönetimi'nin (Karadeniz ve Boğaziçi Tahsiliye Vapurları İdaresinin) paraları konusunda, Müttefik Devletlerin, gerektiğinde başka Devletlerle anlaşarak, alacakları kararları kabul etmeyi yükümlenir.

Müttefik Devletler, bu konuda, Maliye Komisyonu'na kendilerini temsil etme yetkisini verirler.

Madde 256: Osmanlı Hükümeti, Müttefik Devletlerle anlaşmış olarak, savaştan sonra Almanya'dan Türkiye'ye gönderilecek malların ödenmesinde Osmanlı Hükümetince belli bir kambiyo fiyatı ile sürüme çıkarılan kağıt paraları kabul etmek konusunda savaş sırasında üstlendiği yükümlülüğünden Alman Hükümetini aklanmış sayar.

Madde 257: İş bu bölümde belirtilen müttefik Devletlerin Osmanlı Hükümetinden olan istemleri karşılanır karşılanmaz ve savaş öncesi Osmanlı Borcu ödenir ödenmez Maliye Komisyonunun görevi son bulacaktır. O zaman Osmanlı Hükümeti Milletler Cemiyeti üyesi olan Devletlerin, Türkiye'nin yararına olarak Osmanlı Hükümetine yönetim Desteklerinde ve yardımlarda yeniden bulunmaları gerekip gerekmediğini ve gerekiyorsa bu yardımın ve desteğin alabileceği biçimi, milletler cemiyeti konseyi ile birlikte inceleyecektir.

Madde 258: 1. Türkiye 1 Ağustos 1914 den sonra Osmanlı Bayrağı altına geçirilmiş bulunan bütün Alman gemilerini ulaşıma elverişli durumda ve müttefik Devletler Hükümetlerinin gösterecekleri müttefik Devletler limanlarında teslim edeceklerdir; Bu gemiler Almanya ile Barış Andlaşmasını 233 üncü maddesinde öngörülen onarımlar Komisyonuna teslim edilecektir. Bu konuda savaş sırasında tarafsız bir bayrağa yapılmış olan bütün geçirimler müttefik devletler bakımından hükümsüz sayılacaktır.

2. Osmanlı hükümeti, birinci paragrafta öngörülen gemilerle birlikte yine bu paragrafta söz konusu edilen Onarımlar Komisyonunun ne çeşit olursa olsun, her türlü ayrıcalıklardan, ipoteklerden rehinlerden, vergilerden ve yükümlülüklerden aklanmış olarak, gemilerin mülkiyetinin tam aktarılmasını sağlamak için gerekli göreceği bütün kağıtları ve belgeleri de verecektir.

Gerekebilecek bütün yeniden satın almaları yapmak ve ödenecek (tazminat) ödemelerinde bulunmak, Osmanlı hükümetine düşecektir. Osmanlı hükümeti teslim edilen gemi konusunda yapılabilecek her çeşit geri alma istemine ya da başka herhangi bir isteme karşı sorumlu taraf olacak ve her durumda hangi nedenle olursa olsun açılacak davaya ya ada mahkeme kararıyla malından edilmeye karşı, birinci paragrafta sözü geçen Onarımlar Komisyonunu güvence altında bulunduracaktır.

Madde 259: İşbu antlaşmanın IX. Bölümünün (Ekonomik Hükümler) 277. maddesine dokunulmaksızın, Türkiye Brest-Litowsk ve Bükreş Antlaşmalarıyla bunlara ek Antlaşmalarda yer alan hükümlerin tümünden yararlanmaktan vazgeçer.

Türkiye yukarıda adı geçen Antlaşmaların uygulanması sonucunda almış olduğu tüm parasal belgeleri, maden paraları, değerli kâğıtları ve sürüme çıkarılabilir senetleri ya da malları, Romanya ya da başlıca müttefik devletlere aktarmayı yükümlenir.

Madde 260: Bu bölüm hükümlerinin uygulanması için yasal önlemler, Osmanlı hükümeti ve ilgili devletlerce iş bu Antlaşmanın imzalanmasından başlayarak altı ay geçmeyecek bir süre içinde yayımlanacaktır.

Ek : 2

T.C.ZİRAAT BANKASI ⁽²²¹⁾

Osmanlı İmparatorluğu'nda tarımsal kredi kaynakları devletin öncülüğünde örgütlenirken, Tuna Valisi Mithat Paşa da, ilk çalışmalarını 1864 yılında başlattığı ve Hükümete sunduğu 1867 tarihli bir tüzükle yasal alt yapı ve dayanağa kavuşturduğu tarımsal ağırlıklı 'Memleket Sandıkları' (bu sandıklar daha sonra 1883 yılında Hükümetçe Menafi-i Umumiye sandıkları olarak yeniden yapılandırılmıştır) uygulamasını başlatmıştı. İlçe idare kurullarının nezaret ve murakabesi altında bulundurulacak bu sandıklar, bulundukları ilçelerde yöre halkına borç vereceklerdi. İşte bu sandıklar 1867 tarihli tüzüğü yürürlükten kaldıran 27 Ağustos 1888 tarihli yeni tüzükle kurulan Ziraat Bankası'nın nüvesini oluşturmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, İmparatorlukta halka yönelik ulusal bir kaynak sağlama kurumu yoktu. Bundan da en çok çalışan nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan çiftçiler zarar görüyordu. Çünkü, tamamen kendi kaderine terkedilmiş tarım kesiminde, geçim sıkıntısı içinde bulunan büyük bir çiftçi topluluğu başvurabilecekleri banka niteliğinde kurumsal bir finansal yapı olmadığı için, sürekli olarak özel şahıs kredilerine muhtaç durumdaydı. Kredi verenler, bu işi meslek edinmiş faizci kimselerin yanı sıra, tarım gereçlerini satan tüccar, toptancı, ihracatçı, komisyoncu, kabzımal ve köy bakkalı gibi çeşitli ticaret erbabı ve esnaflardı. Yüksek faizli bu tür özel şahıs kredilerine **Tefeci** veya **Murabaha Kredileri** denilmekte idi.

O sıralarda yıllık faiz % 900'leri buluyordu ve borçlarını ödemekte son derece zorlanan çiftçiler, ürünlerini kaçınılmaz olarak daha hasattan önce bu kişilere satmak(**Selem Usulü**) zorunda kalıyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Yugoslavya'nın Niş Kenti (Tuna) Valisi olan Mithat Paşa, çeşitli alanlarda başarılı çalışmalarının yanı sıra, çiftçilerin, tefecilerin elinden kurtarılması için devlet yardımının gerektiğini, ancak bu yardımın halk hareketiyle desteklenmesi gerektiğini düşünerek, 1863 yılında, milli bankacılığın ilk örneğini oluşturan "Memleket Sandıkları"nın kuruluşunu gerçekleştirmiştir.

Görüldüğü üzere, Ziraat Bankası, Mithat Paşa öncülüğünde, devlet eliyle ve devlet himayesinde kurulmuş ve fakat sermayesi çiftçilerin oluşturduğu kaynakla finanse edilmiştir.

1867 yılında 'Memleket Sandıkları Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesiyle sandıklar ülkenin her yanında faaliyete başlamışlardır. İzleyen yıllarda sandıkların işleyişinde gözlenen bozulmalar üzerine, Hükümet, 1883'te, aynı amaçlar doğrultusunda 'Menafi-i Umumiye Sandıkları'nı kurmuştur. 'Menafi-i Umumiye Sandıkları'na geçilmesiyle, idare yeniden düzenlenmiş, kayıt ve muhasebe işleri çağdaş ve ilmi esaslara uygun olarak yürütülmeye başlanmış ve merkezi hükümetin doğrudan denetimine tabi tutulmuştur. Bu yeni yapılanma, Sandıkların idaresine nispeten ciddi, bilimsel, denetime açık bir kimlik kazandırmış olmakla birlikte, çağdaş bir örgütlenmeye duyulan gereksinimi de tamamen giderememiştir.

⁽²²¹⁾) Velay, A. Du. a.g.e.s.,78-86;

(<http://www.ziraatbankasi.com/default.asp?sayfa=tr/bankamiz/bilgi edinme/iletisim.aspx&anagrup=bankamiz>).

Nihayet, 15 Ağustos 1888'de, Ziraat Bankası modern bir finans kurumu olarak resmen kurulmuş, 'Menafi Sandıkları' da bankanın şubeleri olarak yapılandırılmış, böylece ilk kez 'teşkilatlı tarımsal kredi' uygulama dönemi başlamıştır.

Ziraat Bankasının sermayesi şu 4 unsurdan oluşmakta idi:

- 1886 yılı sonuna kadar Ziraat sandıkları hesabına tahsil edilen nakdi mevcudat,
- Bu sandıkların alacakları,
- 1887 mali yılından itibaren mükelleflerden ödedikleri aşar vergilerinin % 1'i oranında alınacak munzam vergi (banka sermayesi 10 milyon liraya ulaşınca alınmayacaktır),
- Bankanın kuruluşundan itibaren verdiği borçlardan alınan faizler.

Ziraat Bankası'nın ilk kuruluşundaki görevleri şunlardı :

- Satılması mümkün olan gayrimenkul rehini ve kuvvetli kefalet karşılığında çiftçiye kredi kullandırmak,
- Faiz karşılığında tevdiat kabul etmek,
- Ziraat'e ilişkin sarraflık ve aracılık işleri yapmak.

T.C.ZİRAAT BANKASI KRONOLOJİSİ

1863

Mithat Paşa tarafından Pirot kasabasında bugünkü Ziraat Bankası'nın temelini oluşturan Memleket Sandıkları kuruldu (20 Kasım).

3-12 Ay vadeli ve kişi başına azami 20 liralık ilk tarımsal kredi uygulaması başladı.

1867

Memleket Sandıkları Nizamnamesi (Tüzüğü) yürürlüğe girdi.

Ülkemizde ilk kez teşkilatlı kredi sistemi mevzuatı oluştu.

1881

Banka yabancı ortak konusunda ilk girişimde bulundu.

1883

Menafi Sandıkları Memleket Sandıklarının yerini aldı.

Aşar Vergisine Menafi Hissesi Zammı yapılarak Sandıklara daimi ve istikrarlı bir mali kaynak yaratıldı.

Sandıklar güçlü ve sürekli bir yapıya kavuşturuldu.

1888

Ziraat Bankası Nizamnamesi (Tüzüğü) yürürlüğe girdi (28 Ağustos).

İlk defa faiz karşılığı mevduat kabul edildi.

Nominal sermayesi 10 milyon TL olan Ziraat Bankası hükümetin himayesinde ve Ticaret ve Nafia Nezareti'nin kontrolü altında bir Devlet Müessesesi oldu.

1892

Bankanın teftiş hizmetlerini kendi müfettişleri görmeye başladı.

Hazineye ilk kredi verildi.

Banka faaliyetleri daha etkin bir şekilde denetlenmeye başlandı.

1916

- Ziraat Bankası Kanunu çıkarıldı (23 Mart).
- Tarımsal işletmelere kredi, tahvil ve kefalet karşılığı avans kullanılmaya başlandı.
- İlk devlet tahvili satışı yapıldı.
- Bugünkü Mevduat Sertifikası benzeri "Tevdiatı Nakdiye Senetleri" çıkarıldı.
- İlk tohumluk kredisi verildi.

1919

- İzmir'i işgal eden Yunanlılar burada ayrı bir Ziraat Bankası İdare Merkezi oluşturarak, işgalleri altına giren şube ve sandıkları bu merkeze bağladılar.
- Kurtuluş Savaşı sırasında oluşturulan Kuvayı Milliye müfrezelerinin giderlerinin karşılanabilmesi için Ziraat Bankası sandıklarından para alınıp askerlere teçhizat sağlandı.

1920

- Ankara'da TBMM'nin açılmasıyla birlikte, TBMM'nin nüfuzu altındaki topraklarda bulunan şube ve sandıkların idaresi görevi Ziraat Bankası Ankara Şubesi'ne verildi (23 Nisan).

1922

- İzmir teşkilatı Ankara'ya tabi oldu (9 Eylül). İstanbul teşkilatı Ankara'ya tabi oldu.
- Milli Mücadele'nin kazanılması ile Banka tekrar bütünlüğüne kavuştu (23 Ekim).

1923

- İlk tahsil senedi çıkarıldı.

1924

- Ziraat Bankası'nı, kaynaklarını günlük ihtiyaçlara harcayan hükümetlerin siyasi etkisinden kurtarmak, gerçek sahipleri olan çiftçilerin eline ve yönetimine teslim etmek ve tarımsal kredilerle sınırlanmış olan faaliyetlerini genişletmek amacıyla, TBMM'de 444 sayılı Bütçe Kanunu kabul edildi (19 Mart).

- Bütçe Kanunu ile Ziraat Bankası bir devlet müessesesi olmaktan çıkarıldı ve Anonim Şirket haline geldi.

1938

- Umumi Heyet'in yetkilerini genişletmek üzere "Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakebeleri Hakkında Kanun" kabul edildi.

- 3202 sayılı Kanun'da yer alan Murakıplar Heyeti 3460 sayılı Kanun'la kaldırılarak, bu görev Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Umumi Murakebe Heyeti'ne verildi.

- Banka, bugünkü adıyla Yüksek Denetleme Kurulu tarafından denetlenmeye başlandı.

1945

- 3202 sayılı Kanun'da hazırlanacağı belirtilen ve 198 maddeden oluşan Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası (TCZB) Tüzüğü tamamlanarak yürürlüğe girdi. TCZB Tüzüğü, Genel Müdürlük birimlerinde büyük çapta bir yeniden yapılanmayı gündeme getirdi.

1964

- "Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanun" ile "Umumi Heyet", TBMM Genel Kurulu ve onun adına hareket eden "Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu" oluştu.

- Umumi Murakebe Heyetinin görevini Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu üstlendi.

1977

- Ege (İzmir), Marmara (İstanbul), İç Anadolu (Ankara), Doğu Anadolu (Erzurum), ve Güneydoğu Anadolu (Diyarbakır) Bölge Müdürlükleri kuruldu.

- Artan şube sayısının bir gereği olarak merkezi yönetimden, yerinden yönetime geçilmeye başlandı.

1986

Ankara ve İstanbul'da 7 şubede "Bank 86" adı altında geliştirilen proje kapsamında otomasyon ortamına geçildi.

1988

- Güneydoğu Anadolu Projesi Kredileri (GAP) Müdürlüğü kuruldu.
- GAP bölgesi üreticilerine, bölgenin özelliklerine uygun kredi desteği verilmeye başlandı.
- Euromoney Dergisinin, " Özkaynak Büyüklüğüne Göre İlk 500 Banka" sıralamasında Ziraat Bankası 452. oldu.
- Tarımı desteklemede ilk kez bir bölge tek başına ele alınarak yeni bir anlayışın temelleri atıldı.

1989

Bankanın ihtiyaç duyduğu nitelikli personelin yetiştirilmesi amacıyla Bankacılık Okulu öğretime açıldı.

Bankers Trust International Ltd. liderliğindeki diğer katılımcı bankalar aracılığıyla Hazine garantisi olmaksızın 140 milyon \$'lık Temmuz 2001 vadeli, değişken faizli tahvil ihracı gerçekleştirildi.

Bankamızda ilk Yatırım Fonu (Fon I) kuruldu.

Ziraat Altın adı altında altın satışına başlandı.

İlk tüketici kredisi verildi.

İlk kredi kartı verildi.

Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi başlatıldı.

1990

Ankara, İstanbul ve İzmir Bölgesi Dış Muameleler Şubelerimizin Genel Müdürlüğümüz üzerinden "Remote Work Station" olarak SWIFT -1 Sistemine bağlanması sağlandı.

Özel Tarımsal Krediler, Bireysel Bankacılık ve Bankacılık Kartları Müdürlükleri kuruldu.

"Self Servis Bankacılık" uygulaması başlatıldı.

ATM'lerin yanında, Türkiye'de ilk kez hizmete sunulan Yabancı Para Bozma Makinaları, Self Servis Danışma Terminalleri ve Sesli Mesaj Sistemleri ile bu proje, ülkenin ilk "İnsansız Elektronik Şube" mantığında çalışan ve 24 saat hizmet verme amacına yönelik bir atılım oldu.

Tahvil-Bono ve Hisse Senedi alım satımına başlandı.

Zirai kredi müşterileri müşterek borçlu ve kefillerin mağduriyetinin önlenmesi amacıyla Başak Sigorta ile imzalanan protokol çerçevesinde sigortalanmaya başlandı.

Fon II, III ve IV kuruldu.

İthal Süt Hayvancılığı Projesi başlatıldı.

Banka SWIFT'e geçerek dış işlemlerde de etkin olma isteğini ortaya koydu, ayrıca yeni ürünlerle her kesime hitap etmeyi amaçladı.

1993

İstanbul Şube'sine bağlı olarak İstanbul Takas İşlemleri Merkezi faaliyete geçti. Tarım sektöründeki işletme kredilerine bir yıllık vade dönemi tanındı.

Ziraat Bank Moscow, Kazkommerts Ziraat International Bank (KZI Bank), Turkmen Turkish Commercial Bank (TTC Bank) ve Uzbekistan Turkish Bank (UT Bank) kuruldu ve faaliyete geçti.

1998

- Günün gelişen teknolojileri kullanılarak açık sistem mimarisi üzerine "Ziraat 2001" projesi taşındı. Bu proje Ankara'da 86 şubede, Microsoft Windows NT ve SQL veri tabanı üzerinden kullanılmaya başladı.

- Bankanın yazılım atağı, yeni ürün ve hizmetlerin sunumunu kolaylaştırdı.

1999

1999 yıl sonu itibariyle iştirak sayısı 21'e ulaştı.

Dövize endeksli, spot ve gün içi kredi uygulamaları başlatıldı.

Turkish-Ziraat Bank Bosnia D.D., VISA ve EUROPAY lisansı alarak Ziraat Kart A.Ş. koordinatörlüğünde Bosna-Hersek'te ilk kez "VISA acquiring" ve "issuing" işlemlerine başladı.

2000

25 Kasım 2000 tarihinde kabul edilen 4603 sayılı kanunla T.C. Ziraat Bankası, Anonim Şirket haline getirildi.

2001

Şubat 2001 Krizinin ardından Kamu Bankaları, 'ortak bir yönetim kurulu' tarafından yönetilmeye başlandı.

Operasyon ağırlıklı bankacılık anlayışına, pazarlama nosyonu eklendi.

Emlak Bankası, Ziraat Bankası ile birleştirilerek kapatıldı.

Banka çalışanları Özel Hukuk Hükümlerine göre çalıştırılmaya başlandı.

2003

- Ziraat Bankası Genel Müdürlüğüne Can Akın Çağlar atandı.

2005

- Kamu Bankaları Ortak Yönetimi uygulaması sona erdi.

EK 3
20 Aralık 1881 (28 Muharrem 1299) tarihli
MUHARREM KARARNAMESİ⁽²²²⁾

Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti; Berlin Kongresi'nin 11 Temmuz 1878 tarihli oturumunda, Temsilcisiince yapılan beyan üzerine, 3 Ekim 1880 tarihli Nota ile üstlendiği yükümlülüklerine uygun olarak, aynı yıl 23 Ekim tarihli Notayla Osmanlı Düyun-u Umumiye tahvil sahiplerine borçların hakkaniyetli ve ödenebilir bir şekilde düzeltilmesi ve faiz ile anaparalarının yeniden ödenebilmesi yollarının araştırılması için, doğrudan Osmanlı Hükümetiyle anlaşmak üzere tahvil sahiplerinin temsilcilerinin seçilerek bir an önce İstanbul'a gelmelerini, davet etmiştir. Bu daveti kabul eden tahvil sahipleri: -İngiliz ve Felemenk tahvil sahiplerini temsilen Dışişleri Bakanlığı eski Müsteşarı Robert BOURKE'yi, -Fransız tahvil sahiplerini temsilen Fransa Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler eski Genel Müdür Yardımcısı J.VALFREY'i -Avusturya-Macaristan tahvil sahipleri eski Washington Olağanüstü Temsilcisi ve Orta Elçisi Baron De MAYR'ı -Alman tahvil sahiplerini temsilen Doktor Justizrath PRIMKER'i, -İtalyan tahvil sahiplerini temsilen eski Devlet Borçları İdaresi Genel Müdürü, eski Milletvekili Commandeur (Şövalye) F. MANCARDI'yi temsilci olarak tayin etmişlerdir. Tahvil sahiplerinin temsilcileri bu yılın Ağustos ve Eylül aylarında Bâb-ı Âli'ye (Başkent İstanbul'a) gelmişlerdir. Osmanlı Hükümeti, tahvil sahipleri temsilcileri ile görüşmeleri yürütmek üzere; Danıştay Başkanı SERVER PAŞA Başkanlığında, Maliye Bakanı MÜNİR BEY, Sayıştay Başkanı OHANNES ÇAMIŞ EFENDİ, Maliye Müsteşarı WETTENDORF BEY, Dışişleri Bakanlığı Müşaviri GESCHER EFENDİ ve Gümrük Müsteşarı BERTRAM EFENDİ'den oluşan özel bir komisyon kurmuştur. Komisyon görüşmeleri 1 Eylül'de başlamış, Eylül, Ekim, Kasım ve Aralık ayları boyunca devam etmiştir. Komisyon tarafından imzalanan tutanaklarda Devlet-i Âliye memurları ile tahvil sahipleri temsilcilerinin tam bir mutabakat sağlamaları üzerine Hükümet, bu Anlaşma temelinde aşağıdaki maddeleri karar altına almıştır.	Tahvil sahiplerine davet
	Delegelerin tayini
	Hükümetçe Maliye Komisyonu nun tayini

Madde I
Anaparanın Azaltılması ve Ödenmemiş Faizlerin Anaparaya Çevrilmesi

A) Ekli listede dökümü yapılan borçların her birinin ödenmemiş anapara artıkları; 6 Ekim 1875 (30 Ramazan 1292) tarihli Kararname'ye uygun olarak kur'ası çıkan tahvillerin yarısı için verilen Ramazan Senetleri ünvanlı geçici senetlerin nominal (itibari) bedellerinin ilavesiyle aşağıda gösterilen ihraç fiyatları değerlerine	Anapara miktarında indirim
---	--

⁽²²²⁾Mehmet Fatih Ekinci'nin 'Türkiye'nin Mali İntiharı' adlı eserinden alınmıştır; Barış Platin Ltd. Şti, Haziran 2008, Ankara.

indirilmiştir. 1858 borçlanması yüzde 85,0 1860 “ “ 57,375 1862 “ “ 68,0 1863-64 “ “ 69,62216 1865 “ “ 64,775 1869 “ “ 56,725 1872 “ “ 98,50 1873 “ “ 50,235 Düyun-u Umumiye “ “ 45,84 Rumeli Demiryolları “ “ 41,00545 B) Bu fiyatlara indirilen anaparaya 1881 yılı sonuna kadar vadesi gelip de ödenmeyen borçların faizleriyle, Rumeli Demiryolları tahvilleri-Lots Turcs-ikramiyelerinin 6 Ekim 1875 tarihli Kararname’ye göre nısıf faiz ve ikramiyeler için verilen Ramazan ünvanlı geçici senetlerin karşılığı olarak esasen %10 ilave edilecektir. C) Faiz ve ikramiyeler için verilip aşağıda 2 nci maddede kayıtlı bulunan Ramazan ünvanlı senetler dâhil olmadığı halde iş bu %10 zamdan önceden kalan faiz ve ikramiyelere isabet eden meblağ A işaretli fıkraya uygun olarak indirilen herbir borcun anapasına ilave edilecek olup, bu suretle her bir borcun indirilmiş fiyatları aşağıda gösterilen kesin fiyatlara yükseltilecektir.	İndirim oranı
	Gecikmiş faizlerin hesabı ve azaltılan anaparaya ortalama %10 ikramiye ilave edilmesi
	Ödenmemiş faiz ve ikramiyelere %10 ilave edilmesi
1858 borçlanması yüzde 93.15 1860 “ “ 62.90 1862 “ “ 74.50 1863-64 “ “ 76.30 1865 “ “ 71 1869 “ “ 62.40 1872 “ “ 107,75 1783 “ “ 55.25 Düyun-u umumiye borçlanması yüzde 50.25 Rumeli Demiryolları “ “ 45.09 Tahvilleri	Ödenmemiş kuponların %10’luk ilavesiyle indirim oranı
D) Şu halde yukarıda dökümü yapılan borçlanma tahvilleri, 1876 Nisanından 1882 Mart ayı (dâhil) na kadar ödenmemiş kuponlar ile birlikte C işaretli fıkrada her borçlanma için gösterilen fiyatlara eşit bir miktara indirilecektir. 6 Ekim 1875 tarihli kararnameye uygun olarak kur’ası çıkan tahvillerin nısıfı için	Anapara ve tahvil faizleri

verilip A işaretli fıkra beyan olunan Ramazan ünvanlı geçici senetler, kur'ası ikramiye ile çıkan Rumeli Demir Yolları tahvilleri müstesna olmak üzere C işaretli fıkra gösterilen fiyatlarla ait oldukları borçlanmaların senetlerine dönüştürülecektir. İhtar: Ekli cetvelde Rumeli Demir Yolları tahvilleri borçlanmasının anaparası artığı olarak gösterilen 31.508.000 İngiliz lirası, kur'ası ikramiye ile çıkıp da ödenmemiş olan tahvillerin itibari (nominal) anaparasını, yani tahvil başına 400 Franga denk gelip, bu anaparanın itibari bedeli ile anılan tahvillere kur'a ile isabet eden miktar arasındaki fark yürürlükteki faizlere tahsis edilen meblağa dahildir.	Ramazan Senetlerinin değiştirilmesi Anapara
--	---

Madde II Ramazan Senetlerinin Değiştirilmesi

6 Ekim 1875 tarihli Kararnameye uygun olarak (itibari anapara düşüldükten sonra) nısıf (yarısı) faiz ve ikramiyeler için tedavüle çıkarılan Ramazan ünvanlı geçici senetler, 1 inci maddenin B işaretli fıkrasında yazılı %10 zamdan isabet eden meblağ sözkonusu geçici senetlerin ait oldukları borçlanma tahvilleriyle değiştirilerek tesviye edilecek olup; iş bu geçici senetlerin itibari bedelleri toplamı, faizler toplamı için kabul edilecek oranda indirilecek ve ekli cetvelin 11 inci sütununda yazılı rakamlar üzerinden hesap edildiğinde aşağıdaki fiyatlar ortaya çıkacaktır:	Ramazan Senetlerinin Değiştirilmesi Faizler
1858 borçlanmasının faiz senetleri yüzde 23,26 1860 „ „ „ 15,29 1862 „ „ „ 18,12 1863-64 „ „ „ 18,553 1865 „ „ „ 17,26 1872 „ „ „ 17,20 Düyun-u Umumiye „ „ 14,78 Rumeli Demiryolları „ „ 19,18	Ramazan Senetlerinin indirim oranları
Bununla birlikte, 1872 borçlanma kuponları için verilen senetler aşağıda beyan olunacak 2 nci tertip borçlanmalardan birinin senetlerine (12 nci madde) yukarıda yazılı fiyatlarla tahvil edilecektir.	1872 Hazine Bonoları için verilen Ramazan Senetlerinin tahvili

Madde III İndirilmiş Borcun Bileşimi

İş bu düzeltmeler üzerine Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'nin indirilmiş miktarı: Önce her borçlanmanın halen tedavülde bulunan tahvillerinin 1 inci maddenin C işaretli fıkrasında gösterilen fiyatlara indirilmiş bedelinden, İkinci olarak, tahvillerin yarısı için tedavüle çıkarılan geçici senetlere karşılık verilmiş tahviller bedelinden, Üçüncü olarak, faizin yarısı ve ikramiyeler için tedavüle çıkarılan geçici senetlere karşılık olarak verilmiş tahviller bedelinden (2nci madde), oluşacaktır.	Borcun bileşimi
İş bu İradenin parçası olan ekli cetvel Osmanlı Genel Borçlarının (Düyun-u Umumiye-i Osmaniye) indirilmesi ve ödenmesine ilişkin rakamların tümünü gösterir.	Kararnameye ekli tablo
Bununla birlikte, aşağıda belirtilen yönetim kurulu ortaya çıkabilecek muhtemel hataları Hükümet ile danışarak düzeltmeye yetkili olduğundan, hesaplarda hata ve noksanlık durumunda 1 inci maddede yazılı fiyat müstesna olmak üzere, söz konusu cetvelde yazılı rakamlar Düyun-u Umumiye-i Osmaniye-i oluşturarak kesinlikle tespitine halel getirmeyecektir.	Hata ve noksanlar

Madde IV Senetlerin Kayıt ve Tescili

Ekli cetvelde dökümü yapılan tüm borç senetleriyle, Ramazan ünvanlı senetlerin tamamı kayıt ve tescil edilecektir.	Senetlerin kayıt ve tescili
---	---

Kayıt ve tescil işlemi: Londra’da “Yabancı Bono Sahipleri Kurulu’na Amsterdam’da “Borsa Meclisi’ne” ya da bu meclis tarafından belirlenecek Kurum’a, Paris, Viyana ve Berlin’de Osmanlı Hükümetinin yukarıda anılan 23 Ekim 1880 tarihli tebligatına muvafakat eden “Mali Kurumların Sendikası’na (temsilciliğine), Roma’da Roma Ticaret Odası’na, İstanbul’da Osmanlı Bankası’na, yaptırılacaktır.	Kayıt ve tescille yükümlü Kurumlar
Kayıt ve tescil işleminin gideri, kayıt edilen tahvil ve senetlerin indirilmiş anaparası üzerinden hesaplanacak %1/8 komisyonla karşılanacaktır. Komisyon, “borç servisi” için tahvil sahiplerine bırakılan gelirlerden Yönetim Kurulu’nca ödenecektir (Madde 15).	İndirilmiş Anapara üzerinden kayıt ve tescil için %1/8 komisyon alınması
Tahvillerin her kayıt ve tescilinde, hamiline, indirilmiş anaparanın tutarına eşit miktarda senet verilecektir.	Kayıt ve tescil edilen senetlerin düzeltilmesi
Küsurat için, hamillere faizli geçici senetler verilecek ve bu faiz geçici senetlerin nihai senetlere dönüştürüldüğü sırada ödenecektir.	Küsuratlı geçici senetler
Düyun-u Umumiye Yönetim Kurulu, tahvil tutarlarını yuvarlayarak kayıt ve tescili kolaylaştırmak için, tahvil küsuratlarını satın alma ve satma hakkına sahip olacaktır.	Yönetim Kurulu nca küsuratla rın satın alma ve satılması
Her borçlanmanın indirilmiş anaparası ile itibari anaparası arasındaki farka karşılık olarak verilen senetler, Yönetim Kurulu’nca toplanılıp, Hükümetin gözetimi altında Kurul kasasında (veznesinde) saklanacaktır. Bu tahviller amorti edildiği ölçüde iptal edilecektir. Çeşitli borçlanmaların kur’ası çıkan tahvillerine karşılık verilmiş olan Ramazan ünvanlı senetlere gelince, bunlar 1 inci maddenin D fıkrasına göre işlem göreceklerdir.	İtibari anapara ve indirilmiş anapara arasındaki fark
İşlemleri özel bir tüzük konusu olan Rumeli Demiryolları Tahvilleri (madde 13) hariç tutulmak üzere, Hükümetin ödemeyi durdurduğu süre zarfında esas sözleşmeleri gereği kur’ası çıkan senetler, kur’ası çıkmamış senetlerle eşit tutulacak ve çıkan numaralar kur’a dolaplarına konulacaktır.	1876-1881 arasında kur’ası çıkan senetler
Vadesi gelen kuponlarla değiştirilen Ramazan ünvanlı senetler üçüncü maddede ve ekli cetvelin 13 üncü sütununda gösterilen indirimle eşit fiyat ile ait oldukları borçlanma senetlerine dönüştürülecektir.	Ramazan senetleri
Ödemesi gecikmiş olan kuponlar teslim edilecek ve bunlardan ibraz edilmeyenlerin yerine Yönetim Kurulunca yayınlanacak tüzükler gereğince ya başka kuponlar konulacak ya da her noksan kupon için 1 inci maddenin C fıkrasında ve cetvelin 14 üncü sütununda belirlenmiş rakamlar üzerinden nisbi bir indirim yapılacaktır. Ramazan ünvanlı senetler her borçlanmanın tedavülden kaldırılmış senetleri ile değiştirilecektir. Esas sözleşmeye dayanılarak yeni kur’a çekimi durdurulmuştur.	Ödenmemiş kuponlar
İstisna tutularak, 1872 borçlanma senetleri (Hazine Bonoları) 1 inci maddenin C fıkrasında ve ekli cetvelin 19 uncu sütununda belirlenen fiyat ile sadece zimbalanacaktır. Bu borçlanmanın ödemesi geciken kuponlarına karşılık olarak verilen (madde 2) Ramazan ünvanlı senetler 2 nci maddede ve ekli cetvelin 12 nci sütununda gösterilen indirimle eşit fiyat ile ikinci tertip senetlere dönüştürülecektir.	Hazine Bonoları-1872 borçlanması

Madde V

Kayıt ve Tescil Dönemi-Kuponların Vadesi-Senetlerin Zamanaşımı

Tahvillerin kayıt ve tescil işlemleri, 1885 yılı Şubat ayının birinci ve miladi takvime göre onüçüncü gününe kadar devam edecektir.	Kayıt ve tescil dönemi
Bu sürenin bitiminde vadesi geçmiş kuponlar geçersiz sayılacak ve bunlar için bu tarihe kadar ayrılan karşılıklar, 1885 yılı Mart ayının birinci ve batı takvimine göre onüçüncü gününden itibaren altı aylık faiz ve anapara için elde bulunan fonlara katılacaktır.	1-13 Mart 1885 tarihinden sonra vadesi geçmiş kuponlar
1/13 Şubat 1885 tarihinden sonra tahvillerin kayıt ve tescili ancak bilinen kurallar gereğince Yönetim Kurulunca düzenlenen tüzüklerin hükümleri dairesinde yapılabilecek, kayıt ve tescil tarihi öncesinde ödenebilir tüm kuponlar zaman aşımına uğramış sayılacaktır.	1-13 Şubat tarihinden sonraki kayıt ve tescil işlemi
Bugünden itibaren altı yıl içinde kayıt ve tescil edilmemiş Ramazan ünvanlı senetlerin tamamı zamanaşımına uğramış sayılacaktır.	6 yıl sonra Ramazan senetlerinin zamanaşımı

Vadelerinin bitiminden itibaren altı yıl zarfında tahsil edilmemiş kuponlar da aynı şekilde geçersiz sayılacaktır.	Kuponların zamanaşımı
Kur'ası çıkıp da otuz yıl süresince anaparaları tahsil edilmemiş senetlerin tamamı zamanaşımına uğramış sayılacak ve tescil işlemleri iptal edilecektir. Kur'ası çıkan tahvillerin faizi işlemeyecektir. Kur'ası çıkıp tahsil edilen senetler Yönetim Kurulunca iptal edilecektir. Bu hükümler 10 uncu maddede öngörülen tahvilatı mümtazenin (imtiyazlı tahvillerin) kur'ası çıkan senet ve kuponlarına da uygulanacaktır.	Anaparanın zamanaşımı

Madde VI

Yönetim Kurunca Düzenlenen Tüzükler

Yönetim Kurulu, borçların ödenmesine ilişkin tüzüklerin tamamını düzenleyip, ilgililere tebliğ edecektir. Bu tüzükler senet hamillerini bağlayacaktır.

Madde VII

Borçların Değiştirilmesi ve Birleştirilmesi

Yönetim Kurulu üçüncü maddede tespiti yapılan borcu, Hükümet ile anlaşarak tamamen veya kısmen değiştirme hakkına sahiptir.	Hükümetle anlaşarak borcun değiştirilmesi
Bununla birlikte bu işlem: İngiltere'de değiştirilecek her borç bedelinin ¾ ünü temsil eden bir çoğunluğun, bu olmaz ise "Yabancı Bono Sahipleri Kurulu" nun onamasıyla adı geçen hamillerin basit çoğunluğunun onayına,	İngiltere'de
Fransa, Almanya ve Avusturya- Macaristan'da Osmanlı Hükümetinin 23 Ekim 1880 tarihli tebligatını (Nota) kabul etmiş mali kurum temsilcilerinin muvafakatine ve gerektiğinde tahvil sahipleri genel kurulu toplantısında sağlanacak çoğunluğun onayına, İtalya'da Kraliyet Ticaret Odasının muvafakatine ve gerektiğinde tahvil sahipleri genel kurulunda sağlanan çoğunluğun onayına, tabi tutulacaktır.	Fransa, Almanya ve Avusturya- Macaristan'da İtalya'da

Madde VIII

Borç Servisi için Gelirlerden Vazgeçilmesi

Hükümet , 3 üncü maddeyle tespiti yapılan borcun ödeme planı (borç servisi) için 1882 yılı Ocak ayının birinci ve batı takvimine göre onüçüncü gününden itibaren söz konusu borcun tamamen ödenmesine kadar, aşağıda yazılı olan gelirleri işbu Kararnameyle kesin olarak ve geri alınmamak üzere terk eder :	Hükümetin kesin terki
1) 10/22 Kasım 1879 tarihinde akdolan ve işbu Kararnameye ekli Sözleşme gereğince 1/13 Ocak 1882 tarihinden itibaren hükmü kalmayacak olan Sözleşme'nin konusunu oluşturan tekeli gelirleri ve dolaylı vergiler , yani:	10/22 Kasım 1879 tarihli sözleşmenin kapsadığı gelirler
a) Purolar, enfiyeler, çignemeye mahsus tütünler ve ithal edilen tömbeki hariç tutularak ve tütün aşarı ve tütün gümrük vergileri müstesna olmak üzere 10/22 Kasım 1879 tarihli Sözleşme'ye ilişik ve işbu Kararnamenin II numaralı ekinde yer alan listede adı geçen vilayetlerde toplanan veya tüketilen tütün ve tuz tekeli gelirleri ,	Tütün ve tuz tekeli gelirleri
b) Damga vergisi (varaka-i sahiha) ve söz konusu listede yazılı vilayetlerin üretip tükettikleri içkilerden alınan miriye ve ruhsatiye vergisi (içkilerden alınan gümrük vergisi hariç), c) İlişik listede yazılı ayrıntılı açıklamalar gereği, İstanbul ve bağlı yerlerinde balık avı rüsumu , d)İlişik listede yazılı açıklamalar gereği İstanbul'a bağlı yerlerle, Edirne, Bursa ve Samsun ipek aşarı ,	Damga vergisi Balık avı Rüsumu İpek aşarı
2) Samsun idaresine tabi Tokat; Edirne idaresinin bağlıları Kavala, Yenice, İskeçe, Dedeoğlu; Saruhan idaresine tabi Saruhan; İstanbul idaresine tabi Şile-Yeniköy; İzmit idaresine tabi Kartal, Gebze, Darıca ipek aşarı ,	İpek aşarı
-Tekirdağ idaresine tabi Banados; Gelibolu idaresine bağlı Gelibolu; Karamürsel idaresine bağlı Yalova balık avı rüsumu ,	

-Bursa idaresine bağlı Sinekli, Mudanya, Gemlik, Kurşunlu, Armutlu, Kapıdağı, Marmara, Paşalimanı, Erdek, Bandırma ve Manyas Gölü balık avı rüsumu ,	Balık avı Rüsumu
3)Ticaret Antlaşmalarının yeniden gözden geçirilmesi halinde vergi oranlarının değiştirilmesi sonucunda gümrük gelirlerinde hâsıl olacak fazla ,	Gümrük gelirleri fazlası
4) Patent Kanununun yürürlüğe konulmasıyla gelir (temettü) vergisinin şimdiki hâsılatına göre elde edilecek gelir fazlası , Üçüncü ve dördüncü fıkralarda yazılı gelirlerin tahvil sahiplerine ödenmesi hususu özel hükümlerle düzenlenecektir.	Patent Kanununun yürürlüğe konulmasıyla gerçekleşecek gelir fazlası
5) Bulgar Prensiği vergisi , Adı geçen verginin Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin temsilcilerince tespitine kadar, Hükümet buna karşılık 1/13 Ocak 1882 tarihinden itibaren tütün aşarından tahsil olunmak üzere yıllık 100.000 Osmanlı lirası ödeyecektir. Sözü edilen vergi tespit edildikten sonra Bâb-ı Âli bu verginin tamamının veya bir kısmının diğer bir yere tahsisini gerekli görür ise bu suretle harcayacağı meblağa eşit tütün aşarını ve bu vergi yeterli olmadığı takdirde onun gibi sağlam gelirlerden tahsil olunmak üzere başka bir geliri karşılık gösterecektir.	Bulgaristan vergisinin tespitine kadar yıllık 100.000 lira ödenmesi
6) Kıbrıs Adası'nın gelir fazlalığı ; Kıbrıs Adası'nın gelir fazlası Hükümetin emrinde bulunmadığı takdirde, 1/13 Ocak 1882 tarihinden itibaren yıllık 130.000 liralık bir meblağ bu gelir fazlasını karşılamak üzere Yönetim Kuruluna ödenecektir.	Kıbrıs Adası gelir fazlasına karşılık 130.000 lira ödenmesi
Yönetim Kurulu (madde 15) Bulgar Prensiği vergisine karşılık ödenecek olan 100.000 Osmanlı lirasını tahsilden sonra, tütün aşarı fazlasını, Kıbrıs gelirleri fazlasına karşılık olarak tahsil edileceği belirtilen 130.000 Osmanlı lirasının ödenmesinde kullanmak hakkına sahip olup, işbu meblağın eksik olan kısmı için de Maliye Bakanlığı her altı ayda bir Yönetim Kuruluna Gümrükler Genel Müdürlüğü üzerine çekilmiş poliçeler verecektir.	Tütün aşarı fazlasından 130.000 lira ödenmesi
7) Halen 240.000 Osmanlı lirası olarak Doğu Rumeli Vergisiyle 1/13 Mart 1880 tarihinden itibaren ödenemeyen miktar ve ana sözleşme (iç tüzük) nin 5 inci maddesine uygun olarak ileride aynı vergide meydana gelecek muhtemel artışlar ve Doğu Rumeli Gümrüklerinin yıllık net hâsılatının karşılığı olan 5000 Osmanlı lirası ,	Doğu Rumeli Vergisinin 240000 lira olarak tespiti
Osmanlı Bankası vezasine yatırılacak olan bu meblağları Yönetim Kurulu adı geçen Bankadan çekebilecektir.	Osmanlı Bankasına yatırılan vergilerin çekilmesi
Vadesi gelen taksitlerin ödenmesinin gecikmesi halinde, Hükümet adı geçen vilayetlerin taahhütlerini yerine getirmesi için gerekli tedbirleri alacaktır.	Taksitlerin gecikmesinde Hükümetin yardımı
8) Tömbeki Vergisi hâsılatından 50.000 liraya kadar tahsisat ayrılması, Yönetim Kurulunun işbu meblağın tahsilini temin etmesi için Maliye Bakanlığı her altı ayda bir Yönetim Kuruluna ve Gümrükler Genel Müdürlüğü üzerine çekilmiş poliçeler verecektir.	Gümrükler üzerine poliçeler
9) Berlin Andlaşması hükümleri ve 24 Mayıs 1881 tarihli İstanbul Sözleşmesinin 10 uncu maddesi gereğince, üçüncü maddede sayılan genel borçlardan Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'ın hisselerine isabet edip, Osmanlı'ya ait olan miktarlar ,	Bağlı vilayetlerin vergileri

Madde IX

Vazgeçilen Gelirlerin İşletilmesi ve Yönetimi

Bundan önceki maddenin birinci, ikinci ve sekizinci fıkralarında beyan olunan gelirler ile beşinci ve altıncı fıkralarında yazılı olan tütün aşarı halen mevcut olan kanunlar ve tüzükler gereğince; üçüncü ve dördüncü fıkralarda yazılı gelirler (gümrük ve patent vergileri artığı) ise düzenlenecek tüzük hükümlerine göre idare edilecektir.	Gelirlerin halen mevcut olan kanun ve tüzüklere göre idare edilmesi
Ancak, mevcut kanun ve tüzüklerin sınırlarını aşmaksızın ve Osmanlı tebaasına yeni yükümlülükler getirmeksizin önceki maddenin birinci ve ikinci fıkralarında yazılı tekel veya vergi gelirleri ya da beşinci ve altıncı fıkralarda yazılı tütün aşarı aynı madde hükümlerine uygun olarak borç taksitlerine ayrılmış ise, sözü edilen vergilerde	Kanun ve tüzükler çerçevesinde değişiklik ve yenilik yapmaya Yönetim Kurulunun yetkili kılınması

yapılabilecek bütün değişiklikleri ve yenilikleri kararlaştırmaya Yönetim Kurulu yetkili olacaktır.	
Önceki maddenin üçüncü, dördüncü ve sekizinci fıkralarında belirtilen gümrük, patent ve tömbeki vergileri gelirleri ayrı tutulmak üzere, tahvil hamillerine bırakılan diğer gelirler ile tekel ve vergi gelirlerinde veya sistemde yapılacak tüm diğer değişiklik ve yenilikler Hükümet ve Yönetim Kurulu arasında önceden varılacak anlaşma ile sağlanacaktır. Önceki maddenin üçüncü, dördüncü ve sekizinci fıkralarında belirtilen gelirler hariç olmak üzere, tahsilinden vazgeçilen gelirlere ilişkin tarife ve düzenlemeler de Hükümet ve Yönetim Kurulu arasında önceden varılacak anlaşma ile gerçekleştirilebilecektir.	Yeniliklere girişmede Hükümetle anlaşma
Hükümet Yönetim Kurulunca bu konuda kendisine arz olunacak tekliflerin reddi veya kabulü konusundaki kararını en geç altı ay zarfında Yönetim Kuruluna bildirmeyi taahhüt eder.	Kurul teklifleri üzerine hükümetin kararı
Hükümet, mevcut Yönetim Kurulu (Rüsum-u Sitte İdaresi) tarafından dolaylı vergi (rüsum-u sitte) ve damga vergisi konusunda kendisine arz olunan teklifler hakkındaki kararını en kısa sürede ilan edecektir.	Eski Rüsum-u Sitte İdaresine yöneltilen teklifler konusundaki karar
Tütün ve tuz inhisarlarına gelince, Hükümet bunları Reji yoluyla işletmek üzere -bu maksada dayanılarak ilan edilecek ayrıntılı açıklamalar hariç ki bunlar konusunda önceden anlaşmaya varılması gerekir-düzenlemeler yapılmasına esastan muhalefet etmeyecektir.	Reji yoluyla işletilecek tütün ve tuz tekelleri konusunda hükümetin muhalefet etmemesi
Tütünün reji vasıtasıyla işletilmesinden elde edilebilecek kazançlar ilgililer arasında belirlenecek şartlar dairesinde Hükümet, tahvil sahipleri ve işletici şirket arasında dağıtılacaktır.	Kazanç dağıtımı
Eğer Hükümet tahvil sahiplerine bırakılan aşar ile balık avı rüsumu ve içki vergisini lağvetmek isterse, Yönetim Kurulu üyelerinin salt çoğunluğunun oluruyla ve adı geçen vergilere eşit diğer gelirleri karşılık göstermek şartıyla buna yetkili olacaktır. Lağvedilecek gelirlerdeki muhtemel artış karşılık gösterilecek eşitinin tespitinde dikkate alınacaktır.	Aşar, balık avı ve içkiler üzerindeki vergilerin lağvedilmesinde karşılık göstermek şartıyla hükümetin yetkisi
Karşılık gösterilecek gelirlerin idaresinin ve toplanmasının aşağıda belirlendiği şekliyle Yönetim Kuruluna verilmesi kesinleşmiştir.	Karşılık gösterilen gelirlerin yönetimi

Madde X

Gelirlerin Uygulamaya Konulması ve Dağıtımı

Sekizinci maddede belirtilen gelirlerin net hâsılatı,1/13 Ocak 1882 tarihinden itibaren her senenin Eylül ve Mart (Rumi) ayı başında tümüyle borcun anapara ve faiz ödemesine tahsis edilecektir.	Gelirlerin net hâsılatının anapara ve faiz ödemelerine tahsisi
Bununla birlikte, Hükümet ile 10/22 Kasım 1879 tarihli sözleşmeyi imzalayanlar arasında ekli sözleşmenin uygulanması amacıyla, en fazla 8.170.000 Osmanlı Lirası olarak ortaya çıkarılan %5 faizli mümtaz tahvillerin tamamının ödenmesine kadar taksitlerinin temini için bir imtiyaz olmak üzere sözü edilen hâsılatın altı dolaylı vergi (rüsum-u sitte) ye ait kısmından her yıl 590.000 Osmanlı Lirası ayrılacaktır. İlk ödeme 1/13 Eylül 1882 tarihinde yapılacağından bu tarihte yapılacak ödeme miktarı sekiz aylığın taksiti olacaktır. Anapara ile faizler kayıt ve tescil edilen tahvillerin toplam miktarı üzerinden hesaplanacaktır.	Tahvilat-ı mümtaze ödemeleri için 590.000 lira ayrılması
	Sekiz aylık faiz tutarının 1/13 Eylül'de ilk ödemesi
Rumeli Demiryolları Tahvillerine (Lots Turcs) ait meblağın ödenmesi 13'üncü madde hükümlerine uygun olarak yapılacaktır.	Rumeli demiryolları tahvillerine ilişkin meblağın ödenmesi
Vadesi gelen kuponlar ile kur'ası çıkan tahviller İstanbul ve yabancı ülkelerde aslen bu hizmetle yükümlü kılınmış olan bankaların veznelerinde ödenecektir. Yönetim Kurulu kuponlar ve senet anaparalarının (kur'ası çıkan senetler) ödenmesi için toplanan gelirlerin yabancı ülkelere gönderilmesi ve teslimi için gerekli tüm tedbirleri alır. Bu ödemeye ilişkin göndermeler Osmanlı borçlarını ödemeye memur edilen Osmanlı Bankası aracılığı ile yapılacaktır. Yönetim Kurulu Bankalara tahsis edilecek komisyon miktarı konusunda onlarla uyuşacaktır.	Vadesi gelen kuponların ve kur'ası çıkan tahvillerin aslen bu hizmetle yükümlü kılınan bankalarca ödenmesi

Mümtaz tahvillerin taksitleri Osmanlı bankası tarafından ödenecek olup, adı geçen banka kur'ası çıkan tahviller ile kuponların bedeli üzerinden %1/2 komisyon alacaktır.	Mümtaz tahvil ödemelerinin %1/2 komisyon karşılığında Osmanlı Bankasınca yapılması
Söz konusu taksit ödemeleri için gereken miktarın yabancı ülkelere gönderilmesinden ortaya çıkacak kur farklarını Yönetim Kurulu üstlenecek, ancak daha sonra yönetim kurulu ile Banka arasında imzalanacak olan sözleşmeler bu uygulamadan hariç tutulacaktır.	Kur farkları
Yönetim Kurulu gerektiğinde yeni kuponlar bastıracaktır.	Yeni kuponlar
Yönetim Kurulu bu suretle elde edilen hâsılatı, faiz ve anaparanın vadeleri gelinceye kadar geçici olarak faiz elde etmede kullanabilecektir.	Kupon hâsılatının faiz elde etmeye plase edilebilmesi
Yönetim Kurulu altı ayın faiz ve amortisman oranlarını, yukarıda yazılı kurallara uygun olarak istenen sürelerde, Eylül ve Mart ayının birinci günleri vadeleri gelen taksit ödemeleri devamlı ve tam vaktinde yapılacak şekilde belirleyebilecektir.	Yönetim Kurulunca belirlenecek faiz ve amortisman oranları
Yönetim Kurulu faiz ödemeleri için elde bulunan meblağları sonraki altı aylık faiz tutarına eşitlemek için gerekli görülecek küsuratı ayıracak ve bekletebilecektir.	6 aylık faiz tutarının ödenmesinde rezerv tutulacak miktar

Madde XI Faiz Ödemeleri

Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'a isabet eden vergileri kapsamayıp, kur'ası çıkan tahvillere ait faiz tutarı da düşüldüğü halde, hamillere terk olunan gelirlerin net hâsılatının beşte dördü her yıl faiz ödemelerine ayrılacaktır.	Gelirlerin 4/5'inin faiz ödemelerine ayrılması
Ancak, 10 uncu maddeye uygun olarak (cetvelin 21 inci sütunu) indirilen anapara üzerinden hesaplanmış %1 faiz ödenmesini gerektiren meblağ, öncelikle sözü edilen gelirlerin net hâsılatından ayrılacaktır.	Faizler için gelirler üzerinden ayrılacak asgari tutar
Faiz söz konusu anaparanın %4 ünü asla geçmeyecektir. Eğer, faiz ödemeleri için elde bulunan para miktarı, indirilmiş borç anaparasının %1/4 üne eşit bir şekilde bölündükten sonra bir küsur kalırsa, bu küsur izleyen altı ayın faiz ödemesine ayrılacaktır.	Azami faiz %4
Faiz elde bulunan gelirlerin oranında olarak tüm borçlanmaların vadesi gelen kuponları üzerinden hiçbir fark ve istisna gözetilmeksizin ödenecektir.	Faiz mevcut gelirler arasında tüm borçlanmalar üzerinden ödenir.

Madde XII Anapara Ödemeleri

Tahvil hamillerine terk edilen vergilerin net hâsılatının beşte biri her yıl anapara ödemesine tahsis edilecektir. Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'a isabet eden vergilendirilebilir kısımlar buna dâhil değilse de, önceki madde de söz edildiği üzere kur'ası çıkan tahvillere ait faiz bedeli bu beşte birlik kısma eklenecektir.	Vergilerin 1/5 inin anapara ödemesine tahsisi
Bununla birlikte, söz konusu vergilerin net hâsılatı, 10 uncu maddeye uygun olarak (ekli cetvelin 21 inci sütunu) azaltılmış anapara üzerinden toplanmış %1 i geçmez ise noksanı anaparaya ayrılan 1/5 ten tamamlanacaktır.	Faizlere ayrılan 4/5, % 1 i geçmez ise farkı anaparaya ayrılan 1/5 ten tamamlanacaktır
Yukarıda sözü edilen vergi hâsılatından karşılanacak anapara ödemesi, indirilmiş anaparanın %1 ini geçmeyecektir. Eğer sözü edilen vergi hâsılatı, anapara üzerinden %4 faiz ile %1 anapara ödemesini, yani toplam %5 i geçerse fazlası Hazineye verilecektir.	5/5 in fazlası Hazineye verilecektir.
Anaparanın ödenmesi için elde bulunan paradan yuvarlak(küsuruz) bir rakam, tahvillerin ödenmesine yetmeyecek bir şekilde küsurlu kalır ise, bu küsur sonraki altı aylık anapara ödemesine katılmak üzere muhafaza edilecektir.	Anapara ödemesine ayrılan miktarın küsurlu kalması

Söz konusu gelirlerin toplamının beşte birine, kur'ası çıkan tahvillerin faizleri ilave olunarak bu faizler ile anapara taksitlerinin ödenmesinde; borçlar aşağıdaki şekilde tertip edilmiş gruplar halinde birleştirilmiştir: Tertip I 1858-1862 yılları borçlanmaları, Tertip II 1860,1863-64 ve 1872 borçlanmaları, Tertip III 1865,1869 ve 1873 borçlanmaları, Tertip IV Düyun-u Umumiye ve Rumeli Demiryolları İkramiyeli Tahvil Borçlanmaları, Yukarıda sözü edilen indirilmiş anaparanın %1 i faiz için ödendikten sonra, fazlası anılan anaparanın %1/4 üne kadar I.Tertip borçlanmanın anaparasını, ondan sonra sırasıyla II nci, III üncü ve IV üncü Tertip borçlanmaların anaparasını ödemeye tahsis edilecektir.	Gelirlerin Borçlanma tertiplerine tahsisi
Eğer anapara için yıllık olarak elde bulunacak meblağ, indirilmiş anaparanın %1/4 ünü aşarsa, bu anapara fazlasının %1/2 sine kadarı ikinci tertip borçlanmanın anapara ödemesine tahsis edilecektir; bu ikinci tertip borçlanma yukarıda yazılı birinci ¼ ü almışsa bu takdirde %1/4 den %1/2 ye kadar anaparayı aşan meblağ üçüncü tertip borçlanmaya nakledilecektir; bu üçüncü tertip de zaten birinci ¼ ü almışsa, bu takdirde 1/4 den 1/2 kadar olan meblağ dördüncü tertip borçlanmaya aktarılacaktır.	
Eğer anapara için elde bulunan meblağ, indirilmiş anaparanın %1/2 sini geçerse bu fazla anaparanın %3/4 üne kadarı III üncü tertip borçlanmanın anapara ödemesine tahsis edilecektir; şu kadar ki üçüncü tertip zaten %1/4 miktarında anapara akçesi almış ise, bu takdirde üçüncü ¼ ü IV üncü tertibe geçecektir; dördüncü tertip zaten ¼ ü almışsa bu takdirde anaparanın %1/2 sinden %3/4 üne kadar geçen meblağ III üncü ve IV üncü tertip borçlanmalar arasında eşit olarak paylaştırılacaktır.	
Eğer anapara için elde bulunan meblağ indirilmiş anaparanın %3/4 ünü geçerse, fazlası IV üncü tertip borçlanmaya geçecek olup; eğer bu tertip zaten %1/4 miktarında anapara akçesi almış ise bu takdirde %3/4 ü geçen meblağ henüz ödenmemiş borç tertipleri arasında eşit olarak pay edilecektir. İlk üç tertip borçlanmanın ödenmesinden sonra, anapara için elde bulunan meblağ dördüncü tertip borçlanmaya harcanacaktır.	
Söz konusu gelirlerin net hâsılâtının beşte birinden başka, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan tarafından üçüncü maddede yazılı borç ödemeleri için verilecek meblağ anapara taksitlerine tahsis edilecektir. Bu meblağlar, gerek faizi ve gerek anaparası bütün borçlanmaların anapara ödemesine -ancak tahvillerin kayıt ve tesciliyle ortaya çıkacak meblağa bağlı olarak-tahsis edilecektir. Eğer daha sonra borç değiştirilmesi maddesi yürürlüğe konulacak ise, o halde tüm senetler eşit tutulmak üzere, bu meblağ değiştirilen borcun bir bölümünü satın almada kullanılacaktır.	Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan tarafından verilecek gelirlerin anapara ödemesine tahsisi
Kur'ası çıkan tahvillerin faizi anapara bedelini artıracaktır. Anapara ödemesi yönetim kurulu kararına göre daima her altı ayda ya tahvil alınması ya da kur'a çekilmesi ile yerine getirilecektir. Kur'ası çıkan tahvillerin bedelleri 1/13 Eylül 1882 tarihinden başlayacak altı aylık vadenin bitiminden itibaren ödenecektir.	Kur'ası çıkan tahvillerin faizinin anaparayı artırması
Senetlerin anaparasının ödenmesi, ister tahvil satın alınması ister kur'a çekilmesiyle yerine getirilsin her durumda; a) Yüzde 1 faiz veriliyor ise anaparanın % 66,66 sını, b) Yüzde 1 in üstünde ve %3 ün altında faiz veriliyor ise anaparanın %75 ini, c) Yüzde 3 e kadar veya daha fazla faiz veriliyor ise anaparanın %100 ünü, aşmayacak tutarlar ile olacaktır.	Senetlerin anapara ödemelerinde oran

Madde XIII
Rumeli Demiryolları İkramiyeli Tahvilleri

Tahvil hamillerine terkedilen gelirler ile diğer gelirlerden gerek faiz gerek anapara akçesi olsun Avrupa Türkiye (Rumeli) Demiryolları İkramiyeli Borçlanmalarına (Lots Turcs) ait olan meblağlar aşağıdaki gibi kullanılacaktır: a) 1881 yılı sonuna kadar kur'aları çıkıp da bedelleri ödenmemiş olan söz konusu demiryolları tahvilleri hamillerine kısmi bir tazminat ödemesi yapılmasından dolayı öncelikle adı geçen meblağlardan %25'lik bir tutar ayrılacaktır. Bu %25'ler, kur'ada çıkan tahvillere isabet eden miktarın %20'si tamamlanuncaya kadar adı geçen tahvillerin bedeli oranında ödenmesinde kullanılacaktır. Kısmi ödemeler tahvillerin ibrazı ile yerine getirilecek ve tahvillerin üzerine bu ödemeleri açıklayıcı bir damga basılacaktır. Yüzde 20'yi tamamlamak için son taksit ödendiğinde, tahviller geri alınacaktır.	Rumeli Demiryolları Tahvillerine ait meblağların kullanımı
	1881 yılı sonuna kadar kur'ası çıkan Rumeli Demiryolları tahvilleri üzerinden %20 ödeme yapılabilmesi için %25'lik bir meblağ ayrılması
b) Kur'ası çıkmamış tahvillerin kur'alarının çekilmesi ve ikramiyelerinin ödenmesi hususlarında, öncelikle borçlanma için yapılan usule uygun surette ve bu borçlanmaya ait meblağların müsait bulunduğu tertibe devam edilecektir. Kur'ası çıkan tahvillerin bedelleri bir aylık süre zarfında ödenecektir.	Kur'ası çıkmamış tahvil çekilişlerine geçmişte olduğu gibi devam edilmesi zorunludur.
c) Bu borçlanmanın faiz ödemeleri durdurulmuş olup, ikramiyelerin tamamının ödenmesi için gerekli görülen meblağda bir fazla ortaya çıkmadıkça faizin yeniden ödenmesine başlanamayacaktır. Bu takdirde, faizler kur'ası çıkan tahvillerin bedelleri ile birlikte ödenecektir. Yukarıda sözü edilen fazla, kur'ası çıkmayan tahvil kuponlarının ödenmesinde kullanılacak ve bundan bir şey artarsa en az artırılmış ikramiyeler ile kur'aya dâhil olacak tahvillerin sayısı ona maledilecektir.	Tüm ikramiye ödemeleri yapıncaya kadar faiz ödemeleri durdurulmuştur
d) Tahvil sahipleriyle yapılan düzenlemeler 1882 yılı Rumi Ocak ayının birinci(miladi onüçüncü) gününden itibaren yürürlüğe gireceği için b işaretli fıkra gereğince bu ödemelerin şeklinin kur'alarla ilgili yönü sözü edilen yıldan başlayarak geçerli olacaktır.	Kura çekilişlerinin 1/13 ocak 1882 den itibaren başlaması
e) Yönetim Kurulu bir yıl zarfında kur'ası çıkan tahvil bedellerinin ödeme sürelerini ve bunlara ayrılacak meblağın miktarını yukarıda sözü edilen kurallara uygun olarak belirleyecektir.	Kur'ası çıkan tahvillerin ödeme sürelerini yönetim kurulu belirleyecektir.
f) İşbu Kararnamenin genel hükümleri yukarıda yazılı fıkralar ile değiştirilmedikçe bu borçlanma için de esas tutulacaktır.	Kararnamenin genel hükümlerinin Rumeli Demiryolları Borçlanması için de uygulanması

Madde XIV
1880-81 Dönemi Artığının Tahsisi

10/22 Kasım 1879 tarihli sözleşmenin uygulamaya konulduğu iki senelik sürede, yani 1882 yılı Rumi Ocak ayının birinci (miladi 13 üncü) gününe kadar ortaya çıkan fazlalar, işbu düzenlemeye katılmış olan komiteler ve temsilciler tarafından Ekim 1875 tarihli Ferman'ın yayınlanmasından bu yana tahvil hamilleri yararına yapılan giderlerin ödenmesine tahsis edilecektir.	Fazlaların bu düzenlemelere katılan tahvil sahipleri komiteleri ve temsilcilerce üstlenilen ücret ödemelerine tahsisi
Yönetim Kurulu geri ödemesi talep edilecek olan masrafların tahvil sahipleri açısından faydalı ve gerekli olup olmadığına karar verecektir.	Ücret ödemelerine yönetim kurulunca karar verilmesi
Söz konusu fazlalardan elde kalacak meblağ Yönetim Kurulu tarafından ilk dört "altı aylık" faiz ve anapara taksitlerini eşit derecede bulundurmak ve olağanüstü giderleri kapatmak için kullanılacaktır.	Mevcut fazlalardan kalan meblağlar

Madde XV
Yönetim Kurulunun Oluşumu-İç Tüzüğü-Üyelerin Ayılları-Toplantılar vs.

Senet hamillerini temsil ve menfaatlerini korumak için bir İdare Meclisi (Yönetim Kurulu) oluşturulmuştur.	Kurulun oluşumu
Kurulun İdare Merkezi İstanbul'dur.	Kurulun İdare Merkezi
Yönetim Kurulu, aşağıda belirtilen şekilde oluşturulacaktır: -İngiliz tahvil sahiplerini temsil etmekle birlikte aynı zamanda Hollanda'lı (Felemenk) tahvil sahiplerini de temsil edecek olup, Londra'da Yabancı Bono Sahipleri Kurulu, olmadığı takdirde İngiltere Bankası Müdürü (Guvernörü), bu da olmadığı takdirde İngiliz ve Hollandalı senet hamillerinin Londra'da yapacakları Genel Kurul toplantısında seçilip atanacak olan bir üye;	İngiliz ve diğer tahvil sahiplerini temsil edecek üyelerin atanması
Osmanlı Hükümetinin 23 Ekim 1880 tarihli Notasına (tebligatına) muvafakat eden Paris, Berlin ve Viyana mali kurumları temsilcilerince (bankaların sendikalarınca) seçilmiş olan Fransız, Alman ve Avusturya-Macaristan'lı tahvil sahiplerinin anılan üç başkentten her birinde yapacakları genel kurul toplantısında seçip atayacakları; -Fransız tahvil sahiplerini temsil eden bir üye; -Alman tahvil sahiplerini temsil eden bir üye; -Avusturya-Macaristan tahvil sahiplerini temsil eden bir üye;	Fransız, Alman, Avusturya-Macaristan tahvil sahiplerini temsil edecek üyeler
-Kraliyet Ticaret Odalarının temsilcisi niteliğinde olan Roma Ticaret Odası'na seçilen ve gerektiğinde seçimi İtalyan tahvil sahiplerinin Roma'da yapacakları bir genel kurul tarafından onaylanacak olup; İtalyan tahvil sahiplerini temsil eden bir üye,	İtalyan tahvil sahiplerini temsil edecek üye
-Osmanlı tahvil sahiplerinin Şehremini (Belediye Başkanı) tarafından yapılacak davet üzerine İstanbul'da toplayacakları genel kurul'ca seçilip atanacak olup; Osmanlı tahvil sahiplerini temsil eden bir üye,	Osmanlı tahvil sahiplerini temsil edecek üye
-Osmanlı Bankası tarafından ve olmadığı takdirde tahvil sahiplerinin İstanbul'da yapacakları genel kurul'ca seçilip atanacak olan, ekli Sözleşmede beyan olunan tahvil (tahvilat-ı mümtaze) sahiplerini temsil eden bir üye,	Tahvilat-ı mümtaze sahiplerini temsil edecek üye
Bu sonuncu üye, Kurulda yalnız söz konusu tahvillerin tamamen ödenmesine kadar koltuk sahibi olacaktır.	Görev süresi
Kurulda boşalacak üyeliğe aynı işlemlere uygun olarak atama yapılacaktır.	Boş üyeliğe atama
İngiliz, Hollandalı, Fransız, Alman, Avusturya-Macaristanlı ve İtalyan tahvil sahiplerini temsil edecek üyelerin tayinleri Londra, Paris, Berlin, Viyana ve Roma'daki Osmanlı Devleti elçilerine tebliğ olunacaktır. Osmanlı tahvil hamillerini temsil eden üye ile ekli Sözleşmede belirtilen imtiyazlı tahviller (tahvilat-ı mümtaze) hamillerini temsil eden üyenin atanması da Osmanlı Devleti Maliye Bakanlığı'na tebliğ edilecektir.	Yabancı üyelerin atamasının Osmanlı Devleti Dış Temsilcilerine tebliğ edilmesi
Osmanlı Devleti hizmetinde iken adı geçen Kurul'a üye tayin edilen Osmanlı veya Yabancı olsun her görevli, temsilciliği süresince kamu görevlerinden istifa etmek zorunda olacaktır.	Kurul'a üye tayin edilen görevlinin memuriyetinden istifa etmek zorunda olması
İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa ve İtalya'da Kurul'a üye tayinine memur olan yetkililer, bu esnada Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomatik, konsolosluk ya da askeri bir görevle yükümlü bulunan birini söz konusu Kurul üyeliğine seçecek olurlarsa, bu üye yine aynı şekilde memuriyetinden istifa edecek ve yabancı ülkelerden gelen Kurul üyeleriyle eşit maaş alacaktır.	Türkiye'de politik ve askeri görevleri yerine getiren yabancı üyeler atanması
Kurul üyeleri beş sene için atanmış olacaklar ve yeni Kurul'un oluşumuna kadar görevde kalacaklardır. Görevleri sona erenler görev bitiminde yeniden seçilebileceklerdir.	Kurul üyeliğinin süresi
Eğer Kurul üyesinden biri görevinde kusur edecek olursa, kendisini tayin eden yetkililer tarafından uygun bir zamanda Kurul'un teklifi ve onayı üzerine görevinden azledilecektir.	Bir kurul üyesinin azli
Kurul üyelerinin maaşları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir: Yabancı tahvil hamillerinin yabancı ülkelerden gelen her bir temsilcisine 2000 İngiliz Lirası, Yabancı tahvil sahipleri ya da Osmanlı tahvil sahiplerinin Osmanlı ülkesinde	Üyelerin yıllık maaşları

oturanlar arasından seçilecek her bir temsilcisine 1200 İngiliz Lirası,	
Osmanlı Devleti (Devlet-i Aliyye) Komiserine (18. Madde) 1200 İngiliz Lirası,	Osmanlı Devleti Komiserinin maaşı
Ekli Sözleşmede beyan olunan tahvil sahiplerini temsil edecek üyeye maaş tahsis edilmeyecek, ancak huzur hakkı olarak yıllık 500 İngiliz Lirası ödenecektir.	İmtiyazlı tahvil hamilleri temsilcisinin maaşı
Bu maaşlar Yönetim Kurulu üyesinden her birinin İstanbul'a varış tarihinden itibaren işlemeye başlayacaktır.	Maaşların işlemeye başlama zamanı
Yukarıdaki açıklamalara göre, ilk kurul üyesinin seçim ve tayininde söz sahibi olabilecek genel kurul üyeleri, her ülkede halen o ülkenin tahvil sahiplerini temsil eden temsilci tarafından toplantıya çağrılacaktır.	Yabancı ülkedeki genel kurul üyeleri
Kurulda boş kalan üyeliğe tayin gerektiği takdirde Tahvil sahipleri Kurulu, Yönetim Kurulunca toplantıya çağrılacaktır. Her iki durumda adı geçen kurullar kendilerini davet eden yetkili tarafından belirlenecek hal ve usule uygun olarak toplanacak ve kararları da toplanma sebepleri olan konuyla sınırlı kalacaktır.	Yönetim Kurulunca tahvil sahipleri Kurulunun toplantıya daveti
İngiltere ve Fransa'da tutulu (rehin) bulunan Osmanlı tahvillerinin adet ve çokluğuna göre, Kurul'un yıllık başkanlığına beş senelik bir dönem süresince ve Kurul'un ilk seçimiyle tesis edilecek düzene göre sıra ile İngiliz ve Fransız temsilcilerden birisi getirilecektir.	Kurul Başkanlığını İngiliz ya da Fransız üyenin üstlenmesi
Bu durum ilk beş sene sonrasında esasen değişecek olur ise, Yönetim Kurulu, Başkanını kendisi seçecektir.	Beş sene geçmesiyle Başkan seçimi
Başkanın gaipliği veya geçici bir özrü ve engeli söz konusu olduğunda, bu durum süresince başkanlık Kurul'un en kıdemli üyesi tarafından yürütülecektir.	Geçici Başkanlık
Kurul üyelerinin her birinin bir oy hakkı olacaktır. Kararlar oy çokluğuyla alınacaktır. Oyların eşitliği durumunda başkanın oyu üstün gelecektir.	Üyelerin oyları, Başkanın oyunun üstünlüğü
Kurulun ilk toplantısı, üyelerinin tayininden sonra ivedilikle yapılacaktır.	Kurul'un ilk toplantısı
İşbu Kararnamenin yayımından iki ay sonra, Kurul'un göreve başlaması ve faaliyet yapabilmesi için usulüne uygun olarak tayin edilmiş üç üyenin hazır bulunması yeterli olacaktır.	Kurulun çalışabilmesi için üç üyenin yeterli olması
Kurul üyelerinden bir kısmının ayrılmasıyla veya diğer sebeplerle üyeliğin boş kalacağı süre zarfında Kurul, yürütme gücü ve yetkilerine uygun olarak, tüm kararları alma hakkına sahip olacaktır.	Boş üyelikler durumunda Kurulun karar alması
Kurulun görevi işbu Kararnamenin kapsadığı borçlanmaların tamamen sona ermesiyle son bulacaktır.	Kurulun görevlerinin son bulması

Madde XVI **Kurulun Yetkileri**

Yönetim Kurulu, sekizinci maddenin beşinci ve altıncı fıkralarında belirtilen hallerde bütün aşarı için Hükümete hesap vermek, Bulgaristan vergisine karşılık sayılacak 100.000 lira ve Kıbrıs Adası gelir fazlasına karşılık gösterilecek 130.000 lira üstündeki gelir fazlasını yıllık olarak Hazine'ye teslim etmek kaydıyla, anılan maddenin birinci, ikinci, beşinci, altıncı, yedinci ve dokuzuncu fıkralarında sayılan gelirleri ve sair hasılatı, bütün aşarı da dahil olmak üzere, yetkili memurları vasıtasıyla ve tahvil hamillerinin hesabına olarak doğrudan idare edecek, tahsil edecek ve harcayacaktır.	Yönetim Kurulunun 8 inci maddenin I,II,V,VI,VII ve IX. fıkralarında sayılan gelirleri doğrudan idaresi
Kurul, sekizinci maddenin sekizinci fıkrası gereğince tömbeki vergisi hâsılatından ayrılacak 50.000 lira ile anılan maddenin üçüncü ve dördüncü fıkralarında belirtilen gelirleri de harcayabilecektir.	Tömbeki Vergisinin 50.000 lirasının harcanması
Rüsum-u Sitte (altı dolaylı vergi) bedeli, 1 Mart 1296 (1878) tarihinde yayımlanan Devlet Sandıkları İçin Uygulanmakta Olan Para Basımı Nizamnamesi (Meskûkât Nizamnamesi) gereğince nakden ödenecektir.	Rüsum-u Sitte'nin nakden ödenmesi

Yönetim Kurulu, İdareye terk edilen gelirler ve sair hâsılatı nakde çevirerek tamamlayıcı gelir yekûnundan idare ve tahsilât giderlerini düşükten sonra, kalanı kabul edilen dağıtım şekline uygun olarak ekli Sözleşmede belirtilen tahvillerle üçüncü maddede gösterilen borcun anapara ve faiz ödemesine tahsis edecektir.	Tamamlayıcı gelir yekûnunun idarenin yaptığı giderler düşülerek anapara ve faiz ödemesine tahsisi
Kurul terk edilen gelirlerden biri veya diğerini, üçüncü kişilere toplayabilecek veya kiraya (iltizama) verebilecek; ancak bu durumda Hükümete karşı doğrudan sorumlu olacaktır.	Terk edilen gelirlerin toplatılması ve kiralanmasında (iltizamında) Kurulun sorumluluğu
Kurul işleri idare etmek için Kurulun hükmü altında olan bir Genel Müdür atayacaktır. Genel Müdür kararların icrasında kurulu üçüncü kişilere karşı temsil edecek, Düyun-u Umumiye İdaresi adına ister savunma ister talep sahibi olarak mahkemeler ve diğer adli merciler önüne çıkabilmek için yetki verilmesi gerekse bile gerektiğinde tüm adli işlemleri yürütecektir.	Kurul'un Genel Müdür ataması
Kurul Düyun-u Umumiye İdaresinin diğer görevlilerini işe almaya ve işten çıkarmaya yetkilidir.	Görevlilerin işe alınması ve işten çıkarılması
Sözü edilen görevliler görevlerini icrada Hükümet memurları gibi telakki edilecektir. Hükümet bunların Osmanlı hiyerarşisindeki rütbe, ilerleme ve yükselmelerinde Kurul'un tüm tavsiyesini (kararlarını) kabul edecektir. Düyun-u Umumiye İdaresi ve görevlileri vergi ve benzeri yükümlülüklerde Devlet İdaresi ve görevlileriyle eşit tutulacaktır.	İdare görevlilerinin görevlerini icrada Devlet Memuru olarak telakki edilmesi
Yönetim Kurulunun hizmetine girecek olan Devlet görevlilerinin durum ve statüleri özel bir tüzük ile düzenlenecektir. Bu tüzük hükümleri, halen Rüsum-u Sitte İdaresi hizmetinde bulunan Devlet görevlilerine de aynen uygulanacaktır. Kurul'un bu İdare görevlilerinin tümünü atama ve işten çıkarmaya dair şu an görevdeki İdare tarafından kullanılmakta olan yetkileri, işbu tüzük ile sınırlandırılmayacaktır.	Kurul Hizmetine giren Devlet görevlileri
10/22 Kasım 1879 tarihli Sözleşmenin 13 üncü maddesinde öngörülen tazminatlar ile diğer olağanüstü giderler, Kurulca üstlenilecektir.	Tazminat ve giderleri Kurulun üstlenmesi
Hükümet İdarenin icrai faaliyetinde, mevcut kamu kurumları ile bağdaşan bütün genel yardımlaşmayı Kurula sağlamanın yanında, kaçığın önlenmesine karşı gelenlere kanunlarla ilan edilen cezaları uygulamayı taahhüt eder.	Kurula Hükümetçe verilen genel yardımlar
Doğu Rumeli Vergisinin ödenmesinde gecikme durumunda, Kurul, Hükümete başvurarak ödenmeyen meblağın tahsili için gerekli tedbirlerin alınmasını talep edecektir.	Doğu Rumeli Vergisinin ödenmesinde gecikme
Hükümet idare genel merkezi ile taşradaki şubelerin güvenliğini sağlamak için kurul yönetimine yardım edecektir.	Askeri koruma
Hükümet mevcut Rüsum-u Sitte İdaresine karşılıksız olarak verdiği şubelerin kullanımını bu kez Kurul'a bırakacaktır.	Şubelerin bedava kullanımı
Kurulun işlemleri için gerekli pul ve kıymetli evrak devletin gözetiminde ve giderleri Kurul'a ait olmak üzere Hükümetçe temin edilecektir.	Kurul işlemleri için gerekli pul ve kıymetli kâğıtlar
Devlet tarafından görevlendirilecek zabıta (denetim) ve hafiye görevlilerinden ayrı olarak, Kurul kaçakçılığı önlemekle yükümlü yardımcı görevliler ve hafiye (gizli) müfettişleri tayin edebilecek ve kaçakçılığa kalkışanlar kanunlara uygun olarak cezalandırılacaktır.	Yardımcı görevlilerin tayini
İdarenin hafiye memurları, Hükümetin hafiye memurları gibi, aykırı harekette bulunanlar tarafından ödenecek para cezası ve iki kat verginin alışılmış kısmını alacaklardır.	Gizli ajanların cezalardan payı
Kurul müzakerelere ve işlerin icrasına ilişkin düzenlemeleri kendisi kararlaştıracaktır.	İşlerin icrasına ilişkin düzenleme
Kurul, ekli Sözleşme gereğince ihraç olunacak tahvilleri anılan Sözleşmeyi imza eden alacaklıların 10 uncu maddede açıklanan isteklerini yerine getirmek üzere imzalayacaktır.	Tahvilat-ı mümtazenin imzası

Madde XVII
Bütçe, İdarenin Aylık, Altı Aylık ve Yıllık Vaziyeti

Yönetim Kurulu, özellikle ekli Sözleşmede öngörülen tahviller ile üçüncü maddede belirtilen borcun ödenmesine o yıl için tahsis edilecek meblağa ilişkin tahminler ile Kurulun gelir ve gider tahminlerini gösterecek bir bütçe hazırlayacak ve her bütçe yılının başlamasından iki ay önce Maliye Bakanlığına sunacaktır.	Kurulun yıllık bütçeyi Maliye Bakanlığına sunması
İşbu bütçe mevcut kurallara uygun olarak düzenlenecek ve iki ay içinde Hükümet tarafından onaylanacaktır. Bütçe Osmanlı Devleti Genel Bütçesine geçirilecektir. Maliye Bakanlığı, Düyun-u Umumiye'ye ilişkin söz konusu bütçenin onaylı bir özetini Kurul'a verecektir.	Bütçenin Hükümet tarafından tasdiki
Kurul, tüm gelirler ile bir ay içinde yapılan ödemeleri almış olduğu bilgilere, geçerli usul ve esaslara uygun olarak vaziyet cetveli şeklinde her ay Maliye Bakanlığına bildirecektir.	Gelir ve harcamalara ilişkin aylık durum
Kurul aynı zamanda her uygulama yılının sonunda genel kesin hesabı adı geçen Bakanlığa sunacaktır.	Yıllık kesin hesabın verilmesi
Kurul üçüncü maddede belirtilen borçların ödemesine mahsuben Avrupa'ya gönderilenler ile hamillere yapılan ödemeleri gösteren hesabı her altı ayda bir Maliye Bakanlığına sunacaktır.	Borç ödemeleri için fon kullanımını gösteren altı aylık hesap
Kurul tahvil kayıt işlemlerinin yapıldığı başkentlerin tümünde her ay bir önceki ay içinde elde edilen gelirler ve yapılan ödemeler toplamını gösteren bir özet vaziyet cetveli yayınlacaktır. Bu vaziyet cetveli; 1. Tahvil hamillerine bırakılan rüsum-u sitte (altı dolaylı vergi) nin her birinin hâsılatı ile diğer gelirlerin her birinden toplanan hâsılatı, 2. Genel yönetim giderleri için yapılan ödemelerin toplamını, 3. Ekli Sözleşmede belirtilen tahvil ödemelerine mahsuben gönderilen meblağı, 4. Üçüncü maddede beyan edilen borç ödemeleri için Avrupa'ya transfer edilen fonları, 5. İstanbul ve taşrada ay sonunda toplanan kasa mevcudunu, gösterecektir. Aylık cetvel ait olduğu ayın bitiminden itibaren en geç bir ay içinde ilan edilecektir.	Aylık gelir ve harcamaları gösteren bir özet vaziyet cetvelinin her ay Başkentlerde yayınlanması
Kurul aynı zamanda senet hamillerini bilgilendirmek için her yıl İdarenin çalışmalarını gösteren bir tutanak yayımlayacaktır.	Her yıl tutanak yayımlanması

Madde XVIII
Hükümetin Denetimi

Düyun-u Umumiye İdaresi, Osmanlı Hükümetinin denetimine tabi olacaktır. Bu denetim, Hükümet tarafından tayin edilen ve İdare nezdinde akredite olan bir komiser ve kontrolörler tarafından yapılacaktır.	Hükümet denetimi
Osmanlı Komiseri Kurul'un her oturumuna davet edilecek ve orada danışma nitelikli bir yer işgal edecektir.	Osmanlı Komiserinin Kurul oturumuna katılımı
Karşılıklı olarak Hükümet ve Kurul arasındaki tüm tebligat bu komiser vasıtasıyla yapılacaktır.	Kurul ve Hükümet arasındaki tebligat
Her kontrolörün görev yeri Hükümet tarafından belirlenecektir.	Her kontrolörün görev yeri
Komiser ve her kontrolör, İstanbul'da Kurulun bir temsilcisinin taşrada ise şube müdürlerinin hazır bulunmasıyla Kurul yönetimi ve görevlilerinden İdare adına bilgi almaya, defterler ile diğer evrakı incelemeye, vezneleri kontrole görevi gereği hakkı olmakla birlikte, hiçbir şekilde İdarenin yetkilerine müdahale edemeyeceklerdir. İstanbul'da Kurul, taşrada kurul görevlileri -ki bunlar yardımcı esirgemeyecek şube müdürlerinin refakatindedirler- komiser ve kontrolörlere denetimin yapılışı sırasında gerekli her türlü bilgiyi vermek zorundadırlar.	Komiser ve Kontrolörlerin hak ve yetkileri
Kontrolörlerin maaş ve harcırahlarıyla, genel olarak Devlet tarafından yerine getirilecek güvenlik ve gözetim hizmetlerinin gerektirdiği yükümlülükler Hükümet	Kontrolörlerin maaş ve harcırahları

tarafından karşılanacaktır. Komiserin maaşı Kurul tarafından ödenecektir.	
---	--

Madde XIX
Osmanlı Hükümeti ve Kurul Arasında Uyuşmazlık

İşbu Kararname hükümlerinin yorumu ve uygulanması konusunda, Hükümet ile Kurul arasında ortaya çıkacak her türlü anlaşmazlık her iki tarafça atanmış dört hakemin kararına havale edilecek olup, bunlar da oyların eşitliği durumunda bir üst hakem seçeceklerdir.	Hükümet ile Kurul arasında uyuşmazlık halinde hakemlik
Hakem kararı kesin olup, temyizi mümkün olmayacaktır.	Hakem kararlarının temyizi mümkün değildir.

Madde XX
Asıl Sözleşmelerle Belirlenmiş Hakların Yeniden Kazanımı

Hükümet, işbu Sözleşmeyi fesheder ve uygulamadan vazgeçerse hamillerin ellerindeki senetler, işbu Kararname hükümlerine uygun olarak ödenmedikçe asıl borçlanma sözleşmeleriyle belirlenmiş haklarını yeniden ve tam olarak kazanmış olacaklardır. Asıl borç sözleşmeleriyle tahvil hamillerine verilen güvenceler, bu güvencelerin borçlanmaların ait olduğu sözleşmeye ve işbu Kararname hükümlerine uygun olarak tamamen ortadan kalkmasına kadar söz konusu hakların korunması için ayrılmış olacaktır.	Düzenlemenin feshi ve uygulamasının durdurulması
--	---

Madde XXI
Kararnamenin Yabancı Ülke Temsilcilerine Duyurulması ve Yürürlüğü

Osmanlı Hükümeti 1/13 Ocak 1882 tarihinde başlayacak olan terk edilen gelirlerin yönetimine ilişkin konular hariç tutulmak üzere yayımı tarihinden itibaren yürürlüğe girecek olan işbu Kararnameyi geciktirmeksizin İstanbul'da oturan yabancı devlet temsilciliklerine duyuracaktır.	Yabancı hükümet temsilcilerine Kararnamenin duyurulması
Yönetim Kurulu üyeleri 1/13 Ocak 1882 tarihinde İstanbul'da toplanmadıkları takdirde, mevcut Rüsum-u Sitte İdaresi (Altı Dolaylı Vergi İdaresi) terk edilen gelirlerin yönetimi çalışmalarına ara verilmemesi için bu tarihten sonra ve Yönetim Kurulu çalışmaya hazır oluncaya kadar, söz konusu vergileri Kurul adına idare etmeye devam edecektir. İSTANBUL, 28 MUHARREM 1299 (8/20 ARALIK 1881)	Yeni oluşturulan Kurul adına Rüsum-u Sitte İdaresinin geçici yönetimi